

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

WIDENER LIBRARY

HX 7WBS J

OL 45724.24

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

Պ. Է. Ր. Բ.

ՄԵԾԻՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԼՆՈՍԻ

ԳԵՏՄՈՒԹԻՒՆ

Վ. Ե. Ր. ՈՒՅ

Մ. Ե. Ն. Ի. Ն.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՍԻ

ԻՆՖՆԵԿԵՆԻՍ

Ընտանիքի ի. Վ. Գորգայ Ոսկեանց
յաշակերտութենէ Տեառն Մեծարայ
մեծի Լեբայի:

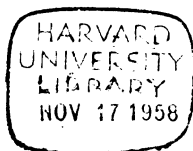
Ի. Վ. Ե. Ն. Ի.

Ի. Տպարանի Մեծարան Լաբայ:

1 8 2 6:

~~OL 45725.24.25~~

OL 45724.24

Յ Լ Ն Կ

ԳՆԽՈՅ ՊԵՏՄՈՒԹԵԼՆՍ.

- ԳՎ.Ը. Կոստանդնուս Լագուորին ծնունդը. իր հօրը Լեւոսը ընտան, ու իրեն Գինոլեդիանոսին ժող ըրած գործերը: 1
- ԳՎ.Բ. Կոստանդույ Կառաժարո-լէր: . . . 6
- ԳՎ.Գ. Գինոլեդիանոս և Սնատիանոս իր հրաժարին ինքնախալ-լէ: Գինոլեդիանոս Կառ-լե Վրոստանդիանոս Լեւոսը ընէլ, և Գաղէրինս զանիւայ իւրեթէ: 10
- ԳՎ.Դ. Գաղէրինոսին գաղանային Բարբը: . 14
- ԳՎ.Ե. Կոստանդիանոս զանազան ժրանգնէրու յէլ ինչայ Գաղէրինոսին ժող, առնայթ իւրալան, ու իր հօրը ժող իւր-լայ 17
- ԳՎ.Յ. Կոստանդ իւրեանի: Կոստանդիանոս Լեւոսը իւրայ. ու Էփրը իրեն ըրած գործերը: 21
- ԳՎ.Զ. Հառլայեցոսոյ ապստամբիւր Գաղէրինոսին, ու Կոստանդիանոսին ինքնախալ ընտան: 25

- ԳԼՈՒ. Սնտիմանոս իսկէ իր որդին ինչնէլ
 Բնակաւաւնէ : Ի իննէս և Սնտիմ-
 նոս իւրէն Բնակաւաւն : 30
- ԳԼԹ. Սնտիմանոս իսկէ Կոստանդէանո-
 սին Կէղզ անցնիլ , Բայց չիքնար : . . . 34
- ԳԼԺ. Սնտիմանոս իսկէ Կոստանդէանոս
 Ժոցնէլ : Կըգարապարտի 'ի Տահ : Լ-
 Գաղէրին շարաշար իւտարի : . . . 37
- ԳԼԺԵ. Կոստանդէանոս Բարբարոսներան
 իւտարի , ու Լ.Գոն յաղին այցելուի
 իննէ : 43
- ԳԼԺԲ. Հոռոմայեցի Կոստանդէանոսին իս-
 ղալն' որ զիւրեմ Սնտիմանոսին յե-
 ճին տալարի , և Կոստանդէանոս զօրոճ
 ինքնայ Կէղ 'ի Խորալոս , և ճամբան Կէ-
 ճը Երջղ իշնամինէրը իւտարի : . . . 46
- ԳԼԺԳ. Սնտիմանոս զօրոճ իւտանէ Հոռոճ
 Տային Կոստանդէանոս , և Կոստանդէանոս իւ-
 ճանի Հոռոճ : 56
- ԳԼԺԴ. Կոստանդէանոսին Կէ Խաչը ին-
 քնայ . ու անոր զօրոմէն իւտարի
 Սնտիմանոսին : 59
- ԳԼԺԵ. Կոստանդէանոս յաղնանաւ իւ-
 ճանի Հոռոճ : 65
- ԳԼԺԶ. Կոստանդէանոսին Երեւել Գործ-
 ճիւրը Հոռոճ ինչած տարին : . . . , 71

ԳԼԺԴ. Աստուծոյ զմեռանալէն յարմարեալ լինելու
 ինչպէս արարած է. ու անոր համար Լէ-
 իանեան հետ իրեն գրած հրաշարարէ: 75

ԳԼԺԵ. Աստուծոյ զմեռանալէն յարմարեալ լինելու
 աստուծոյ լինելու համար Սաթաթիանին հրա-
 շարարի մը հանել իսկույն, եւ ինչպէս
 այն զանազան բարեխնդիր լինէ: . . . 79

ԳԼԺԶ. Աստուծոյ զմեռանալէն յարմարեալ լինելու
 Լէան ինչպէս ինչպէս բարեխնդիր
 րու: Լէանեան ինչպէս Սաթաթիան-
 ան. եւ Սաթաթիան չարաչար ինչպէս: 84

ԳԼԺԷ. Աստուծոյ զմեռանալէն յարմարեալ լինելու
 եւ ինչպէս լինելու զանազան զանա-
 լինելու լինէ: 95

ԳԼԺԸ. Աստուծոյ զմեռանալէն յարմարեալ լինելու
 Լէան անգամ ինչպէս բարեխնդիր. ու ինչ-
 անգամ ալ ինչպէս: 100

ԳԼԺԹ. Աստուծոյ զմեռանալէն յարմարեալ լինելու
 րու որդոց հետ ինչպէս 'ի ինչպէս հետա-
 րարեալ լինէ: Աստուծոյ զմեռանալէն յարմարեալ
 զանազան րու ինչպէս, ու զանազան
 օրինակներ ինչպէս: , 106

ԳԼԺԺ. Աստուծոյ զմեռանալէն յարմարեալ լինելու
 ու հան րու ինչպէս լինելու րու
 ներքոյ արարեալ լինէ, եւ զանա-
 զան ինչպէս: 110

- ԳԼԽԳ. Սուրբ Գրեգոր Լուսաւորիչը ու
Տրդատ Լաւաւորը Հոռոմէի լեւան Կոս-
տանդնուպոլիսի հետ ուրախակից ըլլալու
համար. ու անոնց ծախանութիւն լեւորէր: 115
- ԳԼԽԵ. Կոստանդնուպոլիսի զանազան հոգեւոր
Բարեկարգութիւններէ իրենէ: . . . 120
- ԳԼԽԶ. Կոստանդնուպոլիսի իւնաւաճի Գառն-
տիան հերթի ի սանկիւսան յանդգնութիւն: 123
- ԳԼԽԶ. Կոստանդնուպոլիսի իւրազէն նոր ա-
պարաճեցեալն, ու պարեքազի պապ-
բապաութիւն իւրեանայ Լիլիանիսի գիւմ: 133
- ԳԼԽԷ. Կոստանդնուպոլիսի իւրապերազի, ու
իւրազէն Լիլիանիսի: . . . 140
- ԳԼԽԸ. Լիլիանիսի իւրեանի: Կոստանդնուպոլիսի
իւրազ հոռոմայեցոց պիւրութիւնը ծա-
հածան ինքնակալ, ու ծաղովաբոյսը դար-
ջընելու էր: . . . 146
- ԳԼԽԹ. Կոստանդնուպոլիսի նոր առաւել խաղա-
նէրուն Տեղ յիւրանիսութեան համար
ըրած Բարեկարգութիւններէ: . . . 153
- ԳԼԽԺ. Լեւոնտիան աղանդը: Լեւոնտիան Լաւ-
աւորից ծաղովն Տեղ դարապարար-
վիւ Լաւաւորէն. ու Կոստանդնու-
պոլիսի գրած լեւորիւն անոնց երկուսին: . . . 157
- ԳԼԽԻ. Կոստանդնուպոլիսի իւրեան Լեւոնտի
հետ լեւ գրած ու լեւ Բերնալ. ու Երբ

‘Անկէայ ժողովին պատրաստութիւնը իւր
տեղանայ: 166

ԳՎ. 1Գ. Հայրապետներէն հետք չմնա-
նաւէ՛ք իւրեւն արարելն իմաստասիրնե-
րը, որոնցմէ մէկը իւրատանայ ու իւրաց
սրբապանեայ: Առաքանդիանոս պապի՛ն ա-
րեւմտեանս-նէ՛ մը իւրեւն եղբակապանե-
րուն: 170

ԳՎ. 1Գ. Հայրապետները իւրարին գտարեւա-
ւերիսին խորթիւր: Առաքանդիանոս ան-
գամ մը ժլայ իւրհասնէ հայրապետներուն
ժողովը ըրած արեւնին. և հրապարա-
նաւ իւրապատարարովն արեւոտեան մորը-
րութիւնը: 175

ԳՎ. 1Ե. Առաքանդիանոս՝ փաստաւ իր քննիչ
ու իրենցոս իր որդին մտցնել խառայ: 186

ԳՎ. 1Զ. Ռաբէպաշտահին Հնդկին իւրգրին
եք գերեզմանը, ու Վրնին եք Խաչը: 194

ԳՎ. 1Է. Լսէ մը խոսց աստարներ իւրտագը-
նին, ու եզ մը եկեղեցիներ իւրեւնին:
Հրեայ մը սրբապանեայ իւրաց, ու Առ-
աքանդիանոսին յետոյն եկեղեցիներ
իւրեւնէ: 199

ԳՎ. 1Ը. Եստեփեոս ‘Անկէայցի’ն իմեօֆե-
րէս ու Երէս եր իւրատանան յարա-
րանայ: 206

ԳՎ ԼԽ. Կոստանդնուպօլսին շէնս֊լէն: . 210

ԳՎ Խ. Կոստանդնուս շապար Տեփրէնէն
Էրեբէ իւլայ . պէսպէս Բարեկարգու
նէննէր իւրնէ . ու շապ Էլէզցէնէր
շինէլ իսպայ: 217

ԳՎ ԽԼ. Կոստանդնուսին ըրած հանդիսու
նէրն շապարն ուրիշն ուրիշն . ու զա
նազան պարիները՝ որ արժաւ իր պաշ
տօնապարներուն: . . , . . . 222

ԳՎ ԽԲ. Կոստանդնուս իսպէ որ Եթ Լճա
նա զԼճինս ընդունի իր Էլէզցէնայն
Տեփ . Ե Եթ Լճանասը անոր յարի շինէր: 228

ԳՎ ԽԳ. Ըրեոսէանները իւրշէն շանի յը ուզ
ղափառ Էդիսիոպոսներ: . . , . . 232

ԳՎ ԽԴ. Եւսէֆէոս ինտրացին շուղէր Է
պիսիոպոս ըլլալ Լճարեայ Էլէզցէնայն,
Ե Կոստանդնուս ինճանի ասոր, ու
Էրար հերեպիսաներուն դէմ հրովար
տալ յը ինճանէ: 237

ԳՎ ԽԵ. Կոստանդնուս իւրապէս Գոսթայն
ներուն ու Սարգսայններուն: Սեւ
ցնէլ իսպայ զՍպարսոս Փիլիսոփան .
Ե Շապուհ Լագաւորին յարդոր իւ
լայ որ շրեոսնէններուն հոգ պանի: 243

ԳՎ ԽԶ. Կոստանդնուս ազօն իւրնդրէ
Տեր ասրէ Լճարն Լէֆահօրէն: Իրէն

Կարգ ու Եղեօրորդուոց Դժ էր Լեւոն- ուրդու-Լէրը իրեն յարմարէ :	249
ԳԼ՝ ԽԻ՝. ՍԷ Լեւոնոսին դէմ Եղած զբարդ- արու-Լէ-ննէրը :	255
ԳԼ՝ ԽԲ՝. Տեւրոսին չարածողովք, և սուրբ Լեւոնոսին դատարարարարու-Լէ-ննէր : . . .	260
ԳԼ՝ ԽԳ՝. Արդաստանի ծողովք. Լեւոնոս ի հաղորդու-Լէ-ննէրէն Եղեղեցուոյ իմաստէ, և սուրբ Լեւոնոսը իւր շնչէ :	272
ԳԼ՝ ԽԴ՝. Լեւոնոսին չարաչար ստորիւնը : . . .	280
ԳԼ՝ ԽԵ՝. Կոստանդիանոս պարսկապետի պար- արարու-Լէ-ննէրի իմաստայ Ընդուն-Հ Պարս- անի Լեւոնոսին դէմ. և Երջը Ըն- դուն-Հ Լեւոնոսին ու հաղորդու-Լէ իմաստէ :	290
ԳԼ՝ ԽԶ՝. Կոստանդիանոս իմաստարանայ, ու իմաստանի զմէ ճարարու-Լէր : . . .	293
ԳԼ՝ ԽԷ՝. Կոստանդիանոս իմաստանի, և իմաս- տարանի հանդիսու-Լէ-ննէրը իմաստարանէ :	298

ՅԵՌԵՋԱԲԱՆ :

Հատ պատմութեան գրքեր, և շատ երեւելի մարդիկներու ստորագրութիւններ նկարած են և կամ կրնկարեն պատմիչները, որպէս զի չըլլայ թէ այն մեծագործութիւնները ու երեւելի քաջութիւնները որ ատեն մը աշխրբիս վրայ երեւցան՝ մոռացութեան անդունդին մէջը թաղվին, և կամ թէ ժամանակին հետ մէկ տեղ կորսնցնին երթան: Այսինքն զի ժամանակը ոչ միայն կանցնի կերթայ, այլ նաեւ իր մէջի եղած բաներն ալ կառնէ կրտանի. ինչպէս գետ մը, որուն ջրերը թէ զինքը և թէ ինչ որ իր փոքր ալիքներուն վրայ վերցուցած է քշքշելով կրտանի: Բայց ինչպէս որ պատկերներուն մէջը քիչերը կրնանին իրենց

գաղափարին, այսպէս ալ պատմութիւններուն կամ վարուց ստորագրութիւններուն մէջէն շատ քիչերը կրնանին իրենց գաղափարին՝ այսինքն ճշմարտութեան, մանաւանդ երբոր պատմիչ մը գովել կուզէ երեւելի մարդուն մէկը : Լ.ս կերպով Հոմերոս նկարած էր Լ.քիւլէսին վարքը, որ երբոր կարգաց Լ.ղեքսանդր՝ երանի տըվաւ Լ.քիւլէսին, վսզի իր գործքերուն աղէկ չափազանց պատմագիր մը գտած էր : Լ.յսպէս կընեն պատմիչներուն շատերը, վասն զի կուզեն գովաբան և ոչ թէ պատմաբան ըլլալ, և անոր համար ալ ճարտասանական ձևերու ձեռք կըզարնեն՝ մանաւանդ չափազանցութեան ձևին : Եղի Լոստանդիանոսին վարուց պատմութիւնը գրած ատեննիս ամենեւին հարկաւոր չեղաւ չափազանցութեան ձև բանեցընելու, վասն զի իր գործքերը իրենցմէ չափազանց են, և իրենք զիրենք բաւական կըգտնեն առանց իր պատմիչը աշխատցընելու՝ որ ճարտասանական ար-

Հետոներէն գովեստ փոխ առնու՝ ու ա-
նոցմով զարդարէ անիկայ :

Իրաւցընէ այսպիսի սուրբ՝ քաջ՝
մեծազօր՝ ու երեւելի ինքնակալի մը վար-
քը հարկաւոր համարեցանք տպելու ու
մեր ազգին մէջը տարածելու, մէյմը որ
հոգնած մտքերու հանգիստ ու քրտրնած
մարմիններու ախորժ պաղը շտրկում մի
կրնար ըլլալ, կամ աղէկ կըլլայ ու վախ-
ճաններնու մօտիկ կուգայ եթէ ըսենք
նէ՝ գեղեցիկ ու օգտակար նիւթ իրարու
հետ անոր ըրած բաներուն վրայ խորա-
թայ ընելու. և մէյմ ալ որ աղէկ օրի-
նակ խոնարհութեան կրնար ըլլալ մեծա-
տուններուն, որ միահեծան թագաւոր
ըլլալով ու Հռովմայեցւոց ընդարձակ և
անզուգական տերութեան գաւազանը իր
ձեռքը կրելով այնպիսի խոնարհութիւն-
ներ կրնէր որ կարծես թէ կըմոռնար իր
ինչպիսի մեծ մարդ ըլլալը : Իս միայն
մեզի բաւական պատճառ ու յորդոր
կրնար ըլլալ իր վարքը տպելու, մէկ դէ-
թողունք մէկալ առաքինութիւնները՝

որոնցմով զանազան վիճակ ունեցողնե-
րուն զանազան օրինակ կուտայ: Եթե
աս գրգռյկը կարգացողը աղքատ ու հա-
սարակ մարդ է, կըսորվեցընէ անոր իր
օրինակաւը թէ ինչպէս աստուածպաշ-
տութիւնը պիտի սիրէ ամեն բանէն ա-
ւելի, և թէ ինչպէս առաքինի հպատա-
կութիւն պիտի ընէ իր մեծերուն: Եթե
հարուստ է, վերի ըսած խոնարհութե-
նէ 'ի զաւ կըսորվեցընէ անոր իր օրինա-
կաւը թէ ինչպէս աղքատասէր ու ողոր-
մած պիտի ըլլայ, և թէ ինչպէս աղ-
քատներուն ձեռքերը՝ որ Վրիստոսին
գանձանակներն են՝ պիտի լեցընէ: Եւ
դարձեալ թէ պիտի չիհոգայ մինակ իր
տունը թէ արդեօք պակասութիւն մը
ունի՞, այլ նաև պիտի հոգայ Լ'ստուծոյ
տունը: Երեսնամեակնոս իր տունը զար-
դերէն կըմերկացընէր որպէս զի եկեղե-
ցիները զարդարէ, և այնչափ հոգ չէր
տանէր իրեն բնակութեան տուն շինելու,
որչափ Լ'ստուծոյ բնակութեան տուններ
այսինքն եկեղեցիներ շինելու՝ որպէս զի

հաւատացեալք զՄատուած փառաբանեն : Եւ միթէ շմտ մի ըրաւ, ոչ երբէք, վասն զի հարուստները Մատուծոյ գանձապետն են, և յայտնի է որ գանձապետը պիտի աւելի հոգ տանի գանձին տիրոջը քան թէ իրեն : Եթէ իշխանաւոր է, կըսորվեցընէ անոր իր օրինակաւ թէ ինչպէս իր դատաստանին մէջ արդարութիւնը նախագահ պիտի ըլլայ, և թէ ինչպէս իր հպատակեալները պիտի հոգայ ու սիրէ, զորօրինակ տանուտէք մը կըհոգայ ու կըսիրէ իր ընտանիքը : Եւստանդիանոսին բարութիւնը մեզի համարձակութիւն կուտայ ըսելու թէ նաեւ կըսորվեցընէ իր օրինակաւ հոգեւոր առաջնորդներուն թէ ինչպէս հոգ պիտի ունենան եկեղեցւոյ ու հաւատոյ վերաբերեալ բաներուն վրայ : Մհա Եւստանդիանոսին վարուց ստորագրութե պատկերը, որուն գոյնը թէպէտ հասարակ գոյն է՝ այսինքն աշխարհաբառ լեզուն, բայց պատկերը տակաւին գեղեցիկ է, վասն զի բուն գաղափարը գեղեցիկ է :

Լ'ս սուրբ և երեւելի Թագաւորին պատմութիւնը պատրաստ շինած գտանք Խաւաքացոց լեզուին մէջը, բայց չուզեցինք բառ առ բառ Թարգմանել, վասն զի Թէ պակասութիւն և Թէ աւելորդութիւն ունէր: Պակասութիւն, որ Հայոց ազգին վերաբերեալ բաները կըլուէր, և գուցէ ալ որ չէր գիտեր: Լ'ւերը գութիւն, որ իր պատմութեան ընթացքը շատ տեղ կըկտրէ խորհրդածութի խորհրդածութե վրայ դիզելով: Ստոյգ որ Կոստանդիանոսին ըրած բարեգործութիւնները ան պատմիչին առիթ կուտային Ժամանակիս անկարգութիւններուն վրայ խօսիլ, բայց մենք անոնք լռեցինք որպէս զի չերևանք Թէ կարգացողներուն ճարտարմտութեանը վրայ ամենեին ապաւինութի չունինք, որպէս Թէ իրենք իրենցմէ չեն կրնար իմանալ մանաւանդ որ շատ անգամ լռութիւնը աւելի կազդէ քան Թէ խօսիլը:

Գիւրք գրողներուն մէջը հասարակ սովորութի է հրաւիրել մէկը մէկալը որ

իրենց գրգեռը կարդան։ Մեզի աւելորդ կերեայ աս սովորութիւնքանեցընել, վսզի մենք չըհրաւիրած արդէն իրոտանդիա-
նոսին մեծ անուանը կըհրաւիրէ զլսողնե-
րը՝ որ իրեն վարուց պատմագրութիւնը առնեն կարդան. բայց ոչ եթէ միայն կարդան, այլ և զարմանան, ոչ միայն զարմանան, այլև օրինակ առնեն անկից ու հետեին, և հետեւելով անոր առաքի-
նութիւններուն՝ անոր փառացը՝ որ ունի հիմակ արքայութեան մէջը՝ արժանի ըլլան։

Հիմակ ատեննիս է որ աս համառօտ խօսակցութիւնը ընելէն ետքը իրօտանդիանոսին վարուց թատրոնին վարագոյ-
րը (փէրտէն) բանանք, ու կարդացողին ցը-
ցընենք թէ իրօտանդիանոս ինչպէս կը-
ծնանի, ինչպէս կըմեծնայ, ու ինչ բա-
ներ կընէ։

**Պարտ է առն թագաւորի 'ի վեր
քան զամենայն զկրօնասիրութեան եւ
զաստուածպաշտութեան յանձին ու-
նել զգեղեցիկ հոգատարութիւն :**

Տակիտոս :

ՊԵՏԱՐԱՆԻՒՆ

Ս. Ե. Ր Ո Ւ Յ

ՄԵՆՈՒՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԼՆՈՍԻ

ԻՆՏԵՆԿԸՆԻՆ :

ԳԼՈՒԽ Ը :

Կոստանդինոս Բագատիւն ծնունդը, իբ Էօրը իւ-
սար ըլլալը, ու իբեւ Ղալիլիականոսն իւլը
ըրաժ գործիւրը :

Ամբ Թն 274 ՎնչԼ 9292 :

Կոստանդ Ը Լուոս Կոստանդիանոսին հայրը՝
Լարեղիանոս ինքնակալին զօրաց գնդիմը վրայ զօ-
րապետ էր : Երբոր պատերազմ ընելու Պարսկաս-
տանին նողմերը կերթար՝ հանդիպեցաւ վանապա-
նիմը (մէքեան տըվողիմը) Գրեպան ըսլած գեղին մե-
ջը Ի Տեսաւ անոր աղջիկը որ վայելուչ ձիւրքերով
գարդարված էր Լեղինէ անունով, ու անիկայ իրեն
հարմանացուց, և անկից ծնաւ զԿոստանդիանոս
յամին 274 :

Բայց ասկից չիկրնար նախատինքմը դրվել

Կոստանդիանոսին վրայ ցեղին անարգութե՛ն կողմանէ, որովհետեւ իր հայրը Կոստանդ (լուռոս ծնած էր 'ի Կլոդիայ'՝ որ Կլոդիոս ինքնակալին եղբօրը աղջիկն էր, և Լաւորոպիոս իշխանէն, որ հարստութեամբ և ազնուականութեամբ շատ երեւելի էր: Կոստանդիանոսին առջի հասակին վրայ լուութեամբ կանցնին պատմիչները՝ ինչպէս որ իրենց հասարակսովորութի՛ն է, որ երբոր երեւելի մարդումը վարք կը պատմեն, ան հասակէն պատմել կը սկսին, որ ժամանակ որ՝ իրենց հոգւոյն առաքինութի՛ր ու մարմնոյն ուժը ցըցուցին: Լաւ որովհետեւ աս չէր կրնար երևնալ տղայութե՛ն հասակին մէջ, ան ատենը միշտ ինք իրեն տէր չըլլալուն պատճառաւ, անոր համար պատմիչները ան հասակին վրայ լուութե՛ք ծածկոցմը կը ձգեն. որպէս զի չըլլայ թէ տղայութե՛ն ատեն ըրած գործքերով անոնց անուանը ու համբաւին վրայ արատմը դնեն: Թէպէտ ասիկայ մէնք չենք կրնար զրուցել քաջիկ Կոստանդիանոսին տղայութեան հանակին վրայ՝ որ պզտիկուց կը ցուցնէր բնութե՛ն ձիւքերը, որոնցմով զարդարված էր. ուր մնաց որ քաջ պատերազմող հայրմը ունենալով՝ բոլորովին տրված էր զինքը զէնքերու վարժութիւններուն և պատերազմական հմտութիւններուն, և քանի որ ոտք ոտք տղայուն հասակէն կելար՝ անխնայ քայլ առ քայլ զինուորական կրթութիւններու մէջ կը մտնէր:

Երբոր ասանկ Կոստանդիանոս պատանեակը
 օր առօր վրայ յառաջ կերթար յոյս տալով ամ-
 մենուն, թէ ատենօք մենծ մարդ պիտի ըլլայ, իր
 հայրը Կոստանդ Ըլոռոս, ինչպէս որ արժանի էր
 կեսարական պատուով պսակվեցաւ Վիոկղետիանոս
 և Սաքսիմիանոս ինքնակալներէն, որոնք տես-
 նալով Կոստանդայ քաջութիւնները, մեծահո-
 գիւթիւնը, ու առատաձեռնութիւնը, և այն ամ-
 առաքինութիւնները որ կրկայլէ իշխանիմը, ուզե-
 ցին զանի կեսար ընել Վաղերիոս ըսված մարդու մը
 հետ: Ընկերտար աս Վաղերիոսը Կոստանդէն վար
 էր, ինչքըտար որ եզեր կովեր արածօղմը՝ իշխա-
 նիմը զաւակէն, և այնպիսի իշխանիմը զաւակէն
 որուն վրայ բնութիւն իր ձիրքը տուած ըլլայ,
 Իհպէտ քաջ էր արտաքին պատերազմի մէջ՝ բայց
 ներքին մարմնոյ ախտերը ու կիրքերը զինքը գերի-
 ըրած էին իրենց, ինչպէս քիչմը վերջը կրպատ-
 մենք: Ըրդ՝ որպէս զի աս երկու կեսարները ինքնա-
 կալներուն հետ պատուելի կապանքմը կապվին՝
 ըսաւ Վիոկղետիանոս որ Կոստանդը կարգըվի
 Թէոդորային հետ՝ որ Սաքսիմիանոսին խորթ աղ-
 ջիկն էր. և Վաղերիոս ալ Վաղերիային հետ՝ որ էր
 իրեն հարազատ աղջիկը: Երբոր զօրքը իմացան
 թէ աս երկուքը կեսար եղեր են՝ սկսան ծափ զար-
 նել ու ուրախութենէ վեր վեր ցաթկել, խոստա-
 նալով իրենց ամենայն յաղթութիւնները, թէ որ

բաղդը ստիպէ զիրենք պատերազմելու . որովհետեւ
գիտէին թէ երկուքն ալ քաջ ու կտրիճ պատե-
րազմական էին : Վիոկղեօտիանոս երկուքին ալ քա-
ղաքներ ըստ իրենց , որոնց վրայ որ պիտի տիրէին :
Կոստանդայ վիճակեցաւ մեծն Տիւմենիա , Ապանիա ,
և Գաղղիա : Խսկ Գաղերիոսին Լիւրիկիա , Անկեղո-
նիա , Թրակիա և Յունաստան : Շատ դժարը եկաւ
Կոստանդայ թողուլ իր սիրելի կնիկը , բայց ինչ
պիտի ընէր , չէր կրնար քան զիրքը ուժովին դէմ
դառնալ : Ուղերով Կոստանդ իրեն ընկած քա-
ղաքներուն այցելութիւն ընել , ըսաւ Վիոկղեօ-
տիանոսին թէ կուզեմ երթալ : Պատասխան տրվաւ
Վիոկղեօտիանոս թէ որ դուն կերթաս , թող որդիդ
Կոստանդիանոս իմ քովս պատանդ (ընկիւն) ըն-
լայ : Ըհա հոս տեղս իմացաւ Կոստանդ հայ-
րական սիրոյն բռնաւորութիւնը՝ երբոր ինքնալ
գերի ընկաւ անոր տակը : Ինչ ինչ խնայար ցաւալի
եղաւ այս բաժանումը , կարգացողը կրնայ հաս-
կընալ ասիկայ ան միաւորութենէն՝ որ երկու
մարդ որչափ մէկ եղած են սիրով՝ այնչափ բաժնը լիւր
դժարին կուգայ : Որդին դեռ տասներութ տար-
վան առոյգ պատանի՝ մտածելով որ սիրելի հօրը
երեսաց տեսութենէ պիտի զրկուի՝ ու անողորմ բռ-
նաւորին իշխանութեան տակը պիտի մտնայ՝ կրնա-
լիշար սիրտը , ու արցունքով աչվըները կըլեցվէր :
Հայրը տեսնելով իր աչքին բերք վառնգի մէջ ,

ու վերջին երթաս բարովը որդւոյն բերնէն լսելով
կրկնեալ ու կրմորմոքէր . և իրեն պատերազմա-
կան կտրիճութիւն՝ հայրական գութէն կը յաղթուէր :

Լատանկ սիրուն ու վայելուչ էր աս շնորհալի
պատանւոյն դէմքը, աստանկ քաղցրահայնաց անուշ
աչվոնները, աստանկ փայլուն երեսին ու մաղբրուն
գոյնը, աստանկ գեղեցիկ հասակին չայելուծիւնը,
ինչպէս տեսնողները՝ Լոստանդիանոսին վրայ կըսկը-
տէին բնութիւնը գովել : Վանի որ աս առողջ պա-
տանին՝ Վիոկղեաթիանոսին առջեւ կը քալէր, Վի-
ոկղեաթիանոս կը զուարճանար, ու անի իր որդւոյն
պէս կըսիրէր : Ինքը ուր որ ըլլայ թէ սեղանի վրայ
թէ հրապարակի մէջ՝ կուգէր որ իր աջ դին ըլլայ
Լոստանդիանոս : Լոստի երբոր Վիոկղեաթիանոս
պատերազմի ալ գնաց Պարսիկներուն դէմ՝ տարաւ
հետը զԼոստանդիանոս : Զոն տեղս Լոստանդիա-
նոս ցըցուց իր ձեռվոններուն քաջութիւնը ու մար-
մնոյն արագութիւնը : Լամէնէն առաջ զէնքի վա-
զեց, թշնամիներուն դէմը ելաւ առանց վախնալու՝
պատերազմեցաւ կտրիճութեամբ ինչպէս զօրքը յոր-
դորվեցան, ու օրինակ առին անկից պատերազմ ընե-
լու : Վանը վեցաւ աս քովազօր պատանին ուրիշ
պատերազմիմը մէջ ալ ապստամբներուն դէմ՝
որոնց զլուխին կըսվէր Լքիւլէս, և գրեթէ մի-
շակ ինքը եղաւ յաղթօղը : Երբոր աս քաջութիւն-
ները ցըցուց Լոստանդիանոս՝ Վիոկղեաթիանոս զին-

քը ամբողջ գնդիմը զօրագլուխ ըրաւ : Ըն առեն
Կոստանդիանոս ամուսնացաւ ու իրեն կին առաւ
Սիներվինան :

ԳԼ : Բ :

Կոստանդայ Կոստանդուպոլիսնը :

Ամբ ան 300 մինչև 5303 :

Ըս առեմներս Հռովմայեցւոց տէրութիւն Հանգիստ
խաղաղութեն մէջ էր , որովհետեւ թէ կեսարներուն
և թէ ինքնականերուն տէրութիւն մէջ երբոր խռովու-
թեն շոշորդմը կերենար , շուտմը միւսը վրան կը-
հասներ՝ օգնութի կուտար , ու ասանկ իրար կը-
րժոնէին : Ինչպէտ ասկից Ժողովրդեան վրայ հար-
կը կը ծանրանար , ու տրտունջը մարդիկներուն բեր-
նէն չէր պակսեր , մանաւանդ որ Վիկտորիանոս
աշխրբիս մէջ անուն ձրգելու համար՝ մեծամեծ շէն-
քերու ձեռք կը զարներ , ու քաղաքը շէնցնելու ետեւ
կըլլար , ոչ իր՝ այլ Ժողովրդեան ստրկովրդ : Կը-
հրամայէր որ Վիկտորիայ քաղաքին մէջ տաճարներ ,
կրկէսներ , բաղնիքներ , ու փառաւոր դարպասներ
շինվին : Ըստանկ սիրուն ու հոյակապ էին աս շէն-
քերը , ինչպէս անցնող դարձողները , ու պանդուխտ
ճամբորդները քաղաքէն անցած առեմներն երբոր ա-

տոնք կըտեսնէին ոտովնին կըկապէր, ու չէին կըր-
նար կշտանալ անոնց նայելէն: 'Ի վը այսր անի թէ
որ այնպիսի փառաւոր շէնքերուն վրայ անհաճոյ
բանմը կերենար 'Վիոկղետիանոսին աչքին, կըհրա-
մայէր որ փրցընեն ու նորէն շինեն: Լ'հա ասանկ
էր 'Վիոկղետիանոսին տակը եղած ժողովրդոց խեղճ
ու ողորմելի վիճակը: Վանք տեսնաւք թէ Լոստանդ
ինչպէս կըկառավարէր իր ժողովուրդը, մենդ թէ
լաւագոյն կըլար որ ըսէինք իր ընտանիքը: Այլ զի ոչ
եթէ թագաւոր էր որ կըտիրէր ան քաղաքներուն
վրայ, այլ հայր էր որ իրեն խնամոցը յանձնըված
գերդաստանը սիրով ու անուշութի կըպահէր: Չէր
ուզեր որ իր թագաւորական գանձին մէջը պարապ
ստակ կենայ, ուսկից որ շահմը չըլար, կըբաշխէր
անոր ասոր՝ որ գործածեն ու վաստըկին, և թէ որ
օրմը կանցնէր առանց պարգև տալու՝ կըցաւէր: Իր
հպատակներուն վրայ ծանր տուրք չիդնիլէն ետև,
եղածներնալ կըթեթեցնէր: Լ'սկից կերևայ թէ
աշխարհս շատերը տեսաւ 'Վիոկղետիանոսին պէս
թագաւորներ, բայց Լոստանդայ պէս խիստ քիչ: Իր
պալատին մէջ ամենևին չէին գտնվեր ոսկիէ ու
արծթէ ամաններ, ծանտր դին ունեցող տան զար-
դարանքներ, ոչ ոսկուով նախշած ու մարգրտով
բանած հագուստներ: Ուրիշ բանի չէր փափաքեր,
բայց միայն իր հպատակներուն սիրտը ամեն դիպց

գոհ ընել, և անանկով անոնց սրտին քան թէ ըստակներուն իշխել :

Հասաւ Վիոկղետիանոսին ականջը Կոստանդայ գովումիւ, ու նեղացաւ իր սիրտը : Վեսպան խրկեց որ դադրի ատանկ ժողովուրդ կառավարելն, ըսելով թէ չիվայլէր իրեն մեծութիւնը անանկ խոնարհութիւն ու աղքատութիւն ապրիլ : Իսոր լսեց Կոստանդ՝ ըսաւ դեսպաններուն որ քիչմը կենան, ինչ վան ըսածներնուն պատասխանը առնուն : Շուտմը խապար խրկեց իր հարուստ հպատակներուն՝ թէ ահա հիմակ է ժամանակը ձեր աղէկութիւնը ցըցնելու ու ձեր սէրը ձեր թագաւորին վրայ, և պատմեց անոնց դեսպաններուն խօսքը : Շատ ժամանակ չանցաւ նայիսաս դիէն ան դիէն թափեցան ժողովեցան հարստութիւններ արծաթ՝ ոսկի՝ մարգրիտ՝ ու ամմէն պիտուական բաներ : Կանչեց Կոստանդ դեսպանները ու ցըցուց իրենց ան հարստութիւնները՝ ըսելով թէ կըտեսնաք աս մեծութիւնները, ասոնց ամմէնուն տէրը ես եմ, և պահելու համար տըված եմ իմ հպատակներուս : Արմացան մնացին դեսպանները, ու սկսան էրնէկ տալ իրեն հպատակներուն՝ որոնց թագաւորը իրենց հայրերնին է : Եւ դարձան դեսպանները, և Կոստանդ ալ այն քամ հարստութիւնները ետ դարձուց, և շնորհակալ եղաւ իրենց ցըցուցած սիրոյն վրայ :

Վիոկղետիանոս և Սաքսիմիանոս ինքնակալ-

ները հրաման հանեցին, որ ամեն դիպց հաշտեն
 քրիստոնեայները ու չարչարեն, և աս հրամանը պա-
 տու իրեցին ամեն տեղ տարածել: Ինող տրվաւ Վոս-
 քանդ որ աս հրամանը իր տէրու թիւ մէջ ալ տարած-
 վի՛ որպէսզի անոնց բարկութիւն իրեն վրայ չարթնցնէ:
 Բայց արդեւն քաղաքապետին ու իշխաններուն, որ
 չըլլայ թէ մկուր ընուն ընեն ուրանալու իրեն
 հաւատքը կամ կուռք պաշտելու: Եւ թէ ինչեւ-
 տար կըսիրէր Վոստանդ քրիստոնեայները ասկից
 կերկայ: Կանչեց իր դէմը ամեն քրիստոնեայ իշ-
 խանները՝ ու ըսաւ, ընտրեն որն որ կուզեն, կամ
 հրաժարիլ իշխանութէ, ու մերկանալ իշխանական
 զարդերը, կամ կուռք պաշտել: Ասոնցմէ ոմանք
 աւելի սիրեցին աշխրբիս փառքը քան թէ արքայութեն,
 ու ուրացան հաւատքնին. իսկ ոմանք հանդերձեալ
 փառաց արժնութնայելով՝ հրաժարեցան աշխարհայ-
 ին փառաց, և քաշվեցան տըներնին: Տեսնալով Վոս-
 քանդ ասոնց հաւատարմութիւն իրենց Աստուծոյն,
 ու անոնց անհաստատութիւն, կանչեց առջևը ու-
 բացողները, ու բարկութիւն ըսաւ իրենց: Այլ քան զամ-
 մարդ անարդ ուրացողներ, թէ որ դուք՝ ձեր Աս-
 տուծոյն՝ որուն ամմնէն աւելի պէտք է որ ծառայէք,
 հաւատարիմ չէք, հապա ձեր իշխանիննչպէս կըր-
 նաք հաւատարիմ ըլլալ, և այսպէս վնասեց զա-
 նոնք ու կանչեց մէկալ իշխանները:

ԳԼ. Գ.

Դիտելով Կիտանոս և Սաթիմիանոս իւրաքանչիւն ինքնախալուէն: Դիտելով Կիտանոս ինքն զՍաթիմիանոս
 Իւտար ընել, և Ղաղերիոս զանիւայ լըմբժէ:

ԱՄ 305.

Ինչպէս վերը ըսինք ժանտաբարոյ Ղաղերիոս կե-
 տարը Սոստանդայ ընկերը, փափաքելով մեծագոյն
 իշխանութիւն, և ուզելով իր փառասիրութիւն քաղցը
 յագեցնել՝ զօրք ժողովեց անհամար բազմութիւն, ու
 պատերազմի պատրաստութիւն պեսաւ, որ եթէ իրեն
 անօրէն խորհուրդը խօսքով միայն չիկրնար կատա-
 րելնէ՝ զէնքերու ուժովը կատարէ: Եւ լաւ գնաց ի
 Վիկոմիդա, ու ըսաւ Վիկոկղետիանոսին որ հրա-
 ժարի ինքնակալութիւն: Թէպէտ Վիկոկղետիանոս ի
 սկզբան ասոր դէմ դրաւ, բայց չիկրցաւ դիմանալ,
 շուտով թուլցաւ, յանձն առաւ ոչ միայն
 հրաժարիլ, այլև իր ընկերը զՍաթիմիանոս
 յորդորել որ իրեն նմանի: Ղաղերիոս թէպէտ չէր
 ուզեր որ Սաթիմիանոս ալ հրաժարի, որպէսզի
 անոր տեղը Սոստանդ չըլլայ ինքնակալ, բայց կը վախ-
 նար ժողովուրդէն՝ որոնք որ կը սիրէին զՍոստանդ:
 Ուստի ակամայ կամօք յանձն առաւ, կամ մանա-
 ւանդ թէ բռնադատեցաւ զՍոստանդ իրեն թագա-

կից ընել: Պիոկղետիանոս ուզեց զլոստանդիանոս
և զՍաքսենտիոս կեսար ընել կեսարներուն
տեղը՝ որոնք որ ինքնակալ պիտի ըլային: (Դու-
կութնալ չուզեց Վաղերիոս: Լոստանդիանոսը չու-
զեց, վնդի ականջը՝ լեցված էր անոր պատերազմներու
մէջ ըրած քաջութիւններով, վախնալով որ չըլայ թէ
իր հօրը հետ մէկ տեղ խօսք ընեն, ու իրեն գլուխը
բանմը հասցընեն: Սաքսենտիոս ալ չուզեց, վնդի
բնուէ մէջ չափէ դուրս անկարգ, ու չափէ դուրս
անողորմ հրէշմի էր: Ինքը ընտրեց իրեն ուզածին,
պէս զՍկերոս՝ որ կոչվեցաւ Վաղերիոս, և զՏազա՝
որ կոչվեցաւ Սաքսիմիոս երկուքնալ ցած ցեղէ,
զիրենք ընտրող Վաղերիոսին նման: Չիկոնալով
համբերել Պիոկղետիանոս Վաղերիոսին անառակ
վարուցը վրայ, ըսաւ Վաղերիոսին: Ետ ինչ է,
ատ կսքաւասէր ու կերող և արբեցող մարդը
կեսար պիտի ըլայ: Են որ ցորեկը գիշեր կընէ, և
գիշերը ցորեկ: Հրամանես, պիտի տրվաւ Վաղերի-
ոս՝ ատիկայ որ խիստ աղէկ գիտէ կառավարել զօր-
քը ու պատերազմիլ: Ետ աղաչեց Պիոկղետիա-
նոս որ անոր տեղը թող ուրիշմը ընտրէ, բայց իր
աղանչանքը չիլսվեցաւ:

Եհա Վիոկղետիանոսին ձեռքը ուրիշ իշխա-
նութի չլմնաց՝ բայց եթէ օրմը սահմանել որ
Սաքսիմիանոսին հետ մէկ տեղ հրաժարին ինքնա-
կալուէ ինքը՝ ի Վիկտորիոս, և Սաքսիմիանոս ի

Միլան: Սահմանված օրը բերին Ղփոկղետիանոսին
 գահը ու դրին ընդարձակ դաշտի մը վրայ: Վահինգիայ
 նստաւ Ղփոկղետիանոս, ու իրեն ամէն զօրքերը ու
 պալատականները շարվեցան իր դէմը. որոնց մէջ
 Էյոստանդիանոս կայտառ ու կտրիճ պատանին ալ
 իրեն գնդին զլուխը կայնած էր: Առողւորդը ան-
 թիւ անհամար խռնեցան հոն տեղս, և դաշտին
 երեսը լեցուցին, որ առանց աղաղակի ու շըշընկոցի
 սովոր չէ ըլլալ: Վաղերիոս ժողովրդեան նշան տա-
 լէն ետքը լուռ կենալու, ոտք ելաւ Ղփոկղետիա-
 նոս աչքըները ջերմ արտասուք լցված, ու հան-
 վեցաւ իր թագաւորական լաթերէն և նշաններէն .
 և իմացուց ժողովրդեան՝ թէ ալ ինքը իր քնակալ
 չէ, այլ Վաղերիոսն է: Ըմէն տեսնողներուն միտքը
 խորհուրդ ընկաւ՝ թէ ուրեմն Վաղերիոսին տեղը
 կեսար Կոստանդիանոս պիտի ըլլայ, և սկսան ուրա-
 խանալ ու անոր անունը լսելու պատրաստվիլ:
 Եւ երբոր տեսան որ Ղփոկղետիանոս ուրիշ անուն-
 ներ տըվաւ, իրար անցան, ու սկսան մէկզմէկու
 հարցընել թէ անունը փոխեր է Կոստանդիանոսը,
 և երբոր ստոյգը իմացան, ուրախութիւնին տրտմութի
 փոխվեցաւ, ու զարմացան թէ ինչ պատճառաւ
 զրկեցաւ Կոստանդիանոս:

Եւս ամենայն ըլլալէն ետեւ Ղփոկղետիանոսին
 երեսները կարմրցան, և ամօթը զինքը ստիպեց,
 որ վաղէ մտնէ 'ի կառս: Հեծաւ՝ ու ժողովուրդը

ձեղքելով՝ գնաց քաշվեցաւ իր հայրենեաց քաղաքը :

Եւ յոյն օրվան մէջ Սաքսիմիանոս ալ Սիլան քաղաքը հրաժարեցաւ ինքնակալութէ իր զօրաց ու ժողովրդոց առջևը : Եւսոնցմէ ետքը նստան երկու նոր ինքնակալներ , ու բաժնեցին իրենց մէջը երկիրները : Եւ այց Վաղերիոս գոռողութիւնք բաժինը իրեն առաւ , և նաև ըսաւ իմ հրամանիս տակը ըլլան կեսալներնալ : Եւ Երախութիւն ու ցնծութիւն երանոնց՝ որոնք որ Կոստանդայ վիճակեցան , տրտմութիւն և ողբ՝ որոնք որ Վաղերիոսին : Կոստանդայ ինքնակալութեն առաջին պտուղը քրիստոնեայները ճաշակեցին , վն զի իսկոյն հրաման հանեց իր տէրութեանը մէջը՝ որ ան առաջին հալածանքին հրամանը վերնայ , և քրիստոնեայները համարձակ իրենց պաշտօնը կատարեն :

Եւ այց ինչխրտար որ Կոստանդայ իշխանութեն տակը եղօղները հանգիստ ու խաղաղ էին , անխրտար Վաղերիոսին տակը եղօղները հալածանք ու չարչարանք կըբաշէին անողորմ բռնաւորին ձեռքէն : Եւ Կիտեմ շատ հեռու կիյնամ ուղածէս . բայց կարգացողին բարի հետաքրքրութիւնը գօհ ընելու համար կըպատմեմ Վաղերիոսին ինչպիսի մարդ ըլլալը ու իբ ըրած գազանութիւնները :

ԳԼ. Դ.

Ղաղերիսին Գաղանային Բարբը:

ԱՄ 205 •

Ուրախանալով Ղաղերիսս՝ որ իրեն անօրէն կամ-
քը կատարեցաւ, և սրտին խորհուրդը յաջողեցաւ՝
սկսաւ գաղանային կատաղութեամբ խեղճ ժողո-
վուրդը նեղել ու կողոպտել: Ղիոկղետիանոսին
դրած տուրքը նոր նոր եւելցուց, և այս պաշտօնը
այնպիսի մարդիկներու տրվաւ՝ որոնք որպէսզի աղէկ
իրենց իշխանին աչքը մտնեն, իրարու հետ կըմաքա-
ռէին (եարըշկոռնէին) թէ ո՞վ կրնայ շատ կողոպտել
ժողովուրդը, ու ստակ փրցնել: Հրաման հանեց
Ղաղերիսս՝ որ ամենուն երկիրները չափվին, ինչխը-
տար որ ծառ, որթ, (ասմա) կենդանի ու մարդ
կայնէ համրովին ու անոնց վրայ տուրք դրվին:
Եւ ամէն տանուտէր պէտք էր որ իր ընտանիքովը եր-
թայ Ղաղերիսին առջին ու համար տայ: Եւ
չըլլայ որ մէկը սուտ խօսի՝ զաւակները հօրը առ-
ջը ծածել կուտար՝ որպէս զի հօրը ըսածին դէմ
վկայութի տան: Եւ այնպէս գերիները կըչարչարէր,
որ բերններէն խօսքմը առնու իրենց տէրանցը դէմ:
Եւ ատ անգամ կըչարչարէր նաև կարգըլած կնիկ-
ները, որ իրենց երիկներուն վրայ յանցանքմը դնեն:

Եթե ասոնցմով 'Վաղերիոս չէր կրնար շահիլ՝ նոյն իսկ տանուտէրներուն չարչարանք կուտար՝ որոնք որպէս զի խալըսին տանջանքէն, կըսէին չէ թէ իրենց ունեցածին թիւը, այլ ինչ որ 'Վաղերիոս կուզէր՝ որ ունենան: Եւ մենուս վրայ միօրինակ տուրք կը դնէր, թէ մեծ ըլլայ թէ փոքր, թէ առողջ և թէ հիւանդ, թէ բազմորդի և թէ անորդի: Եւ աս տառապանքէն և ոչ իսկ մահը կրնար խալըսել զանոնք, կենդանիները պէտք էին վճարել մեռնողին համար: Եւ տուրքէն 'ի զատ՝ ուրիշ շատ տուրքեր ալ կար, որոնց պահանջողները որպէս զի հաճոյ ըլլան իրենց իշխանին՝ քիչմալ իրենք վրան կաւելցնէին: Իսկ քրիստոնեայները՝ որոնց քրիստոնեայ ըլլալը իրենց յանցանք կըսեպէր, պէտք էին ամեն տուրքերը կրկին վճարել: Եւ նորհարմը եղած կըլլար քրիստոնէիմը եթէ աքսոր կը խրկուէր, կ'մ' գլուխը կը կտորվէր, բայց ասի ալ 'Վաղերիոսին այնչափ հաճելի չէր: Եւ ատենը կուրախանար, երբոր աչքովը կը տեսնար որ քրիստոնեայիմը հոգին կուտայ կոր սաստիկ ու կսկծցնող տանջանքներու մէջ: Եւ նոնցմէ շատերը կապել կուտար ցիցիմը (խաղըխիմը) ու կայնեցնել կուտար կասկարայի (սկարայի) վրայ, ու տակէն կրակ վառել կուտար, ատանկ որ ոտվոններնուն թաթերուն (տապաններուն) կաշին կը զատուէր ոսկրներէն, ու կ'ոլորվէր: Իսկ մարմիններուն չորս դին քսել

կուտար նորմարած ջահեր (մաշալաներ) , և օղզի շատատուն չարչարանքը տևէ , ու շուտով չիմնունին՝ երեսնին ու բերաննին պաղ ջուր լեցնել կուտար : Բայց աւելի ուրախութի կունենար , ու աւելի ախորժակաւ (իշտահով) կերակուր կուտէր ան օրը՝ երբոր քրիստոնեայ մը մեծամեծ ու զարհուրելի արջերու առջև կընետիւէր , ու անոնցմէ պատառ պատառ կըփառատուէր : Եւսպիսի գազանային կատաղութիւնները 'ի սկզբան քրիստոնեայներուն միայն ըրաւ՝ որոնց յանցանքը քրիստոնէութիւն էր . ետքը սկսաւ ուրիշ մեծամեծներուն ալ ընել . և անոնց յանցանքն ալ իրենց հարստութիւն էր : Իսկ խաթունները գերի կանանց հետ մէկտեղ անարգ ծառայութիւններու մէջ դնել կուտար , որոնց վրայէն ծեծ ու պատիժ չէր պակսէր : Եւ որովք որ տուրքին պատճառաւ կաղքատնային , ու չէին կրնար վճարել , զանոնք նաւով ծովուն մէջը թափել կուտար իբրեւ անպիտան աղտ մը քաղքին : Եւհա Վաղերիոս Երմենդարիոսը այսպիսի՝ չըսեմ գազան , հապա մէկ արտաքոյ կարգի հրէշ մի էր :

Բայց մենք առաջ երթանք Կոստանդիանոսին գործքերը , քննելու :

ԳԼ . Ե .

Սոստանդիանոս զանապան ձրանգնէրու մէջ ինչոյ
Ղաղերիոսին խօյ, անոնցմէ իրաւաւ, ու իր հօրը
խօյ ինչոյ :

Ամ ան 305 .

Ղաղերիոս տեսնալով Սոստանդիանոսին հոգւոյն
առաքինութիւնները, ու պատերազմական քաջու-
թիւնները վախցաւ, ու իր պալատին մէջը առաւ, որ
չլլայ թէ իր հօրը աթոռը նստի, ու իշնն սրտին
չար խորհուրդները պղտորէ : Սոստանդ՝ թէպէտ
շատ անգամ կըզրէր Ղաղերիոսին՝ որ իր սիրելի
զաւակը խրկէ, ըսելով՝ թէ շատոնց կարօտ մնացե-
ւմ իրեն տեսութեանը . բայց Ղաղերիոս պա-
տասխան կուտար, թէ չեմ կրնար խրկել, վասն
զի ես ալ շատ կըսիրեմ զինքը, և դժուարս կուգայ
անկից զատվիլ : Այսպէս պատասխան կուտար
Ղաղերիոսը Սոստանդայ, խարխըբելով զանի,
բայց օր աւուր վրայ խորունկ մըտմտութի մէջ
կիշնար, ու հնարքներ կըփրնտուէր՝ թէ ինչպէս
Սոստանդիանոսը մէջ տեղաց վերցնէ : Հայտնի
մեռցընել կըվախնար, վասն զի զօրքը իր յոյսը անոր
վրայ դրած էր . իսկ խրկել բանին ձեռք չէր իտար .
անոր համար տարակուսանաց ու զանաղան խոր-

հուրդներու արիւններուն մէջ միտքը կը ծփար : Վերջապէս փնտռեց դտաւ հնազմը զլոստանդիանոս մեռցնելու :

() Դը իրրեւ թէ անոր ուժը ուզելով փորձել , հրամայեց իրեն՝ որ տեսարանի (սաղի տեղի) մէջ կռուի ամեհի առիւծիմը հետ : Էն գտնելոյնը սկսան ափսոսալ ու ցաւիլ Լոստանդիանոսին վրայ , վախնալով թէ ատ կտրիճ հասակին վայելուչ ծաղիկը պիտի շուտմը թռումի , ու պատառ պատառ գետինը պիտի իյնայ առիւծին ձեռքէն : Ուստի սրտերնուն ցաւէն Վաղերիոսին գլուխը անէծք ու նզովք կը թափէին : Իսկ ինչ կընայիս Լոստանդիանոս առանց վախնալու առիւծին դէմը անցաւ , ու անոր ահագին մարմինը գետինը զարկաւ սպաննեց : Կափ զարկին մէկէն ամեն տեսնողները , ու գովեցին Լոստանդիանոսին արիութիւնը ու հնազանդութիւնը : Ի՞նչ որչափ աս գովութիւնը Վաղերիոսին սիրտը ներշնչուց՝ սակից յայտնի կերեայ . որովհետեւ համարձակեցաւ այնպիսի վտանգի մէջ ձգել զանի , ուսկից որ շատ դժուարաւ կրնար խաղըսիլ : Ինչ ատենները Սարմատացիները ահագին բաղմունքնամբ գլուխ վերցուցած էին , ու ասպատակութեամբ (չէ թէ ճիւղութեամբ) կաւրէին կը քանդէին կոր Վիկոմիդա քաղքին շրջանակը (էթրաֆը) : Հրամայեց Վաղերիոս Լոստանդիանոսին , որ քիչ ջօրքով անոնց դէմը երթայ ու պատերազմի :

Գնաց Լյուստանդիանոս փոքրիկ գնդովմը , Յեեկը-
վեցաւ , յաղթեց , ու անոնց զլուխը մաղերէն բռնած
քաշքըրտելով բերաւ ձգեց Վաղերիոսին ոտքին
տակը : Լա ոչ ասով գոհ (խանահաթ) եղաւ Վա-
ղերիոս , ու զեց ուրիշ անգամմընալ փորձել Լյու-
ստանդիանոսին բաղդը : Տըվաւ իրեն քիչմը զօրք ,
ու դարձեալ խրկեց Սարմատացւոց դէմ , որոնք որ
ճախճախուտ (ճիմճիմէլի) ու անմատչելի տեղմը
ամրացած (սիփէրլէնմիշ եղած) կեցած էին : Ըն-
ցաւ Լյուստանդիանոս քաջութեամբ իր գընդին
զլուխը , ու յաջողութեամբ անցաւ լճին մէջէն՝ ուր
տեղ որ Վաղերիոս իր յոյսը դրած էր , թէ կամ
ջրէն կըխղզըվի , կամ թշնամիներուն շատութենէն :
Լյուստանդիանոս աս երկու վտանգէն ալ զինքը ու
իր զօրքը խալըսելէն ետեւ՝ յաղթեց թշնամիներուն ,
ու զանոնք ցիրուցան ըրաւ :

Լյուստանդիանոսին հայրը Լյուստանդ լսելով իր
որդւոյն ըրած քաջութիւնները , չէր կրնար իր
հայրական սրտին գութը զսպել , ու կարօտէն կը-
մաշէր՝ մանաւանդ երբոր իմացաւ թէ Վաղերիոս
ետեւէն է Լյուստանդիանոսը իրեն չար նախանձուն
զոհ ընելու : Վիրմալ գըրեց Լյուստանդ Վաղերիո-
սին , ըսելով՝ թէ ալ ծերացած եմ մեռնելս մօ-
տիկցած է , խըրկէ իմ սիրելի զաւակս , որ մէյմը
գրկեմ պաղնըվիմ ու ատանկ մեռնիմ : Լյուստան-
դիանոս առաւ աս գիրը իրեն ձեռքը , ու ելաւ Վա-

ղերիոսին առջին՝ աղաչելով որ ալ ազատ ընէ զինքը ։
 Ինչպէս աս ատենը կրցաւ Վաղերիոս սուտ պատ-
 ճառներով ուշացնել , որ չերթայ Կոստանդիանոս իր
 հօրը քովը . բայց հիմայ հատնելով իր ստուծիւննե-
 ւը , հրաման տրվաւ որ երթայ : Իայց ըսաւ , կե-
 նաս մինչև վաղը առտու՝ որ ես անկողնէս ելլամ ,
 ու ինչ որ պիտի ըսեմնէ՝ լսես , ու անանկ երթաս :
 Ըս հրամանը որ ելաւ՝ շուտմը խապար խրկեց
 Կոստանդիանոս , որ ամմէն ձիերը պատրաստվին ,
 որպէս զի փոխն՝ ի փոխը կարօղ ըլլայ զանոնք շուտով
 լծել ու քալեցնել : Չսպասեց երկրորդ օրը Վա-
 ղերիոսին ելլելուն , վախնալով որ գուցէ միտքը
 կըփոխէ , այլ կէս գիշերանց հեծաւ , ու ելաւ
 ճամփայ : Վաղերիոս կըկարծէր թէ Կոստանդիա-
 նոս իր պալատին մէջ իրեն կըսպասէ , անոր համար
 ուշացուց անկողնէն ելլելը ինչպէս կէս օր : Կէս
 օրէն ետեւ ելաւ ու հրամայեց , որ կանչեն զԿոստան-
 դիանոս : Երբոր լսեց թէ կէս գիշերանց գացերէ՝
 խիստ բարկացաւ , ու շուտմը ետեւէն մարդ խրկեց ,
 որ զանի բռնեն , ու ետ դարձնեն . բայց անկարե-
 լի եղաւ : Վասն զի Կոստանդիանոս ատանկ կտր-
 գաւորած էր որ՝ այն ձիերը , որ զինքը կըտանէին՝
 չէին կրնար ետ դառնալ : Ըսանկով հասաւ Կոս-
 տանդիանոս ի Պաղոնիա , ուր տեղ որ էր իր հայրը ։

ԳԼ . Գ .

Սոստանդ ինձանի : Սոստանդիանոս ինձար ինչայ .
 ու ետբը իրեն ըրած հործելը :

ԱՄ ան 306 .

Երբոր տեսաւ Սոստանդ իր սիրելի որդին, որ
 ամեն վտանգներէն խալըսած եկաւ հասաւ, վազեց
 պըլըվեցաւ անոր վիզը, գրկեցին մէկմէկ, ու պագ-
 նըվեցան այնպիսի սաստիկ սիրով որ անխլտար
 տարվան մը երկուքներնուն սրտին մէջնալ բռն-
 կած էր : Սոստանդ աս ուրախութիւնը ունենալէն
 ետքը պատրաստութիւն տեսնելու ետեւէ եղաւ,
 նաուով ինկիլթէոռային կողմերը երթալու, ու բար-
 բարոսներուն հետ ծեծկըվելու համար . որովք գլուխ
 վերցուցած ու ապստամբած էին : Ուստի երբոր յա-
 ըող հովը ունեցաւէ՝ առաւ իր հետը զՍոստան-
 դիանոս, ու հայր և որդի երկուքնալ քաջ պա-
 տերազմող՝ մէկ տեղ գացին, ու յաղթեցին թշնամի-
 ներուն :

Եւ յաղթութենէն ետքը հիւանդութիւնմը
 ընկաւ Սոստանդայ վըայ, անխլտար սաստիկ՝
 ինչպէս բերաւ հասցուց մահուան գուռը : Ս՛եռ-
 նելու երբոր մօտիկցաւ, կանչեց Սոստանդ իրեն
 իշխանները, ու անոնց պատուիրեց, որ իրեն տեղը

նստեցնեն իր Կոստանդիանոս անդրանիկ որդին :
 Իսկ մէկալ երկու որդիքը, քի Վաղմատիոս ու
 Յուլիոս Կոստանդ սոսկական (պայաղի) կեանք
 վարեն : Սեռածին պէս Կոստանդ՝ զօրքը բովան-
 դակ վստոված ըլլալով Կոստանդիանոսին սիրովը, եր-
 բոր վրանէն (չատըրէն) դուրս կելլար՝ ուր տեղ որ մե-
 ռած էր իր հայրը, անոր առջին գացին, ու ցըցու-
 ցին իրենց կալքը թէ կուպն զինքը ինքնակալ
 ընել : Առաջից Կոստանդիանոս անոնց կալքը կա-
 տարել, ըսելով թէ առաջ Վաղերիոսին իմա-
 ցընենք, ու անոր հրամանին սպասենք : Սը-
 րիկ չորին զօրքը ու մեծամեծները, այլ բռնադա-
 տեցին որ հագնի թագաւորական ծիրա՛ն : Կոս-
 տանդիանոս երբոր տեսաւ թէ չեն մտիկ ընել կոր
 իրեն՝ հեծաւ ձիով վրայ ու սկսաւ փախչիլ .
 բայց պարապ տեղ . վասն զի վրան հասան շուտմը
 ու ակամայ հագուցին իր հօրը լաթերը :

Եւ ըստ էն ետեւ Կոստանդիանոս իր հօրը
 փառաւոր թաղում մի բռաւ, ինչպէս որ կը վայլէր
 այնպիսի մեծ ու երեւելի ինքնակալին : Կոստան-
 դիանոս գիտնալով որ Վաղերիոսին կամացը դեմ
 է ասիկայ, ու լսելու ըլլայնէ՝ պիտի բարկանայ,
 որպէս զի անոր բարկութիւնը քիչմը ցածցընէ,
 դեսպան (էլի) խրկեց Վաղերիոսին, և տըվաւ
 դեսպանին ձեռքը թուղթմը որով կը քանքատէր
 զօրքին ու մեծամեծներուն ըրածին վրայ, որ աստանկ

առանց սպասելու իրեն հրամանին՝ ղեկը ինքնակալ նստեցուցին : Եւ գեսպանին հետ մէկ տեղ խրկեց նաև իր պատկերը դարնի (Թէֆնէ) պսակով պսակված : Հազիւ թէ Վաղերիոս կարդաց աս թուղթը ու տեսաւ պատկերը , բոլոր բարկութեամբ բռնկեցաւ , ու անխռտար կատղեցաւ , մինչև ուզեց մէկէն թուղթը , պատկերը , ու գեսպանը կրակը ձգել ու երել : Երբոր քիչմը բարկութիւնը իջաւ ու հանդարտեցաւ , միտքը ընկաւ Լոստանդիանոսին քաջութիւնը , ու իրեն զօրաց կտրուածութիւնը , խոնարհեցաւ իրեն բարձր հպարտութեանէն , և պարտաւորեցաւ զԼոստանդիանոս ընդունիլ իբրև Լեսար , և ոչ իբրև ինքնակալ : Ուստի անոր տեղը ինքնակալ նստեցուց Սեբրոս Լեսարը , ու Լոստանդիանոսին իմացուց , որ գոհ ըլլայ ամենէն վար կեսար սեպվելով : Հանձն առաւ ասիկայ Լոստանդիանոս , որով իրաւցընէ ցըցուց իրեն առաքինութիւնը : Եսկից ետքը Լոստանդիանոս հանդարտեցնելու համար զՎաղդիա (Ֆրոանա)՝ Դերմանացուց ու փռանկ ըսվածներուն ձեռքէն , առաւ հետը իր քաջ պատերազմական զօրքը , ու գնաց անոնց հետ ծեծկըվեցաւ , յաղթեց ու երկուքին թագաւորնալ բռնեց , և գազաններու առջին նետել տըվաւ : Եսկից գնաց Պրուտացուց դէմ , աւրեց կործանեց ու կրակի տըվաւ անոնց գեղերը , էրիկմարդ ու կնիկմարդ , ծեր և տղայ , մեծ

ու պզտիկ շամիրել (շիշ անցնել) տրվաւ : Իրաւ-
ցընէ խիստ անողորմութիւն է աս բանս, և չի-
վայէր որ այնպիսի գթած հօր որդիմը՝ այսպիսի
անգթութիւններ ընէ, թէպէտև 'ի սկզբան իրեն
տէրութեանը վախ ձգելու համար ըրած ըւ-
լայ : Ըսով ատանկ սաստիկ վախ ձգեց անոնց
վրան, ինչվան մէյմընալ չելան ասպատակու-
թիւն ընելու : Տգուշութեան համար նաւերով
զօրք դրաւ Կոստանդիանոս Ուին գետին վրայ, և
մեծ կամուրձմընալ շինել տրվաւ գետին վրայ :
որպէս զի թէ որ պէտք ըլլայ շուտով կարօղ ըւ-
լան անցնիլ :

Կոստանդիանոսին առաջին գործքերուն մէկ-
նալ եղաւ քրիստոնէից հալածանքը դադրեցնել,
ու հրաման տալ, որ համարձակ իրենց կրօնին պաշ-
տօնները կատարեն :

Կոստանդիանոս յիշելով իր հօրը՝ մահուան
ատեն տուած խրատները՝ մեծ սէր ցըցուց իրեն
եղբարցը, զանոնք իրեքնալ քի Վաղմատիոս, (Հու-
լիոս Կոստանդ, ու Լ'նիքրադիանոսը մեծամեծ
պաշտօններու հասցուց : Իսկ իրեն քուրբընալ քի
Կոստանդիա, Լ'նաստասիա և Լ'ւտրոպիա մեծ իշ-
խաններու հետ կարգեց, ու անոնց փառաւոր
հարսնիք ըրաւ :

ԳԼ Լ.

Հռովմայեցոց ադսպաբէիլը Ղաղերիոսէն, ու Լուս
դանդերիտնոսին ինքնախալ ըլլալը:

Ամբ 20 307. և 308.

Հռովմայեցիները տեսնալով որ իրենց պատիւը
ու իշխանութիւնը քանի կերթայ կը քիչնայկոր,
ու Ղաղերիոս իրենց վրայ բռնակալութիւն ընելէն
'ի զատ, իրենցմէ հարկ կառնէ ու իրենց վրայ
իրեն իշխանները կը դնէկոր, ամմէքը մէկ տեղ
միաբանեցան՝ ու Սաքսենտիոսը Սաքսիմիանոսին
որդին՝ իրենց վրայ ինքնակալ դրին՝ որ կեսար չըլ-
լալուն համար ցաւէն քաշված էր Հռովմայու մօտ
գեղիմը մէջ, և հոն տեղս հեշտութեան ու դատար-
կութեան օրված էր ինքը զինքը: Սաստի երբոր
լսեց թէ Հռովմայեցիք կուզենկոր զինքը ինքնակալ
ընել, իրեն յոյսը կենդանացաւ, ու վազեց եկաւ
Հռովմ, և նստաւ Ղաղերիոսին ամբողջ. վասն
զի Ղաղերիոս Հռովմ չէր բնակեր: Բայ որ լսեց
Սաքսիմիանոս, որ հրաժարած էր ականայ ինքնա-
կալութենէ, ինքնալ եկաւ Հռովմ, ու աղաչեց իր
որդւոյն՝ որ զինքը իրեն գահակից ընէ: Սաքսեն-
տիոս իր հօրը խաթրը չաւրելու համար՝ հնազան-

գեցաւ իրեն , ու սկսան հայր և որդի ինքնակալել
Հռովմայու մէջ :

Երբոր Վաղերիոսին տկանջը հասաւ աս բա-
ներս , գիտնալով Սաքսենտիոսին վախկոտ ու ան-
ճարակ ըլլալը , բանի տեղ չխնայեց , միայն իմա-
ցուց Սկերոս ինքնակալին , որ երթայ ճեծկրմի
Հռովմ քաղքին հետ , ու ան անարի ապստամբը
նուաճէ : Ելաւ գնաց Սկերոս շատ զօրքով դէպի
Հռովմ , կարծելով թէ զօրաց շատութիւնը կը-
վախցընէ Հռովմայեցիները ու ստուգիւ յաղ-
թութիւնը կըստանայ : Իայց երբոր Հռովմ
հասաւ , ու տեսաւ քաղքին մեծ պատրաստութիւ-
նը ու դռներուն գոց ըլլալը , մտքին խորհուրդը
պղտորեցաւ , ու խիստ վախցաւ : Սանաւանդ երբոր
տեսաւ , որ Ստիկանմը (մուպաշիրմը) իրմէն էզմը
զօրքով դիմացի կողմը անցաւ : Իսկ մնացածներ-
նալ չէին ուղիւոր պատերապշմիլ և աւրել այնպիսի
քաղաքմը , որ ամմէն քաղաքներուն գլուխնէ : Սա-
տիառանց պատերապշմ ընելու , ետ դարձաւ ու սկը-
սաւ փախչել : Ենկաւ ասոր ետեւէն Սաքսիմիանոս
հալածեց զանի , ինչվան Սկերոս փախաւ , և մտաւ
իր զօրքովը Սալեննա քաղքին մէջ : Սալարեց
Սաքսիմիանոս քաղաքը ու կեցաւ , տեսնայ թէ
ինչ պիտի ընէ Սկերոսը : Երկայն ժամանակ քաղ-
քին շրջանակը նստելէն ետքը՝ մշտմըաց խաբէու-
թիւնմը ընել Սկերոսին , որովհետեւ քաղքին

բերդը խիստ ամուր էր և շատ դժար էր պատերազմելով ներս մտնել : Վիտնալով Սաքսիմիանոս որ Սևերոս իրեն զօրացը վրայ հաւատարմութիւն չունի, ու դողու մէջ է որ չըլլայ թէ զինքը մատնեն : Եյնպիսի բանմը ըրաւ որ աս վախը անոր սրտին մէջը աւելի ևս խօթեց : Խորկեց քաղքէն ներս քանիմը լրտեսներ (չաշուտներ) որ երթան քաղքին մէջ աս դին անդին ժուռ գան : Երբոր ասիկայ լսեց Սևերոս վախցաւ սապտիկ, և կարծեց թէ եկած են իր զօրացը հետ միաբանութիւն ընելու համար, որպէսզի զինքը մատնեն : Լրտեսները գիտնալով Սևերոսին շփոթութիւնը, գացին իրեն ու ըսին, թէ շատ չեւախնայ, վասնզի թէ որ ինքիրէն կըթողու ինքնակալութիւնը, ու կուտայ ինքը զինքը Սաքսիմիանոսին ձեռքը, անտարակոյս անոր զթութեանը կը հանդրպի, և կրիալըսի մահուանէ : Հաւատաց Սևերոս անոնց խորհուրդին, հանեց թագաւորական ծիրպնին ու խրկեց Սաքսիմիանոսին : Եւայց Սաքսենտիոս բռնեց զինքը, կապեց շղթայով ու բանտը դրաւ, ըսելով թէ ես խաղար չեմ ան դաշնադրութեանէն : Եւոր վրայ երբոր լսեց, թէ Վաղերիոս մեծ պատրաստուի պատերազմի կըտեսնէկոր, անմիջապէս մեռցնել տրվաւ զինքը : Միայն աս շնորհքը եղաւ Սևերոսին, որ իրեն կապքին թողվեցաւ մեռնելուն եղանակը : Եւ ինքնալ ընտրեց բաղնիքի մէջ երազները (տամարները) կըտրել տալ ու տաանկ մեռնիլ : Սևե-

բոսին մահը լսածին պէս Ղաղերբոս աւելի ևս բարկացաւ, ու միտքը դրաւ որ երթայ սրէ անցնէ Հռովմայեցիները, ու Հռովմ քաղաքը կրակի տայ: Ըս խորհրդով շատ զօրք ժողովեց ու սկսաւ քաշել դէպ'ի խտալիս:

Ս'աքսիմիանոս տեսնելով զինքը քիչվոր, դիմեց Ղիոկղետիանոսին, որ ատենոք իր գահակիցն էր, ըսելով թէ ինչպէս ես հասարակած բարւոյն համար յանձն առի ինքնակալութիւնը, դունալ եկուր, հագիւր ծիրանին, ու յանձն առ աշխատութիւնը, ինչպէս որ մէկ տեղ վայելեցինք, այսպէս ալ մէկ տեղ աշխատինք: Ղիոկղետիանոս երբոր առաւ աս խապարը այսպէս պատասխան տրվաւ: „Եթէ Ս'աքսիմիանոս տեսնելու ըլլար իմ, ձեռքովրս տնկրված աղւոր հունտերը 'ի Սաղոն, ոստոյգ գիտեմ որ ինձի խրատ չէր իտար թող տա ոլու աս իմ սիրելի բնակութիւնս, ու չէր ուզեր որ, ես դարձեալ ետ դառնամ խնդրելու այնպիսի եւորագի նման տէրութիւնմը“:

Ղիոկղետիանոսէն յայսը կտրեց Ս'աքսիմիանոս, ելաւ գնաց Լյոստանդիանոսին, որ ան ատենը կըբընակէր Լ'րալէս քաղաքը, որպէս զի անկից օգնութիւնը գտնէ: Եւ որպէս զի Լյոստանդիանոս գէմ չիդառնայ, կարգեց անոր հետ իրեն աղջիկը՝ որ կըսվէր Փլարիա Ս'աքսիմիանէ փաւստա, և զինքը հարսնիքին մէջ ինքնակալ ըրաւ: Ըսով

Սաքսիմիանոս կարծեց թէ ալ դիւրաւ կրնայ իրա-
տանդիանոսին հաւանութիւնը որսալ : Բայց իրա-
տանդիանոս իմաստուն ինեամբ մտմտալով Սաքսիմի-
անոսին ուզածին վրայ , պատասխան տրվաւ իրեն , թէ
թողութիւն ընէ դեռ իմ ժամանակս չէ , ու կարո-
ղութենէս դուրս է , այնպիսի հղօր ու խորամանկ մար-
դու դէմ ելլել ու կռուիլ : Բւստի հերիք սեպեց
Սաքսիմիանոս , որ իրապէս իրապէս Վաղերիոսին
հետ գոնէ չիմիաբանի :

Վաղերիոս անթիւ անհամար զօրքով եկաւ
հասաւ Խաալիա մտքին մէջը դնելով որ 'ի հիմանց
կործանէ շուովմ , ու իրեն սուրբ շուովմայեցինե-
րուն արեան մէջը թաթիւնէ : Բայց երբոր պինտ
ամուր ու պատրաստ գտաւ քաղաքները՝ չիհամար-
ձակեցաւ շատ առաջ քաշել , որ չլլայ թէ չորս
դիէն զինքը պաշարեն Սաքսենտիոսին զօրքը , ուս-
տի վաթսուն մըն հեռու շուովմայէն բանակեցաւ :

Սէյմալ նայիս որ Վաղերիոսին զօրքը քիչ
քիչ սկսան հեռանալ իրմէն ու ասդին անդին ցրուիլ
հուովմայեցի լրտեսներուն ձեռքովը , որոնք առատ
ստակ կրբաշխէին , ու մէկուն մէկալին պարգեներ կը-
խոստանային : Վաղերիոս տեսաւով զինքը մեծ
վտանգի մէջ՝ դեսպաններ խրկեց շուովմ աղաչելու
Սաքսենտիոսին , որ հաշտութիւն ընէ իրեն հետ :
Երբոր Սաքսենտիոս յանձն չառաւ իրեն հետ
խաղաղութիւն ընել , ետ դարձաւ ու անսաւ փախ-

չիլ : Հրեշտակ խրկեց Սաքսիմիանոս Գաղղիայէն
 Կոստանդիանոսին , որ գոնէ փախչելու ատենը իրեն
 ետևէն իյնայ ու անոր մնացած զօրքնալ ջարդէ :
 Բայց Կոստանդիանոս ասիկայ կտորճուծի չիսեւ
 պեց , անոր համար և ոչ տեղացը շարժեցաւ :

ԳԼ . Բ .

Սաքսիմիանոս իսպէի որդին իջեցնել ինչնախառնէ :
 Ի ինչնախառն ի Սաքսիմիանոս իջլան ինչնախառն :

ԱՄ ԶԵ 308 .

Դարձաւ Սաքսիմիանոս Հռովմ , ու տեսաւ որ
 իր որդին գլուխ վերցընելով կը հրապարտանայկոր
 ըրած յազմութեանը վրայ , և զօրքնալ բովանդակ
 անիկայ կը ճանչնան կոր իրենց ինքնակալ , սիրտը
 նեղացաւ ու սկսաւ ինքը զինքը յառաջ ձգել , գո-
 վել իրեն քաջութիւնները , ու վար զարնել իր որ-
 դին : () ր մը կանչեց բոլոր Հռովմայու զօրքը ու
 ժողովուրդը , և որդւոյն ալ ապսպրեց որ հոն տեղ
 գտնըվի : Երբոր ամենը ժողովեցան , սկսաւ Սաք-
 սիմիանոս ատենաբանութիւնմը ընել , ու խելմը
 խօսելէն ետքը , դարձաւ իր որդւոյն ու յանդիմանեց
 զինքը , իրեն պակսութիւնները երեսը զարնելով :
 Ընարժան ես ըսաւ ատ թագաւորական ծիրանւոյն

ու քաշեց կռնկէն հանեց: Սողովուրդը ու զօրքը
իրարու երես սկսան նայիլ ու ըսել, արդեօք որդ-
ւոյն թմբութիւնը աւելի է, թէ հօրը յանդգնու-
թիւնը: Սաքսենտիոս ամենայէն քաշվեցաւ մտաւ
զօրաց մէջ ու շերեցաւ: Զօրքը չիկրնալով տա-
նիլ իրենց ինքնակալին նախատանացը՝ ոտք ելան,
ու պոռալով իրար անցան: Սաքսիմիանոս գարձուց
շուտմը խօսքը ու ըսաւ զինուորներուն, մի չփոթիք,
ես զձեզ փորձելու համար ըրի, որպէս զի տեսնամ
թէ արդեօք սրտանց կըսիրէք կոր իմ որդիս: Բայ-
պէս ըլլալով ալ, զօրքը կատղեցաւ Սաքսիմիանոսին
մը, և եթէ չիփախէր պիտի փառատէին զինքը:

Գնաց Սաքսիմիանոս Գաղղիա Կոստանդիաւ
նոսին գանդատ ընելու իր որդւոյն դէմ: Կոստան-
դիանոս գիտնալով Սաքսիմիանոսին խուճասէր
ընութիւնը, անոր խօսքին ամենեւին ականջ չիդրաւ.
մանաւանդ թէ ըսաւ իրեն, թէ կուզեմ ես Սաք-
սենտիոսին հետ խաղաղութեամբ երթալ:

Երբոր Սաքսիմիանոս տասնկ Կոստանդիանո-
սէն յոյսի կտրեց, ելաւ գնաց Գաղերիոսին, աղա-
չելով՝ որ գոնէ ինքը դարձեալ ելլէ ու պատերազմ
տայ իր որդւոյն դէմ: Բայց անկից ալ իր յոյսը
պարապ ելաւ, վասն զի և ոչ Գաղերիոս՝ որ Սաք-
սենտիոսին ոխերիմ (խորէզլի) թշնամին էր, ուզեց
Սաքսիմիանոսին տըված խորհրդին ականջ դնել:
Բայց աղաչեց իրեն Գաղերիոս ոյ շնորհք ընէ կե-

նայ իր քովը ինչպան ինքը զ] իկիանէսը ինքնակալ
ընէ Սեբրիոսին տեղը, որպէս զի իրեն ներկայու-
թեամբը փառաւոր ըլլայ հանդիսութիւնը:

Եւ իկիանէսը առաջուց ոչ պատիւմը ունէր
և ոչ ազնուական ցեղէ էր: Վաղերիոս հանած
էր զինքը ակօսին գլխէն, ու խօթած էր ասպետու-
թեան կարգին մէջը. իսկ հիմակ ան ամրացած ձեռ-
քերուն՝ ինչպէս սովոր է երկիր հերկողներուն ձեռ-
քը ըլլալ, տրվաւ արքունական գաւազանը:

Սաքսիմիոս երբոր լսեց իկիանէսին ինքնա-
կալ ըլլալը, խիստ բարկացաւ, վասն զի կը յուսար
որ Վաղերիոս զինքը ինքնակալ կընէ, որովհետեւ
ինքը կեսարիմը պէս կը տիրէր ան ժամանակը Եսո-
րեստանի ու Լագիպտոսի վրայ: Ուստի շատ անգամ
գրեց Վաղերիոսին գանգատելով, որ ատ անարգ
մարդը ինքնակալ ըրաւ, ու զինքը ետ ձգեց: Լա-
երբոր տեսաւ որ Վաղերիոս զինքը կը խաբիւրբէկոր,
ան ալ ինքիրէն գլուխ վերցուց, ու իր զօրքէն և
իշխաններէն ինքնակալ եղաւ: Լա այսպէս վեց
ինքնակալ ունեցաւ աս ատենս հռովմայեցւոց տե-
րութիւնը: Երևմտեան կողմը էին Կոստանդիանոս
Սաքսենտիոս ու Սաքսիմիանոս: Իսկ արևելեան
դին Վաղերիոս իկիանէս և Սաքսիմիոս: Եսոնց
վիցնալ զանազան բնութիւններու վիճակեալ մար-
դիկ էին, ուստի ինչպէս կընար անոնց մէջը խաղա-

ղութեան ներդաշնակութիւնը մնալ : Գաղերիոս պատերազմող ու անգութ մարդմըներ : Սաքսիմիսոս անգութութեան վրայ եւելցուցած էր գինեւրութիւնը ու անառակութիւնը : Իկկիանէս քաջ պատերազմող էր, բայց և սաստիկ ուսման ու արհեստի ատելութիւն ունէր : Սաքսիմիանոս պատերազմասէր, բայց միանգամայն և փառասէր էր : Սաքսենտիոս անգութ ու անառակ և վախկոտ էր : Սնած մինակ Լոստանդիանոս՝ որ աս մոլութիւններուն վրայ տիրած ըլլալուն համար, կամաց կամաց տիրեց նաև ան մոլութիւնները ունեցողներուն վրայ, ինչպէս կը տեսնենք ետքը :

Սաքսիմիանոս բոլորովին յուսահատած վերի ըսած հրկու ինքնակալներէն ուզեց մէյմընալ Գիոկղետիանոսին երակը (նամզը) քննել, որպէս զի տեսնայ թէ արդեօք իր կամքը կատարելու միտք ունի թէ չէ : Այսինքն իր որդւոյն դէմ պատերազմ ելլելու : Բայց երբոր անիկա հաստատ գտաւ իր առաջադրութեանը մէջ, ալ կատղեցաւ չափէ դուրս ու բարկութենէն ինչ ընելիքը չէր գիտեր : Իհ թէ՛ աս փառաց և պատուոյ կոյր ցանկութիւնը ինչ բաներ ընել չէտար մարդուս :

ԳԼ . Թ .

Սաքսիմիանոս իգպէ կոստանդիանոսին պէղց անցնիլ ,
Բայց չէլինար :

ԱՄ ան , 309 .

Եւ որ՝ Սաքսիմիանոսին երբոր ճարը հասաւ , գիրմը
գրեց իր աղջկանը , որ կոստանդիանոսին կինն էր ,
ըսելով՝ որ աղաչէ կոստանդիանոսին , որպէս
զի թող տայ իրեն բնակիլ իր տէրութեանը մէջ , և
խօսք տըվաւ որ ալ հանդարտ կընստի ու խռովու-
թիւն չիհանէր : կոստանդիանոս՝ թէպէտ գիտեր
անոր կեղծաւորութիւնը ու խորամանկութիւնը , 'ի
վերայ այսրամենայնի թագուհւոյն աղաչանացը հա-
մար՝ սիրով առաւ անիկայ իր պալատին մէջ , ու
ամմէն տեղ իր աջ դին կընստեցնէր :

Սաքսիմիանոս որպէս զի հաւտացընէ թէ
մօքին մէջ չարութիւն չիկայ , դարձեալ հրաժա-
րեցաւ ինքնակալութենէ , ու հանեց թագաւորա-
կան ծիրանին . ըսելով՝ թէ ալ կուզեմ քաշված
ապրիլ : Եւսպէս կըսէր դրսանց , բայց ներսէն
ուրիշ կերպ կըմտածէր , և առթիմը (սէպէպիմը)
կըսպասէր որ կոստանդիանոսը վար իջեցընէ աթո-
ռէն , ու ինքը տեղը անցնի : Երաւցընէ գտաւ առի-

Թը, բայց չի գտաւ ան մարդը՝ որուն վրայ աս առի-
թը բանեցընէ:

Պէտք եղաւ Լյոստանդիանոսին երթալ զօրքով
ծեծկըվիլ Վաանկներուն դէմ, որոնք որ Ուէնօ
գետէն աս դին անցած՝ ասպատակութի ու վնասներ
կընէին կոր: Շար ու խաբեբայ Սարսիմիանոս ծե-
րը բարի խորհուրդ տուողիմը պէս ինքը զինքը ա-
ռաջ նետեց, ու խորհուրդ տըվաւ Լյոստանդիանոսին
որ հետը շատ զօրք չիտանի, որպէս զի իրեն ծան-
րութիւն չըլլայ: Երբոր Լյոստանդիանոս հեռացաւ
քաղքէն՝ խօսք հանեց Սարսիմիանոս, թէ Լյոստան-
դիանոսը մեռած է: Ուստի ըսաւ հիմակ ինձի կիյ-
նայ անոր տեղը ինքնակալ նստիլ, և այսպէս հագաւ
Թագաւորական ծիրանին, ու նստաւ Թագաւորա-
կան աթոռին վրայ: Իմացուց ամմէն մեծե-
րուն իշխաններուն ու զօրապետներուն, թէ զինքը
ճանչնան այսուհետեւ ինքնակալ:

Երբեք արդէն Լյոստանդիանոս աս բա-
նիս վը, լրտեսներ գրած էր քաղքին մէջ, որ բանմը
ըլլայնէ՝ իրեն շուտովմը իմացընեն: Ուստի անոնցմէ
աս լուրը առածին պէս Լյոստանդիանոս՝ շուտմը
աս դիէն ան դիէն որչափ կրցաւ զօրք ժողվեց, ու ե-
կաւ հասաւ ան ատենը՝ որ ժամանակ որ Սարսիմի-
անոս մտքին մէջ կըդնէր կոր, թէ կրնայ աս ճամ-
բով Լյոստանդիանոսին ինքնակալութիւնը յափըշ-
տակել անոր ձեռքէն: Հազիւ քիչմը ատեն ունե-

ցաւ Սաքսիմիանոս փախչելու, ու Սարսիլիայի մօտ քաղքի բերդիմը մէջ պահելտելու: Գնաց ետեւէն Կոստանդիանոսի զօրքովը, ու պաշարեց քաղաքը: Ուղեցին զօրքը սանդուխներով (վերտիվներն երով) բերդէն ներս թափվիլ, բայց չիկրցան վասն զի սանդուխները կարճ եկան: Են առենը՝ որ Կոստանդիանոս պիտի թող տար քաղաքը ու ելար երթար՝ բերդին վրայէն գլուխը դուրս հանեց Սաքսիմիանոս ու վարնայեցաւ: Տեսաւ Կոստանդիանոս զինքը. մօտ գնաց ու ըսաւ իրեն: „Ո՛վ ապերախտ, եւ խաբեբայ. աս է քու հատուցումդ ինձի քեզի, ըրած բարիքներուս համար. բայց ես դարձեալ, կընեբեմ քեզի, եթէ դուն քեզմէ անձնատուր, (թէսլիմ) կըլլաս ինձի“: Սաքսիմիանոս չուզեց հաշտըվիլ, այլ նախատական խօսքերով սկսաւ անարգել Կոստանդիանոսը: Ես միշտցիս մէջ նայիս Կոստանդիանոսին զօրքը դուռմը բացին ու ներս մտան, եւ Սաքսիմիանոսին չորս դին պաշարեցին: Եղէկմը յանդիմանեց զինքը Կոստանդիանոս զօրաց առջևը, ու քաղեց հանեց կռնրկէն թագաւորական ծիրանին, բայց չիմեռցուց:

Եսկից ետքը գնաց Կոստանդիանոս այցելու թիւն ընելու Թորէվէրին ըսված քաղքին. շինել տրվաւ անոր բերդերը, ու քաղաքը մեծամեծ ու սիրուն շէնքերով զարդարեց, որոնց մէջը երկեւի էր արդարեւ լէպալատը: Զոն տեղս Յուլիս ամսոյն

25. Կոստանդիանոս իրեն թագաւորութեան տարե-
դարձը ըրաւ փառաւոր հանդիսութեամբ: Եւ նոյն
օրվան մէջ Եւմենէս ճարտասանը գովասանական
խօսքմը ըրաւ Կոստանդիանոսին հրապարակաւ, և
միանգամայն աղաչեց որ շնորհք ընէ այցելութիւն
մի ալ ընել Լուդոն քաղքին, որուն մէջը ինքը ճար-
տասանութեան դաս տըվօղն էր: Կոստանդիանոս
ան ժամանակ յարմար ատեն չունենալով չի գնաց.
բայց խոստացաւ Եւմենէսին թէ կուգայ: Եւ 'ի յի-
շատակ Սաքսիմիանոսին վր ըրած յաղթութեանը,
հարուստ ընծայներ խրկեց անկից Լուդոն չաս-
տուածոյն տաճարը՝ որ էր յԼութոն քաղաք:

ԳԼ . Ժ .

Սաքսիմիանոս, իս-դէ զԿոստանդիանոս մեռցնել:
Կրքատապարարվի 'ի յահ: Եւ Գաղէրիոս չարաչար
իւսասիլի:

ԱՄ ան 310:

Ա երջապէս Սաքսիմիանոս չուզեց խաղաղու-
թեամբ ապրիլ Կոստանդիանոսին հետ: Վրանի
որ միտքը կենար իրեն խայտառակութիւնը՝ կը հա-
լէր կըմաշէր ու կը մոմտար, թէ ինչպիսի կեր-
պով վրէժխնդրութիւն ընէ Կոստանդիանոսին:

ԼՂաչեց իր աղջկանը որ գիշերը Կոստանդիանոսին հետ քնանալու ատենը դուռը բաց ձգէ . և յայտնեց իրեն , թէ կուզէ մեռցընել Կոստանդիանոսը : ԼՂջինալ իր հօրը աչքէն չկննալու համար՝ երեսանց բարի է ըսաւ , ես քու կամքդ կըկատարեմ , ու գնաց ըսաւ Կոստանդիանոսին՝ որ զգոյշ կենայ . չքլայ թէ ան չար ծերը իրեն գլխուն բանմը հասցընէ : Լս որ լսեց Կոստանդիանոս զարհուրեցաւ ու ըսաւ մտքին մէջը . աս ինչ ապերախտութիւն է որ ինձի կընէկոր : Բայց որպէս զի իմանայ ստոյգ , թէ ատանկ չար մտքի վրայ է Սաքսիմիանոս , ապսպրեց իր կնոջը , որ ան գիշերը պառկի անարգ ներքինւոյմը հետ , և ինքը գնաց ուրիշ տեղ պառկեցաւ : Երբոր մուծը կոխեց ու ամմէնքը իրենց տեղերնին գացին պառկելու , նայիս կէս գիշերուն եկաւ Սաքսիմիանոս , գտաւ դուռը ու զածին պէս բաց . և քանիմը պահապաններ դռան առջևը կեցած : Ըսաւ անոնց որ թող տան զինքը ներս մտնելու , որովհետեւ մեծ տեսիլ երևցաւ ինձի աս գիշեր , ու եկայ առանց ուշացընելու յայտնել Կոստանդիանոսին : Ընոնքալ նայելով երեսին ու խօսքին անկեղծութեմ , կարծեցին թէ սիրտն ալ ատանկ է , ու թող տըվին որ ներս մտնէ : Սաքսիմիանոս առանց ոտքի ձայն հանելու ներս մտաւ , քաշեց նիզակը , ու խեղճ ներքինւոյն փորը խօթելէն ետքը , արիւնոտ նիզակը ձեռքը՝ ուրախութեմ

դուրս ելաւ, ու պօռչեալով կրսէր պահապաններուն. „ Կոստանդիանոս մեռաւ. Կոստանդիանոս „ մեռաւ “ : Ընոր ետեւէն դուրս ելաւ Կոստանդիանոս զննուորներով պաշարված ու չեթելով ըսաւ իրեն. „ կեցիր յիմար ծեր ուր կերթաս “ :

Սետեւ տըվաւ առջևը Սերքինույն զին (վէշը) ըսելով „ Ճանչցիր, զով մեռցուցիր “ : Խելքը գլխէն ելաւ Սաքսիմիանոսին, ու սրտին ցաւէն կուգէր իր փորը խոթել արիւնոտ նիզակը : Ընեւ տըվաւ Կոստանդիանոս նիզակը անոր ձեռքէն ու ըսաւ. „ չես արժանի այսուհետեւ աս աշխրբիւ լոյսը տեսնելու, ընտրէ ինչ մահ կուգես “ : Ընտրեց կախաղանը և կախվեցաւ : Կոստանդիանոս գլխով իրեն վրայ մէռմէն քարերէն փառաւոր գերեզման շինել տըվաւ և անոր մէջը թաղեց : Վանք հիմայ տեսնենք Վաղերիոսին չարաչար սատկելը :

Ըն տեսնենք որ Վաղերիոս իրկածէր իր մարդիկները ասդին անդին ստակ ժողվելու իրեն հպատակներէն, Ըստուած ալ երկինքէն խրկեց իրեն արժանի պատիժմը : Ըտաքոյ կարգի ցաւը բռնեց իրեն մարմինը քան զամէն ցաւելը սաստիկ : Վանիմը օր աս ցաւը քաշիւն ետքը, բուրել սկսաւ անոր մարմինէն ամենագարշելի հոտմը, որ ոչ միայն կը հոտեցնէր իր պառկած խուցը ու արքունի պալատը, այլ նաև բոլոր քաղաքը : Ըս

ցաւին սաստկութիւնը անկից կրնայ քիչմը իմաց-
վիլ, որ քիչ ժամանակվան մէջ մարմնոյն կէսէն
վերի դին ամենեւին միս չիձգեց, բոլորովին հալե-
ցուց : Իսկ կէսէն վարի դին ուռեցուց, ինչպէս
սինդըցուն տիկմը (թուլումը) կուռի : Ըս հե-
րիք չէ, սկսան մարմինէն դուրս գունդ գունդ գար-
շելի որդեր ելլալ ու քալել : Բոլոր ոչ դը կը հա-
մարձակէր երթալ, գացողներնալ ստըկի պատ-
ճառաւը կերթային : Բժիշկներ ու վիրաբուժներ
(ճէռահներ) կերթային կուգային, բայց անոնցմէ
հիչ մէկ օգուտմը չէր տեսներ ողորմելին : Փայտի
կոճեղիմը (քիւթիւկի) պէս անշարժ՝ ցաւերու ու
որդերու մէջ թաղված էր : Տարիմը և աւելի ևս
տեւեց աս հիւանդութիւնը, որ ոչ կը ունենար և ոչ
կը մեռնէր : ()րմը իրեն բժիշկներուն մէկը՝ որ քրիս-
տոնեայ էր, ըսաւ իրեն : Տէր իմ, ասիկայ բնա-
կան մարմնոյ հիւանդութիւն չէ, այլ ճշմարիտ հզօր ու
ամենակարօղ Ըյ աջն է, որ զքեզ կը տանջէ կոր :
Նիշէ ըրած անգթութիւներդ քրիստոնեայներուն,
աղքատներուն, ու ամեն քու հպատակներուդ :
Ըս ցաւը անոնց համար կը քաշեսկոր : Ղանչցաւ
Վաղերիոս ճշմարտութիւնը ակամայ, ու մտմտաց՝
որ հալածանաց վճիռը ետ դարձնել տայ : Բայց
ինչպէս որ հպարտ իշխաններուն սովորութիւնն է՝
չուզեց ցըցնել, թէ առջի ըրած գործքերովը սխա-

լած է, և իրեն պատիւը պահելու համար այսպէս
հրովարտակմը գրել տրվաւ :

„Ընն առնայն խորհուրդներուն մէջ, որոնց
„վրայ գիշեր ցորեկ զբաղեալ էինք տէրութեան
„բարւոյն համար, մէկն ալ Հռովմայեցւոց օրէն-
„քին և կարգին դէմ եղած բաները շիտկելն էր, և
„քրիստոնէայները համոզել, որ ճանչնան անոնց ե-
„րեսէն ընկած կրօնը : Լըցաւէինք մենք տեսնալով
„զանոնք ատանկ յամառ իրենց կարծիքին մէջ, որ
„ուշ երբէք կուղէին նմանիլ իրենց նախնեաց
„դրած իշխաններուն, մանաւանդ թէ իրենք ուզած-
„նին պէս օրէնք կըդնէին ու կըխաբիրէին ժո-
„ղովուրդը անդին ասդին ժողովներ ընելով : Հուսկ
„յետոյ երբոր մենք վճիռմը հանեցինք զամենքը
„նախնեաց կրօնը խօթելու՝ շատերը մահուան
„վտանգներու մէջ ընկան, և շատերն ալ մեռան :
„Լրդ տեսնալով հիմակ որ ասոնց մեծ մասը իրենց
„կարծիքներնուն մէջ դեռ յամառութեամբ կեցած
„են, ու ինչպէս որ պարտաւորութիւն ունին չեն
„պաշտեր կոր մեր աստուածները, այլ կըպաշտեն
„կոր իրենց Լստուածը առանց մեր խաթրը նայ-
„ելու, որ միշտ կըգթանք ու սովորութիւն ունինք
„ամենուն շնորհք ընելու : Ըսոր համար լաւագոյն
„սեպեցինք որ ասոնց կամքը կատարենք, այնպէս՝ որ
„կարօղ ըլլան քրիստոնէութիւնը պահել, և իրենց
„տեղերը ժողովիլ : Եւ այց գիտնան որ կանոնի դէմ

„բան պիտի չլնեն, իսկ ուրիշ բաներուն համար զատ
 „գրովմը դատաւորներուն կըմացընենք, թէ ինչ
 „պիտի ընեն : Ուստի ոս շնորհքը իրենց ըլլալուն
 „պատճառաւ, պէտք է որ աղօթք ընեն Աստուծոյ
 „մեր առողջութեան, թագաւորութեան ու նաև
 „իրենց համար, որպէս զի տէրութիւնը ամեն
 „կողմանէ յաջողութեան մէջ ըլլայ, ու իրենք ալ
 „կարօղ ըլլան հանգստութեամբ ապրիլ իրենց
 „տանը մէջ“ :

Աս հրովարտակիւն ետևէն նայիս բանտերուն
 ու սուրբ Եկեղեցիներուն դռները բացվեցան, խոս-
 տովանողները ու ամեն քրիստոնեայ հաւատացեալ-
 ները սկսան միաբան գովել զԱստուծոյ :

Իսկ Վաղերիոս և ոչ ասկից օգուտմը տե-
 սաւ, ամիսմը ասոր վրայ ապրելէն ետքը, չարաչար
 սատկեցաւ :

Ինչպէս որ 19 տարի և երկու ամիս : Ետքը
 չաստուածներուն կարգը խօթեց զանի Սպքսեն-
 տիոս, որ կըբաղձար երկինքը չաստուածներով
 լեցընել :

Ահա ան՝ որ ճշմարիտ ու ուղղափառ կրօնին
 թշնամութիւն ըրաւ, չիկրցաւ իրեն թշնամին զԻ՞
 հաշտեցնել : Աս աշխրբիս մէջը գեռ Աստուծոյ
 բարկութեան համը առաւ, ու անդիի աշխարհքնալ
 կառնէկոր ու պիտի առնէ յաւիտեանս յաւիտենից :

ԳԼ . ԺԼ .

Կոստանդնուս Բարեբարոսներուն իշխանէ, ու Լ. -
դոն խաչին այցելութիւն ինն :

ԱՄ ԹՆ 311 :

Լ. տոններս Ղաղղիային մօտիկ տեղվանք բար-
բարոսները դարձեալ գլուխ վերցուցին, ու հինգ
վեց ազգ մէկ տեղ եկան, խօսք ըրին, որ Կոստան-
դիանոսին երկիրները թալեն ու աւրեն : Բայց
ինչ օգուտ զօրքին շատութիւնը՝ երբոր իմաստուն
գլուխ չիկայ, նման գազանիմք որ խիստ մեծ մար-
մին ունենայ, բայց առանց գլխոյ : Լսոնք երբոր
պատրաստութի տեսնելու ետեւէ էին մէկէն Ղաղ-
ղիա զարնելու ու քանդելու, ահա Կոստան-
դիանոս եկաւ հասաւ իր զօրքովը : Կոստան-
դիանոսին անունը լսած ատեննին կանկ առին ու
Ժերնին կտրեցաւ, ու զէնքերնին ձեռքերնէն վար
ընկաւ : Բայց Կոստանդիանոս չըսեմ յանդգնու-
թեամբ, այլ արիութիւ քանիմը պաշտօնատէր-
ներ հետը առաւ, ու գնաց թշնամիներուն կողմը :
Ստաւ անոնց բանակին մէջ, ու տեսնելով որ
վախերնէն թուլցած մնացեր են, ըսաւ անոնց, թէ մի
վախնաք Կոստանդիանոս եկած չէ, դեռ շատ հե-
ռու է, ելէք պատերազմեցէք քանի որ ժամանակ
ունիք յազթութիւնը ձեռք ձգելու :

Լս լսածնին պէս թշնամիները խելոյն հաւտացին, սիրտ առին, ձեռքերնին զէնքի տարին, ու իրար յորդորեցին պատերազմելու :

Եւ զարձաւ Կոստանդիանոս , ու բաժնեց զօրքը գունդ գունդ թշնամիներուն դէմ , և երկու կողմէն ալ պատրաստվեցան : Երբոր նշան տրվեցաւ , Կոստանդիանոսին զօրքը ամ ուժով սաստիկ խիտ (սըխ) կարկտի պէս թշնամիներուն վր թափեցան . կէսմը վերաւորեցին , կէսմը սպաննեցին , ու կէսմընալ լեռներու ու անտառներու մէջ ցիր ու ցան ըրին : Կոստանդիանոս առ յաղթութիւնը ընէն ետքը՝ զօրքը ժողվելով ետ քաշեց , ու գնաց անկից մեծ Բրիտանիա , ուր տեղ որ փոքր ապրստամուտութիւններու շոշորթ կերեւար կոր՝ խաղաղացուց :

Եւս ամենայն ընելէն ետքը՝ Կոստանդիանոսին միտքը ընկաւ Եւմենէս ճարտասանին գովասանքը , որ խրեկներին քաղաքը իրեն վր ըրած էր , և որուն մէջ խնդրած էր Կոստանդիանոսէն՝ որ շնորհք ընէ այցելութիւն մի ալ ընել Եւդոն քաղքին : Ուստի հոն գնաց՝ ու երբոր հասաւ , քաղաքացիքը դէմը ելան շատ մեծ հանդիսիւ (զիննէթով) , ընդունեցան զինքը , ու իրենց կարողութենէն վեր փառաւորութիւն ու պատիւ ըրին :

Կոստանդիանոս քաղաք մտնելու ատենը վերցուց աչվըները ու չորս դին նայեցաւ : Տեսաւ որ

արտերը ու ագարակները անշահ խոտերով ու փուշերով լեցվե՛ր՝ ու անտառ եղեր են : Հարցուց քովիներուն թէ ինչ պատճառաւ ատանկ առանց հերկելու ու ցանելու ձգեր են : Պատասխան տրվին քովիները ու ըսին : Ո՛վ հզօր թագաւոր, երկիրը չի բերեր կոր անչափ՝ որչափ որ տուրք կուզվիկոր : Ուստի ատոր համար շատերը իրենց երկիրները երեսէ կը ձգեն , ու չեն աշխատիր կոր անոնց վրայ : Շատերնալ՝ որպէսզի խալըսեն իրենք զիրենք տուրքէն , կելլեն կերթան կոր քաղքէն հեռու , ու անտառներու և քարայրներու (մաղարաններու) մէջ կը բնակին կոր : Ի՞նչ որ Լոստանդիանոսին տակի եղած մարդիկը ասխեղճութեան մէջ էին , հապա ինչ պիտի ըլլայ ուրիշ անողորմ իշխաններուն տակի եղած մարդիկներուն վիճակը :

Երանչեց Լոստանդիանոս քաղքին մեծամեծները՝ ու հարցուց անոնց , թէ ինչ բանի աւելի կարօտութիւն ունի քաղաքը : Ընոնք ալ անմիջապէս Լոստանդիանոսին ոտքը ինկան ու ցըցուցին , թէ որչափ պարտք ունէր քաղաքը արքունի գանձին , քիչ հինգ տարվան հարկը՝ որ չէր վճարված : Լոստանդիանոս ըլսելը ամմենալ պարգևեց , ու տուրքին չորս մասին մէկնալ վերցուց : Ըսով ոչ միայն օգուտ եղաւ քաղքին ու քաղաքացիներուն , այլ նաև Լոստանդիանոսին , որ յառաջ ամմենեկին ստակ չէր կրնար առնել , ետքը սկսաւ առնել :

Ըս երախտեաց շնորհակալութիւն ընելու համար, Կոստանդիանոսին անունը դրին իրենց քաղքին վրայ:

Ըսոր նման բաներ շատ քաղաքներուն ըրաւ Կոստանդիանոս: Ըյնպիսի օրէնքներ դրաւ ու այնպիսի կառավարութի իր տէրութեան մէջ խօթեց, որ իր ժողովրդեան ամենէին նեղութիւնմը քաշել չիտայ: Եւմանապէս քաղաքապետներուն ու դատաւորներուն ալ ապսպրեց, որ արդարութիւն դատաստան ընեն, անիրաւութիւն չընեն, ու ժողովուրդը չհչարչարեն:

ԳԼԽ ԺԲ.

Հռովմայեցի Կոստանդիանոսին կապալէն՝ որ զերէն, Սաբաէնիոսին յետէն տպալէ. եւ Կոստանդիանոս զօրոյժ Երբէայ դէպ ՚ի Լիպալէայ, եւ ճամբան դէմը ելլող Եշնաթիները կոտորէ:

Ամբ քն 311 և 312:

Սաքսենտիոս Հռովմ երբոր լսեց, թէ Կոստանդիանոս իր հայրը մեռցնել տրվաւ, սաստիկ բարկացաւ ու մտմտաց որ ելլէ պատերազմ տայ Կոստանդիանոսին դէմ: Եւ այսպէս նախ Հռովմ ժողովրդեան ու իր զօրքին հրամայեց, որ որչափ Կոստանդիանոսին արձանը գտնեննէ՝ ջախ

ջախեն ու տղմերու (չամուռներու) մէջ ասդին
անդին քաշքըշեն : Իսկ իրեն հայրը չաստուած-
ներուն կարգը խօթել տուաւ , և ժողովրդեան
պատուիրեց որ պաշտեն անիկայ :

Բայց Սաքսենտիոս Կոստանդիանոսին դէմ
մեծ պատերազմ չիրանալէն յառաջ , ուղեց պա-
տերազմիւ Լիէքսանդր անունով ապստամբ ոստի-
կանիմը (փաշայիմը) դէմ՝ որ Լիփրիկէ Սաքսենտիո-
սին երկիրներուն վր տիրած էր , և իրեք տարիի չափ
ինքնակալութիւն ըրած էր : Խորկեց ասոր դէմ
Սուֆօն ոստիկանը և Չէմաս զօրագլուխը , որոնք
ծեծկրվեցան , բռնեցին ապստամբը ու խեղդել տը-
վին : Սաքսենտիոս երբոր յաղթութե լուրը (խա-
պարը) Լուովմ առաւ , սկսաւ հպարտանալ ու մեծ
մեծ խօսիլ , և փառաւոր յաղթանակիմը կանգնեց :
Բայց ո՞վ կրնայ պատմել ան արիւնհեղութիւնները ու
անիրաւութիւնները՝ որ Լիփրիկէի մէջ եղան : Սէկ
խօսքով համառօտ մը ըսեմ , անչափ հոգի ապրս-
տամբին հետ միաբան սեպվեցան , ուստի և մեռ-
նելու արժանի , որչափ որ հարուստներ կային :

Լյսպիսի անարգ յաղթութեան վրայ Սաք-
սենտիոս անչափ կը հպարտանար , ինչվան կըսէր ,
թէ ես եմ աշխրբիս վրայ ինքնակալ , և մէկալ ինք-
նակալները իմ իշխանութենէս կախված են , որոնք
թէ որ կուղեմ կրնամ վար ձգել , ու իմ իշխանու-
թիւնս անոնց վրայ բանեցնել : Չէր գիտէր ողոր-

մերն որ ինքը իր աթոռէն վար պիտի իյնար : Այս որովհետեւ ինքը իր յոյսը դրած էր իր զօրքին վրայ , անոր համար կըջանար որ զօրաց սիրտը շահի : Աստի Հռովմային գանձը անոնց բաշխելով , վեց տարվան մէջ հատրցուց լըմնցուց , որ հազար տարվան աշխատանքով դիզված էր : Այս բաւական չէ . ծերակուտին երեւելիները ու հարուսաները մեռցընել կուտար , և անոնց հարստութիւնները կառնէր : Այսօրքը ինչ անզգամութիւն ինչ արիւնհեղութիւն՝ որ կընէր , աչք կըքոցէր , չիլսելու կըզարնէր : Այս բեմն ինքը հրաման կուտար զօրապետին՝ որ երթայ մեծ մարդմը մեռցնէ , ու ինչ ունի չունի առնէ : Այնքապէս իր զինուորներուն սիրտը գոհ ընելու համար չարիք չէր թողուր , որ չընէ : Այսով մեծ միաս հասցուց իրեն թագաւորութեանը . վասն զի զինուորները ուտելու խմելու ու ժուռ գալու ետեւէ ըլլալով , մէկ դի ձգեցին զինուորական կրթութիւնները , ու դատարկութիւնը և մարմնոյ դիւրութիւնները իրենց բան գործ ըրին :

Այսի տեսնելով ծերակոյտը և բոլոր Հռովմային ժողովուրդը զԱ՛պսեբնտիոս ինքնակալ ընենուհ համար զըջացան , թէպէտ շատ ուշ . որովհետեւ տեսան որ յոյսերնին պարապ ելաւ , ու իրենց երեցած քաղցր ինքնակալութիւնը՝ անողորմ բռնաւորութիւն փոխվեցաւ : Այսան ճարը փնտռել թէ ինչպէս

ընեն՝ որ աս ինքնակալին կեանքը աշխրբիս մէջէն
վերցնեն։ Սմանք միաբանութեամբ հրեշտակներ
խրկեցին զանազան ինքնակալներու, աղաչելով՝ որ
գան խալըսեն զիրենք սա անողորմ բռնաւորին ձեռ-
քէն։ Իսկ ծերակոյտը՝ Կոստանդիանոս ինքնակալին
ծածուկ հրեշտակ խրկեց, իրենց ողորմելի վիճակը
անոր առջևը դնելով, ու խնդրելով՝ որ գայ պա-
տերազմի Սաքսենտիոսին դէմ։ Կոստանդիանոս
'ի սկզբան վախցաւ աս բանիս ձեռք զարնելու,
որովհետեւ Սաքսենտիոսին բանակը (օռտուն) խիստ
շատաւոր էր, հարիւր վառասուն հազար ոտանաւոր
զօրք ունէր, և տասնը ութը հազար ձիաւոր։ Իսկ
ինքը ունէր միայն ձիաւոր ու ոտանաւոր ընդ ամ-
մէնը ութսուն հազար։ Բայց ետքը մտմտալով՝ որ
Սաքսենտիոսին զօրքը անառակութեամբ (զէֆ-
քսով սէֆայով) ուժերնին կորսընցողցած են, և մի-
անգամայն գլխաւով հռովմայեցւոց խեղճութեան
վրայ, յանձն առաւ, ու պատերազմի պատրաստու-
թիւն տեսնելու ետեւէ եղաւ։ Բայց յառաջ քան
պատերազմի ձայն դուրս հանելը, Իլկիանէս ինք-
նակալին բարեկամութիւնը որսալ ուզեց։ Խօսեցաւ
անոր հետ և խաղաղութեան դաշն (խաւըլ) դրաւ,
խօսք տալով՝ որ պատերազմը լռմնալէն ետեւ, իր
քոյրը Կոստանդիա իրեն կնութեան կուտայ։ Երբ-
որ անկից Կոստանդիանոս ապահով եղաւ՝ պատե-
րազմը հրատարակեց։ Ութսուն հազարին մէջէն էն

քաջերը քառասուն հազար հոգի ընտրեց մէկդի հանեց. իսկ մնացել քառասուն հազարը՝ քաղաքը պահելու համար ձգեց: Ընցաւ ասոնց զուխնին ու սխաւ. քալել դէպ ՚ի Խաւիա երեք հարիւր տաս վերկուերորդ տարւոյն զարնանային (իւքպահարին) ատենը: Սաբսկնտիս երբոր լսեց, թէ Լոստանդիւ անոս կուգայկոր, իր զօրքը իրեք ռաժնեց, կէսմը՝ Տորին քաղաքը դրաւ, կէսմը՝ Ալիոնա քաղքին սահմանները (սինօռները), և կէսմընալ Հոռվմ պահեց: Բայց ասոնց ամենուն ալ ըրած ղըոսանքներուն համը դեռ բերանին ըլլալով չէին ուղեր դաշտին վերեւ ելել ու ղէնքի ձեռք զարնել: Իսկ Լոստանդիանոսին զօրքը բոլորովին տարբեր, օր աւուր վրայ պատերաղմելու փափաքը անոնց սրտին մէջը կըբորբոքէր, մանաւանդ երբոր իրենց առջի ըրած քաջութիւննին ալ միտքերնին կուգար՝ չէին կրնար սլ ղիրենք բռնել: Իսկաւ հասաւ Լոստանդիանոս Սուշա քաղքին դասն առջևը: Տեսաւ որ քաղաքը խիստ ամուր է զօրքով լցված, ու դռները դոց, մարդ խրկեց ներս՝ որ բանան դռները, ու քաղաքը իր ձեռքը տան: Երբոր քաղաքացիքը մըտիկ չըրին, Լոստանդիանոսին զօրքը մէկ կողմանէ կրակ տըլին քաղքին, և մէկալ կողմանէ տէգերը կարկըտի պէս ներս թափեցին: Բացին դռները, մտան նեշս, ու սկսաւ կէսմը հուրը կէսմը սուրը ջարդել քաղաքը: Բաղքին խեղճութիւն տեսնալով

Կոստանդիանոս՝ գլխաւ, հրամայեց որ մարեն կրա-
կը ու ալ չիջարդեն : Ըհա Կոստանդիանոսին զօր-
քին առաջին իրշմին աս քաղաքը հանդիպեցաւ :
Ըսկից ելան գացին ինչվան Տորին քաղաքը ուր
տեղ ուր Սաքսենտ/ոսին զօրքին մէկ մասը կեցած էր :
Կոստանդիանոս քննեց տեսաւ որ թշնամին անչափ
զօրաւոր չէ ոտանաւոր զօրքով, որչափ որ ձիաւորնե-
րով, որոնք երկան ինչվան ձիերը իսկ գոցած զրահ
(զրբիս) հագած էին : Ըս զրահը անանկ հաստ էր,
որուն ոչ տէգ կանցներ, ու ոչ սուրը կրկտրէր : Հրա-
մայեց անմիջապէս իր զօրքին, որ ամմըն ձեռքերին
հաստը ու խոշոր վիրգեր (սփաններ) առնեն, և
առաջին անգամուն՝ որ թշնամիները իրենց վրանին
կըվաղեն՝ ետ քաշվին, ինչվան որ ամմըն իրենց
տեղերնէն շարժին ու առաջ գան : Ետքը մէկէն
ետ դառնան, պրտուտ ընեն ու անոնց չորս դիէն
պատեն ու սկսին վիրգերով ծեծկըվիլ անոնց հետ :
Ստոյգ ինչպէս որ ըսաւ, ատանկ ալ եղաւ : Սաքսեն-
տիոսին զօրքը կուրօրէն (քիօռքեօռունա) ընկան
փախչողներուն ետեւէն, ասոնք փախչելնինի՝ մէկէն
ետ դարձան մէջերնին առին բոլոր թշնամիները, ու
սկսան ան հաստը վիրգերը առջևը եկողնը գլուխը
զարնել :

Թշնամիք տեսնելով աս անակնունելի դիպ-
ուածը թէպէտ մէկ կողմանէ ճեղքեցին դուրս ե-
լան, բայց և այնպէս շփոթեցան մնացին, մինչև

էզմը ջարդըվելէն ետքը, ուղեւով տեղմը փախչել
ու պահպանել չասան Տիրոն քաղքին տակը: Վա-
ղաքացիք լոստանդիանոսէն վախնալով՝ դռները գ-
ցեցին, ինչպան չասաւ լոստանդիանոս ու ջարդեց
ձաւցածներնալ, ու ետքը բանալով զլոստանդիանոս
պատուով ներս ընդունեցան: Իսկոտ ուրախացաւ
լոստանդիանոս անոնց ըրածին վրայ՝ ու քաղաքը
առաւ իրեն պաշտպանութիւն տակը: Լսոնց նայելով
մօտիկ եղող քաղաքները նախանձեցան, իրենք ալ
հրեշտակ խրկեցին լոստանդիանոսին, աղաչելով՝ որ
զիրենք ալ առնէ իւր պաշտպանութիւն տակը: Ելմա-
զնաց անկից լոստանդիանոս Սիլան, երբոր մտաւ
քաղաքը՝ ինչ կընայիս մեծէն ինչպան պզտիկը սկսան
ծափ զարնել ու պօռալ՝ կեցցէ լոստանդիանոս: Կեց-
ցէ լոստանդիանոս: Վանի մը օր լոստանդիանոս
հոն տեղա կեցաւ, որպէս զի զօրքը քիչմը հանգ-
չին աշխատութենէն, ու հոգի առնեն: Լսկից զար-
կաւ դէպ՝ի Պրիսկիա, և ահա ճամբուն վրայ Սու-
րիցիոս զօրապետին զօրքէն գունդմը իրեն գէմը ե-
լաւ: Լս Սուրիցիոսը՝ Սաքսենտիոսին զօրքին երկ-
րորդ մասին վրայ զօրապետ մի էր, որ Սերոնա
քաղքին մօտերը սպասելով, խրկած էր իրմէն հե-
ռու զօրաց գունդմը, որպէս զի լոստանդիանոս
առջի բերանը անոնց հետ պատերազմի, ու ինքը
ժամանակ ունենայ պատրաստվելու: Գասոնք եր-
բոր տեսան լոստանդիանոսին զօրքը, մէկէն վրանիկ

վաղեցին ու զամենքը քարդեցին : Իսկ մէկ քանին
որ խալսեցան՝ շուտովմը իմացուցին իրենց զօրապե-
տին : Ուսրիցիոս աս լուրը ընդ առնելը՝ տատիկ
վախեալ ու զօրքովը քաշվեցաւ մասաւ Վերոնա քա-
ղաքը : Շատ դժուար էր աս քաղաքը առնել ,
վասն զի շատ ամուր էր , ու շատ ալ զօրք ունէր ներ-
սի դին : Լաւաց ասկից պէտք էր , որ Կոստանդիա-
նոս Լէօնէս գետէն անդի դին անցնէր որ խիստ
վաղուն էր , և ժայռերով ու փոսերով ալ լցված էլ :
Լաւ նաև դիմացի դին ալ պահապաններ կեցած էին
Թշնամիներուն կողմանէ որ մարդ չանցընեն : Բայց
աս պահապաններուն հակողութիւնը (արթուն կե-
նալը) դիւրաւ խաբվեցաւ Կոստանդիանոսէն : Վասն
զի Կոստանդիանոս եղմը հեռացաւ անոնցմէ , ու
գնաց գետին անդիի ծայրէն՝ ուր տեղ որ գետը
լանցած էր ու հեզուկ կրվաղէր , լողալով (իւզմիւշ
ըլալով) զինքը և իր զօրքը անցուց անդին : Պա-
հապաններուն ամենեկին հոգը չէր , վասնզի և սչ
մտքերնէն կանցնէր , Թէ Կոստանդիանոս զինքը և իր
զօրքը աս վտանգին մէջ կըձգէ : Ուստիկցաւ Կոս-
տանդիանոս քաղքին ու պատնէշներ (մէդերիզներ)
դրաւ անոր չորս դին և պաշարեց : Ուսրիցիոս զօ-
րապետը ներսէն սկսաւ վախնալ ու ներդը ընկաւ ,
պէսպէս հնարքներ ընտրուելու ետևէ եղաւ , որպէս
զի Կոստանդիանոս Թող տայ քաղաքը ու երթայ :
Հուսկյետոյ տեսնալով-որ շատ ուշացընէ պիտի , ու

չիղիմանայ, գաղտուկ գողի ճամբայներէն ելաւ փա-
խաւ։ Այսոց մօտիկ քաղաքներէն էղմը զօրք ժող-
վեց, ու անոնցմով սկսաւ յառաջ գալ Արստանդի-
անոսին վրայ։ Արստանդիանոս Երբոր իմացաւ ասի-
կայ իր վիճակը խիստ վտանգաւոր իրեն երեցաւ։
Ինչու որ երկու թշնամիներուն մէջը պիտի իյնար իր
բանակը։ 'ի վերայ այսր ամենայնի քաջութեամբ իր
զօրքը երկու բաժնեց, կէսը՝ ձգեց քաղաքը պա-
շարելու, ու կէսը՝ հետը առաւ, ու ինքնալ սկսաւ
առաջ երթալ։ Ահա թշնամիները երեցան ու ի-
րարու մօտիկցան։ Արստանդիանոս նայեցաւ թշնա-
միներուն և նայեցաւ իրեն, շատ քիչ գտաւ իր
կողմը։ Մանաւանդ որ՝ անոնք չէին հոգնած, իսկ
իրեն զօրքը նոր պատերազմէն ելած էին։ Արկու
կողմէն ալ պատերազմի ձեռով դիմացէ դիմաց շար-
վեցան երկան բարակ երկու շարք։ Տեսաւ Արս-
տանդիանոս՝ որ իր կողմը հազիւ թշնամիներուն կէ-
սը հասած էր։ հրամայեց որ փոխեն դիրքերնին, և
մէկ շարք կենան։ Այսպէս հազիւ հաւասարե-
ցաւ թշնամուոյն ճակատին։ Արբոր ասանկ պատ-
րաստվեցան՝ երկու կողմէն ալ նշան տըվին, ու իրար
զարնըվեցան, ատանկ որ ժամեր (սահաթներ) կանց-
նէր՝ ոչ մէկ կողմը և ոչ մէկալ կողմը կը յաղթը-
վէր։ Բայց վասնզի Արստանդիանոս անձամբ մը-
տած էր պատերազմին մէջը իրեն զօրքին օրինակ
ըլլալու համար, անոր պատճառաւ սիրտ կառնէին

իբ զօրքը : Այլ երջապէս Աոստանդիանոսին կողմը վրայ
եղաւ ու յաղձեց , որ ան սարսափելի թշնամիներու
նախնակը բռնադատեալ սրէ անցուց : Աս սաստիկ
կոտորածին մէջ Աուրիցիոս զօրապետն ալ զար-
նեմեցաւ ու ինկաւ : Անոր լուսնային ետքը
Աոստանդիանոսին զօրապետները ու իշխանները
ժողովեցան անոր գլուխը՝ ու անուշուժեամբ իրրե-
թէ իրեն յանդիմանութիւնմը ըրին՝ ըսելով . « Այլ
« Տէր , չես գիտեր որ մենք զմեզ քու վրադ դրած
« ենք : Եթէ ամենակարողին զօրութիւնը պահե-
« լու չըլլար զքեզ ասչափ վտանգներէն , որոնց
« մէջը առանց վախնալու զքեզ ձգեցիր , կը զրկը վէհիք
« այսօրվան օրս յաղթութենէն՝ որ ունեցանք մեր
« իշխանին ներկայութեամբ : Հապա չափաւորէ
« քու աշխարհ վտահոյթիւնդ , չըլլայ թէ քու կին
« իննալիք մեք ալ իննաք թշուառարար » : Անոր-
հակալ եղաւ Աոստանդիանոս աս քաղցր ազդա-
րարութեան համար , տեսնալով որ իր զօրապետ-
ները սրտանց զինքը կը սիրեն կոր :

Երբոր պատերազմին բաժ լուրը հասաւ Ան-
րոնա քաղաքը , և թէ իրենց գլուխին պատե-
րազմի մէջ մեռաւ , իրենք իրենցմէ բացին քաղաքին
դռները ու անձնատուր (թէսլիմ) եղան Աոստան-
դիանոսին : Աոստանդիանոս գթացաւ անոնց վրայ ,
ու ապսպրեց իր զօրքին՝ որ չըլլայ թէ յափշտա-
կութիւնմը կամ զէնմը ընեն մէկուկ . միայն հրա-

մայրեց՝ որ գերիններուն ոտովնին շղթայ (զէնծիւ) զննն, բայց անչափ բազմութեան շղթայ չիրաւելով, հրամայեց՝ որ որչափ զէնք ունիննէ տան: Եւ ասով իրենց ամենեւին վնաս մը չեղաւ:

Եւսկից ետքը սկսաւ Կոստանդիանոս յառաջ գալ դէպ 'ի Հռովմ: Ղ'ամբան ուր տեղ որ կը հանդիպէր, քաղաքացիք իրենք իրենցմէ կըրանային գոնեբը, ու զիրենք կը յանձնէին Կոստանդիանոսին: Եւ աս ճամբորդութիւնը ուրիշ բան չեղաւ՝ բայց եթէ քաղաքներ առնեւ:

ԳԼԿ ԺԳԿ

Ստաւեդիոս զօրքը ինճանէ Հաովայէն գոտս, եւ Կոստանդիանոս ինճանէ Հաովմ:

ԱՄ 312.

Ստաւեդիոս Հռովմ թեպէտ կըլտէր Կոստանդիանոսին ըրած քաջութիւնները, և թէ ինչպէս իրեն երկու բանակնալ զարնըվեցան Կոստանդիանոսէն ու յաղթըվեցան. 'ի վերայ այսր ամենայնի անհոգ կըլլար բանի տեղ չէր սեպեր, կարծելով թէ ինչպէս Սևերոսին ու Ղադիրիոսին զօրքը ցրուեց, ասանկ ալ Կոստանդիանոսին զօրքը կընայ ըստկին զօրութեամբը անկից հեռացնել: Եւսպէս

կրմաածէր անխելք Ս'աքսենտիոսը, բայց ուրիշ
կերպ կրմաածէին իրեն զօրապետները ու իշխան-
ները՝ որոնք գիտէին Կոստանդիանոսին և իր զօր-
քին քաջութիւնը. անոր համար ահա զողու մէջ
ընկան, մամտալով թէ կարգը իրենց եկաւ Կոստան-
դիանոսին խշմին հանդիպելու։ Եւ ան Ս'աքսենտիոսին
առջին ու ըսին իրեն, թէ նորէն զօրք ժողովել տայ
որչապի որ կրնայ. վասնզի կրսէին թշնամիին ա-
ռիւծիմը պէս վրանիս կուգայկոր, չըլլայ թէ մը
արիւնովը լեցընէ քաղաքը։ Ուստի եղած զօր-
քին վրայ եղմընալ եւեթուցին, ու սկսան գումգ
գումը (պէօլիւկ պէօլիւկ) Հռովմայէն դուրս ելլել։
Ինչպէս Ս'իլվիոն կամրջէն, հեռացան ինը մըծի
չափ, և Ս'ուսի ուսի ըսված տեղը՝ որ է ըսել կարմիր
քարեր, բանակեցան (օւտու խուռմիշ ըրին)։

Վասնէ հիմակ Ս'աքսենտիոս իրեն վախկոտու-
թիւնը ու մարմնոյ հանգստութիւնը մէկ դի ձգէր,
ու զօրքաց հետ մէկ տեղ ծեծկըվելու երթար, որ-
պէս զի իր զօրքը տեսնալով զինքը՝ հոգի առնէին
ու քաջութեամբ պատերազմէին։ 'Կստաւ իր պա-
լատին մէջը հանգիստ՝ ըսելով թէ հարցուցի աստ-
ուածներուն և հրաման չիտրվին որ ելլեմ Հռով-
մայէն։ Իսկից 'ի զատ Ս'աքսենտիոս առ տարվան
Հոկտեմբեր ամսոյն քսանըհնգին ուղած էր իրեն
Թագաւորութեան տարեդարձը ընել խաղերով ու
զանազան զուարճութիւններով։ Սողովուրդը տես-

նալով ասի՝ ալ չիկրցան համբերել, համարձակ
աօռչալով սկսան՝ ու անարգել զինքը, երեսը
զարնիւով իրեն տմարդութիւնը ու թմրութիւնը՝ որ
զօրքը դաշտին վրայ իրեն համար կեանքորին
կրդնեն կոր, ինքը խաղերու ու զբօսանքներու
ետեւ է։ Ախիցաւ Ապքսենտիոս ու շուտմը ծերե-
րէն մէկ քանին խրկեց՝ որ երթան Արիւսայից
գրքերէն տեղեկանան թէ ինչպէս է իր վիճակը։
Ինո՞ք ալ այնպիսի պատասխանմը բերին իրեն՝ որ
երկու նշանակութիւն ունէր, ըսին թէ «Հռովմայ-
» ին թշնամին պիտի կորսնցնէ։ Անկնեց Ապք-
սենտիոս աս խօսքը Կոստանդիանոսին վրայ, ու
անմիջապէս ելաւ գնաց իր զօրքին բանակը։ Աւր
տեսնանք թէ փնաւ ինքը մի քաշեց՝ չէնէ Կոս-
տանդիանոս։

Բանիւր օր յառաջ Կոստանդիանոս իր զօր-
քովը եկած հասած էր Ասսիոսի ըսված տե-
ղը, և դուրսը տեսնալով Ապքսենտիոսին զօրքը
ուրախացած էր մեծապէս։ Ասան զի թէ՞ որ
քաղքին մէջ մնային՝ պատերազմը երկան՝ պիտի
տեւեր, թէ բերդին ամուր ու լան ըլլալուն համար,
և թէ պարոնին (զահրէին) շատութեանը համար։
Բող կեցնել տրվաւ իր զօրքը թշնամիներուն դէմը,
ու ծեծկը վերաւ պատրաստվեցաւ։

Իայց Կոստանդիանոսին պատերազմը պատ-
մելէն յառաջ՝ կըստիպէ զմեզ երևելի դիպուածմը

որ աշխրբիս մէջ հռչակեալ է . այսինքն սուրբ
խաչին երևնալը Կոստանդիանոսին՝ որով Կոստան-
դիանոս զօրացաւ, ու յաղթեց Սաքսենտիոսին :
Ուստի նախ և առաջ պատմենք թէ ինչպիսի խաչ
էր, ու ինչպէս երևցաւ :

ԳԼ . ԺԴ .

Կոստանդիանոսին սուրբ Եաչը իբեայ . ու անոր
զօրութեամբը իշխողէ Սաքսենտիոսին :

ԱՄ ան 312 .

Եւ ատենը՝ որ Կոստանդիանոս կուգէր իր զօրքը
յորդորել՝ ու անոնց սիրտ տալ չի վախնալու թշնա-
միներուն շատութենէն, ահա ինքը վախնալ սկսաւ,
բողոքովին ուժը կտրեցաւ, և յոյսը ու ապաւինու-
թիւնը՝ որ ունէր իր զօրքին վրայ, կորսընցուց :
Ստամուքի՛ր առաւ զինքը, քանի որ կընայէր
Սաքսենտիոսին բանակին՝ վախ ու դողմը զինքը
կըբռնէր : Սէյի՛ր կըմտմտար որ թող տայ ու
փախչի, մէյմընալ կըմտմտար նախատինքը, որ
ասով իրեն այնչափ ժամանակվան ստացած պա-
տիւր պիտի կորսնցնէր : Երբոր ասանկ սրտին փոյ-
հուրդները խռովեալ ծովու ալիքներու նման պս-
ղին ան դին կերերային, միտքը եկաւ՝ որ աս ա-

մենայն դժուարութիւններուն կրնայ յաղթել աս-
տուծոյ մը զօրութիւն: Եւ այս ահա նոր խորհուրդմը
տանջել սկսաւ զինքը, մտմտաց թէ այնչափ աս-
տուածներուն մէջէն՝ որ աստուծոյ զօրութիւնը
կրնայ իրեն օգնել, որպէս զի անիկայ իրեն օգնու-
թիւն կանչէ: Սկսաւ քննել ամէն Ինքնակալնե-
րուն վիճակը՝ որ շատ չաստուածներ պաշտելով
ձախորդ գացած էր բաներնին, և ետքը չարաչար
ստակած էին: Ս'ի միայն իր հայրը գտաւ՝ որ բա-
րեպէս թագաւորած ու մեռած էր: Քննեց անոր
գործքերը, միտքը եկաւ ան սերը՝ որ իր հայրը
քրիստոնեայներուն վրայ ունէր, թող տալով աս-
նոնց պաշտելու իրենց Եստուածնին, անատեն՝ որ
ուրիշները չարաչար կը հալածէին աս կրնեղէին:
Եւ խորհուրդը մտքին մէջէն չելաւ թէ քրիս-
տոնեայներուն Եստուածն է ճշմարիտ Եստուած:
Եւ միջոցիս մէջ վերցուց աչվըները դէպ'ի երկին-
քը, ու տեսաւ որ երկինքէն լուսաւոր և պայծառ
խաչմը վար կիջնար, որուն վրայ այսպէս գրված էր
„ասով պիտի յաղթես թշնամոյդ“: Եւ տեսիլքը
նաև Լոստանդիանոսին զօրաց երեցաւ, և ամմէն-
նալ ահու դողու մէջ ընկած կը զարմանային, ու
չէին կրնար իմանալ թէ ինչ կը շանակէր ան տե-
սիլքը: Եսոր վրայ ինչպան իրիկուն մտմտաց: Վի-
շերը երբոր ծանրացեալ խորհուրդներով կը քնա-
նար, Քրիստոս երեցաւ իրեն ձեռքը խաչմը

բանած, և հանդարտեցուց զինքը, մեկնելով՝ թե
ինչ կրնանակէր ան խաչը, և հրամայեց որ դը-
րօշակմը (պայրախմը) շինել տայ ու անոր վրայ
տա երեցած խաչին նմանը ձևացնէ, որով անտա-
րակոյս կըյաղմէ : Ըրթնցաւ Լոստանդիանոս
քնէն, ու գիտուն և հանճարեղ արուեստաւորներ
կանչել տրվաւ : Իրեն երեցած խաչը՝ լեզուաւ
եկարեց անոնց, ու հրամայեց որ շինեն սառտիկ
փառաւոր՝ որչափ որ կարելի է : Ըս խաչին
ձեւը Լաւերիոս այսպէս կըստորագրէ : „Խաչին
յարունը (խաչափայտին կէօվտէին փայտը) կըտէ,
ոսկեզօծ երկան գեղարդ (մզրախ) մի էր, որուն
„մէջ տեղէն կանցներ երկան փայտմը՝ որ կընէ
ոխտաչաձև : Ըս խաչին վերի դին՝ թւերուն վրայ
„ոսկիէ պսակ մի կար ազնիւ ու մեծագին քա-
„րերով ընդելուզեալ (կիյտիրմիշ եղած) . և ան
„պսակին մէջ տեղը փակագիրմը կար այսպէս
„որ հոռմերէն կըկապէր Վրիստոս : Խաչին երկու
„թւերէն ծիրանի դրօշակմը ոսկի ծոպերով (սա-
„լախներով) կախված էր, որ զարմանալի պայծա-
„ռութիւնմը ունէր : Դրօշակին վրան՝ իր ու եր-
„ակու որդւոցը ոսկիէ կիսարձանները դնել տը-
„վաւ : Ըս խաչին նշանը նման արքունի դրօշակին՝
„յիսուն կտրիճ ու բարեպաշտ զինուորներուն
„յանձնեց, որ ծեծին մէջ աղէկ զգուշանան ու պահ-
„պանութիւն ընեն անոր“ : Ըսոր նման նաև ուրիշ

դրօշակներ ամեն մէկ գնդին գլուխը շինել տրվաւ, թէպէտ անչափ ծանար ու մեծագին չէին: Ահա հաններուն ու ուրիշ զէնքերուն վրան ալ տպել տրվաւ աս խաչին պատկերը: Եւ իր սիրտը քրիստոնէական կրօնին սիրովը վառված ըլլալով՝ շուտով կանչել տրվաւ երկու առաքինի ու ընտիր հայրապետներ, որոնք էին Սուրբիոս և Սիսիոս ու անոնցմէ հարցոյց տեղեկացաւ թէ ինչպիսի կրօն է քրիստոնեայներուն կրօնը: Երբոր անոնցմէ ամեն սկզբունքը քրիստոնէութեան սորվեցաւ, անչափ սիրտը կապվեցաւ ու սիրեց աս կրօնը՝ ինչ վան ըսաւ, թէ ես ալ քրիստոնեայ եմ: Ընկից ետեւ ալ միտքը դրաւ որ քրիստոնէական կրօնը իր տէրութեանը մէջ աճեցնէ ու առաջ տանի, ու կռապաշտութիւնը բոլորովին ջնջէ:

Եւ ասանկ ըլլալէն ետքը դարձեալ զօրացաւ Կոստանդիանոս, ու սրտին մէջը ծեծկըվելու փափաքով ընկաւ, ժամէ 'ի ժամ (սահաթէ սահաթ) կըսպասէր Սաքսենտիոսին գալուն, որպէս զի ծեծը սկըսի: Թէպէտ առաջ պղտիկ պատերազմներ կըլլային, ինչպէս ամեն պատերազմներու մէջ սովոր է ըլլալ, բայց դեռ երևելի գնդերը տեղերէն չէին շարժած:

Երբոր Սաքսենտիոս իր բանակին մէջ ոտքը դրաւ, ցաթկեց Կոստանդիանոս վազեց իր զինուորներուն, ու շուտով կարգ խօթեց: Եւ ըշանը տա-

լուն պէս, ահա ասո՞ք ասդիէն, անո՞ք անդիէն
առաջ եկան ու սաստիկ ուժով իրար զարնըվեցան :
Սաքսենտիոսին ձիաւոր զօրքը մէկէն վազեցին Վոս-
տանդիանոսին վրայ : Վոստանդիանոս ետ դարձաւ
ու իրեն ձիաւորներովը զարնըվեցաւ անոնց : Ըն-
տեղս Սաքսենտիոսին կողմը չիդիմացաւ, սաստիկ
ջարդըվեցաւ : Որոնք որ խալըսեցան փախչելով՝
բօժ լուրը հասուցին բանակին : Ըռաչին վախ-
ցողը, ու փախչողը եղաւ Սաքսենտիոսը : Օգոբ-
նալ իրեն նայելով մեծ մասը սկսան փախչիլ դէպի
Հռովմ : Իայց ողորմելին Սաքսենտիոս որչափ
մահուանէ կ'փախչէր՝ անշտի մահը անոր ետե-
ւէն կըվազէր ինչպան եկաւ հասաւ բռնեց զինքը
Տիրերիս գետին վրայ : Վասն զի ինքը անոր վրայ
պզտիկ նաւակները մէկզմէկու մօտեցնել տալով ու
երկըթէ ճանկերով բռնեցնել տալով կամուրջմը
(քէօփրիւմը) շինել տըված էր, որպէս զի Վոս-
տանդիանոս իր զօրքովը թէ որ վրայէն անցնելու
ըլլայ՝ արձրկեն ճանկերը ու քայքայելով նաւակնե-
րը՝ գետը ըյնի ու խըղըրվի : Ինչ որ Վոստանդիա-
նոսին վրայ կըմտածէր՝ իրեն վրայ եղաւ : Երբոր
անոր վրայէն ինքը ու իր զօրքը իրար հըմըշտըկելով
կանցնէր, քայքայեցան ճանկերը, բացվեցան նա-
ւակները ու ընկաւ գետին մէջը : Իրար անցան զօ-
րքը, ու շփոթեցան : զէնքերուն ու վահաններուն
ձայնէն մեծ աղմուկ (վէլվէլէ) ելաւ, ու Սաքսեն-

տիտին նայողմը չի գտնուվեցաւ թէ ուր ընկաւ և
 քնչ եղաւ, և աստեղ թշուառաբար խղղղվեցաւ :
 Երկրորդ օրը փրնտուեցին իրեն դին (էշը), և
 գտան գետին տակէն : Կտրեցին գլուխը ու երկան
 փայտիմը վրայ անցուցին և բերին Հոսվմ քաղաքը :
 Բայց դաշտին վրայ դեռ պատերազմը կը լար կոր,
 վասնզի քաջ Պրետորեան դուռնը մահերնին աչ-
 վընին տունելով, անխնայ պատերազմեցան ինչպան
 ընկան ամենեւեալ մեռան : Բայց աս ծեծին մէջը
 երևելի ու պատմելու արժանի դիպուածմը եղաւ :
 Են յիսուն հոգիէն, որ գրօշակը կը կրէին, հիւ
 մէկը չը վիրաւորվեցան, բացի մէկէն՝ որ երբորտե-
 տաւ զինքը վտանգի մէջ՝ դրօշակը քովինին տրվաւ,
 և հազիւ թէ դրօշակը ձեռքէն ելաւ՝ զարնուվեցաւ
 նետովմը, ու վիրաւորվեցաւ : Որ գուռնը որ՝ կը-
 տկարանար, Կոստանդիանոս կը հրամայէր, որ դրօ-
 շակը հոն տանին : գացածին պէս՝ զինուորները
 աներևոյթ զօրութիւնմը կառնէին ու կը յաղթէին :
 Եհա Կոստանդիանոսին աս քիչվոր զօրքը իրեք
 ռոսկալի մեծամեծ բանակներ զարկաւ ու յաղթեց :

ԳԼ. ԺԵ.

Կոստանդինոս յազնանախա իմփնէ Հռովմ:

ԱՄ ԽԵ 312.

Եւ երջանիկ պատերազմը՝ որ Լստուծոյ զօրութեամբը գրեթէ եղած էր, լըմնալէն ետեւ չուղեց Կոստանդինոս անմիջապէս քաղաքը մտնել, այլ ան օրը դաշտին վրայ անցուց, որպէս զի զօրքը քիչմը հանգչին ու հոգի առնեն: Լըկորդ օրը առաւօտանց կարգեց իբ զօրքը գունդ գունդ ու սկըսաւ փառաւորապէս գալ դէպ 'ի Հռովմ: Հռովմայեցիք երբոր լսեցին թէ Կոստանդինոս Հռովմ կըմտնէկոր՝ ծերակոյտը ու ժողովուրդը ուրախութեամբ դիմացը ելան: Ո՛հ թէ ինչ ուրախութիւն, ու ինչ ցնծութիւն ունեցաւ աս ատենս Հռովմ քաղաքը: Եւ յաղթութեան մէջ եղած բաները, բոլորովին ներհակ էին ուրիշ եղած յաղթութիւններուն: Ուրիշ յաղթութիւնները յաղթողին ուրախութիւն, յաղթըվողին տրտմութիւն կըբերէին, հոս տեղս յաղթըվողը առաւել ուրախացաւ քան թէ յաղթողը: Նոյնի կըզարնէր բոլոր քաղաքը, և որչափ որ ուրախութեան նշաններ կարնէ կըցըցընէր: Վեղեցիկ կըստորագրէ Նազարիոս առնաբանը Կոստանդինոսին Հռովմ մտնելը՝ որ իրաւ-

ցընէ արժանի է իր խօսքերով հոս տեղս գրել, որ
կարդացողը ոչ միայն իմանայ, այլ և զարմանայ,
„Չեղաւ՝ կըսէ, աս օրէն՝ ի զատ այսպէս երջանիկ
„ու ուրախալի օրմը չուովմ քաղքին շինութենէն
„հետէ : չիչ մէկ յաղթութիւնմը որուն վրայ
„նախնինները կըպարծենան՝ ասոր հետ չիհամե-
„մատվիր՝ որնոր լիստանդիանոս ըրաւ : Չիտեսանք
„լիստանդիանոսին կառքին (առապային) առջևը
„շղթայով կապված թշնամիներուն զօրապետներ-
„որը . բայց բոլոր չուովմ քաղքին ազնուականները
„ազատեց շղթայներէն : (Կաղթօղը չիբանտարկեց
„(հափըզը չիգրաւ) բարբարոսները, այլ բանտէն
„գուրս հանեց հիւպատոսները : Որոնք որ աս հան-
„դէսը (ալայը) զարդարուն ըրին, օտարական գե-
„որիները չէին, այլ չուովմ էր՝ որ ազատութիւն
„ստացաւ : չուովմ չյաղթեց թշնամւոյն՝ այլ ին-
„քը զինքը փրկեց : Չիհարստացաւ աւարաւ (եաղ-
„մա ընելով), այլ դադրեցաւ, որ ալ աւար չըլլայ
„անողորմ բռնաւորէն, և որ ամէն ուրախութեան
„ծարն է, ծառայութեան տեղը տէրութեան իրա-
„ւունք ստացաւ : Պատերազմի գերիներուն տեղը՝
„իւրաքանչիւրդ իր սրտին մէջը ուրիշ տեսակ գե-
„որութիւնմը կըգտնէր : Լրտեսնային՝ որ մարդկային
„ցեղէն զարհուրելի հրէշները շղթայներով կապ-
„ված են. այսինքն, հպարտութիւնը՝ խոնարհած է,
„խաբէութիւնը՝ յաղթըված է, բռնաւորութիւնը,

„կատաղութիւնը, անգթութիւնը, գողոցութիւնը,
„յանդգնութիւնը, ցոփութիւնը (էտէփսիզութիւ-
նը) անառակութիւնը, կատղած թշնամիները, և
„որոնց փորձը առինք, բարկութենէն կըկրճըտէին
„ակռանին, տեսնալով որ ալ չեն կրնան մեզի վնա-
„սել“:

Իբրացընէ ինչ որ Վաղարիոս տեսնաբանը
գրեց, ճշմարիտ էին. չէին ճարտասանական ճոռու-
մաբանութիւն (տիւլպազութիւն): Երոպէսեան Կոս-
տանդիանոս չուովմ մտած ատենը արիւն չըրաւ.
միայն քանիմը խորհրդականներ ու Սաքսենտի-
ոսին որդին՝ որ դեռ պզտիկ էր մեռցնել տըվաւ,
որպէս զի խռովութեան առիթը վերնայ: Հրաման
հանց որ բանտերուն դռները բացվին, ու ազա-
տըլան որչափ որ բանտարկեալներ կային, որոնց
վիզը Սաքսենտիոսին անօրէն սրին կըսպասէր:
Ինչ անիրաւութիւններ ու ինչ յափշտակութիւն-
ներ եղած էր նէ, հատուցումը ըլլայ ըսաւ. և ամ-
էն մարդ իր կորսընցուցածը դարձեալ թող առ-
նէ: Ներակուտական իշխանութիւնը մեծցուց, ու
առաջուց ունեցած պատիւը և իշխանութիւնը տը-
վաւ իրեն: Ինոնք՝ որոնք որ պըսոր (սիւրկիւն)
եղած էին, ետ դարձուց. և որոնք որ բանտերու
մէջ կեանքերնին կըմաշէին, խալըսեց: Ինոնց թիւը
լեցնելու համար ու միանգամայն պատիւ ընելու հա-
մար, ընտրեց իր տէրութեանը մէջ երեւելի մար-

դիկներ, ու անոնց կարգը խօթեց: Բայց վասն զի
 Հռովմայեցիք հպարտ էին, և չէին ուզեր որ իրենց
 հաւասար ըլլան օտար ազգէ եղոյները, որոնց իրենք
 բարբարոս կրկանչէին, անոր համար խիստ դժարին
 եկաւ իրենց Կոստանդիանոսին այ գործքը: Սակայն
 որպէս զի ապերախտութիւն ըրած չըլլան, ձան
 չիհանեցին: Կոստանդիանոս առջի անգամուն՝ որ
 մտաւ ծերակուտին մէջը խոստացաւ իրենց, որ ամե-
 նեին ունեցած իշխանութիւններնին ու արտօնու-
 թիւններնին չիպակսեցնէր, այլ մանաւանդ թէ կը-
 պայծառացնէ օր աւուր վրայ իրենց պատիւը: Եւս-
 պիս անուշ խօսքով ատանկ շահեցաւ անոնց սիր-
 տը՝ մինչև շնորհակալութեան համար ծերակոյտը
 ժողովրդեան հետ խօսք ըրաւ, ու Կոստանդիա-
 նոսին յաղթութեան կամարմը կանգնեց որուն վրայ
 այսպէս գրված էր: “ Ի՛նչ փառս օգոստափառ Վիա-
 ,, փիայ Կոստանդիանոսի և բարեպաշտ բարերջանիկ
 ,, ծայրագոյն ինքնակալի. որ աստուծոյ զօրութիւնը,
 ,, իրեն սրտին մեծ քաջութեամբը, զօրքին օգ-
 ,, նականութեամբը, ու իրեն արդար և հզօր
 ,, զէնքերուն յաղթանակաւը, հասարակապետու-
 ,, թիւն փրկեց. աւ նոյն ժամանակվան մէջ գրտնը-
 ,, վօղ բռնաւորին, ու անոր կողմնակալներուն ձեռ-
 ,, քէն խալըսեց: Եւ երախտեաց շնորհակալ ըլ-
 ,, լալու համար ծերակոյտը ու Հռովմ քաղքին ժո-

« զովուրդը առ յաղթութեան կամարը իրեն կընուի-
որեն » :

Ըս կամարին մէկ կողմը գրված էր « ապագին
ապագուլն » . և մէկալ կողմը խաղաղութեան հիմա-
րդին . ուր զօրութեամբ կիմացվի » . կըկանգնըվի առ
կամարս » :

Ըս կամարը զարդարելու համար հանած էին
առդիէն անդիէն զանազան զարդեր , ու դրած էին
առ կամարին վրայ , առանց քննելու՝ թէ արդեօք
կը յարմարի Լյոստանդիանոսին թէ չէ : (Ա)րօրինակ
Պարթևներուն արձանները , որոնք երեսներնուն վր
ընկած կեցած էին Լյոստանդիանոսին արձանին առ-
ջևը , որոնց հետ Լյոստանդիանոս ոչ պատերազմ
ըրած էր , և ոչ անոնց յաղթած էր : Ենչպէս նաև
Տրայիանոսին կտրած գլուխը՝ որ գրված էր Լյոս-
տանդիանոսին ըրած յաղթութիւններուն մէջը . և
սակայն Տրայիանոս Լյոստանդիանոսէն երկու հարիւր
տարի յառաջ էր : Լյոստանդիանոսին անունը գրած
էին այն շէնքերուն վրայ՝ որոնք որ ուրիշները շի-
նել տրված էին՝ և ոչ թէ Լյոստանդիանոս : Ի) ո-
ղունք , որ միօրինակ ալ չէին զարդերուն բարա-
կութիւնը , ոմանք խիստ աղւոր էին , և ոմանք շատ
ազեղ : Որոնք որ իրենք շինած էին՝ շատ անշտհ
էին , վասն զի առջի բարակ արհեստները ան ատեն
մոռցըված էր : Բայց ոչինչ ընդդէմ է՝ որ Լյոս-
տանդիանոսին հաճելի եղած ըլլայ առ կամարը՝ չի-

նայելով թէ Բնչ բան է, այլ նայելով թէ Բնչ
դիսի սրտով շինված է : Բայց Լիբրիկեցիք չափը
անցուցին վասն զի զԿոստանդիանոս և իր ընտա-
նիքը չաստուածներուն կարգը խօթեցին՝ ու սկսան
պաշտել : Դատաւարիք իրեն նուիրեցին միայն ոսկիէ
վահանմը (խալխանմը) ու պսակմը : Եւ օր առ
ուրախութիւնը տւեց Հռովմ : Լիմէն դիպց՝ հոն
կրկնադէին Դատաւարիք, որպէս զի իրենք ալ ուրա-
խութեան ընկեր ըլլան : Տեսարաններ խաղարկու-
թիւններ ու զանազան ուրախութեան հանդէսներ
անպակաս եղան ան վեց օրվան մէջ : Բայց Ժողո-
վարդեան աչքը միշտ Կոստանդիանոսին վրայ էր
որուն հրէշափ որ կընայէին՝ անչափ սիրտերնին
կրկնապէր անոր հետ :

ԳԼՈՒԹ.

Կոստանդնուսին Էրեւնէ Գործերը Հասով Լեցած
տալէնը :

ԱՄ ԹԵ. 312 .

Երբոր աս հանդիսութեան օրերը անցան, ուզեց
Կոստանդնուս քաղքին հարկաւոր եղած բաները
հոգալ ու կարգ խօթել : Եւ որովհետեւ ամեն բա-
նէն աւելի ստըկի հարկաւորութիւն կալ, անոր հա-
մար բացաւ իր առատ ձեռքը, և բաշխեց ամենուն՝
որոնք որ կարօտութիւն ունէին : Վախ որբերուն
(էօքսիւզներուն) այրիներուն ու անմեղ դատա-
պարտվողներուն վրայ ցըցուց իր առատաձեռնու-
թիւնը, որոնց ամենուն հագուստը ու կերակուրը
թագաւորական ծախքով ճարեց : Եւ դուռը ամե-
նուն բաց էր, ո՛վ որ կուզէր կերթար իրեն հետ
կրխօսէր, և ինչ որ կրխնդրէր՝ միայն թէ արդար
ըլլայ խնդրածը, կընէր : Վասն զի Կոստանդիա-
նոս կանոն ըրած էր իրեն աս իմաստուն խօսքը՝ թէ
„ամեն հպատակ պէտք է որ ուրախութեամբ
„դուրս ելլայ իր թագաւորին առջևէն. և թագա-
„ւորը երբոր կ'իմանայ, թէ մէկուն խնդրածը ար-
„դար է, պէտքը չէ որ ուշացնէ և ոչ մէկ վայր-
„կեան մը իր հպատակին մտիթարութիւնը“ : Եւ

նազան օրէնքներ դրաւ՝ որոնց ամեննալ գլխաւորաբար աղքատներուն ու ողորմելի վիճակ ունեցողներուն օգուտ էին : Եւ եթէ արդարութիւնը՝ որ զինքը կը բռնադատէր մէկումը հարստութիւնները առնելու, կամ մէկէն տուժելու (ճէրէմէ տունելու), իր օտըկէն առածին չափ ետ կուտար, և այսպէս արդարութիւնը չէր զրկեր զողորմածութիւնը : Իր բարկութիւնը միայն Պրետորեան ըսված զօրքին վրայ թափեց, որոնք համարձակութիւն գտնելով Սաքսենտիոսէն՝ թող չէին տըված չարիք որ չըրած չըլլան, որոնց սուրերնին ամեն տեսակ մարդկան արիւնը խմած էր, սոսկականէն սկսեալ ինչպան ինքնախններուն : Չիջեց վերցուց անոնց գունդը, և ամեն մէկերնին բաժնեց զանազան գնդերու : Եւ մանապէս ցնցեց և քաղաքը պահօղ զինուորները, որոնք փոխանակ հսկելու հասարակաց խաղաղութեան վրայ, շատ անգամ իրենք խռովութիւն կը հանէին :

Սարգիկները ասանկ կարգաւորելէն ետքը Լյոստանդիանոս իր բարեխնամ աշակերտը դարձուց շէնքերուն վրայ : Ուղեց որ աղւոր ու սիրուն շէնքերով ալ պայծառացընէ զՀռովմ : Վիչ ժամանակվան մէջ մեծամեծ շէնքեր շինել տըվաւ, որոնք իրենց գեղեցկութեամբը ու մեծութեամբը ետքի եկողներուն Լյոստանդիանոսին առատաձեռնութիւնը ու բարութիւնը քարոզեցին, ու իրեն յիշա-

տակը անմահ ըրին : Կուիրինազ ըսված լեռան վր
բաղնիքներ շինել արվաւ հասարակաց օգտին հա-
մար , որոնք թէ որ իրենց մեծութեամբը ու գե-
ղեցկութեամբը առջի շինած բաղնիքներէն վեր
չէիննէ՝ վար ալ չէին : Սկիիէ ու արծըթէ արձաններ
կանգնել տրվաւ : Լսոնցմէ 'ի զատ քաղքին մեծ
մասը՝ որ աւրըված էր պատերազմներէն ու բռնա-
ւորներէն շինել տրվաւ : Լսն քաղաքները՝ որ իրենց
առջի գեղեցկութիւննին կորսնցուցած էին , զորօրի-
նակ Սոտոնա , Լյմիդիա , Լիկուրիա , և Լյդուրիա
դարձեալ գեղեցկացան : Եւ Եւրոպիայ մայրա-
քաղաքնալ որ կործանած էր , Կոստանդիանոսին
հրամանաւը նորէն շինվեցաւ : Լս Կոստանդիա-
նոսին բարեզարդութեան համբաւը երբոր աս դին
անդին հռչակվեցաւ (չաւ եղաւ) նայիս ամմէն դիտց
չէ միայն մօտիկ տեղվանքներէն , այլ և հեռու
տեղերէն հրեշտակներ (էլէֆներ) եկան Կոստան-
դիանոսին , ըսելով թէ մենք ալ քու հպատակներդ
ենք , ասկից ետեւ Սաքսենտիոսին տեղ մեր թա-
գաւորը զքեզ կըճանչնանք , և քեզի հարկ կու-
տանք , միայն թէ դու ալ մեզի տէրութիւն ըրէ՞ ու
զմեզ պաշտպանէ : Սիրով Կոստանդիանոս ականջ
դրաւ ասոնց խօսքին ու մեծամեծ պարգևներով ու
արտօնութիւններով ետ դարձուց զանոնք , որոնք՝
'որ քաղքէն որ կանցնէին , ուր որ կը հասնէին , կը-
գովէին զԿոստանդիանոս , ու կըսէին , էրնէկ մեզի

որ տասնէ՛ բարերար թագաւորմը ունինք հիմակ վրանիս : Կոստանդիանոս ինչվան հիմակ ինչ որ ըրաւ՝ գրեթէ ամմէնուն հաճոյքը ու կամքը կատարեց , միայն երբոր կարգաւորելու եղաւ տուրքը՝ քաղցր ներդաշնակութեան մէջ քանիմը տարաձայնութիւններ դուրս ելան : Ներակոյտը առաջվան պէս կուգէր , որ ազատ ըլլայ ամմէն տուրքերէն ու ծանրութիւններէն : Կոստանդիանոս տեսնալով որ անով բոլոր տուրքին ծանրութիւնը խեղճ ժողովրդեան վրայ կիյնակոր՝ ըսաւ թէ ասիկա արդարութիւն չէ , որ կարողութիւն ունեցօղը չիտայ , ու չունեցօղը տայ : Ուստի ժողովրդեան տուրքը թեթեւացուց , ու ծերակուտին վրայ դրաւ : Բայց աս շնորհքը ըրաւ տնոնց , որ իւրաքանչիւր ոք որչափ որ կրնայ՝ այնչափ վճարէ , որպէս զի որտունջ չըլլայ :

ԳԼ՝ ԺԼ՝

Լիսսաբոնցիանոս չքիսսոնէութիւնը իւրիսի Կարաթէլ,
 ու անոնց համար Լիլիանէսին հետ իբեռն գրած
 հրովարտալը :

ԱՄ ԽՆ 312 .

Լիսսաբոնցիանոս Հռովմ աս բարեզարդութիւն-
 ները ըրած ատենը միտքը ընկաւ իրեն բարի տու-
 ջադրութիւնը քրիստոնէական կրօնը աճեցնելու .
 ուստի ամենայն փութով և յօժարութեամբ ե-
 տեհն ընկաւ սաստանայական կռապաշտութիւն աշ-
 խրըքիս մէջէն վերցնել : Եւ թէպէտ Հռովմ ա-
 ռաքեալներուն ատենէն սկսեալ ծածուկ քրիստո-
 նեայներ կային , և օր տուր վրայ կըշատային ,
 բայց քաղքին մեծ մասը կուռք պաշտելու ատանկ
 ջերմնանդ էր՝ ինչպէս իրենց ունեցած կուռքերովը
 գոհ չէին ըլլար , այլ նաև ուրիշ ազգերուն կուռ-
 քերը բերել կուտային ու կըպաշտէին : Եւ զա-
 նոնք պաշտած ատեննին և ոչ պղտիկ սնտոի պաշ-
 տօնմը կուգէին թող տալ : Եւրդ՝ այսպիսի կուռ-
 պաշտ ազգմը սաստանային ձեռքէն հանել ու գթած
 և կեղեցւոյն գիրկը դնել իրաւցնէ շատ դժար բան
 էր : Բայց Լիսսաբոնցիանոս ապաւինելով Լիստուծոյ
 զօրութեանը կամաց կամաց քրիստոնէութիւնը տ-

նոնց մէջը սերմանել սկսաւ այսպէս: 'Եւթ' ըսաւ թէ ես քրիստոնեայ եմ, ու քրիստոնէներուն Աստուածը կը պաշտեմ: Ետքը իրեն ոսկիէ 'արձա- նը' ձեռքը խաչովմը հրապարակի մէջ՝ ուր որ միշտ բազմութիւն կը լըար, կանգնել տըվաւ: Եւ ար- ձանին բերնէն այսպէս կը խօսէր: , Ես աս փրկա- , կան նշանաւ՝ որ է յաղթանակ ճշմարիտ զօրու- , թեան՝ ձեր քաղաքը բռնաւորին լուծէն ազատե- , ցի, և ծերակուտին ու Հռովմային Ժողովրդեան , իրենց առաջուց ունեցած փառաւորութիւնը , , արվի":

Տարիմը ետքը երբոր գնաց Ս'իւան՝ Իկիա- նէսին հետ իր քոյրը կարգելու համար, անոր հաւանութեամբը հրովարտակմը (Ֆէրմանմը) գրեց ու տարածեց. որպէս զի քրիստոնեայները ալ չի- հալածվին, ու թող տըրվի անոնց իրենց կրօնին պաշտօնը կատարելու: Իկիանէս թէպէտ սաստիկ կատէր քրիստոնեայները, բայց Կոստանդիանոսին բարեկամութեանը համար սկսաւ անուշ աչքով նայիլ իր տակը եղած քրիստոնեայներուն, ու քաղը- ռութեամբ անոնց տիրել: Աս հրովարտակը բառ առ բառ թարգմանեցինք ու դրինք հաստեղս պատ- մութեան կարգը պահելու համար, թէպէտ ետեի տարին գրված էր: Եւ այս էր հրովարտակին կերպը:

,,Ս'ենք Կոստանդիանոս և Իկիանէս օգոս-

„տափառք յաջողութիւն գտնելով Սիւան ազգա-
 „կից (խըսըմ) եղանք : Եւ երբոր սկսանք հոգ-
 „տանել հասարակապետութեան վերաբերեալ օգ-
 „տին ու ապահովութեանը վրայ , նախ առաջին
 „ան բանին վրայ ուղեցինք մտածել , որով որ առա-
 „ուածային պաշտօնը կը յառաջանայ : Լուզենք
 „ուրեմն որ թէ քրիստոնեայները և թէ ուրիշները
 „ո՞րնչ կրօն որ կուղեն՝ դաւանին , որպէս զի երկնից
 „օգնութիւնը մեզի ու մեր հպատակեալ ժողովրդոց
 „ընդունինք : () գտակար խորհրդով որոշեցինք
 „ամենեւնի ազատութիւն տալ ընդունելու քրիս-
 „տոնեայներուն կրօնը կամ թէ ուրիշ կրօն , որն
 „որ բարեգոյն կը սեպեն , որպէս զի Եստուծոյ ծայ-
 „րագոյն զօրութիւնը , որուն որ պաշտօն կը մա-
 „տուցանենք , ամեն բանի մէջ միշտ մեզի քաւիչ
 „ըլլայ : Ուստի գիտնա՞ք ամենքդ ալ (կըսէ դատա-
 „ւորներուն) մեր բացարձակ կամքը , որով քրիստո-
 „նեայներուն հրաման կուտանք , թէ որոնք որ կու-
 „զեն ծառայել իրենց կրօնին սրբազան բաներուն՝
 „ամենևին մէկէմը նեղութիւն չիկրեն , ու ոչ որ
 „կարօղ ըլլայ զանոնք խռովել : Արգելք չըլլան
 „աս բանիս որպիսի և իցէ վճիռներ՝ որ երբեմն գրե-
 „ցինք ձեզի թուղթերուն մէջը քրիստոնեայներուն
 „դէմ : Սնանաւորաբար ու յայտնապէս ուղեցինք
 „ձեզի ասի իմացնել , որպէս զի գիտնա՞ք՝ որ քրիս-
 „տոնեայներուն հրաման տրուած է իրենց պաշտօնը

„ամբողջ կտրտրելու : Բայց և ուրիշներն ալ՝ որ
 „քրիստոնէական կրօնը չեն ուղեր, զանոնք ալ
 „չենք բռնադատեր, որպէս զի խաղաղութիւնը մեր
 „տէրութեանը մէջ պահվի :

„Լսկից 'ի զատ քրիստոնեայներուն օգուտ
 „ընելու համար կը հրամայենք, որ իրենց ժողովա-
 „տեղիները՝ որոնց վրայ որ հրաման խրկուած էր
 „ձեզի, զանոնք եթէ մենք առած ենք նէ կմ' ուրիշը
 „գնածէնէ առանց ուշացնելու, առանց կռուելու
 „առանց ստակը ու գինը պահանջելու ետ դարցը-
 „նէք : Լսկ որոնք որ այնպիսի տուները պարգև
 „առած են, նոյնպէս առանց ուշացնելու ետ դարձը-
 „նեն : Եթէ գնօղները կամ պարգև առնօղները
 „մեր մարդասիրութենէն բանմը կը յուսան, աե-
 „րութեան փոխանորդին (վէքիլին) իրենց ուզած-
 „նին զրուցեն, որպէս զի ինչպէս որ բարի կերև-
 „նայ այնպէս հոգանք : Հոգ տարէք, որ ան տու-
 „ները քրիստոնեայներուն հասարակութեանը շու-
 „տով տըրվի : Լսկ եթէ իմանալու ըլլաք, որ այն
 „տեղերէն 'ի զատ ուրիշ հարըստութիւններալ ոչ
 „եթէ սոսկական մարդիկներ, այլ իրենց հասարա-
 „կութիւնը՝ այսինքն եկեղեցին ունի եղեր՝ զանոնք
 „ամէնը վերի ըսած թէութիւններով առանց
 „դժուարանալու, առանց կռուի դարձեալ իրենց
 „հասարակութեանը ու եկեղեցիներուն ետ աայլու
 „հոգ տարէք : Լսանկ որ՝ առանց գինը առնելու

„եա դարձնօղները գիտնան, որ մեր առատաձեռ-
 „նութիւնը իրենց զէն ընել չիտար: Եւ բաներուն
 „մէջ ձեր կարողութիւնը ու իշխանութիւնը՝ ի գործ
 „դնելու ջանացէք, և մեր կամքը քրիստոնեայնե-
 „րուն հասարակութեան բարւոյն համար շուտով
 „կատարեցէք, և հասարակաց խաղաղութեան փոյթ
 „տարէք: Եւսով Եւստուծոյ օգնականութիւնը՝
 „որուն պաշտպանութեամբը մեծ վճարանքներէն
 „խալըսեցանք, մեր ամմէն աշխատանքը յաջողու-
 „թեամբ լըմընցնէ, ու ժողովուրդը ամմէն տեսակ
 „երջանկութեամբ երանելի ընէ: Եւ որպէս զի
 „աս հրամանը ամմէնը գիտնան, անդին աս դին կը-
 „պուցէք, ու ձեր իշխանութեան քիչքնալ կոխեցէք
 „որպէս զի չիգիտցօղ չըլլայ“:

ԳԼ՝ ԺԼ.

Կոստանդիանոս յիսպոնէայնէրան ապապուլէանը հա-
 յաբ Սաթիմինոսին հրովարտել ին հանել իսպայ, ե-
 իլէղէցայն զառապան Բարիթիւր իլնէ:

ԱՄ ԽՆ 312:

Կոստանդիանոս երբոր Հռովմ մտաւ, Սաքսեն-
 աիոսին պալատին մէջ թուղթմը գտած էր, որ Սաք-
 սիմինոս գրած էր Սաքսենաիոսին: Եւ թղթին

մէջը Սաքսիմնոս խօսք կուտար Սաքսենտիոսին ,
 թէ ինքն ալ իրեն հետ մէկ տեղ կոստանդիանոսին
 Թշնամութիւնէ : ‘Եւ այժմ կըսէր ես քեզի կօղնեմ ,
 միայն թէ սըվոր տունը քանդելու ու զինքը նուաճե-
 լու կարենաս : Եւ որ նման բաներ գտաւ կոստանդիա-
 նոս ան Թղթին մէջը : Բայց ինչ օգուտ , սը կոստան-
 դիանոս ամենեւին Թշնամութեան նշանմը չիցըցու-
 ցած ատենը՝ Սաքսիմնոս ինքիրէն դուրս հանեց իր
 Թշնամութիւնը : Այսին զի երբոր կոստանդիանոս
 քրիստոնէական հաւատքը տարածելու ու հալա-
 ծանքը դադրեցնելու ետեւէ կըլլար , նայիս Սաքսի-
 մնոս նորէնոր հալածանքներ քրիստոնեայներուն
 դէմ դուրս կըհանէր : Եւ թէ որչափ անգթու-
 թիւններ ըրաւ , եթէ մեր նպատակէն շատ հեռու
 մնալու չըլլայինք՝ կըպատմինք քիչ մը հաստեղս :
 Ինչ որ էնէ կոստանդիանոս Թէպեաւ Թէ գրով
 և Թէ գործքով Սաքսիմնոսին Թշնամութիւնը
 կըտեսներ , ի վերայ այսր ամենայնի չիգիտնալու ու
 չիտեսնալու կըզարնէր , բայց ի վախճանի իմացուց ի-
 րեն , ու պատմեց թէ ինչպէս Եստուծմէ իրեն տե-
 սիլք եղաւ , ինչպէս անոր զօրութեամբը Սաքսեն-
 տիոսին յաղթեց , և թէ ինչպէս Սաքսենտիոս չա-
 րաչար ստուկեցաւ : Եւ երեք բանն ալ սուր սլաքի
 պէս Սաքսիմնոսին սիրտը վիրաւորեցին : ‘Եւ ան որ՝
 յաղթութիւնը քրիստոնեայներուն Եստուծոյն զօ-
 րութեանը կուտար , որ ինքը չէր ընդունէր : Երկ-

բորդ կը պատմէր թէ ինքը յաղթօղ եղաւ՝ որ չէր
 ուզեր: Եւ երրորդ Սպքսենտիոսին չարաչար մահ-
 տան լուրը (խապարը) իրեն կուտար, որնոր Սպք-
 տիմնոս կը բաղձար Կոստանդիանոսին վրայ լսել:
 Բայց ամենէն աւելի անոր դժարը եկաւ՝ երբոր
 տեսաւ թէ ինքնալ Կոստանդիանոսէն բռնադա-
 տեցաւ քրիստոնեայներուն հալածանքը դադրեցը-
 նել, ու անոնց ազատութիւն տալ: Սասնզի Կոս-
 տանդիանոս իր ու իկիանէսին անունովը անոր
 ատ բռնիս համար գրած էր, որոնց դէմ դնել չէր
 կրնար: Ուստի կէսմը ուզենալով ու կէսմը չուզե-
 նալով հրովարտակմը գրեց, ու Սապինոս ըսլած
 իւր քաղաքագետին խրկեց, որուն մէջը այս-
 պէս կը գրէր: « Ինչպէս որ մեր դիւցազունք Վիոկ-
 , ղեախանոս ու Վաղերիոս իշխանները ըրին, այս-
 , պէս մենք ալ անաչառութեամբ (առանց խաթեր
 , նայելու) կուզենք պահել չաստուածներուն պաշ-
 , տօնը: Բայց և կրներենք քրիստոնեայներուն՝ որ
 , կարօղ ըլլան իրենց կրօնին ծառայել, նայելով
 , անոնց շատութեանը, որոնք եթէ չարչարելու
 , կամ աքսորելու ըլլանք, տէրութիւնը շատ հպա-
 , տակներ պիտի կորսնցընէ, որոնց որ հարկաւորու-
 , թիւն ունի՝ մարդիկները շատցընելու համար: Եւ
 , ասկից ետեւ չենք ուզեր որ քաղաքներուն կառա-
 , վարները զանոնք չարչարեն, այլ կը հրամայենք

«որ քանան քաղցրութեամբ ու փառք և պատիւ
 «խոստանալով անոնց միտքը փոխեն» : Ասով երևե-
 լի օգուտ մը չեղաւ քրիստոնէական հաւատքին
 արեւելքին կողմերը՝ ինչպէս որ արեւմտեան կողմերը
 եղաւ : Ասան զի Լիոստանդիանոս իրեն կենդանի
 գրինակաւ քան թէ ուրիշներուն մեռեալ խօսքե-
 րովը շատերը կը դարձնէր : Աննաւանդ որ սրբուհի
 Հեղինէն ալ լսելով իր որդւոյն գլխէն անցած բա-
 ները, ու քրիստոնեայ ըլլալը, ան առնել Հոովմ
 եկած ու քրիստոնեայ եղած էր, և իրեն որդւոյն
 հետ ուղղափառ սուրբ հաւատքը քարոզելու ու
 տարածելու ետեւէն էր :

Լիոստանդիանոս ուղղափառ հաւատքի դար-
 ձուց, ու քրիստոնեայ ըրաւ Փաւստա իր կնի-
 կը, Եւստրոպիա իր զոքանչը (խայնանան), ու իր
 զաւկները, որոնց ամմէնուն վարպետ բռնեց որ
 զանոնք սուրբ հաւատքին մէջը կը թնն ու սորվեցը-
 նեն : Իր պալատին դուռը ամմէն եպիսկոպոսնե-
 րուն բաց էր, որոնց հետ ոչ միայն սիրով կը ըս-
 տէր կը խորաթէր, այլ նաև շատ անգամ անոնց
 հետ թէ մեծ մարդ ըլլան և թէ պզտիկ կերակուր
 կուտէր : Իսկ Սեղեքիատէս սրբազան պապին՝ որ
 ան ժամանակը քրիստոսին եկեղեցին կը կառուա-
 րէր՝ Լատերանեան ըսված պալատը պարզ և տրվաւ :
 Աս պալատին քովը կից մայր եկեղեցի մը կար սուրբ
 Յովհաննէս աւետարանչին նուիրեալ, որ Լիոստան-

դիանոս շինել տրված էր, ուր տեղ որ Լասերա-
նեան ըսված ժողովը ետևի տարին եղաւ :

Լսկից 'ի զատ նաև ուրիշ շատ օգնութիւն-
ներ աւրրաւ Կոստանդիանոս (Թէ՛) Եղեքիատէս պա-
պին , և (Թէ անոր սրբազան ժողովոյն : Լճմէն տեսակ
ծանրութենէ , որ սովորաբար կըդրվի քաղաքա-
ցիներու վրայ՝ զանոնք ազատ ըրաւ , ու նաև զա-
նազան արտօնութիւններ տրվաւ իրենց : Ոսկով
ու արծըթով ինչպէս կըվայէր իրեն առատա-
ձեռնութեանը , եկեղեցիները զարդարեց , ու հա-
րըտացուց : Իսկ ուր որ եկեղեցիները քիչ էին՝ հոն
տեղս շինել տրվաւ . զորօրինակ յԼճուանս , յՈս-
տիայ 'ի Կաբուա , 'ի Նէապօլիս , և ուրիշ շատ
տեղեր ալ , որպէս զի հաւատացեալները կարող
ըլլան անոնց մէջը ժողովիլ , ու սաղմոսելով զԼճու-
ուած փառաբանել և իրենց ջերմեռանդութիւնը
ընել : Բայց ասոնց մէջը երևելիները էին սուրբ
Պօղոսին , սուրբ Խաչին , սուրբ Մարկեղիմոսին ,
սուրբ Պետրոսին , ու սրբօհի Լկնէսին եկեղեցի-
ները . որոնք Կոստանդիանոս զանազան ատեններ շի-
նել տրված էր Հռովմ :

ԳԼԵ ԺԽ.

Կոստանդնուսն իւրեայ Սիւան : Անկեց իւրեայ իշազ
Բէ Բարբարոսնէրուն : Ի իննէս իշազէ Ծախի-
նոսին, և Սախիֆնոս չարաչար իշառիլ :

ԱՄ Խ 313 .

Երկու ամիս ու կէս կեցաւ Կոստանդիանոս Հռովմ
ինչպէս որ աս բարեկարգութիւնները ըրաւ : Ետ-
քը ելաւ գնաց Միլան Ի իկիանէսին խոստեցած հարս-
նիքը ընելու : Խիստ փառաւոր ու շքեղ եղաւ աս
հարսնիքը՝ ինչպէս որ կը վայլէր երկու ինքնակալնե-
րուն մեծութեանը : Ստոյգ աս պատճառաւ պէտք էր,
որ Կոստանդիանոսին ու Ի իկիանէսին մէջ անլուծա-
նելի բարեկամութիւնը ըլլար ասկից ետքը, ըստ որում
ոչ միայն դաշնադրութիւն, այլ և ազգակցութիւն իրա-
րու հետ կապւեցան, վասն զի Կոստանդիանոսին
քոյրը Կոստանդիա՝ Ի իկիանէսին կնիկը եղած էր :
Իսկ աս բարեկամութեան տեղը մեծ թշնամութիւն
եղաւ մէջերնին, և թէ ինչպէս՝ ետքը կը պատմենք :
Միայն հիմակ կըսենք թէ ինչպէս որ շատ անգամ
մարդս ինք իր մլաստուն պատճառ կը լլայ, այսպէս ալ
Ի իկիանէս ինք իր ձեռքովը իր տունը կործանեց,
Թագաւորութիւն կորսնցուց, և չարաչար մահուամբ
ալ սատկեցաւ : Հարսնիքը չեղած մարդ խրկե-

քին Ղփոկղետիանոսին որ հրամայէ գայ, ու ինքնաւ գանըվի ատ ուրախութեան մէջ :

Եւ երբոր չեկաւ՝ խիստ կծու խօսքերով իրեն թուղթմը գրեցին, որ Ղփոկղետիանոս կարդացած ատենը աւելի ևս մահուան դուռը մօտիկցաւ, որովհետեւ արդէն օր աւուր վրայ շունչը կը հատներ կոր : Աւամաղձոտութեան (գարա սէվտայի) մէջ ընկած էր, ու երկու տարվան տղու պէս կուլար ու կը պօռչըտար, ոչ կուտէր ոչ կը խրմէր՝ ինչպան անթու թենէն բոլորովին ուժը կը տրեցաւ ու մեռաւ :

Երբոր Կոստանդիանոս ու Իլիանէս հարսնիքին օրերը ուրախութեամբ կանցնէին՝ ահա բօթլուր եկաւ երկուքին ալ : Կոստանդիանոսին հրեշտակ եկաւ թէ՛ Փռանկները դարձեալ ոտք ելան ու զարկին Ղաղղիա : Իսկ Իլիանէսին նմանապէս մի եկաւ թէ Սպքսիմիոս անհամար զօրքով իր երկիրներուն վրայ կը քալէ կոր : Ուստի հոն տեղս տերութեան հարկաւոր եղած բաներուն վրայ քիչմը խորաթայ ընելէն ետքը՝ զատկեցան երկուքնալ Սիլանէն : Կոստանդիանոս շուտով զօրք առաւ հետը, ու վազեց գնաց բարբարոսներուն դէմը կեցաւ : Կոստանդիանոսին և բարբարոսներուն մէջէն Ուէն գետը կը վազէր : Սուտմտէն դուրս ձայն հանեց Կոստանդիանոս թէ՛ գետին վարի գին շփօթութիւնմը ելերէ, ուստի պիտի ելայ երթայ հոն՝ նայի չըլլայ թէ ապստամբութիւնը հոն ալ տարածի : Բայց

քիչմը հեռացածին պէս՝ մօտ անտառմը էղմը զօրք
խօթեց ու ապըսպըեց անոնց՝ թէ որ բարբարոսները
ասդին կտնցնին մէկէն ինչպէս անձրևալից ամպմը՝ որ
անձրև իր ծօցը չիկրնալով կրել՝ ստատիկ կըթափէ,
ատանկ դուք ալ թշնամիներուն վրան վաղեցէք :
Իրաւցընէ խօսքը գործք եղաւ : Այսն զի ապըս-
տամները տեսած ատեննին որ Լոստանդիանոս
անյայտ եղաւ՝ անցան գետէն տսդին, և շուտմը
յիմար ձկներու պէս ձկնորսին ուռկանին (տուզա-
խին) մէջը պըլլըվեցան, ու գերի ընկան : Եւ որ-
պէսզի ամմէն անգամ այսպիսի ապստամբութիւն-
ներու ձեռք չիզարնեն, Լոստանդիանոս զանոնք
ամմէնքը գազաններու առջին նետել տըվաւ : Ինչ-
պէս Լոստանդիանոս, ասանկ ալ Լիկիանէսը՝ յաղ-
թեց իր թշնամոյն այսպէս :

Սաքսիմինոս զօրք ժողված էր եօթանասուն
հազար հօգիի չափ, ու անոնցմով եկած հասած էր
ինչվան Բիւզանդիոյ նեղուցը այն է (պօղազ իչին) :
Եւ թէպէտ ձմեռվան գէշ եղանակներէն ճամբա-
ները աւրըված էին՝ ի վերայ այսր ամենայնի Սաք-
սիմինոս իր զօրքովը հասաւ Բիւզանդիոյ դռներուն
առջևը : Եւ դեռ Լիկիանէսին զօրապետները չէին
իմացած անոր գալը : Տասնըմէկ օր պատերազմ ը-
նելէն ետքը յաղթեց պարսպապահ զինուորներուն
ու տիրեց Բիւզանդիոյ : Ընկից գնաց ու պաշարեց
Լճակլիս, որ թէպէտ աղէկ դիմացաւ ու անիկայ

առաջ երթալէն արգելեց, բայց վերջապէս ան աշ-
 յաղթը վեցաւ: Անոր ալ երբոր տիրեց՝ լսեց թէ
 Ղիկիանէս 18 մղոն հեռու տեղմը երեսուն հազար
 զօրօք դաշտիմը վրայ նստերէ: Ասոր վրայ քիչմը
 շփոթեցաւ ու կանկ առաւ, բայց ետքը իր զօրքին
 քաջութեանը ու միանգամայն շատութեանը նայե-
 լով քաջալերեցաւ, ու քալեցուց ինչպէս հասաւ
 թշնամուոյն: Ղիկիանէս տեսնելով թշնամուոյն շա-
 տութիւնը՝ ու իրեն քիչ մօրութիւնը, անոր զօրքին
 քաջութիւնը՝ ու իրենին անարի վախկոտութիւնը,
 մանաւանդ որ շատերը ականայ բռնած զինուոր
 ըրած էր առանց զինուորական կրթութեան՝ վախ-
 ցաւ, և իրաւցնէ վախնալու ալ բան էր: Մտմտաց
 որ պատերազմը ոկրսի մայիս ամսոյն առջին օրը,
 վասն զի գիտէր թէ նոյն օրը Մաքսիմիոսին կե-
 սորութեան ութերորդ տարեդարձն էր: Ուստի
 նոյն օրը երբոր անոր զօրքը ուտելու խմելու ետէէ
 կըլլան ինքը դիւրաւ կրնայ յաղթել: Իսկ Մաքսի-
 միոսս կարծելով թէ ստոյգ պիտի յաղթէ, կուզէր
 պատերազմը ընել ապրիլ ամսոյն ետքի օրը, որպէս
 զի երկու ուրախութիւն ունենայ մայիսին առջին
 օրը՝ մէյմը յաղթութեան, մէյմընալ իր կեսարու-
 թեան տարեդարձին: Եւ ուխտ ըրած էր՝ որ եթէ
 յաղթելու ըլլայ բոլորովին ջնջէ քրիստոնէական
 հաւատքը, չէ միայն իր տերութեանը մէջէն, այլ
 նաև բոլոր Հռովմայեցւոց տերութեանը մէջէն:

Եւ ասոր համար նաեւ Հայոց հետ ալ պատերազմ
ըրած էր, որովհետեւ տեսած էր որ անոնք աստ-
ուածպաշտութեան մէջ շատ ջերմեւանդ են: Բայց
ինչ օգուտ որ ամօթով դարձած էր ան պատերազ-
մէն: Ուստի աս իրեն չար դիտաւորութեանը հա-
մար՝ Մատուծոյ բարկութիւնը իրեն վրան շարժեց
այսպէս: Իկկիանէս երբոր գիշերը կըքնանար՝ հրեշ-
տակմը երեցաւ իրեն ու ըսաւ, թէ մի վախնար
պիտի յաղթես Սաքսիմիսին, բայց միայն աս
աղօթքը որ պիտի ըսեմ քեզի հիմակ՝ քու զօր-
քիդ սորվեցնես, ու ան աղօթքը իրեք անգամ ըսել
տաս զօրքիդ ու ատանկ սկըսիս պատերազմելու: Եւ
աս էր հրեշտակին ըսած աղօթքը: «Կաղաչենք քե-
», «զի ո՛վ Մատուած ամենաբարձր և ամենասուրբ,
», «կաղաչենք քեզի. մեր փրկութիւնը ու մեր թա-
», «գաւորութիւնը քեզի կըյանձնենք: Վաւ էիր որ
», «առվիր մեզի մեր կեանքը մեր երջանկութիւնը,
», «ու մեր յաղթութիւնը: Մատուած ամենակալ,
», «Մատուած ամենասուրբ ըէ մեզի, քեզի ենք բա-
», «ցած մեր ձեռնները, ըէ մեզի ո՛վ սուրբ Մ.Ճ.».
Կարդացողին ասիկայ անհաւատալի բանմը չերեայ,
որովհետեւ Իկկիանէս ալ ամպարիշտ կռապաշտնե-
րուն մէկն էր: Այսինքն Մատուած շատ անգամ
անօրէն ամպարիշտը ձեռք կառնէ, մէկալ անօրէնը
պատժելու համար: Ինողունք որ Մատուած երբեմն
թող կուտայ բարբարոսներուն նաեւ քրիստոնեայնե-

ըր չարչարել, որպէս զի դառնան իրենց գէշ ճամբէն, ու զգաստանան: Օգործինակ կըկարդանք սուրբ գրոց մէջնալ՝ որ Մատուած ասորեստանեայց թագաւորին ձեռքովը չարչարեց հրէայնեը՝ որպէս զի դառնան, ինչպէս որ յաջողեցաւ, ու դարձան:

Եւդ Իկիւանէս քնէն արթնցած ատենը, գրագիրմը կանչեց ու գրել տրվաւ հրեշտակէն սորված աղօթքը: Եւ ապալըրեց որ էզմը օրինակէ անկից՝ ու զօրաց մէջը տարածէ, որպէս զի բերան սորվին:

Եւրբոր պատերազմին օրը եկաւ՝ դիմացէ դիմաց շարվեցան: Եւ պատերազմը չըսկսած, ահա Իկիւանէս, իր զօրապետը ու զօրքը մէկ տեղ վահանները գետինը ձգեցին, սաղաւարտնին գլխերունէն վար առին ու ձեռվընին դէպ 'ի երկինքը վերցուցած իրեք անգամ այն աղօթքը ըրին: (Ներէն ետքը գլուխնին գոցեցին ու վահանները ձեռքերնին առին: Եւ որ տեսան դիմացի կողմէն զարմացան մնացին ու իրարու սկսան հարցնել, թէ ատինչ կընեն կոր:

Եւրբոր երկու ճակատ իրարու աւելի ևս մօտիկցաւ, Իկիւանէս խօսիլ սկսաւ Սաքսիմիտսին հետ որ հաշտութիւն ընէ, վասն զի չէր ուզեր այնչափ պատերազմիլ որչափ խաղաղութիւն ընել:

Եւ հա աներևոյթ զօրութիւնմը Իկիւանէսին զօրքը զօրացուց ու քաջալերեց, տոանկ որ՝ ամ-

մենալ հրամանի կրօնատէրին որ պատերազմը սկըսին :
(Յանձն չառաւ Սաքսիմինոս , այլ ուզեց պատե-
րազմել ու իր բաղդը փորձել : Բայց ո՞վ թէ քանի
ցաւով և արտօնութեամբ : Եւանը տըվածին պէս
Լիկիանէսին զօրքը կատղած առիւծներու պէս
վազեցին Սաքսիմինոսին զօրքին վրայ : Վա-
նիմը ժամ վրայ անցաւ նայիս թշնամիներուն կող-
մը մարդ չիմաց ջարդըվելու : Հոն տեղս իմացաւ
Սաքսիմինոս թէ քրիստոնեայներուն Լստուծոյն
դէմ պատերազմ չըլըվիր եղեր : Եւհու դողու մէջ
ընկաւ , հրեսէն գոյնը գնաց : Հանեց թագաւորա-
կան լաթերը , ու դերիի զգեսամը հագաւ , և ատանկ
շուտով սկսաւ փախչել՝ որ քսանը չորս ժամուն
մէջը 160 մղոն ճամբայ քալեց , ինչվան հասաւ
Նիկիմիդա ու անկից Կապադովկիա , և բարկու-
թէնէն բռնեց եզմը կուռքերու քահանայներէն
ջարդել տըվաւ , որոնք սուտումնաւ խօսքերով զին-
քը համոզած էին թէ պիտի յաղթէ :

Իսկ Լիկիանէս երբոր հասաւ Նիկիմիդա մեծ
հանդիսութեամբ ու փառաւորութեամբ գոհութի
մատոյց քրիստոնէներուն Լստուծոյն , որ իրեն աս
յաղթութիւնը յաջողեց : Եւ հրովարտակմընալ
հանեց՝ որուն մէջը զանազան շնորհքներ ու զանա-
զան արածնութիւններ քրիստոնեայներուն համար
դրած էր : Հոն շնորհակալութիւնը ընելէն ետ-
քը՝ առանց ժամանակ կորսնցընելու Սաքսիմինոսին

եռեւէն ընկաւ, որպէս զի քանի որ անոր զօրութիւնը տկարացած է նէ, կարող ըլլայ բոլորովին նուաճել զինքը : Բայց Սաքսիմինոս որչափ որ կրցած էր զօրք ժողոված էր Վապարդովկիա, ու անոնցմով գացած պահմտած էր Տաւրոս ըսված լեռան նեղուցին մէջը : Եւ հոն տեղս պզտիկ պզտիկ բերդեր ու զանազան արգելքներ շինել տրված էր ճամբուն վրայ : Որպէս զի թէ որ իկիանէս իր եռեւէն ընի նէ, հոն հասած ատենը քիչմը կանկ առնէ ու առաջ քալել չիկարենայ, ինչպէս ինքը երթայ Լագիպտոս ու նորէն զօրք ժողովէ : Երբոր Սաքսիմինոս գնաց՝ ահա իկիանէս եկաւ հասաւ զօրքովը. և քանիմը անգամ Սաքսիմինոսին զօրացը հետ ծեծկըվելէն ետքը յաղթեց անոնց ու սրէ անցուց : Երբոր լսեց Սաքսիմինոս թէ աս խորհուրդնալ չիյաջողեցաւ սաստիկ վախցաւ, ու խորունկ յուսահատութեան մէջ ընկաւ, ատանկ որ ինչպէս աշխարհէս զըզվելով ինքիրէն կըսէր, ինչուս պէտք է ասկից ետքը ապրիլ, լաւ է որ ես զիս մեռցնեմ, քան թէ թշնամուդս ձեռքը իյնամ որ իմ արիւնս կուզէ խմել : Եւ մտքով հրամայեց՝ որ իրեն առաւ ու մեծահաց սեղանմը դնեն համեղ կերակուրներով ու տեսակ տեսակ անուշ գինիներով զարդարված : Եւստաւ սեղանի վրայ, ու պինտ կուշտ ուտել խմելէն ետքը՝ անուշ գինւոյ բաժակին մէջը կըտորմը թոյն (զէհիր) խառնեց ու խմեց, կարծելով

Թէ ատանկով հանգիստ կրմունի: Խնդճ ողորմե-
լին որչափ պօռաց, ու որչափ կանչվաւաց,
որովհետեւ անուշ գինիները ու կերակուրները, որ
խոնրված (թրխմըված) էին ներսի դին, թող չէին
խտար՝ որ թոյնը շուտով իր զօրութիւնը ներգործէ:
‘Կերսի դին հնոցի (քիւհանի) պէս կրվառէր կը
բորբոքէր, ան աստիճանի որ՝ կակծէն առջու պէս
բառանջել կուտար իրեն: Սարմնոյն կաշին տա-
քութենէն թոռմած ու սեցած էր: Ոչ դեղթափ
(բանդէհի) կըխըմէր, և ոչ թող կուտար՝ որ մէ-
կը քովը հանդըպի: Սոված շան պէս հողուն վրայ
կըտապըլտըկէր, և ուզենալով ներսի կրակը մա-
րել ափովը հող կընետէր բերանը ու կըկըլէր:
Բարկութենէն գլուխը պատէ ‘ի պատ կըզարներ
անանկ ուժով՝ ինչպան աչքները դուրս ցածկեցին
իրենց ծակերէն: Հուսկետոյ անօրէն ու ամպա-
րիշտը ահամայ բացաւ իր բերանը քրիստոնեայ-
ներուն լստուածը գովելու, ու անոր անյաղթելի
զօրութիւնը պիղծ լեզուովը խոստովանելու: Հրա-
ման հանց՝ որ քրիստոնէից ազատութեան հա-
մար Կոստանդիանոսին ու Իկիանէսին հրովարտա-
կը իր տէրութեան մէջ ալ տարածվի, բայց անով
չիկրցաւ լստուծոյ բարկութիւնը ցածցնել: ‘Չորս
օր աս դառն տանջանքը քաշելէն ետքը սատկե-
ցաւ չարաչար, և գրեթէ աս աշխրբին մէջ ալ
դժոխքին համը առաւ: Բայց թշուառականը հա-

դար անգամ գոհութիւն կուտար, եթէ անչափ միայն սաստկութիւն ունենար՝ իրեն յաւիտեանս յաւիտենից քաշելու տանջանքը : Այսին զի հոս մարմնովը մինակ կերէր ու կըտոչորէր, հոն հոգւով և մարմնով պիտի երի :

Ահա այսպիսի չարաչար մոհումներ վերցաւ աշխրջիս մէջէն ամպարիշտ Սպարսիմիոսը, որ ոչ միայն իր կենդանութեան ատենը պատժը վեցտու, այլ նաև մեռնելէն ետքն ալ : Այսին զի անոր մարմինը ինչպէս շան սատակմը ատանկ թաղեցին առանց հանդիսութիւնմը ընելու, որ իրեն նախնեացը և ոչ մէկումը՝ որչափ և գեշ մարդ ըլլար, ասկերդով եղած էր : Ինքնակալութեան անուանը արքունի հրովարտակաւ վերցըվեցաւ անոր վրայէն, ու դրվեցաւ բռնաւորի անուն : Եւ անոր չարաչար ռասկիլը լըսողները անէծք ու նզովք ետևէն կըխրկէին ու կըսէին. գըտար օվ թշուառական. գտար արժանի պատիժ : Ո՛րչափ որ իր արձանները կար, կամ ջարդեցին, կամ լեզուներն մատվըներն ու ձեռվըներն կտրեցին, կամ սեցուցին, և կամ այնպիսի երևութի մէջ խօթեցին՝ ինչպէս որ եղած էր ինք իր կենաց վերջին օրերը : Ահորջապէս ինչ բանով որ կընային անոր վրայ աւելի նախատինքմը դնել ետ չէին ձգեր : Իրեն շինել տրված շէնքերը տակնու վրայ ըրին, որպէս զի իրեն յիշատակը իրեն հետ կորսըվի երթայ :

Իսկ **I** իկիանէս ըսաւ թէ պիտի ջնջեմ իր բո-
 լոր ցեղը . ուստի նախ անոր կնիկը խղճել տրվաւ
 ()որոնդ ըսված գետը , որուն մէջը որ թշուառա-
 կան կնիկը շատ անմեղ ու առաքինասէր խա-
 թուններ խղճել տրված էր իրեն չար կամքը չիկա-
 տարելուն համար : Լաքը մորթել տրվաւ երկու
 որդիքը մէկը ութը տարվան մանչ զաւակ , ու մէ-
 կալը եօթը տարվան աղջիկ զաւակ , որ նշանած էր
 Կանտիտիանոսին : Ս'եռցնել տրվաւ նաև զԿանտի-
 տիանոս որ 'Վաղերիոսին որդին էր , և զՎաղերիա-
 նոս որ Սևերիանոսին որդին էր , երկուքնալ պա-
 տանի ծաղկահասակ ու 'Վաղերիոսին շատ սիրելի
 էին , մանաւանդ իր որդին Կանտիտիանոս , որնոր
 Սաքսիմինոս մեռնելէն յառաջ՝ **I** իկիանէսին յանձ-
 նած էր : Գասուք մեռցուց **I** իկիանէս 'Վաղերիո-
 սէն վերէժխնդրութիւն ընելու համար՝ որ թող-
 տրված էր Սաքսիմինոսին ինքնակալ ըլլալ : Ս'եռ-
 ապերախտութիւն ըրաւ հոս տեղս **I** իկիանէս որով-
 հետև 'Վաղերիոսն էր որ ձեռք բռնեց իրեն , ու
 ինչվան ինքնակալութեան պատուոյն հասցուց : **I** ի-
 կիանէսին բարկութենէն չիկրցան փախչել նաև
 Պրիսկիա այրի թագուհին , և Վաղերիա՝ 'Վաղե-
 րիոսին կնիկը , որոնք թէպէտ շատ անդին ասդին
 պահվածեցան , բայց վերջապէս գտնուեցան 'ի թե-
 սաղոնիկէ , և հոն տեղս գլուխնին կտրել ու մար-
 միննին ծովը նետել տրվաւ : Վերջապէս **I** իկիա-

նէսին բարկութեան հանդիպեցան նաև Կողբեկանոս
և Ռիւմիղիանոս, որոնք որ շատ սիրելի էին Սաք-
սիմիւնոսին. վասն զի նման իրենց իշխանին քրիս-
տոնեայները չարչարելու ու ջնջելու ետէք էին :

Ըհա անիկայ՝ որ ջնջելու զենալով քրիստո-
նէական կրօնը, Ըստուած ջնջեց իրեն ցեղը :

ԳԼ Ի.

Երեսնամեակնս ուղղափառներուն, ու Էկեղեցական-
ներուն զանազան օգնութիւններ իշխէ :

ԱՄ ԹՆ 313.

Սաքսիմիւնոս երբոր սատկեցաւ եկեղեցին քրիս-
տոնէից խաղաղեցաւ, հալածանքը դադրեցաւ. և
հաւատացեալներն ալ շունչ առին ու խաղաղեցան
ան զրպարտութիւններէն, վատահամբաւութիւն-
ներէն, չարչարանքներէն ու պէսպէս նեղութիւն-
ներէն, որոնց մէջը ընկած էին Սաքսիմիւնոսին
բռնակալութեան ատենը : Ըմմէն մարդ ինչ որ
կորսնցուցած էրնէ դարձեալ ձեռք ձգեց ու տէրու-
թիւն ստացաւ : Եկեղեցիները բացվեցան, ու քա-
հանները համարձակ զԸստուած փառաբանել
սկսան, և այսպէս ճշմարիտ աստուածապաշտութիւնը

յազմեց յիմար կառապաշտութեան : Ըս դին ան-
գին օրումն ու հոյակապ եկեղեցիներ շինվեցան ,
ու հոգևոր և մարմնաւոր զարդերով պայծառացան :
Կոստանդիանոսին առաաաձեռնութիւնը չէր դադ-
րեր մէկուն մէկալին բարիք ընելէն . մանաւանդ
Լիւթիկեցի քրիստոնեայներուն , որոնք սաստիկ
վշտացած էին՝ Սաքսենտիոսին ձեռքէն քաշած
սաներնուն համար : Ըստ օգնութիւններ շատ
արտօնութիւններ ըրաւ անոնց : Եւ որպէս զի
քիչմը սիրտերնին առնէ , բռնեց Սաքսենտիոսին
գլուխը հոն խրկեց , և խոստացաւ անոնց՝ թէ աս-
կից ետքը այնպիսի ներութիւններ չեն քաշեր ,
այլ զիրեմք սիրով ու անուշութեամբ կրկառաւա-
րէ : Ըս բարեաց համար խիստ ուրախացան Լիւ-
թիկեցիք ու շնորհակալ եղան , և որպէս զի իրենց
երախտագիտութիւնը ամենեին չիմոցըվի , կոս-
տանդիանոսին անունը իրենց քաղքին վր դրին :

Հրաման խրկեց Կոստանդիանոս Լննուղե-
նոս օստիկանին (փաշային) որ աղէկ աչքը բանայ ,
ու ետ դարձնել տայ՝ ինչ որ Սաքսիմիոսին ա-
տենը եկեղեցիներէն յափշտակված է . վասն զի
ըսաւ „շատ անգամ փորձըված է , որ երբոր Լն՝
„Ճմարիտ հոգւով կրօնի և բարեպաշտութեան
„Ժողովուրդէն կրկառաւորվի , թագաւորութիւնը
„կըծաղկին , խաղաղութիւն մեծ շահ կըլլայ , որոնք
„հետեւեմն կըբերեն հաստատուն երջանկութիւն “ :

Հրաման մալ հանեց ուղղափառ եկեղեցականներուն համար՝ որ ազատ ըլլան ամէն թագաւորական տուրքերէն, որպէս զի թող տան աշխարհային հոգերը ու զբաղմունքը՝ ու բոլորովին իրենք զիրենք Աստուծոյ ծառայութեանը նուիրեն. վասն զի ըսաւ. « ծառայութիւնը՝ որ անոնք կրնեն », Աստուծոյ, թագաւորութեան յաջողութեան, « յորդառատ աղբիւր է » : Եւ թէպէտ այս բարիքը խափանելու յօնատեան ըսված հերետիկոսները շատ աշխատեցան՝ բայց չիկրցան, մանաւանդ թէ Կոստանդիանոս ետքը ուրիշ վճիռմընալ հանեց, որ ոչ միայն ափրիկեցի եկեղեցականներուն այլ նաեւ ամմէնուն ՚ի հասարակի ըլլայ առ ազատութիւնը : Բայց որովհետեւ ասկից մեծ փնաս կրնար ծագիլ ուրիշներուն, մանաւանդ հարուստներուն, ինչու որ շատերը կերթային եկեղեցական կըլային, և այսպէս անոնց բեռը իրենց վրայ կիյնար, ատոր համար հրաման հանեց Կոստանդիանոս՝ որ չըլլայ թէ եկեղեցականները շատնան, միայն մեռնողներուն տեղը լեցվի : Եւ վասն զի ասկից ալ փնաս կրնար ծագիլ, թէ եկեղեցւոյն՝ որ իրեն պաշտօնեայնները չէին կրնար շատնալ, ու միանգամայն հարստանալ հարուստ մարդմը եկեղեցական ըլլալով, վասն զի Կոստանդիանոս ապրսպըրած էր որ հարուստները կարօղ չըլլան եկեղեցական ըլլալու, որպէս զի իրենք տան տուրքը ու աղ-

քատները խալըսին, և թէ իւրաքանչիւր անձանց,
որ չէին կրնար աւետարանական կատարելութեան
ճամբան մտնել: Ուստի պէտք եղաւ, որ Արստան-
դիանոս խոհեմութեամբ ասոր ալ ճարը գտնէ:
Խուղթմը գրեց Արկիլիանոսին՝ որ Արդազինոյ
եպիսկոպոսն էր, որպէս զի իր արքունի գանձապե-
տէն էզմը ստակ առնէ ու իր քովը պահէ, և քիչ
քիչ որչափ որ պէտք ըլլայ՝ բաժնէ Ափրիկէին,
Ալուստիայ, և Սաւրոտանիայ: Աս թըղթին մէջը
գրած էր նաև Արստանդիանոս, թէ միտք ունիմ
Ղանասեան ըսված հերետիկոսներուն յանդըգնու-
թիւնը զսպել, որ խուլութիւն կը հանէին կոր
Ափրիկէ ու քրիստոնեայները կրնեղէին կոր: Եւ
քը կը խօսինք ասոնց վրայ. հիմակ միայն ըսենք
ան՝ երկու ժողովը՝ որ եղաւ ասոնց համար, մէկը
Հուլիմ յամին 312. Հոկտեմբեր 2. և մէկալը
Արեւատ յամին 314: Աս ետքի ժողովին՝ Արստան-
դիանոս թուղթմը գրեց այսպէս: «Շատ բաներ
«արդարութեան դէմ ըրի, և չէի հաւտար՝ որ
«Աստուծոյ ծայրագոյն զօրութիւնը տեսնայ իմ
«սրտիս գաղտուկ բաները: Իրաւքընէ արժանի
«էի, որ Աստուած իմ կուրութեանն նայելով
«այնպէս հատուցում ընէր, ու ամեն տեսակ չա-
«րիքը իմ գլուխս թափէր: Այց անոնց տեղը ամե-
«նակարօղն և մշտնջենաւորն Աստուած, որուն
«բնակութիւնը երկինքնէ, ինձի բարիք ըրաւ՝ որուն

„ես ամենևին անարժան եի : Ընդատմելի ու ան-
 „թիւ է Ըստուծոյ բարերարութիւնները , որոնց-
 „մով ամենաբարին Ըստուած ճոխացուց իր ծա-
 „ռան“ : Տեսնայ կարդացողը աս խօսքով իբրև
 հայելւոյմը մէջ Կոստանդիանոսին քրիստոնէական
 խոնարհութիւնը՝ որ խիստ օտար կերևայ այնպիսի
 մեծ ինքնակալիմը բերնէն այսպիսի խոնարհական
 խօսք լսել :

Ըստ տարւոյն մէջը Կոստանդիանոս հրաման
 մալ հանեց , որով ցըցուց թէ ինքը միսիթարիչ
 կուզէ ըլլալ վշտացեալ ու տառապեալ մարդիկնե-
 րուն : Ըսաւ թէ , ով որ կամ աղքատութեան
 համար , կամ ծառայութեան համար , կամ ուրիշին
 ձեռքով , կամ ինքիրենը , վերջապէս որպիսի և իցէ
 եղանակաւ գերի ընկած է՝ ազատ ըլլայ , թէպէտև
 գերի ըլլալէն ետքը վաթսուն տարի ալ վրան ան-
 ցած ըլլայ : Եւ աս հրամանը հրատարակեց Հռովմ
 ապրիլի 12 :

ԳԼ. ԻԵ.

Կոստանդինոս Լիկիանէսին հէփ Էրէոս անգամ իւր պա-
րէրապէ, ու Էրէոս անգամ ալ իւրապէս :

ԱՄ 314 .

Ուովայնցաւ ընդարձակ աերութիւնը՝ որ քիչ-
մը յառաջ եօթը ինքնակալ ունեցած էր, հիմակ
ունեցաւ միայն երկու, այսինքն՝ Կոստանդինոս
ու Լիկիանէս : Բայց Լիկիանէսին տեղը խիստ
ընդարձակ էր, վասն զի իրեն տակը ունէր փոքր
Լսիա, արևելեան գաւառները, Եգիպտոս ու հին
Լիւրիկիա, որոնք ամէննալ երևելի ու ծաղկեալ
տեղիւնք էին : Իսկ Կոստանդինոս ունէր Խա-
լիա, Սպանիա, Գաղղիա, Ինկիլթէռա, ու քա-
նիմը Լիւրիկէի գաւառներ :

Ըն տտենը փասիան ըսված անունով մարդ-
մը կար, որ երևելի էր թէ հարստութեամբ, և
թէ ցեղին ազնուականութեամբ : Ըսոր հետ կար-
գած էր Կոստանդինոս իր քոյրը Ընաստտիա,
ու ուրած էր զինքը կեսար ընել, բայց քանիմը
թէութիւններ դրած էր՝ որուն փասիան չէր հա-
նած, և ասոր համար օր աւուր վըայ կուշանար
կոր : Ըդդ՝ երբոր տեսաւ փասիան, որ Կոստան-

դիանոս միտքը փոխելու պէս չէ, ու իր մտքին վր
հաստատ կեցեր է, ի կիլիանէսին կողմը բռնեց,
անոր հետ միաբանեցաւ ծածուկ, և սկսաւ Լյոստան
դիանոսին դէմ ձեռաց տակէն գործել, թշնամու
թիւն ընել, ու ապստամբութիւն հանելու ետևէ ըլ
լաւ: Իսկ Լյոստանդիանոս՝ որ աչքը չորս բացած էր
միշտ իր պաշտօնատարներուն վրայ, և միշտ հե
ռուանց կըդիտէր անոնց բռնած ճամբան, տեսաւ՝
որ աս փասիանը գէշ նշաններ կըցըցնէկոր,
ետևէն ընկաւ աշխատեցաւ, ու ասոր անոր հարցը
նելով վերջապէս հաւատարիմ պաշտօնատարնե
րուն ձեռքովը իմացաւ, թէ փասիանը գէշ մաքի
վրայ է: Ենանկ կարգաւորեց ամեն բանը՝ որ նոյն
օրը՝ որ պատրաստած զօրքը օտք պիտի հաներ,
բռնեց մեռցուց անիկայ: Ի կիլիանէս երբոր տեսաւ,
թէ բանը ուշացաւ՝ խրկեց փասիանին եղբայրը, որ
կըսվէր Սենեկիոն, որպէս զի փասիանին քաջալե
րութիւն տայ իր կողմանէն ապստամբութիւնը ա
ռաջ տանելու: Սենեկիոն երբոր իմացաւ թէ Լյոս
տանդիանոս մեռցնել տրվեր է փասիանը, ետ դար
ձաւ: Լյոստանդիանոս թէպէտ իմացած էր Սենե
կիոնին աս բանիս համար գալը, բայց անհոգ եղաւ,
ու թո՛ղ տրվաւ որ ետ դառնայ: Ետքը զղացաւ
իր անհոգութեանը վրայ ու մարդ խրկեց ի կիլիա
նէսին՝ որ իր ձեռքը տայ Սենեկիոնը: Ստիկ չը
րաւ ի կիլիանէս, ու Սենեկիոնը չիտրվաւ: Լյոս

տանդիանոս առանց բերան բանալու, ու խօսքմը
զրուցելու՝ շուտովմը քսան հազար քաջ պատե-
րազմով զօրք ժողվեց, ու ճամբայ ելաւ, որպէս
զի ուր որ գտնէ զարնէ զՂիկիանէս: Վտաւ ա-
նիկայ դաշտիմը վրայ որ 35 հազար զօրքով կեցած
էր, ծեծկրվեցաւ անոր հետ ամբողջ օրմը. երկու
կողմաւ ոչ կը յաղթէր ոչ կը յաղթուէր. բայց
իրիկվան դէմ էն ետքի անգամուն՝ որ զարնուե-
ցան, Վոստանդիանոսին կողմը յաղթութեան դի-
շակը կանգնեց: Վտան զի թէպէտ Ղիկիանէս զօր-
քին շատութեամբը Վոստանդիանոսէն վեր էր, բայց
քաջութեամբը քան զնա շատ վար էր, մանաւանդ
որ՝ Վոստանդիանոսին տեղը շատ յարմար էր պա-
տերազմելու: Լճդ՝ աս զարնուիլը այնպէս սաստիկ
ուժովմը եղաւ՝ որ Ղիկիանէսին կողմը խառնուե-
ցան ու ցիրուցան եղան դաշտին վրայ: Երբոր տե-
սաւ Ղիկիանէս՝ թէ ալ յաղթութիւնը կորսընցուց,
փութացաւ մնացած տասը հազար զօրքովը փախչիլ,
որպէս զի գոնէ զանոնք խալըսցնէ: Իձող տըվաւ
դաշտին վրայ քսան հազար մեռեալ ու վիրաւոր,
և բովանդակ պատերազմական կարասիքը: Վա-
զելով հասաւ Սերմիա, փլցուց կամուրջը՝ որ կար
Սափա գետին վրայ, և առաւ անկից իր կինը, իր
որդին, ու իր գանձը և գնաց Վալիա և Թրա-
կիա: Ձգեց հոն տեղս գունդմը զօրք, որպէս զի
Վոստանդիանոսին արգելք ըլլան: Վնաց ինքը Լճ-

բիանուպօլիս (էտիրնէ), և հան տեղս Վլադենտինոս
հաղարապետը կեսար ըրաւ, որպէս զի թէ զլոստան-
դիանոս բարկացընէ, և թէ իր զօրքը նոր հրամայ-
օղմը ունենալնուան համար սիրտ առնեն: Վլադենտի-
նոս աս պատուոյն ամենեկին անարժան էր, վասն զի ոչ
քաջութիւնմը ըրած էր, և ոչ ազնուական ցեղէ էր:

Լոստանդիանոս թշնամիներէն մընացած աւա-
րը առաւ, ու շուտմը Իլիկանէսին ետեւէն ընկաւ:
Սալա գետին վըայի կամուրջը շինել տրվաւ, ան-
ցաւ, ու հասաւ մինչև Փիլիպպոպօլիս (Փիլիպպէ),
ու բանակեցաւ: Իլիկանէս հրեշտակ խրկեց Լոս-
տանդիանոսին՝ որ հաշտըվի իրեն հետ, ու խա-
ղաղութիւն ընէ: Պատասխան տրվաւ Լոստանդի-
անոս, թէ իրմէ խաղաղութիւն չի փնտրուէ ինչպան
որ՝ նոր դրած Լեւսարը վար չիջեցընէ: Եւսոր վըայ
Իլիկանէս դարձեալ հարկաւորեցաւ զէնքի ձեռք
զարնել ու իր բաղդը փորձել: Պատերազմ բացաւ
մեծ ու ընդարձակ դաշտիմը վըայ որ կիցնար Փիլիպ-
պոպօլիսին ու Լիդիանուպօլիսին մէջ տեղը: Պատե-
րազմեցան ինչպան իրիկուն ու երկու կողմանէ ալ
հաւատար ընկան: Իրիկվան դէմ մուծը կոխելու
ատենը երբոր Իլիկանէս կըքաշվէրկոր, Լոստան-
դիանոս հինգ հազար մնացած զօրքովը՝ ուժովմը
զարնըվեցաւ, ու անով յաղթութիւնը ձեռք ձգեց:
Եւ որ եղաւ, խիստ վախեցաւ Իլիկանէս ու ըսաւ
ինքիրէն, քանի որ գիշերին մուծը կըկոխէ՝ ինձի

ապահով ճամբայ կը բացի փախչելու : Մըտմբաաց
 ու ըրաւ, ելաւ փախաւ գիշերանց դէպ 'ի Պէռային
 (Պէյ օղլուին) լեռները : Կոստանդիանոս ետեւէն վա-
 ղեց ու սկսաւ քալել դէպ 'ի Ռիւզանդիա, բայց
 ուշ իմացաւ թէ իկիանէս ուրիշ ճամբէն փախեր է :
 Երկրորդ օրը առտըվանց իկիանէս խրկեց Կոստան-
 դիանոսին Ս'եսդրիան ըսված կամբ՝ որ լեզուանի
 մարդ մի էր, որպէս զի Կոստանդիանոսին հետ հաշ-
 առութիւն ընէ : Կոստանդիանոս քանիմը օր անոր
 խօսքին ականջ չի դրաւ, բայց հոսկ յետոյ յանձն
 առաւ հաշառութիւն ընել, վախճալով որ գուցէ բա-
 նը ձախորդ կերթայ, մանաւանդ որ՝ էզմը ճամբուն
 կերակուրէն ալ թշնամիները յափշտակած էին :
 Խօսեցաւ Կոստանդիանոսին հետ կամբ այսպէս :
 „Եւ յաղթութիւնները որ ըրիր քու քաղաքակից-
 „ներուդ դէմ, աւելի թշուառութիւն պէտք է ը-
 „սել՝ քան թէ յաղթութիւն : Այսն զի քաղաքա-
 „կան պատերազմի մէջ յաղթողը յաղթըվողին հետ
 „մէկ տեղ կը տառապի : Ուստի ո՛վ որ չուզէր խա-
 „ղաղութիւն ընել՝ պատճառ կը լըայ ամմէն չարեա-
 „ոցը՝ որ պատերազմէն կը հետեւին „ : Պարտապ գտնը-
 վելով նաւ ըսաւ, թէ իմ տէրերս իկիանէս և
 Վաղենտինոս խրկեցին զիս հրամանոցներն ուղ-
 երկարատեւ խաղաղութեան, և միանգամայն տէրու-
 թեան հանգստութեան, ու յաջողութեանը համար
 խօսիմ : Կոստանդիանոս լսածին պէս Վաղենտինոսին

անունը՝ կրակ կտրեցաւ ու ըստաւ կոմսին՝ « գնա՛ ըստ
 ,,տիրոջդ՝ ես չեմ եկած Սվկիանոս ծովէն ինչպէս հոգ
 ,,պատերազմելով ու յաղթելով, որպէս զի երկու
 ,,ինքնակալներուն իշխանութեանը բաժանորդ (հի-
 ,,սէաար) ընեմ անարգ գերիիին մէկը: Ս'ւր թողունք
 ,,որ՝ և ոչ իմ ազգականիս խնայեցի իր ապերախ-
 ,,տութեանը համար: Անքաղաք խօսիլ, ինչպէս
 ,,որ առանց ժամանակ կորսնցնելու վար չիջնարնէ
 ,,Սաղենտինոսը»:

Երբոր տեսաւ Սվկիանէս թէ Կոստանդիանոս
 իր խօսքին վրայ պինտ կեցեր է՝ աւամայ Սաղենտի-
 նոսը վար առաւ ու մեռցուց: Բայց ասով ալ չի-
 կրցաւ Կոստանդիանոսին բարկութիւնը ցածցնել
 ինչպէս որ՝ չհաղթաւ անոր էզմը գաւառներ, այսինքն
 (Յունաստան, Սակեդոնիա, Պաննոնիա, Տար-
 տանիա, Տակիա, Սէզիա այն է (Պոնտոս), և հին
 Իւրիկիա:

ԳԼ. ԻԲ.

Աստուծոյ խնայողութեամբ և ինչպէս իրարմ արդարաց հետքերն
 Դ փոխը հետադարձութեամբ ինչպէս : Աստուծոյ խնայողութեամբ
 ինչ խնայողութեամբ փոխ ինչպէս, և զանազան օրէնքներ
 ինչպէս :

Ամբ 26 314 412 318.

Լ և հաշուութիւնը ըլլալէն ետև Աստուծոյ խնայողութեամբ
 և ինչպէս մէջերնին խորհուրդ ըրին որ իրենց որ
 դիքը կենար ընեն, որպէս զի թագաւորական իշ-
 խանութիւնը իրենց ցեղին մէջը հաստատ մընայ :
 Աստուծոյ խնայողութեամբ երկու որդի ունէր՝ մէյմը Արիստոս
 Սիներովինայէն ծնած, որ ան ատենը 21 տարւան
 էր, և մէյմընալ Աստուծոյ խնայողութեամբ որ ծնած էր փաւա-
 ւայէն 316 () Գոստոս 7 : ինչպէս մի միայն
 որդի ունէր քսան ամսրվան որ և կըկոչվէր ինչպէ-
 ւէս : Լ և երեք իշխանաւորները հիւպատոս եղան ե-
 րեք տարի ետևէ ետև այսպէս : Տարի մը Աստուծոյ
 խնայողութեամբ ըրաւ հիւպատոսութիւն ինչպէս որդ-
 ւոյն հետ . և տարի մընալ ինչպէս ըրաւ հիւպա-
 տոսութիւն Աստուծոյ խնայողութեամբ որդւոյն հետ . որով
 հետև ասոնք շատ պզտիկ ըլլալուն համար իրենք
 իրենցմէ չէին կրնար կառավարել . և տարի մընալ
 Արիստոս առանձին հիւպատոսութիւն ըրաւ :

Ըս միաբանութիւնը անոնց մէջը տեւց ութը տարիի չափ : Եւ այսչափ տարւման մէջ Կոստանդիանոս պատերազմ ընելէն դադրելով քիչմը հոգի առաւ : Սկսաւ իր քաղաքներուն տես երթալ ու ամենուն իմաստուն կառավարութիւնմը խօթելու ետէ ըլլալ : Ըս ճամբորդութեան մէջ զանազան քաղաքներուն զանազան օրէնքներ դրաւ : Որովհետեւ զանազան տեղեր ուրիշ ուրիշ բնութիւն ու սովորութիւն ունին մարդիկ , ուստի անոնց բնութեանը ու սովորութեանը նայելով Կոստանդիանոս՝ յարմար օրէնքներ դրաւ . ինչպէս բժիշկը հիւանդին հիւանդութեանը յարմար դեղ կուտայ :

Կարդացողը չիձանձրացընելու համար մէկ երկուքմը միայն հոս տեղս կը պատմենք թէ ինչպիսի օրէնքներ էին անոնք : Հին ատենները սովորութիւն էր՝ որ երբոր մէկը մահապարտութեան յանցանքմը կընէր՝ անոր ճակատը կը դրոշմէին , (տամիկ կը զարնէին) որով շատ կաւրովէր մարդուս կերպարանքը , ու կը հանէին ամիս թէ ատրոնին մէջ սուսերաւ մարտիկներուն առջին . որպէս զի անոնց հետ կը ունին : Սուսերամարտիկ կըսվէին քաջ ու արիւնխմոզ զինուորները , որոնք իրարու հետ տեսարանի մէջ սրով կը կռուէին , և որն որ քաջ էր զմեկալը կը մեռցնէր : Եւրո՝ յանցաւորները ասոնց առջին կը հանէին ճակատնին դրոշմած , որպէս զի ամենուն առջին սպանվին : Կոստանդիանոս արգելեց՝ որ ասոնց

ճակատը չէր դառնում: Այն զի մարդուս երեսը կը նըմանի կըտեր երկնքին գեղեցկութեանը, ուստի պէտքը չէ նաեւ յանցաւորներուն վրայ առ երկնաւոր գեղեցկութիւնը տարել: () րէնքով ալ դրաւ գաղանային անգըթութիւնմը զոգելու համար. այսինքն որպէս զի ծնողքը իրենց զաւակին չի մեռցնեն: Այն զի շատ անգեր մանաւանդ խաւիտ աղքատները չի կրնալով իրենց զաւակը պահել, ծնածին պէս կը բռնէին կը մեռցնէին, թէ զանաւր աշխրբիտ տաւապանաց մէջէն խալըսելու համար, և թէ իրենց ծանրութիւն չըլլալու համար: Ըրդ՝ Լոստանդիանոս հրաման հանեց՝ որ տառնկ բնութեան գէմ բաներու ձեռք չի զարնեն, այլ թէ որ չեն կրնար ծնած տղուն ապրուստը իրենց քրտնքովը ճարել, թող աղան գրկեն ու ասնին տեղացի դատաւորին, ու անկից ողորմութիւն խնդրեն: Ինչ որ անանկ ալ չեն կրնար տղան մեծցընել՝ Թագաւորական ծախքով կարող ըլլայ մեծնալ: Դարձեալ օրէնք մի ալ դրաւ՝ որ յանցաւորները ու ՚ի մահ դատապարտ վօղները խաչ չի հանեն, որպէս զի անարգութիւն չըլլայ խաչին. որուն վրայ փրկիչ մեր խաչված էր զմեզ փրկելու համար: Եւ նախատիները խաչին վրայէն վերցնելու համար, ամէն պիտուական բաներուն վրայ խաչ տպել տրվաւ: Զրէպները երբ որ տեսան թէ Լոստանդիանոս քրիստոնեայներուն աղէկ կընայի կողմ ու զիրենք երեսէ ձգած է, ըսին

Թէ՛ անիկայ մեր վրայ Թագաւոր չենք ճանչնար։
 Եւ այսպէս սկսան համարձակ անօրէնութիւններ
 ընել, ու քարկոծել զանոնք՝ որոնք որ հրեութիւնը
 Թող տըված, ու քրիստոնեայ եղած էին։ Կոստան-
 դիանոս ասոնց յանդգնութիւնը զսպելու համար՝
 բռնեց անոնցմէ մէկ քանիին ականջը ու մէկ քա-
 նիին քիթը կտրել տըվաւ, ու քաղքըներուն մէջը
 փողոցէ փողոց (սօխախէ սօխախ) պտըտցուց, որ-
 պէս զի ուրիշներն ալ տեսնան ու վախնան, և այն-
 պիտի աներեսութիւններ չընեն։ Ո՛վ որ կուզէ ը-
 տաւ քրիստոնեայ ըլլալ ազատ է, ոչ դք իրեն վնաս
 մը կընէ, և եթէ մէկը ընելու ըլլայ երել կուտամ
 այնպիսին։ Բայց թէ որ մէկը՝ քրիստոնեական կրօ-
 նը կուրանայ ու կերթայ հրէայ կըլլայ, գիտնաւ
 որ՝ կըպատժուին թէ՛ ըլլօղը, և թէ՛ ընօղը։ Ասոնց
 նման շատ օրէնքներ դրաւ Կոստանդիանոս ան ու-
 թը տարվան մէջ, երբոր քաղքէ քաղք կըպըտը-
 տէր, որոնց մէկ քանիին ալ՝ ետքի գլխին մէջը կար-
 դացօղը կըհանդըպի։

91. 19.

Այսօրանդէանս իւրեայ Հառի՛մ, ու հին պէտք էր լա-
գաւորսն լինան պատենէրորդ պարել-դաքը ի ընկ. Խ զա-
նապան խաբէր իրդնէ :

U.S. 315 319.

Լոստանդիանոս քաղաքները պըտըտելով եկաւ հասաւ ինչպէս Հռովմամ ՏՏ 315: Հոն տեղս իր թագաւորութեան ասաներորդ տարւոյն տարեդարձը փառաւորապէս ըրաւ: Ինչպէս որ սովորութիւն էր, երբոր այսպէս հանդիսութիւնմը կըլլար՝ ժողովուրդը իրենց բաներնին գործքերնին մէկդի կըձգէին՝ ու իրենք զիրենք զանազան խաղերու, զբօսանքներու, ու զուարճութիւններու կուտային: Բայց ուրովհետեւ շատ հեթանոսական աւելորդապաշտութիւններ ալ կըլլային, անոր համար Լոստանդիանոս ապապրեց՝ որ ատ սնոտիապաշտութիւնները չընեն, որովհետեւ ինքը ուրիշ կրօն ու ուրիշ Լստուած կըպաշտէ: Եւ աս հանդիսութեան յիշատակը առանց մոռնալու պահելու համար, նոյն օրը հրաման հանեց՝ որ Նայիտոն քաղաքը շինվի, ուր որ ինքը ծնած էր, ու թագաւոր ըլլալէն ետքնալ շատ անգամ անոր տես գացած էր, ու հոն տեղս օրերով կեցած էր: Շատ բարեկարգութիւններ խօթեց

Լյուստանդիանոս նաև աս անգամուն Զուովմ եկած
առնելը : Լ'ն տարաձայնութիւնները ու ան կռիւնե-
րը՝ որ կրլային ծերակուտին , ազնուականներուն ,
ու ռամիկ ժողովրդեան մէջը՝ դադրեցուց , ու ատանկ
օրէնքներ դրաւ՝ որ աս խռովութիւնները մէյմընալ
չըլլան :

Զրովարտակմը հանեց՝ որ կռոց քահանայնե-
րը ամենեւին տըներէն դուրս զոհ չիմատուցանեն :
Վասն զի ասոնք կելլային հարուստներուն տուները
կըպըտըտէին , ու իրենց կուռքերուն կենդանիներ
կըմորթէին : Եւ որուն տունը որ կերթային՝ կըս-
կըսէին ան տանուտէրը գովել , ու սուտ գուշակու-
թիւններ ընել իրեն ըսելով թէ իր բանը գործքը
յաջող պիտի երթայ , քրիստոնէական կրօնը պիտի
ջնջովի սանկ ու նանկ պիտի ըլլայ : Լ'սոնց բերանը
որպէս զի գոցէ Լյուստանդիանոս՝ ըսաւ , որ տաճարէն
դուրս զոհ չիմատուցանեն : Եւ եթէ մէկը աս հրա-
մանը չիպահէր՝ այնպիսին երել կուտամ :

Իսկ դատաւորներուն համար հրաման հանեց
որ աղէկ դատը հասկընան նեղ սիրտ չըլլան , համ-
բերող ու երկայնամիտ ըլլան , դատերը շատ չեր-
կընցնեն , լսած ատեննին քաղցրութեամբ ըսեն ,
խոթողութիւն չիցըցնեն , ու ամենէն աւելի ար-
դարութեան սիրող ըլլան : Եւ եթէ ստակ առնե-
լով ծուռ դատաստանմը կտրելու ըլլան , գիտնան՝ որ
ոչ միայն իրենց պատիւը ու փառքը կըկորսնցնեն ,

այլ նաև ամեն հետեւեալ փաստերը իրենք կը քա-
 շեն : „Ո՛վ որ ըլլայ թող ըլլայ՝ ըստ , եթէ կրնայ
 „ցրցընել որ իմ դատաւորներուս կամ խորհրդա-
 „կաններուս կամ պաշտօնաւարներուս մէկը արդա-
 „րութեան դէմ բանմը ըրած է , դայ ինձի առանց
 „վախնալու ու խօսի . իրեն ամեն խօսքին տկանջ
 „կը դնեմ , ու ես անձամբ կը տեղեկանամ , եթէ
 „կրնայ ցրցընել ըսածը՝ վրէժին դրութիւն կրնեմ ,
 „կը դառնամ ըսելու վերի ըսածս , թող ըսէ ինձի
 „առանց վախնալու , անանկ՝ ինչպէս որ իր խիղճը
 „կը զարնէ . եթէ կրնայ ճշմարտութիւնը ցրցընել
 „կը պատժեմ անիկայ , որն որ զիս խաբեց ճշմարտու-
 „թե՛ կերպարանքովը : Եւ ինձի պարտք կըսեպեմ
 „բարիք ընելու անոր՝ որն որ ինձի ճշմարտութիւնը
 „յայտնեց : Ասանկով Աստուած ալ կօդնէ ինձի
 „ու յաջողութեամբ և պատուով կը պահպանէ թէ՛
 „տէրութիւնը , և թէ՛ զիս“ :

Ասով ցրցուց Աստանդիանոս թէ որչափ կը-
 բաղձար որ արդարութիւնը իրեն դատաստանէն չի-
 վըռնուի , և թէ որչափ ետեւէ էր՝ որ անմեղմը
 անիրաւութիւնմը չիկրէ ու չիչարչարի : Որով կե-
 րևայ՝ եթէ արդարութիւնը ձեռքը բռնելու չըլ-
 լար , նաև յանցաւորներուն պիտի ներէր , զորօրինակ
 ըրած գործքերն ալ կը ցըցնեն : Ո՛ր զի հրամայեց որ
 նորէն բանտեր շինվին , բայց չէ թէ այնպէս խաւա-
 րային ու նեղ , այլ լուսաւոր ու ընդարձակ , հպ զի

բնակարանն ըլլայ ըստ յանցաւորներուն, և ոչ թէ մահու գերեզման: Ոչառ զատ տեղեր դնել տրվաւ՝ որոնք որ մինակ պարտքի համար բանտ մըտած էին, և որոնք որ յանցանաց համար: Եւ գթալով անոնց՝ որոնք որ պարտքի համար կապված էին՝ ըսաւ, որ եթէ պարտքին մեծ մասը կը վճարեն՝ պարտատէրները կարող չըլլան ամմէնը պահանջելու:

Իսկ եթէ մէկը այնպէս յանցանքմը կընէ, որ արժանի ըլլայ ինչ ունի չունի կօրսնցընելու, նախ քան ըվի ըսաւ, ու նայվի, թէ որ յանցանքը ընելէն յառաջ՝ մէկու մը պարտք կամ պարգև մը ըրած է նէ, աըրվի, որպէս զի անմեղները յանցաւորներուն համար անիրաւութիւն չի կրեն: Վմանապէս իրեն կնկանը ու որդւոցը պարելու չափ բաժին ելլէ: Ըդէկ աչվընին բանան՝ ըսաւ, պահապանները՝ որ չըլլայ թէ բանտարկեալները չարչարեն, որպէս զի անոնցմէ ստակ փրցընեն: Վիտնան այնպիսիները որ բարկութեն կը հանդըպին, ու արժանի պատուհասէն չեն խալըսիր:

Ըս բարեկարգութիւններէն՝ ի զատ ուրիշ բարեկարգութիւն մի ալ ըրաւ Լյոստանդիանոս, որով եկեղեցական կառավարութեան մեծ շահ ու օգուտ եղաւ: Ա՛լ երցուց ամենեկին պապեան ըսված օրէնքը, որ կը պատուիրէր թէ՛ որոնք որ աշխարհք մտած են ու զաւակաց տէր եղած են, շատ քաղաքական ծանրութիւններէն ազատ ըլլան, ու ասոնց բեռը դրվի անոնց վրայ՝ որոնք որ չեն կարգըված, որպէս զի

ասանկով մարդիկները շատնան: Երաւքնէ թա-
գաւորմը՝ որ սուրբ աւետարանին լուսէն զօրկ
է, բարի կրօնպէ իրեն աս բանս ու օգտակար: Բայց
Լոստանդիանոս սորված ըլլալով սուրբ աւետարա-
նէն՝ թէ որչափ վեր է կուսութեան վիճակը՝ որ
ինչպէս մարդիկները անմարմին հրեշտակներուն կը-
նըմանցնէ՝ վերցուց ան օրէնքը, ու անոր ներհակը
դրաւ. այսինքն կուսութեան վիճակը սիրողներուն
բեւը թեթեւացուց, ու կարգըվողներուն վրայ դրաւ:

Շատ օրէնքներ դրաւ Լոստանդիանոս ամուս-
նութեան վերաբերեալ բաներուն վրայ, որպէս զի
անկարգութիւններուն դուռը գոցէ, օրոնք սովոր
են ըլլալ աս նիւթիս մէջ: Եւ ան օրէնքները՝ որ-
պէս զի աղէկ պահվեն՝ չխախտողներուն սաստիկ
մեծ պատիժ սահմանեց:

Գ.Ի . Ի.Գ.

Սուրբ Գրեգոր լուսաւորելէն ու Տրդատ Լեւոնա-
րէ Հռովմէի իբրեւան Կոստանդիանոսին հէտ ուրա-
խալից ըլլալու համար, ու անոնց յաջանալեւան
Լուսէլը:

ԱՄ քն 318.

Լուսիւն անգամուն՝ որ Կոստանդիանոս յաղթա-
նակաւ Հռովմ մտաւ, եկեղեցական իշխանութեան
գաւազանը Սեղբիատէս սրբազան պապին ձեռքն էր,
որ կառավարեց եկեղեցին ինչպէս 314 տարին: Ըն-
կից ետքը յաթող Հայրապետութեան նստաւ սուրբ
Սեղբեստրոս սրբազան քահանայապետը: Որոնք որ
կըսեն՝ թէ Կոստանդիանոս սուրբ Սեղբեստրոս Հայ-
րապետէն մկրտեցաւ՝ պէտք է որ աս անգամուս
Հռովմ եկած ատենը մկրտված ըլլայ. վասն զի
առաջին անգամուն՝ ինչպէս ըսինք, սուրբ Սեղբեստ-
րոսը յաթող Հայրապետութեան դեռ չէր նստած:
Իսկոյ որովհետեւ ասոր վրայ պատմիչները խիստ
տարաձայն են, անոր համար կարդացօղը որոշէ ինք-
իրեն որ կարծիքը որ կուզէ: Ս՛ենք շատերուն
կողմը բռնելով, ինչպէս խոհեմութիւնն ալ կըսոր-
վեցընէ, Կոստանդիանոսին մկրտութիւնը մահուան
ատենը կըդնենք, ու հոն տեղս կըպատմենք եղած

Հանդիսութիւնները : Սիայն հոս տեղս մեզի կըմընայ պատմել Տրդատ թագաւորին սուրբ Գրիգոր լուսաւորչին հետ Հռովմ երթալը :

Ըդդ սուրբ և աստուածասէր Հայոց թագաւորը մեծն Տրդատ երբոր լսեց, թէ իր մաներիմ ու սիրելի բարեկամը Թգրց թագաւորը մեծն Կոստանդիանոս քրիստոնէական կրօնքը ընդունել է, ու իր մօրը բարեպաշտուհի Հեղինեայ գործակցութեամբը սուրբ հաւատքը տարածելու կաշխատիկոր, խիստ ուրախացաւ, ու իսկոյն մեր սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչ հայրը իր հետը առնելով, գնաց Հռովմ մեծի Կոստանդիանոսի Խնքնակալին հետ ուրախակցել ըլլալու :

Իհ թէ Բնչ ուրախութիւն, ու Բնչ ցնծութիւն եղաւ արդեօք երկու քրիստոսասէր հայրապետներուն, ու բարեպաշտ թագաւորներուն մէջը : Սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչը սուրբ Սեղբեստրոս պապին հետ կըպագտըվէին ու կուրախանային, որ քրիստոնէական ուղղութիւն սուրբ հաւատքը կուպաշտութեան վրայ տիրեց, ու աստուածպաշտութեան ծաղիկը բուրեց, և իր անուշ հոտովը աշխարհքս լեցուց : Իսկ Տրդատ Կոստանդիանոսին հետ ձեռք ձեռքի կուտային՝ ու իրարու շնորհաւոր ըլլալըսէին, և մէկըմէկու իրենց դարձը կըպատմէին : Երբոր լսեց Կոստանդիանոս սուրբ Գրիգոր լուսաւորչին քաջած չարչարանքները, ու ըրած հրաշքները, խոնարհութեամբ ծունկ չղքեցաւ ու անկից

օրհնութիւն խնդրեց: Եւ երկու քաջազօր թագաւորները իրարու մէջ թուղթ սիրոյ և միաբանութեան գրեցին. որպէս զի իրենց սէրը հաստատուն մնայ, և երկու սուրբ հայրապետներն ալ ան թուղթը հաստատեցին: Կըգրենք հոս տեղս թղթոյն օրինակը ոչ ամբողջապէս այլ պակսեցնելով այնչափ՝ որ կարդացողն ալ աչքին առջևը բերելով սուրբ Վրիգոր լուսաւորչին ու Տրդատ թագին ունեցած ուրախութիւնն, ունեցած սէրերնին ու ըրած միաբանութիւնն՝ ինքնալ ուրախանայ, անլուծանելի սիրով կապվի, ու ինքիդէն դաշն դնէ հաւատարիմ՝ ըլլալու սուրբ Եկեղեցւոյն, օրինակ առնելով իրեն նախնիներէն, որոնք՝ չէ թէ միայն խօսքով, այլ և գրով աս միաբանութիւնը ըրին: Եւ յայտնի է թէ սուրբ Եկեղեցին նոյն սէրը ու նոյն ուրախութիւնը, որն որ ցըցուց սուրբ Վրիգորին ու Տրդատայ՝ կըցըցունէ նաև անոնց՝ որոնք որ անոնց պէս իրենց խորհրդովը Հռոմ կերթան ու այսպիսի բաղձալի միաբանութիւնմը կընեն: Եւ դա այս է գրած թղթերնուն քաղուածքը:

“Կամօք և կարողութեամբ համագոյ սուրբ
 „Երրորդութեան, Հօրն անհասի, և միածնի Որդւոյ
 „նորա Տեառն մերոյ և Փրկչին Յիսուսի Վրիստո,
 „սի, և կենդանարար և ազատիչ սուրբ Հոգւոյն:
 „Եւս մեր կտակ կայսերական՝ Եստուծով հաստա-
 „տուն և անսխալագրական կացցէ: Որ գծագրեցաւ

„Հզօր հրամանաւ մշտադարձ կայսերս կոստանդիա-
 „նոսի մեծի և օգոստոսիառ թագաւորաց թագաւորի
 „տինզերատարած և աշխարհածաւալ և անխռ-
 „նարհելի իշխանութեանս հռովմայեցւոց : Որք զո-
 „րութեամբ ճշմարտին Նստուծոյ տիրեմք տինզե-
 „րաց 'ի ծագաց Ովկիանոսի ահագին ծովուն մինչև
 „յեւս արևու յաղթող զօրութեամբ պարծանաց
 „խաչին Վրիստոսի :

„Եւ ստորագրեցաւ հրովարտակս հրամանաւ
 „մեծի պապիս հռովմայեցւոց Լևսերիոսի Սեղենսա-
 „րոսի ամոռակալի գլխաւոր առաքելոցն Պետրո-
 „սի և Պօղոսի : Որ երկնաւոր բանալեօք ունիմ
 „զիշխանութիւն յարեմտից մինչև ցեւ արևու 'ի
 „վերայ ամենայն ազգաց և ազանց քրիստոսադա-
 „ւանից կապող և արձակող յերկինս և յերկրի,
 „և հրամանահան հզօր յընդհանուր յեկեղեցիս
 „Վրիստոսի :

„Վանքի 'ի հրաւիրմանէ Հոգւոյն սրբոյ մեծն
 „Յօհաննէս, որ և Տրդատ ասի արքայն հայոց,
 „և կենդանի վկայն Վրիստոսի և մեծ խոստովանող
 „տէր սուրբ Վրիգոր լուսաւորիչն ամենայն արևե-
 „լից և հիւսիսոյ, սիրելի եղբարք մեր 'ի Վրիստոս'
 „և բուն բարեկամք բարձրագահ իշխանութեանս
 „մերոյ, և հաւատարիմ հաղարապետք խորին խոր-
 „հըրդոց մերոց, ժառանգակալք՝ աշխարհակալք 'ի
 „բոլոր արքայութեանն արշակունեաց :

„Եւ ամենեցին 'ի տեսութիւն տեղւոյս տէրու
 „նախն տանս. արեմտեան և արեւելեան ժառանգ
 „սուրբ և գլխաւոր առաքելոյն, և փոխանորդի սո-
 „ցա պատուեալ պապիս. և պերճապսակ կայսերս
 „նորունծայի 'ի հաւատս քրիստոսի լ'ստուծոյ. և
 „մեծի դշխոյիս Էդիկնայ հզօր թագուհւոյս և ծի-
 „բանածին զարդու զաւակաց զօրացելոց:

„Այսն որոյ հրճուեալ բերկրեցաւ աստուած-
 „ահաստատ թագաւորութիւնս մեր, և մեծահան-
 „դէս հանդերձանօք ընդ առաջ ելաք արարատեան
 „թագաւորութեանն՝ և ասքանաղեան գնդին: Եւ
 „պատուեալք 'ի միմեանց, երկրպագութիւն մա-
 „տուցաք անմահ արքային տեառն մերոյ (Յիսուսի
 „Քրիստոսի: Եւ ողջունեալ զմիմեանս՝ դարձաք
 „'ի վկայարան սուրբ առաքելոյն, և երկրպագեցաք
 „աստուածարեալ սուրբ նշխարաց նոցա՝ փառաւո-
 „րելով զՔրիստոս զպսակիչն սրբոց:

„Եւ ամօքն լ'ստուծոյ, և միջնորդութեամբ սուրբ
 „լ'ստուածածնին, և սուրբ առաքելոյն, և ամենայն
 „սրբոց երկոքին արքայք, և երկոքին հայրապետքս՝
 „և երկոքին ազգս հռովմայեցիք և հայք՝ թիարան
 „միախորհուրդ համաշունչ եղբարք գրեցաք մի-
 „մեանց, և դաշինս և ուխտս հաստատեցաք յաւի-
 „տենական 'ի միջի մերում առաջի փառաց փայտեայ
 „նշանիս Քրիստոսի, արիական լաթինացիքս և ան-
 „յաղթելի թորգոմայիք“:

Կոստանդիանոս նաև աս անգամուն Հռովմ եկած
ատենը : Ըն տարածայնութիւնները ու ան կռիւնե-
րը՝ որ կրլային ծերակուտին , ազնուականներուն ,
ու ռամիկ ժողովրդեան մէջը՝ դադրեցուց , ու ատանկ
օրէնքներ դրաւ՝ որ աս խռովութիւնները մէյմընալ
չըլլան :

Հրովարտակմը հանեց՝ որ կռոց քահանայնե-
րը ամենեկին տըներէն դուրս զոհ չիմատուցանեն :
Ասան զի ասոնք կըլլային հարուստներուն տուները
կըպըտըտէին , ու իրենց կուռքերուն կենդանիներ
կըմորթէին : Եւ որուն տունը որ կերթային՝ կըս-
կըսէին ան տանուտէրը գովել , ու սուտ գուշակու-
թիւններ ընել իրեն ըսելով Թէ իր բանը գործքը
յաջող պիտի երթայ , քրիստոնէական կրօնը պիտի
ջնջուի սանկ ու նանկ պիտի ըլլայ : Ըսոնց բերանը
որպէս զի գոցէ Կոստանդիանոս՝ ըսաւ , որ տաճարէն
դուրս զոհ չիմատուցանեն : Եւ եթէ մէկը աս հրա-
մանը չիպահէր՝ այնպիսին երել կուտամ :

Եսկ դատաւորներուն համար հրաման հանեց
որ աղէկ դատը հասկընան նեղ սիրտ չըլլան , համ-
բերօղ ու երկայնամիտ ըլլան , դատերը շատ չե-
րընցնեն , լաճ ատեննին քաղցրութեամբ լսեն ,
խոժողութիւն չիցըցնեն , ու ամենէն աւելի ար-
դարութեան սիրօղ ըլլան : Եւ եթէ ստակ տանե-
լով ծուռ դատաստանմը կտրելու ըլլան , գիտնան՝ որ
ոչ միայն իրենց պատիւը ու փառքը կըկորսնցնեն ,

այլ նաև ամեն հեաւեալ փեսաները իրենք կը քա-
 շեն։ „Ո՛վ որ ըլլայ թող ըլլայ՝ ըսաւ, եթէ կրնայ
 „ցըցընել՝ սր իմ դատաւորներուս կամ խորհրդա-
 „կաններուս կամ պաշտօնատարներուս մէկը արդա-
 „րու թեան դէմ բանմը ըրած է, գայ ինձի առանց
 „վախնալու ու խօսի։ իրեն ամեն խօսքին տէրն
 „կը գնեմ, ու ես անձամբ կը տեղեկանամ, եթէ
 „կրնայ ցըցընել ըսածը՝ վրէժխնդրութիւն կընեմ,
 „կը դառնամ ըսելու վերի ըսածս, թող ըսէ ինձի
 „առանց վախնալու, անանկ՝ ինչպէս որ իր խիղճը
 „կը զարնէ։ Եթէ կրնայ ճշմարտութիւնը ցըցընել
 „կը պատժեմ անիկայ, որն որ զիս խաբեց ճշմարտու-
 „թե կերպարանքովը։ Եւ ինձի պարտք կըսեպեմ
 „բարիք ընելու անոր՝ որն որ ինձի ճշմարտութիւնը
 „յայտնեց։ Լսանկով Լստուած ալ կօգնէ ինձի
 „ու յաջողութեամբ և պատուով կը պահպանէ թէ
 „տէրութիւնը, և թէ զիս”։

Լսով ցըցուց Վոստանդիանոս թէ որչափ կը-
 բաղձար որ արդարութիւնը իրեն դատաստանէն չի-
 վը ընտրվի, և թէ որչափ ետեւէ եր՝ որ անմեղմը
 անիրաւութիւնմը չի կրէ ու չի չարաբանի։ Որով կե-
 րեայ՝ եթէ արդարութիւնը ձեռքը բռնելու չը-
 լար, նաև յանցաւորներուն պիտի ներէր, զորօրինակ
 ըրած գործքերն ալ կը ցըցնեն։ Վս զի հրամայեց որ
 նորէն բանտեր շինվին, բայց չէ թէ այնպէս խաւա-
 րային ու նեղ, այլ լուսաւոր ու ընդարձակ, իսկ զի

բնակարան ըլլայ ըսաւ յանցաւորներուն, և ոչ թէ մահու գերեզման: Աստ զատ տեղեր դնել տրվաւ՝ որոնք որ մինակ պարտքի համար բանա մըտած էին, և որոնք որ յանցանաց համար: Եւ գթալով անոնց՝ որոնք որ պարտքի համար կապված էին՝ ըսաւ, որ եթէ պարտքին մեծ մասը կը վճարեն՝ պարտատէրները կարող չըլլան ամմէնը պահանջելու:

Իսկ եթէ մէկը այնպէս յանցանք մը կընէ, որ արժանի ըլլայ ինչ ունի չռնի կորսնցընելու, նախ քան ըլլի ըսաւ, ու նայվի, թէ որ յանցանքը ընելէն յառաջ՝ մէկու մը պարտք կամ պարգև մը ըրած է նի, թըրվի, որպէս զի անմեղները յանցաւորներուն համար անիրաւութիւն չի կրեն: Ամանապէս իրեն կնկանը ու որդւոցը ապրելու չափ բաժին ելլէ: Աղէկ աչլընին բանան ըսաւ, պահապանները՝ որ չըլլայ թէ բանտարկեալները չարչարեն, որպէս զի անոնցմէ ստակ փրցընեն: Վիտնան այնպիսիները որ բարկութեան կը հանդըպին, ու արժանի պատու հասէն չեն խալըսիր:

Աս բարեկարգութիւններէն՝ ի զատ ուրիշ բարեկարգութիւն մի ալ ըրաւ Աոստանդիանոս, որով եկեղեցական կառավարութեան մեծ շահ ու օգուտ եղաւ: Ա՛յ երցուց ամենեին պապեան ըսված օրէնքը, որ կը պատուիրէր թէ՛ որոնք որ աշխարհք մտած են ու զաւակաց տէր եղած են, շատ քաղաքական ծանրութիւններէն ազատ ըլլան, ու ասոնց բեռը դրվի անոնց վրայ՝ որոնք որ չեն կարգը ված, որպէս զի

ասանկով մարդիկները շատնան : Իրաւքընէ թա-
գաւորմը՝ որ սուրբ աւետարանին լուսէն զուրկ
է, բարի կրսեպէ իրեն աս բանս ու օգտակար : Իսկ
Եստանդիանոս սորված ըլլալով սուրբ աւետարա-
նէն՝ թէ որչափ վեր է կուսութեան վիճակը՝ որ
ինչպէս մարդիկները անմարմին հրեշտակներուն կը-
նըմանցնէ՝ վերցուց ան օրէնքը, ու անոր ներհակը
դրաւ . այսինքն կուսութեան վիճակը սիրողներուն
բեւը թեթեւցուց, ու կարգըվողներուն վրայ դրաւ :

Շատ օրէնքներ դրաւ Եստանդիանոս ամուս-
նութեան վերաբերեալ բաններուն վրայ, որպէս զի
անկարգութիւններուն դուռը գոցէ, որոնք սովոր
են ըլլալ աս նիւթիս մէջ : Եւ ան օրէնքները՝ որ-
պէս զի աղէկ պահվին՝ չհպահոյներուն սաստիկ
մեծ պատիժ սահմանեց :

ԳԼ . ԻԴ .

Սուրբ Գրեգոր լուսաւորելէն ա՝ Տրդատ լուսաւորելէն չափ իւր իւր կողմէն Կոստանդիանոսին հէտ աւրաւ խափէց ըլլալու համար, ա՝ անոնց միաբանութեան լուսընդ:

ԱՄ քն 318 .

Լուսին անգամուն՝ որ Կոստանդիանոս յաղթանակաւ չափ մտաւ, եկեղեցական իշխանութեան գաւազանը Սեղբիատէս սրբազան պապին ձեռքն էր, որ կառավարեց եկեղեցին ինչպէս 314 տարին: Ենկից ետքը յաթոռ հայրապետութեան նստաւ սուրբ Սեղբեստրոս սրբազան քահանայապետը: Որոնք որ կըսեն՝ թէ Կոստանդիանոս սուրբ Սեղբեստրոս հայրապետէն մկրտեցաւ՝ պէտք է որ աս անգամուս չափմ եկած ատենը մկրտված ըլլայ. վասն զի առաջին անգամուն՝ ինչպէս ըսինք, սուրբ Սեղբեստրոսը յաթոռ հայրապետութեան դեռ չէր նստած: Իսկայ որովհետեւ ասոր վրայ պատմիչները խիստ տարաձայն են, անոր համար կարդացօղը որոշէ ինքիրեն որ կարծիքը որ կուզէ: Սենք շատերուն կողմը բռնելով, ինչպէս խոհեմութիւնն ալ կըսորվեցընէ, Կոստանդիանոսին մկրտութիւնը մահուան ատենը կըդնենք, ու հոն տեղս կըպատմենք եղած

Հանդիսութիւնները : Միայն հոս տեղս մեզի կրմընայ պատմել Տրդատ թագաւորին սուրբ Գրիգոր լուսաւորչին հետ Հռովմ երթալը :

Երդ սուրբ և աստուածասէր Հայոց թագաւորը մեծն Տրդատ երբոր լսեց, թէ իր մտերիմ ու սիրելի բարեկամը թիգրաց թագաւորը մեծն Կոստանդիանոս քրիստոնէական կրօնքը ընդունել է, ու իր մօրը բարեպաշտուհի Հեղինեայ գործակցութեամբը սուրբ հաւատքը տարածելու կաշխատիկոր, խիստ ուրախացաւ, ու իսկոյն մեր սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչ հայրը իր հետը առնելով, գնաց Հռովմ մեծի Կոստանդիանոսի խնքնակալին հետ ուրախակից ըլլալու :

Ո՛հ թէ ինչ ուրախութիւն, ու ինչ ցնծութիւն եղաւ արդեօք երկու քրիստոսասէր հայրապետներուն, ու բարեպաշտ թագաւորներուն մէջ : Սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչը սուրբ Սեղբեստրոս պապին հետ կը պագտըվէին ու կուրախանային, որ քրիստոնէական ուղղափառ սուրբ հաւատքը կռպաշտութեան վրայ տիրեց, ու աստուածպաշտութեան ծաղիկը բուրեց, և իր անուշ հոտովը աշխարքըս լեցուց : Իսկ Տրդատ Կոստանդիանոսին հետ ձեռք ձեռքի կուտային՝ ու իրարու շնորհաւոր ըլլալըսէին, և մէկըզմէկու իրենց դարձը կը պատմէին : Երբոր լսեց Կոստանդիանոս սուրբ Գրիգոր լուսաւորչին քաշած չարչարանքները, ու ըրած հրաշքները, խոնարհութեամբ ծունկ չոքեցաւ ու անկից

օրհնութիւն խնդրեց: Եւ երկու քաջազօր թագաւորները իրարու մէջ թուղթ սիրոյ և միաբանութեան գրեցին. որպէս զի իրենց սէրը հաստատուն մնայ, և երկու սուրբ հայրապետներն ալ ան թուղթը հաստատեցին: Լըգրենք հոս տեղս թղթոյն օրինակը ոչ ամբողջապէս այլ պակսեցնելով այնչափ՝ որ կարողացօղն ալ աչքին առջևը բերելով սուրբ Վրիգոր լուսաւորչին ու Տրդատ թգրին ունեցած ուրախութիւնն, ունեցած սէրերնին ու ըրած միաբանութիւնն՝ ինքնալ ուրախանայ, անլուծանելի սիրով կապվի, ու ինքիրէն դաշն դնէ հաւատարիմ՝ ըլլալու սուրբ Եկեղեցւոյն, օրինակ առնելով իրեն նախնիներէն, որոնք՝ չէ թէ միայն խօսքով, այլ և գրով աս միաբանութիւնը ըրին: Եւ յայտնի է թէ սուրբ Եկեղեցին նոյն սէրը ու նոյն ուրախութիւնը, որն որ ցըցուց սուրբ Վրիգորին ու Տրդատայ՝ կը ցըցունէ նաև անոնց՝ որոնք որ անոնց պէս իրենց խորհրդով և ուղով կերթան ու այսպիսի բաղձալի միաբանութիւնմը կընեն: Եւ դժ այս է գրած թղթերնուն քաղուածքը:

“Կամօք և կարողութեամբ համագոյ սուրբ
 „Երրորդութեան, և օրն անհասի, և միածնի Որդւոյ
 „նորա Տեառն մերոյ և Փրկչին (Խիսուսի Քրիստոսի,
 „սի, և կենդանարար և ազատիչ սուրբ և որդւոյն:
 „Եւս մեր կտակ կայսերական՝ Եւսուծով հաստա-
 „տուն և անփոխադրական կացցէ: Որ գծագրեցաւ

„Հզօր հրամանաւ մշտայաղթ կայսերս Լոստանդիա-
 „նոսի մեծի և օգոստափառ Թագաւորաց Թագաւորի
 „տիեզերատարած և աշխարհածաւալ և անխո-
 „նարհեղի իշխանութեանս հռովմայեցւոց : Որք զո-
 „րութեամբ ճշմարտին Լստուծոյ տիրեմք տիեզե-
 „րաց 'ի ծագաց Ովկիանոսի ահագին ծովուն մինչև
 „յեւր արևու յաղթող զօրութեամբ պարծանաց
 „խաչին Վրիստոսի :

„Եւ ստորագրեցաւ հրովարտակս հրամանաւ
 „մեծի պապիս հռովմայեցւոց Եւսեբիոսի Սեղենսա-
 „րոսի աթոռակալի գլխաւոր առաքելոցն Պետրո-
 „սի և Պօղոսի : Որ երկնաւոր բանալեօք ունիմ
 „զիշխանութիւն յարեմտից մինչև ցելս արևու 'ի
 „վերայ ամենայն ազգաց և ազանց քրիստոսադա-
 „ւանից կապող և արձակող յերկինս և յերկրի,
 „և հրամանահան հզօր յընդհանուր յեկեղեցիս
 „Վրիստոսի :

„Վանդի 'ի հրաւիրմանէ Հոգւոյն սրբոյ մեծն
 „Էօհաննէս, որ և Տրդատ ասի արքայն հայոց,
 „և կենդանի վկայն Վրիստոսի և մեծ խոստովանող
 „տէր սուրբ Վրիգոր լուսաւորիչն ամենայն արևե-
 „լից և հիւսիսոյ, սիրելի եղբարք մեր 'ի Վրիստոս'
 „և բուն բարեկամք բարձրագահ իշխանութեանս
 „մերոյ, և հաւատարիմ հաղարապետք խորին խոր-
 „հրողոց մերոց, ժառանգակալք՝ աշխարհակալք 'ի
 „բոլոր արքայութեանն արշակունեաց :

„Դամանեցին 'ի տեսութիւն տեղւոյս տէրու
 „նախն տանս. արեմտեան և արեւելեան ժառանգ
 „սուրբ և գլխաւոր առաքելոյն, և փոխանորդի սո-
 „ցա պատուեալ պապիս. և պերճապսակ կայսերս
 „նորընծայի 'ի հաւատս քրիստոսի լ'ստուծոյ, և
 „մեծի դշխոյիս շեղինայ հզօր թագուհւոյս և ծի-
 „րանածին զարդու զաւակաց զօրացելոց:

„Այսն որոյ հրճուեալ բերկրեցաւ աստուած-
 „ահաստատ թագաւորութիւնս մեր, և մեծահան-
 „դէս հանդերձանօք ընդ առաջ ելաք արարատեան
 „թագաւորութեանն՝ և ասքանաղեան գնդին: Եւ
 „պատուեալք 'ի միմեանց, երկրպագութիւն մա-
 „տուցաք անմահ արքային տեառն մերոյ (Յիսուսի
 „Վրիստոսի: Եւ ողջունեալ զմիմեանս՝ դարձաք
 „'ի վկայարան սուրբ առաքելոյն, և երկրպագեցաք
 „աստուածարեալ սուրբ նշխարաց նոցա՝ փառաւո-
 „րելով զՎրիստոս զպսակիչն սրբոց:

„Եւ մօքն լ'ստուծոյ, և միջնորդութեամբ սուրբ
 „լ'ստուածածնին, և սուրբ առաքելոյն, և ամենայն
 „սրբոց երկոքին արքայք, և երկոքին հայրապետքս՝
 „և երկոքին ազգս հռովմայեցիք և հայք՝ միաբան
 „միախորհուրդ համաշունչ եղբարք զրեցաք մի-
 „մեանց, և դաշինս և ուխտս հաստատեցաք յաւի-
 „տենական 'ի միջի մերում առաջի փառաց փայտեայ
 „նշանիս Վրիստոսի, արիական լատինացիքս և ան-
 „յաղթելի թորգոմացիք“:

Երդ՝ աս գովելի ու բարձալի միաբանութիւնը ըլլալէն ետքը՝ սուրբ Գրիգոր լուսաւորիչը սուրբ Սեդրեստրոսէն պէսպէս հոգեորական իշխանութիւններ առաւ, նմանապէս Տրդատ ալ Կոստանդիանոսէն, և անանկ կեցիք բարոյ՛ ըսելով՝ փառօք և պատուով ետ դարձան :

ԳԻ . ԻԵ .

Կոստանդիանոս զանապսն հոգեւոր Բարեկարգութիւնն
նէր իշնէ :

Ա՛մբ 318 մինչև 321 •

Ինչպէս որ Կոստանդիանոս կը հոգար՝ որ ամմէն քաղաքական բաները իր կարգովը ու ճամբովը ըլլայ, ասանկ ալ կընայեր՝ որ իր տէրութեանը մէջ հոգեւոր օգտին մնասակար բանմը չըլլայ : Եւ զորօրինակ մշակմը՝ որչափ որ իր արտերը (Թաւլանները) գէշ խոտերէն մաքրած ըլլայ, ամմէն անգամուն աչքէ անցուցած ատենը՝ աչքին գէշ խոտ մը կը հանդըպի՝ ու մաքրելու բան կը գտնայ, այսպէս ալ Կոստանդիանոս Թէպէտ աստուածապաշտութիւնը առաջ տանելու համար շատ բարեկարգութիւններ ըրած էր, բայց շատ անկարգութիւններ ալ իր աչքէն փա-

խած էին : Ուստի աս անկարգութիւնները վերցուց : Որոնց մէկը էր կիրակի կամ տօն օրերը բան բանիլ, կամ բանի գործքի զբաղիլ : Միայն երկիր գործողներուն աչք գոցեց, ան ալ որպէս զի մեծ վնասմը չընեն երկրագործները օդին գէշութեան պատճառաւ : Բայց որոնք որ աս վտանգը չունէին՝ անոնց ալ հրաման չիկար բանելու : Հրաման խրկեց դատաւորներուն՝ որ կիրակի օրերը դատաստան չընեն : Երայնպէս զինուորներուն՝ որ զէնքի վարժութիւնը կիրակի կամ տօն օրերը թող տան, որպէս զի աշխարհական զբաղմունքներէն բոլորովին քաշված ըլլալով, ազատ ըլլան եկեղեցին երթալու ու աղօթք ընելու : Բայց որովհետեւ խօսքը այնպէս չիշարժէր զմարդը ինչպէս գործքը, անոր համար ինքը իր ընտանիքովը կիրակի ու տօն օրերը եկեղեցին կերթար ամմէսուն առջևը աղօթք ընելու ջեռմեռանդութեամբ, ու սաղմոս ըսելու :

Հրովարտակմը հանեց Հռովմայեցիներուն համար 321 Յուլիս 3. որ եկեղեցիները կարօղ ըլլան իրենց արդար ժառանգութիւնը պահել և թէ որչափ որ իրենց պարգևներ եղած է նէ օրինաւոր (հախ) ըլլայ : Որպիսի և իցէ կախարդութիւնը արգելեց ամենևին թէ ուրիշին կենացը և թէ պարկեշտութեան գէմ ըլլայ : Բայց կռապաշտներուն աչք գոցեց, որպէս զի իրենց տրտունջնին ու աղաղակնին քիչ մը դադրեցընէ, և չըլլայ թէ բարիքմը մտա-

ծելինի մեծ չարիքմը ըլլայ, որ շատ անգամ կը պատահի անոնց՝ որոնք որ առանց խոհեմութիւն բանեցընելու ամէն տեսակ երեւցած բարւոյն ձեռք կը դարնեն։ Էն գիտեր որ ան կեղծաւորեալ բարւոյն տակը ինչ մեծամեծ չարիք կան։ ‘Լման խորամանկ օձին’ որ փափուկ խոտին տակը երկընցած կը պահ վըտի, ու ձեռք երկնցընողիմը կը սպասէ։ Ստոյգ որ՝ հին ատենները կու պաշտները շատ աւելորդապաշտութիւններ ունէին, բայց գլխաւորաբար Հռովմայեցիները։ որոնք՝ որչափ որ քաջ, որչափ որ իմաստուն, ու որչափ որ ուրիշ ազգերէն վեր էին, այնչափ աս հեթանոսական աւելորդապաշտութեան մէջ թաղված էին։ Երհաւտային ամէն տեսակ սուտ խօսքերուն, միայն թէ ցոյցմը ունենար բարութեան, կամ կրօնասիրութեան։ Լնոնց թողունք իրենց աւելորդապաշտութիւնները, ու մեզի առնենք անոնց կրօնասիրութիւնը, ու վստահութիւնը, որ ունէին իրենց չաստուածներուն վրայ։ Եթէ անոնք փայտերու ու քարերու տտանկ ժիր ծառայեցին՝ մենք քրիստոնեայքս ճշմարիտ Լստուծոյ ինչ ծառայութիւն պէտք է որ ընենք։

Երբ՝ Լոստանդիանոս գիտնալով, որ Հռովմայեցիները իրեն մէկ քանի ըրած բաներուն համար շատ աւելոված են, ու խիստ դժարնին եկած է, որոնց մէջը էր մէկնալ արգելելը՝ որ տուները զոհ չըլլայ, անոր համար ինչ նոր բան որ կը ներ խոհե-

մութիւն կը ռանեցնէր, ու զանոնք շատ չէր սըխմը,
որպէս զի չըլլայ թէ նետը շատ հեռու տեղ հասցը-
նեմ ըսելինի, աղեղը աս դին խորտակի, ու ապրս-
տամբութիւնմը հանելու պատճառ ըլլայ:

Ինչո՞ղ կուտանք Կոստանդիանոսին ուրիշ ան-
թիւ անհամար օրէնքները՝ որոնք որ փառաւորեցին և
կը փառաւորեն իրեն անմահ անունը: Միայն երկու
խօսքով կը սենք, թէ չիմաց ընդհանուր կառավա-
րութեան վերաբերեալ բան մը՝ որ Կոստանդիանոսին
աչքին տակէն փախչի, և կամ թէ Կոստանդիա-
նոս անոր վրայ հոգ տարած չըլլայ:

ԳԼ . ԻՅ:

Կոստանդիանոս ինուամե Գլսնապետն հերիքիլոս-
նէրոսն յանդգնութիւնը:

Աճք 314 մինչև 321:

Դոնատեան ըսված հերետիկոսները ուղենալով
Լիորիկէի մէջ եղած եկեղեցիները իրենց կողմը
դարձնել, սկսած էին կէսմը բռնութեամբ ու կէս-
մը շողորորոտութեամբ մէկը մէկալը շահիլ, ինչպէս
որ հերետիկոսներուն սովորութիւնն է: Բայց որով
հետև ճշմարտութիւնը իրենց թշնամին էր, անոր
համար ետքը ետքը յաղթը վեցան անկից. վասնզի

Ճշմարտութիւնը ամեն ստույգութիւններուն յաղթօղ է :
 Լսոնք թէպէտ երկու ժողովու մէջ այսինքն Հռով-
 մային , և Լքեւտայ դատապարտվցան , բայց 'ի
 վերայ այսր ամենայնի անով չի դադրեցաւ իրենց
 կատաղութիւնը : Շփոթութիւն շփոթութեան
 փոյ կազ ու կռիւ անպակաս կըլլար ասոնց ու Կի-
 կիլիանոս եպիսկոպոսին մէջը : 'Վերմը գրեցին հե-
 րետիկոսները Կոստանդիանոսին որ դատաւոր նստի
 ու դատաստան ընէ իրենց մէջը : Լղէկ պատասխան
 տրվաւ անոնց Կոստանդիանոս " Իղմէ կը խնդրէք '
 ,,որ աշխարհական եմ , ձեր մէջը դատաստան ընե-
 ,,լու . երբ ես ալ քրիստոսին (այսինքն անոր փոխա-
 ,,նորդին՝ որ է սրբազան պապը) դատաստանին կըս-
 ,,պասեմ " : Բայց որպէս զի բան հասկընալ սիրօղ
 կարդացօղը կարօղ ըլլայ իմանալ տեղն 'ի տեղը՝
 Թողութիւն կըշնորհէ մեզի , որ քիչմը մեր սահմա-
 նէն (սինօւէն) դուրս կեղլենք , ու կըպատմենք թէ
 որոնք էին 'Վոնատեան ըսված հերետիկոսները , և
 կամ թէ ուսկից առաջ եկան :

Լսոնց գլուխը եղաւ 'Վոնատոս ըսված ցած
 ցեղէ եպիսկոպոսին մէկը , ան՝ որ Կարթագինոյ չարա-
 ժողովին մէջը գլուխ եղաւ ու Կիկիլիանէս եպիս-
 կոպոսը դատապարտեց և աթոռէն վար իջեցուց :
 Եւ ասանկ եղաւ : Բողոքոս և Կելեսիոս սարկաւազ-
 ները սաստիկ սրդողած ըլլալով Կիկիլիանոս եպիս-
 կոպոսին՝ որ իրենց տեղը եկեղեցւոյն Կարթագինոյ

եպիսկոպոս եղած էր, գացին միաբանութիւն ըրին
մէկ քանի երէցներուն հետ՝ որոնց որ ձեռքն էր
Լիկիլիանոս գանձը: Իսկ Լիկիլիանոս ե-
պիսկոպոս ըլլալէն ետքը, ուզեց բովանդակ գանձը
ձեռք բերել: Պատասխան տրւին երէցները՝ թէ
ցրուած են, չենք կրնար տալ հիմակ քեզի: Լա-
ստօք վրայ նայիս աւելի ևս Լիկիլիանոսին ծուռ
աչքով նայիլ, ու մէկուն մէկալուն սրտին մէջը
անոր դէմ թշնամութիւն սերմանել սկսան, որպէս
զի անոնցմով ժողովմը կազմեն: Իրենց աս չար խոր-
հուրդը շատ առաջ տարաւ Վուկիղլա ըսված սպա-
նիացի հարուստ տիկինմը, որ մեծ ոխ ունէր Լիկի-
լիանոսին: Վասն զի Լիկիլիանոս ղինքը մէկ քանի
պակասութեան համար խրատած ու յանդիմանած
էր, որուն շատ դժարը գալով առիթ կրփնտուէր
շարունակ թէ քնչ կերպով վրէժխնդրութիւն ընէ:
Վտաւ հիմակ յարմար ժամանակը, ձեռք առաւ իր
հարստութիւնը, ու անով սկսաւ մէկուն մէկալուն
սիրտը դարձընել Լիկիլիանոսէն: Վերջապէս գըտ-
նըվեցան եօթանասուն եպիսկոպոսի չափ՝ որոնք
խորհուրդ ըրին մէջերնին, որ ժողովմը ընեն ու Լի-
կիլիանոսը վարիջեցընեն: Եւ խորհրդով ժողվեցան
Կարթագինէ, ուր կըսպասէր իրենց Լիկիլիանոս ի-
րեն գղերներովը մայր եկեղեցւոյն մէջը, որպէս զի
հոն ըլլայ ժողովը: Եսոնք եկեղեցին երթալու տեղ,
գացին մօտն հասարակ տունմը ու հոն կազմեցին

չարաժողովին տտեանը: Կանչեցին Լիկիլիանոս ե-
պիսկոպոսը՝ որ գայ, և երբոր չեկա՝ դատապարտե-
ցին զինքը: Լճենէին չիվախցաւ անկից Լիկիլիա-
նոս, որովհետեւ ինքը միաբան էր ուրիշ ուղղափառ
եկեղեցիներուն հետ՝ և գլխաւորաբար Հռովմայի
եկեղեցւոյն հետ “որ” ինչպէս իրա՛ն սուրբ () Գրիգոր-
եւ, իսկ, միշտ ունեցաւ առաքելական աթոռոյն գըւ-
թաւորութիւնը”:

Կոստանդիանոս աս բանս երբոր իմացաւ՝ հրա-
ման խրկեց փոխանակի բղբշխին (քօնսօլօզ վէքի-
լին) որ նայի, հոգ տանի, ու եպիսկոպոսները ի-
րարու մէջ հաշտեցընէ: Լճ միջոցիս մէջ Կոստան-
դիանոս գիր առաւ Ղոնատեաններէն՝ որ իրենց
դատը տեսնէ, ինչպէս վերը ըսինք: Կոստանդիանոս
ան վերի գրած պատասխանը տալէն ետքը՝ անոնց
դատը յանձնեց սուրբ Սեդէքիատէս պապին: Սըւ-
բազան պապը շուտմը Հռովմ 19 եպիսկոպոսներ
ժողովեց, ու անոնցմով 313 հոկտ. 2 ժողով ըրաւ:
Ժողովին մէջը գտնրվեցաւ նաեւ Ղոնատոս տասը
եպիսկոպոսներով: Ձեռքէ անցուցին ամեն ամ-
բաստանութեան թղթերը, որ Ղոնատոս բերած էր:
Նայեցան, քննեցին, ու տեսան՝ որ զրպարտութե-
նէ ուրիշ բան չիկայ: Իսկ Ղոնատոս յանցաւոր
եղաւ շատ անկարգ բաներ ընելուն համար որոնց մէ-
ջը էին կրկին մկրտութիւնները ու կրկին ձեռնա-
դրութիւններ՝ որ ըրած էր քանիմը եպիսկոպոսնե-

րուն, եկեղեցական կանոններու դէմ: Խորհեց սըր-
բազան պապը ժողովին գործքը Կոստանդիանոսին,
որուն Կոստանդիանոս ամենայն խոնարհութիւնով
ձռեց, ու իբրեւ ԼՅ ձայնմը մտիկ ըրաւ: Բայց ասով
Պօնապետները ձայներնին չիկտրեցին, դարձեալ
ընկան Կոստանդիանոսին ըսելով թէ՝ շատ քիչ վորէին
եպիսկոպոսները ու անոր համար չիկրցան իմանալ
ստոյգը: Կոստանդիանոս յուսալով թէ գուցէ կը-
շտակովին ու ուղղութե կուգան, ուզեց անոնց կամ-
քը կատարել ու ուրիշ ժողովմը ընել տալ: Ատու-
գիւ մեղադրելի է հոս տեղս Կոստանդիանոս՝ որ սըր-
բազան պապը վճիռ հանելէն ետքը՝ դեռ ճշմար-
տութիւն փնտռելու ետեւէ է, թէպէտեւ հերե-
տիկոսներուն համար ըրած ըլլայ, և ոչ թէ իրեն
հմի: Ասան զի ուր որ սրբազան պապը իբրեւ եկե-
ղեցւոյ գլուխ կրխօսի իբրեւ Լստուած կրխօսի, ուս-
տի և չիսըխալիր: Ինչ որ է նէ Կոստանդիանոս
բարի բաղձանքով՝ որպէս զի Պօնապետներուն բե-
րանը գոցվի ու շատ ալ ականջ չիցաւցընեն, ժո-
ղով ընել տրվաւ Լրելատեան ըսված պալատին
մէջը՝ () գոստոս ամսոյն առաջին օրը 314: Լս ան
երկու ժողովներն է, որ վերը պատմեցինք: Եպիսկո-
պոսներուն թիւը եղաւ 200 հոգի՝ որոնց ամենուն
ճամբուն ծախքը Կոստանդիանոս քաշեց: Սրբազան
պապին կողմանէ ժողովին մէջը եկան սուրբ Սեղ-
բեստրոս՝ որ սուրբ Սեղքիատէս պապին յաջորդը

եղաւ, Կղզդիանոս ու Սիտոն քահանայները, և Լազինէոս ու Կիւրական սարկաւագները: Վիտայ կարդացօղը որ սրբազան պապը ամեն ժողով գալ չիկրնալուն համար՝ իր կողմանէ հրեշտակներ (եւ չիններ) կրէրկէ. որոնք ժողովին գլուխը կրնատին, ու ժողովին գործքը աղէկ հասկընալէն ետքը՝ սրբազան պապին կրբերեն: Սրբազան պապը կրնայի կրքնէ, ու ինչպէս որ իրեն կերւայ՝ անանկ կըհաստատէ, և ան հաստատածը անսրխալ է:

Ընդ՝ երբոր նստան եպիսկոպոսները՝ սկսան Խնկենտիոս գրագրին ամբաստանութիւնները մտիկ ընել, որ զխաւոր ամբաստանողներուն մէկն էր: Բայց որովհետեւ ինչպէս որ աւագի վրայ շինած տունը շուտով կրփլչի, ասանկ ալ Խնկենտիոսին ստութեան վրայ շինած ամբաստանութիւնները՝ չըսեմ շուտով փլան, այլ իրար շուտով փլցուցին, ատանկ որ՝ ինչպիսիք իր բերնովը խոստովանեցաւ, թէ ուրիշը ղինքը դրդեց ատ ամբաստանութիւնները ընելու:

Ըս ժողովին մէջնալ դատապարտվեցան Վատատեանները, ու արդարացան Կիկիլիանոս և Փելքս, որ զԿիկիլիանոս եպիսկոպոս ձեռնադրած էր: Վատը լըմընալէն ետքը ժողովին հայրապետները 22 կանոն հաստատեցին, ու խրկեցին սրբազան պապին որ հաստատէ, ու եկեղեցիներուն մէջը հաստատել տայ:

Եւ ոչ առով խաղաղեցան դոնատեանց խռովու-
թիւնները, այլ անամօթութեամբ դիմեցին Լյու-
տանդիանոսին, ըսելով թէ՝ դո՛ւ զմեզ դատէ, դո՛ւ
մեզի դատաւոր նստէ։ Բարկացաւ Լյուտանդիա-
նոս ու գիրմը գրեց եպիսկոպոսներուն ասանկ։
„Բահանայներուն ըրած դատաստանը պէտք է այն-
„պէս սեպիլ՝ որպէս թէ Լյուտուած նստած է դա-
„տելու։ որովհետեւ անոնք ուրիշ բան հաւտալ
„կամ ուրիշ կերպ դատել չեն կրնար, բայց եթէ
„ինչ որ քրիստոսին դատաւորներէն սորված են։
„Լճդ ինչ մտքի վրայ են աս չարաբարոյ մարդիկ-
„ները (կիմանայ Դոնատեանները) մանաւանդ թէ
„սատանային ծառայողները։ Երկնաւորը թող աբ-
„լով աշխարհական բան կրննդրեն։ Լս ինչ գէշ
„ու կատղած յանդգնութիւն է։ Եկեղեցական
„բաներու մէջ բողոք կրվերձընեն կոր (Ֆիրեատ
„կրնենկոր) ինչպէս հեթանոսներուն դատաստանին
„մէջ կըլլայ“։ Լս խօսքով ցրցուց Լյուտանդիա-
նոս՝ թէ որչափ քրիստոնէական հաւատքին վրայ
ամուր խարխիւ հաստատութեան ձգած է իր
միտքը՝ ատանկ որ շարժելու պէս չէ։ Բայց ՚ի վե-
րայ այսր ամենայնի ան հնարքները, ան շողորոր-
դութիւնները, ու ան վարպետութիւնները՝ որ Դո-
նատեանները բանեցուցին, կրցան Լյուտանդիանոսին
հոգւոյն վրայ տիրել, ու զինքը համոզել, որ անձամբ
իրենց դատը տեսնէ։ Ըւտի ժամ որոշեց իրենց, որ

ամբաստանողները ու ամբաստանվողները Հռովմ գտնելին որպէս զի զիրենք դատէ : Եւ միանգամայն խոստացաւ Վանատեաններուն որ՝ եթէ կրնան յանցաւոր հանել Լիկիւիանոսը մէկ բանի մէջ՝ ես յանցաւոր կըսեպեմ զինքը ամմէն բանի մէջ . վասն զի ինքը չէ թէ ուրիշ կերպ պիտի դատէր , այլ միայն ամբաստանողներուն կամքը կատարելով անոնց բերանը պիտի գոցէր , եթէ ստուծիւնը գոհ կըլլայնէ ճշմարտութենով : Անկաւ Լիկիւիանոս ինչ ատեն որ Կոստանդիանոս որոշած էր : Եւ ահա ասկից առիթ առին ամբաստանողները աղէկմը լեզունին սըրելու , ու սուտ զրպարտութիւններով զԼիկիւիանոս քարկոծ ընելու : Ո՛րպիսի և իցէ Կոստանդիանոս ներեց Լիկիւիանոսին , ու իրեն իմացուց որ գոնէ Սիլան երթայ որպէս զի ինքը ու ամբաստանողներն ալ գան հոն ու դատը տեսնէ :

Վնաց Կոստանդիանոս Սիլան , տեսաւ անոնց դատը , ու արդարացուց Լիկիւիանոսը : Ապիւ գուրս կատղեցան Վանատեանները՝ ու սկսան Կոստանդիանոսին երեսէն վեր պօռալ թէ՛ ատ ինչ է , անիրաւ դատաստան ըրիր մեզի : Բարկացաւ Կոստանդիանոս և ուզեց զանոնք մեռցնել . բայց Ովսիոս ուղղափառ եպիսկոպոսը թող չիտրվաւ . միայն անոնցմէ մէկ քանին աքսորվեցան , ու ամմէն ունեցածնին կորսընցուցին : Եւ միայն բաւական է ուղղափառ հաւատքը հալածողներուն ճանչնալու իրենց սխալանքը :

Ուղղափառները երբէք ուրիշ աղանդմը չեն հալածած, գիտնալով իրենց եկեղեցւոյն հաստատութիւնը ու ամբողջութիւնը որ ամենեւին մէկ մոլորութենէ չի փլչիր։ Բայց հերետիկոսները շարունակ ուղղափառութիւնը հալածելու ետեւ են, վասն զի կրտսնան իրենց տկարութիւնը ու անոր համար կաշխատին բռնութեան նեցուկներով (տէստէկներով) վեր բռնել որ չըլլայ թէ կործանի։

Եւսից ետքը թուղթմը գրեց Արստանդիանոս Եփրիկէին ուղղափառ եպիսկոպոսներուն՝ որ համբերութեամբ քաշեն ինչ նեղութի որ Վոնատեանները իրենց կը հասցընեն, մանաւանդ թէ՝ եթէ կըրնան իրենց չարիք ընողներուն բարիք հատուցանեն։ Տեսնալով Վոնատեանները որ ամենեւին բերան բացօղ չիկայ, իրենց լան ճամբայ բացին ամմէն տեսակ չարիքը ընելու, ու ուղղափառները չարչարելու։ Արստանդիանոս երբոր տեսաւ որ անով օգուտմը չեղաւ նմանեցաւ իմաստուն բժշկին՝ որ վէրքին վրայ նախ կակուղ դեղը կը դնէ, որով եթէ չի բժշկը վիրէնէ կսկըծցնօղ դեղերու ձեռք կը զարնէ։ Հրաման իրկեց իր տեղակալին որ՝ որչափ եկեղեցի ունիննէ Վոնատեանները՝ ամմէնը ծախվին, ու ստակը մտնէ արքունի գանձին մէջը։ Բայց և ոչ ասով օգուտմը եղաւ վասն զի Վոնատեանները բռնութեամբ գացին տիրեցին Արստանդեան ըսված եկեղեցւոյն՝ որ Արստանդիանոս շինել տրված էր։ Եւ եկեղեցւոյս

Երբ հասկոպալը էր Սիդվանոս՝ գլխաւոր Ղոնատեաննե-
րուն մէկը, որուն ամէն ըրած չարութիւնները
յայտնւիցան իր Ղոնատինարիոս սարկաւագին
ձեռքովը՝ որ գնաց մատնեց քաղաքապետին Ղու-
միդիայ, թէ ստրկով ու բռնութեամբ եպիսկոպոս
եղած է, և թէ շատ անկարգ ճամբով Սայորինո-
սը եպիսկոպոս նստեցուցած է Միկիլիանոսին տեղը։
Եւ Սայորինոսը շատ մտերիմ բարեկամ էր վերի
ըսած սպանիացի տիկնոջ որ զՄիկիլիանոս հալածե-
լու ետէ էր։ Քննութիւնը ընելէն ետքը քա-
ղաքապետը խրկեց զՍիդվանոսը Կոստանդիանոսին.
և Կոստանդիանոս ալ աքսորեց թէ զինքը և թէ իրեն
կողմը եղողները։

Եւ որ վրայ հազիւ թէ վեց ամիս անցաւ՝ ահա
ղոնատեան եպիսկոպոսները աղաչանաց գիրմը տը-
վին Կոստանդիանոսին, խնդրելով որ աքսոր գա-
ցողները ետ դարձնել տայ, բայց և միանգամայն
նորէն ամբաստանելով Միկիլիանոսը, ըսին. թէ
չենք կրնար անոր հետ միաբանութիւն ընել։
Կոստանդիանոս գթած սիրտ ու խաղաղասէր բնու-
թիւն ունենալուն համար անոնց բաղձանքը կա-
տարեց։ Ի՜հ թէ ինչ նեղութիւններ չեքաշեց Լի-
րիկէին ուղղափառ եկեղեցին ասոնց ձեռքէն, որոնք
որ գլխորեցան մէկ մոլորութենէ մէկալ մոլորու-
թեան մէջ ինչպէս որ մէկը սանդիւն (վերտիվէնին)
առջի ոտքէն կըսածի (խայտիշ կըլայ) ինչպէս վար

կրգլտորի: Բայց ամենէնցաւալին ան է որ՝ կը պար-
ծենային թէ Վրիստոսին ճշմարիտ վարդապետու-
թիւնը իրենց քովը միայն անարատ մնացած է, ինչ-
պէս նաև հիմակ մեր ականջովը կը լսենք աս ան-
ախորժ ձայնը անոնց բերնէն՝ որոնք որ չեն ուզեր
ճշմարտութիւնը ճանչնալ, և կուզեն հռովմէական
վիժին յաղթել, բայց չեն գիտեր եղկելիները որ ան
վեժը շատերը՝ որ քան զիրենք ուժով էին, փշոց ու
կըփշոք՝ ով որ իրեն կը զարնըվի: Հաւինք ու լանք
ասոնց վրայ՝ որոնք որ այսպիսի նաւաբեկութիւններ
կրնեն, և անոնց վնասովը մենք խելք սորվինք ու
հռովմէական փարախին (մանտոյին) մէջը աղէկ
պահվտինք, վասն զի շատ գայլեր՝ դուրս ելողլեմը
կըսպասեն:

ԳԼ . ԻԶ .

Կոստանդինոս իշաղլէ նոր ապարմենէլու, ու
պարթևապէ պարտասուլէն իրէնայ Լիլեանէն
Դէմ:

Աճ ԹԻ 322 և 323 .

Սարմատացի բարբարոսները չիկրնալով դիմանալ
Կոստանդինոսին իրենց վրայ դաժ կարգերուն,
միաբանեցան Կարբացւոց ու Վեթացւոց հետ, և

սկսան ասդին անդին վազել ու թալել : Բայց մի անգամայն ատանկ ալ կրվախնային Կոստանդիանոսէն որ՝ միայն անուշը լսած ատեննին կըստասանէին : Եւ թէպէտ Կոստանդիանոսին զօրքը քանիմը անգամ զարնըվեցան անոնց հետ , բայց զօրութիւննին չիմարեցաւ : Սաստիկ կատղեցան ու գնացին պզտիկ քաղաքմը պաշարեցին : Վաղքին բերդը ամուր ըլլալով՝ քաղաքացիքակուանին սըխմեցին ու դիմացան , ինչվան Կոստանդիանոս իր զօրքովը վըայ հասաւ : Եւ բարբարոսները մէջերնին մամըտալնինի որ այսօր վաղը կանենք քաղաքը , նայիս Կոստանդիանոս անոնց կունըկի դիէն խիտ անտառիմը մէջէն մէկէն դուրս հանեց զօրքը : Կէսմը ջարդեց , կէսմը լեռնեւրը ցրուեցան , ու կէսմի ալ գերի ընկան : Եւոր վը ուրախացած ատենը Կոստանդիանոս՝ ահա մէկ ուրիշ ուրախութիւն ալ ունեցաւ : Իր որդին Լըիսպոս Կոստանդիանոսին մօրը հետ Հռովմ եկաւ , որ ոչ միայն զԿոստանդիանոս , այլև զԺողովուրդը ուրախացուց մեծագէս , վասն զի Կոստանդիանոս իր որդւոյն գալուստը փառաւորելու համար ազատեց բանտերէն յանցաւորները , բաց անոնցմէ՝ որոնք որ շնութեւն ու դեղատուութեան (զէհիրլէմիշ ընելնուն) համար բանտ մտած էին : Եւ քաջ պատանին հոգեւորական ձիրքերէն՝ ի զատ , մեծ անուն ունէր զօրքին առջևը , վասն զի զանազան ատեններ պատերազմներ ըրած էր փռանկներուն դէմ ու անոնց

յաղթած էր : Եւ Լոստանդիանոս ալ անոր աշխատանացը հատուցումը ընելու համար զինքը հիւպատոս ըրած էր երկրորդ անգամ իր պզտիկ եղբորը հետ, որ կրտսէր Լոստանդիանոս, և շատ սիրելի էր Լոստանդիանոսին :

Տյաղթութիւնը ըլլալէն տարիմը ետքը Լոստանդիանոս գնաց Թեսաղոնիկէ այն է՝ Սէլանիք, և տեսնալով որ հոն տեղս շատ աղէկ յարմար տեղ է վաճառականութեան, նաւահանգիստներ շինել տրվաւ, ու չի գնաց անկից՝ ինչպէս որ չի ըմբռնան : Հոն տեղաց սկսաւ Լոստանդիանոս կամաց կամաց պատերազմի պատրաստութիւն տեսնալ Իիկիանէսին դէմ : Սկսան զի Իիկիանէս սրտին մէջը տեղ ընելով Լոստանդիանոսին ըրածին վրայ՝ որ ատանկ իր ձեռքէն շատ քաղաքներ փրցուց, կախսոսար ու սիրտը կըխըշխըշար, ինչպէս ցաւը մոռցուց իրեն ըրած դաշնադրութիւնը, ու սկսաւ ծածուկ պատերազմի պատրաստութիւն տեսնալ : Կամացուկմը Լոստանդիանոս իրեն իմացուց թէ միտքը բերէ ըրած դաշնադրութիւնը, որուն Իիկիանէս պատասխան կուտար, թէ միտքս է չեմ մոռցած, և քեզի բարեկամ եմ կըսէր, բայց սրտանց նոյն թշնամութեան խելքի վր կը պըտտէր : Վիշմը ատեն ասանկ անցընելէն ետքը՝ չիկրցաւ իր թշնամութիւնը սրտին մէջը պահել, այլ դուրս հանեց : Վիտնալով՝ որ Լոստանդիանոսին քրիստոնեայները սիրելի են, ձեռք

զարկաւ անոնց, ու սկսաւ չարչարել : (Յորդորեց իր մեծամեծները որ անոնց վրայ յանցանքմը դնեն, ու իրեն ամբաստանեն : Եւ որոնք որ աս ճամբով յանցաւոր ելան՝ անոնց ունեցածը չունեցածը առաւ, ու զիրենք կէսմը մեռցուց, ու կէսմը աքսորեց : Հարուստ իշխանները վճռընտեց իր պալատէն ու երեսէ ձգեց, և ոմանք ալ գերիի պէս ծախեց, ու ստակը առաւ : Եւ ոց քահանայներուն հրաման տրվաւ՝ որ նեղեն, ու չարչարեն քրիստոնեայները որչափ որ կրնան : Եւ յիսի հրամաններ հանեց քրիստոնեայներուն դէմ՝ որ գիտէր թէ իրենց կրօնը թող չիտար ընել, և անոր պատճառաւ իբրեւ պատուիրանազանց կրպատժէր : () ր աւուր վրայ բանտը լեցնելու ետեւէ էր, որոնք որ բանտ չէին, այլ չորս պատ առանց դըռի, և արգելեց որ՝ անոնց ամենեւին կերակուր չիտրովի : Իսկ ով որ չիկրնալով դիմանալ անոնց խեղճութեանը ներս կերակուր կուտար, նոյն պատիժը կառնէր : Եւ ճ հալածանք հանեց Պոնտոս և Հայաստան, ուր մարտիրոսութեան պսակով փայլեցան երեւելի Հայրապետներ, ու ազնուական մարդիկներ : Քանի դնաց հալածանաց հրդէհը բորբոքեցաւ, ու ամէն տեղ ծիւղեր երկընցուց, և վերջապէս Իկիանէս միտքը դրաւ քրիստոնէութիւնը ջնջէ ինչպէս տունկմը արմատէն կրփրցըվի, ու մէկդի կընետովի :

Եւ ատեններս Երստանդիանոս հարկաւորու-

Թեանմը համար իրեն զօրքովը անցաւ Լիկիանէ-
սին երկիրներուն մէջէն ու գնաց : Եւ հա ասոր վրայ
բացաւ բերանը Լիկիանէս ու սկսաւ Կոստանդիանոս,
սին դէմ տրտնջել, որպէս թէ իրեն իրաւունքը բռն-
աբարեց, իրեն ըրած դաշնադրութիւնը չի պահեց,
և թէ՛ ան ուրիշ բան չէր նշանակէր, բայց եթէ
յայտնի թշնամութիւն : Հրեշտակներ խրկեց իրեն
Կոստանդիանոսը ստելով, թէ թողութիւն ընէ ամե-
նեւին ան մտքով չեմ անցած իր երկրին մէջէն,
այլ ոտքիս յարմար ճամբայ ըլլալուն համար :
'Ի վերայ այսր ամենայնի Լիկիանէս չուզելով մոռ-
սկսաւ տրտունջ արտունջի վրայ եւելցնել, և վեր-
ջապէս իրեն ըսաւ, որ ել դիմացս պատերազմինք :
Եւ զէկյարմար կուգայ հոս տեղս Պլուտարքոսին գրած
պատմութիւնը, որ կըսէ՝ թէ մէկը ուզելով քարմը
զարնել շան՝ կըզարնէ իր խորթ մօրը՝ որ զինքը չէր
սիրէր ու կընեղէր, կըդառնայ կըսէ ծիծաղելով
ինչ որ է նէ քարը պարապ տեղ չի թրուաւ ձեռ-
քէս : Եւ ասնկ ալ Կոստանդիանոս ուզելով պատե-
րազմիլ Լիկիանէսին հետ, աս յարմար առիթը ու-
նեցաւ որ իր ոտքին եկաւ : Հիմակ երկու ինքնա-
կալներն ալ վախնալով իրարու ուժին ու քաջութենը
վրայ սկսան մեծ պատրաստութիւն տեսնել, ու
նոր նոր գունդեր կազմել : Բայց 'ի վերայ այսր
ամենայնի թշնամիներուն զօրքը Կոստանդիանոսի-
նէն շատ վեր էր : Հարիւր յիսուն հազար ոտա-

նաւոր զօրք ունէր , և տասնըհինգ հազար ձիաւոր , և անոնցմով գնաց նըստաւ Լճրիանուպօլիսին (Լճափր-նէին) մօտ Լաբրոս գետին աստի դին : Բաց ասկից երեք հարիւր յիսուն ցուկանաւ (չէքտիրի) ժողվեց Լագիպտոսէն , Փիւնիկիայէն , Բիւթանիայէն , ու Լիպրոսէն՝ որոնք ժիր ու քաջ նաւաստիներով (մա-րինարներով) լըցված էին , և կայնեցուց զանոնք Հելլեսպոնտոսին (Կէլի պօլու պօղազին) մէջը : Կոս-տանդիանոս ժողվեց 120000 ոտանաւոր , ու 10000 ձիաւոր , որոնք թէպէտ թուոյն կողմանէ ժար էին , բայց ուժին ու քաջութեն կողմանէ թշնամիներէն վեր էին : Լարկու հարիւր մեծ պատերազմական նաւ ունէր , և երկու հազար պզտիկ բեռան նաւեր : Կոստանդիանոս իր յոյսը ու ապաւինութիւնը դրած էր Լստուծոյ օգնականութեանը վրայ , ինչպէս իրեն խաչաձև դրօշակնալ կըցրցնէր : Եւ գիտնալով որ աղօթքը պատերազմի մէջ աւելի զօրաւոր է քան թէ իր զօրքին բազուկը , անոր համար առաւ հետը նաև քանիմը եպիսկոպոսներ ու քանիմը քահանայներ , որպէսզի երբոր ինքը կըսկսի պատերազմիլ՝ անոնք ծունկ չոքին աղօթք ընելու բանակին մէջը . ինչպէս սուրբ գրոց մէջը կը կարդանք Սուլէս մարգարէին վրայ՝ որ ձեռվըները դէպի երկինքը վերցուցած ա-ղօթք կընէր երբոր իսրայէլացիները կըպատերազ-մէին Լմաղեկացիներուն հետ : Իրեն հետ բերած էր աղօթարան մը տաղաւարի (չաւրոփ) տակ շի-

նած, ուր կրմանէր երբեմն երբեմն իր հազարապետ-
ներովը ու աղօթք կրնէր: Իկկիանէս կընախատէր
ու ծաղը կրնէր զՎոստանդիանոս, որ ատանկ իր ա-
պաւինութիւնը ու յոյսը դրեր է քրիստոսին խաչին
վրայ: Եւ ինքը բերած էր իր հետը եղմը հմայներ
գուշակներ ու զոհի քահանայներ: Երբոր ընց
անոնցմէ՝ թէ ինք պիտի յաղթէ, եղմը զոհեր մա-
տուցանել տրվաւ, և պատերազմ մտնալէն յառաջ
ալ իր արքունի պալատականներովը ու քահանայնե-
րովը քաշվեցաւ մառա անտառիմը մէջ, և քանիմը
զոհ մատուց կուռքերուն, և ասով հաստատվեցաւ
մտքին մէջ՝ թէ հին աստուածներուն զօրութեամբը
պիտի յաղթէ նոր Աստուծոյն որ Վոստանդիանոս
հնարեց (իճատ ըրաւ): Եւ ատ հեռու էր ասկից
Ապողոն կուռքէն առած պատասխանը՝ որ ըսաւ՝ «Ո՛վ
» ծեր դու, չես կրնար պատերազմիլ պատերազմական
» պատանւոյն հետ, քու ուժդ ընկած է, և հասակդ
» ալ եկեր անցեր է»: Իկկիանէս ասոր ամենեկին
ակունջ չիդրաւ, վասն զի բանին ձեռք չիտրվաւ:

ԳԼ : ԻԲ :

Վոստանդիանոս իւղաբէրադի, ու իւրաքէն Լիլիանէսին :

ԱՄ 22 323 :

Եւ հա երևեցաւ Վոստանդիանոս իր զօրքովը Լորոս գետին տնդի դին թշնամիներուն դէմը : Վատնիմը օր ուշացաւ պատերազմը գետին բարձրանալուն պատճառաւ : Վոստանդիանոս չիկրնալով համբերել պատերազմական հնարքմը փնտռեց գտաւ, ու բանեցուց : Հրցուց դրսանց թէ կամուրջմը կուզէ ձգել գետին վը, որպէս զի զօրքը անցընէ : Սատի չուաններ ու հասար խոշոր գերաններ (տիրեկներ) երկնցնել տըվաւ դիմացի կողմէն իբրև թէ իսկապէս կամուրջ պիտի շինէ : Լորդոր թշնամիները խելընին ասոր վրայ դրած կրնայէին՝ Վոստանդիանոս առաւ հետը եզմը զօրք, ու գնաց գետին վարի դիէն, ուր տեղ որ գետը ընդարձակած ու խորունկութիւնը կորսնցուցած էր՝ հոն տեղաց անցաւ ինքը և իր զօրքը՝ թշնամիներէն գաղտուկ, վասն զի ծառերը երկնցած ու գլուխնին դիմացէ դիմաց իրարու մտնեցուցած ըլլալով՝ ուլ որ մէջ տեղաց կանցնէր, կըծածկէին : Տեսաւ Վոստանդիանոս որ թշնամիներուն մեծ բանակէն ՚ի զատ ուրիշ պզտիկ բանակ մի ալ կայ դէպի ասդի դին, իր զօրքովը

մէկէն ջուրէն ելածին պէս անոնց վրայ վազեց , ու կտոր կտոր ըրաւ անոնց մարմինը : Մէկ քանին որ խալըսեցան Կոստանդիանոսին սրին բերնէն՝ գահավիժաբար վազելով բօթ լուր հասցուցին մեծ բանակին՝ թէ Կոստանդիանոս ջարդեց զմեզ : Ըհա շփոթուածիմը աղմուկմը ու խռովութիմը սկսաւ ելլել ան մեծ բանակին մէջը , չիկրնալով հաւտալ թէ ինչպէս Կոստանդիանոս կրցաւ գետէն անցընել իր զօրքը , ու ան ջարդը տալ : Լարբոր ասոնք այսպէս իրար անցած շփոթած էին՝ Կոստանդիանոս նայիս անձրևի պէս անոնց վրայ հասաւ իր զօրքովը ու սկսաւ թշնամիներուն արիւնովը ներկած սուրը անոնց մէջը խաղցընել : Ինչպիսի որ թշնամիները ձեռքերնին սրերնուն տարին , ու պատրաստվեցան , Կոստանդիանոս անոնցմէ երեքհազար երեքհարիւր հոգիի չափ ջարդեց : Իսկ ուրիշները ցիր ու ցան ըրաւ լեռներու անտառներու մէջ : Լրկրորդ օրը նայիս ան փախչողներէն շատերը ետ դարձան եկան , ու իրենք զիրենք յանձնեցին Կոստանդիանոսին :

Ի իկիանէս թէպէտ յաղթըվեցաւ Կոստանդիանոսէն , բայց իրեն պատերազմելու զօրութիւնը բոլորովին չիբաշվեցաւ : Ընոր համար Կոստանդիանոս շուտմը հրաման խրկեց իր Լրիսպոս որդւոյն՝ որ նաւերուն վրէ էր , որպէս զի ինքնալ առանց ժամանակ կորսընցնելու թշնամիներուն պատերազմ տայ՝ որոնց գլուխը կըսվէր Ըպանդոս : Լրիսպոս շուտմը

հօրը հրամանը կտաւրեց, գնաց իր նաւերովը թշնամ-
այն դէմ, ու պատրաստեց զինքը պատերազմելու :
Եւ որովհետեւ նեղ էր անդը՝ անոր համար իր նաւե-
րէն դուրս հանեց միայն եօթանասուն ընտիր ու խո-
շոր նաւ, և որոշեց որ այնչափով միայն պատերազմի :
Իսկ անխոհեմ Մ. պանդոս կարծելով թէ նաւերուն
շատութիւնը կրնայ Արիսպոսին նաւերը շրջապատել,
երկու հարիւր նաւ մէկէն դուրս հանեց : Բայց չե-
կրնալով այնչափ նաւերը ատ նեղուցին մէջը հա-
մարձակ աս դին ան դին դարձընել ու պրտըտցնել,
մեծ շփոթութիւն ելաւ, ու սկսան իր նաւերը ի-
րար զարնելով խորտակել մէկմէկ : Մ. պանդոսին
նաւերէն շատերը երեցան, ու շատերը ընկղմեցան
և եթէ գիշերվան մութը կոխելու չըլլար անտարա-
կոյս յաղթութիւնը ըրած կըլլար Արիսպոս : Ո՛հ
թէ, ինչպիսի ցաւոց ու տրտմութեան մէջ թաղվե-
ցաւ Մ. պանդոսնայն գիշերը : Ստմըտաց որ երկրորդ
օրը արչափ որ զօրութիւն ունի՝ ամմէնալ մէկ տեղ
բերէ, ու անոնցմով պատերազմի : Երբոր սկսաւ
առտու ըլլալ՝ Մ. պանդոս դուրս հանեց իր ամմէն
նաւերը, և յաջող գտնելով հողմը, սկսաւ ծովին
երեսը աս դին ան դին քայլել : Իսկ Արիսպոս գու-
շակելով որ ատ երկնքին ծիծաղերեսը պիտի շուտ-
մը խոժոռի ու փոթորիկ դուրս պիտի հանէ, նստաւ
երկաթի վրայ ու չիշարժեցաւ տեղացը : Եւ ահա
հազիւ թէ արեգակը դէպի վեր ելաւ նայիս մրրիկ

մը ցաթկեց ամպերէն դուրս : Նոյմը սկսաւ կատ-
ղիլ , ու լեռան պէս ալիքներ իրարու ետեւէ գլորցը-
նել : Վերջապէս այնչափ մեծ ալեկծութիւն եղաւ
որ ինչպէս Մ. պանդոսին 130 նաւը ընկղմեց և 5000
հոգիի չափ խեղդովեցան : Մ. պանդոս մեծ յուսա-
հատութեան մէջ իյնալով մէկդի քաշվեցաւ , և
ճամբայ տրվաւ Վրիսպոսին որ երթայ պաշարե
զԼիւզանդիա ծովին կողմանէ , վասնզի Վիկիանէս
հոն փախած էր : Կոստանդիանոս ալ ցամաքին կող-
մանէ պաշարած էր հողաբլուրներով (մէթերիզ-
ներով) , որոնց վրայ փայտե աշտարակներ շինել
տրված էր քաղքին բերդին բարձրութեամբը , և
անոնց մէջը լեցուցած էր աղեղնաւորներ ու պարսա-
ւորներ (սափան նետողներ) , և պատրաստված էր
մէկէն քաղաքը զարնելու : Վիկիանէս տեսնալով որ
վտանգի մէջ է , առաւ հետը իր քաջ զօրապետները ,
ու Վաղկեդոն (Վատը քէցիւ) փախաւ : Գօրք Ժող-
վեց 120000 հոգիի չափ , ու պատրաստվեցաւ պատե-
րազմի : Եւ ող տրվաւ Կոստանդիանոս բիւզանդիոյ
պաշարումը , և գնաց իր զօրքով ճակատեցաւ
Թշնամեոյն դէմը : Կոստանդիանոս՝ ինչպէս իր սո-
վորութին էր պատերազմի ձեռք չիզարկած , քաշ-
վեցաւ մտաւ իր աղօթարանը զօրապետներովը մէկ
տեղ , և հոն քիչմը աղօթք ընելէն ետքը , դուրս
ելաւ բոլորովին բռնկած , և նշան տրվաւ զինուոր-
ներուն որ սկսին պատերազմիլ : Բայց Վիկիանէս

գիմացէն սկսաւ խաղաղական առաջարկութիւններ
 ընել Կոստանդիանոսին, որպէս զի պատերազմը չըս-
 կըսի: Այսին զի գիտէր որ պիտի յաղթուի Կոս-
 տանդիանոսէն իր զօրքին տգէտ ու անվարժ ըլլա-
 լուն պատճառաւ: Ուստի կըսպասէր՝ որ ուրիշ
 տեղած կըթեալ զօրք իրեն օգնութիւն գայ: Կոս-
 տանդիանոս ճշմարիտ կարծելով իկիանէսին ըսած
 խօսքերը ետ քաշեց զօրքը ուրախանալով՝ որ ա-
 րիւնհեղուծիւն պիտի չըլլայ: Բայց Կոստանդիա-
 նոսին աս ուրախութիւնը շատ չիտևեց, վասն զի
 իկիանէս երբոր իմացաւ թէ օգնական չօրքը մօ-
 տիկցած է սկսաւ ծռմուռէն խաղաղութեան հա-
 մար ըրած երդումները, ու այնպիսի թէուծիւններ
 դրաւ, որով ցըցուց, թէ կուզէ պատերազմիլ: Կոս-
 տանդիանոս իմանալով իկիանէսին խաբեբայ միտ-
 քը, չըօպասեց որ ինչվան բանը բանէն անցնի,
 այլ դարձեալ առաջ բերաւ զօրքը, ու կարգ խօթեց՝
 որ նշանը տըվածին պէս պատերազմին: Բայց ինքը
 չիտըվաւ նշան ինչվան որ իկիանէս չուզեց, որ-
 պէս զի չըլլայ թէ ինքը երդմնազանց ըլլայ: Բայց
 իկիանէս այսպիսի մտածութիւններէն շատ հեռու
 ըլլալով ապաւինեցաւ իր զօրաց շատութեանը վրայ,
 որ գրեթէ 130000 եղած էր, ու յորդորեց զա-
 նոնք որ կտրըճութեամբ պատերազմին, յուսալով
 չաստուածներուն օգնութեանը, որոնց արձանները
 ամմէն մէկ գնդի մէջ դնել տըված էր: Եւստի-

րեց իր ջօրքին, որ խաչին դրօշակը տեսած ասեն-
 նին մէկդի փախչին, ու թող չի տան իրենց քովը
 մօտիկնալ, վասն զի կըսէր անկէց մեծ վնաս կըծա-
 գի ձեղի: Ահա պատերազմին տրվեցաւ նշանը, և
 երկու կողմնալ իրարու դէմ վազելով մէկըզմէկու
 զարնելեցան: Բայց ո՛հ թէ որչափ սաստիկ արիւն
 վազեց Լիկիանէսին կողմէն, վասն զի իր ջօրքը
 դեռ անվարժ ու անկիրթ ըլլալով, ուրիշ բանի չի
 ծառայեցին, բայց եթէ՝ Կոստանդիանոսին սուրին
 բերանը գլցնելու: Սենտղներուն ու վիրաւորնե-
 ռուն թիւը ինչպէս 100000 հասան, իսկ կենդանի-
 ներն ալ ցիրուցան եղան տադին անդին: Լիկիանէս
 ինքիրմէն ելած ու ամօթով լցված՝ վազելով փա-
 խաւ մտաւ Վիկոմիրդիա: Ան ժամանակ Վաղկեդո-
 նացիք ինչպէս նաև Կոստանդնուպօլսեցիք քաղքին
 գոները բացին, ու սիրով զԿոստանդիանոս և իրեն
 յօրքը ներս առին:

ԳԼ . ԻԿԻ .

Ի իկանէս իբրանի : Կոստանդնուս իբրայ հառկայեց-
ապ գեղաւելէր Ժահեթան ինքնաւալ . ու ծողովուր-
դը գտայ ընելու Երեմի իբրայ :

ԱՄ 22 323 .

Ի իկանէսին երբոր ճարը հասաւ Կոստանդիա-
նոսին յաղթելու , ազաչեց Կոստանդիայ իր կնկանը ,
որ Կոստանդիանոսին քոյրն էր , որպէս զի իրեն կե-
նացը համար բարեխօս ըլլայ իր եղբօրը : Կոստա-
նուսը որ ալ ասկից ետքը քաղաքմը կը քաշվի ,
Թագաւորական նշանները մէկ դի կը ձգէ , ու ա-
տանկ կտորի : Ինչ որ խնդրեց Ի իկանէս՝ Կոս-
տանդիանոս ամմէննալ կտտարեց , և երբոր Կոս-
տանդիանոս գնաց 'Լիկովիդայ' ահա Ի իկանէս գե-
մը ելաւ անցարդ անպաճոյճ ամմէն Թագաւորական
նշանները մէկ դի ձգած , ու ընկաւ Կոստանդիանո-
սին ոսովըներուն , և Թողութիւն խնդրեց : Կոս-
տանդիանոս առանց յիշելու անոր անհաւատար-
մութիւնը ու երդմնազանցութիւնը , բռնեց զինքը
գեանէն վեր վերցուց , իրեն հետ նստաւ կերակուր
կերաւ , ու խօսեց զինքը Թեսալոնիկէ որպէս զի
հոն բնակի : Շատ չանցաւ ասոր վրայ նայիս հա-
ման գնաց Կոստանդիանոսին՝ որ մեռցնեն զԻ իկա-

նէս : Թէ ինչ պատճառաւ մեռցնել տրվաւ չի գիտ-
ցըվեր . շատերը շատ իրաւացի (լայրել) պատճառ-
ներ կրբերեն, բայց քան զամենը հաւանական է
ըսել՝ ինչպէս կըսէ Սոկրատէս, Թէ տրված խոս-
տումը չի պահեց, վասն զի յորդորեց բարբարոս ազ-
գերը որ՝ ոտք ելլան ու Լյոստանդիանոսին դէմ զէնք
առնեն, և անոր տեղը զինքը Թէւորնստեցնեն . որ-
պէս զի աղէկմը վրէժը առնէ Լյոստանդիանոսէն :
Իրաւցընէ նայելով Իկիանէսին հպարտութեանը
սուտ չերևար աս կարծիքը, վասն զի ատ խոնար-
հութիւնը՝ որ Իկիանէս ըրաւ Լյոստանդիանոսին,
ակամայ էր . և բաղդը բռնադատած էր զինքը՝ որ
Թող տայ իր Թագաւորութիւնը ու մէկ դի քաշ-
վի : Եւ ինչպէս իմաստնոց մէջը առակ է, Թէ որ
ինչ է բռնական, ոչ է տեական, այսպէս ալ Իկ-
կիանէս չի կրցաւ աւելի իր ըրած խոնարհութեանը
մէջ . որովհետեւ բռնական էր . կարծեց Թէ ատ
ճամբով կրնայ դարձնել իր կործաննէլ տէրութիւնը
կանգնել . բայց ինչ օգուտ որ՝ իշխանութիւն
փնտռելինի կեանքը ձեռքէն կորսընցուց . ինչպէս
շատերը կրփորձեն իրենց մլասովը :

Մեռցնել տրվաւ Լյոստանդիանոս Իկիանէսին
գլխաւոր խորհրդականները, բայց զօրապետները
չի մեռցուց, և Թող տրվաւ՝ որ իրենց զօրապետու-
թիւնը ընին : Իկիանէս որչափ որ արձաններ
կանգնել տրված էր իր կենդանութեան ատենը,

Կոստանդիանոս ամենալ կործանել արվաւ : Ըհա-
տա ընդարձակ հռովմայեցւոց տերութեան գաւա-
ղածը՝ որ առաջ եօթը ձեռք կրկրէր, հիմակ
սկսաւ կրել մինակ Կոստանդիանոսին ձեռքը, ամ-
մէն տեղ անոր հրամանին կրնայէր, ու անիկայ իր
վրայ թագաւոր կըճանչնար :

Ըհկից ետքը Կոստանդիանոս՝ ինչպէս որ ար-
ժանի էր՝ պատուոյ անուն ստացաւ՝ յաղթանակօղ,
ինչպէս յայտնի կերևայ ստակներէն՝ որոնց վրայ որ
գրած է : Ի իկիանէսին մեռնելէն ետքը՝ Կոստան-
դիանոս հինգ ամսոյ չափ՝ Լիկոմիդայ կեցաւ, ու
զանազան կարգադրութիւնք ըրաւ : Երբոր Իկիա-
նէսին տակի եղօղ մարդիկները իմացան թէ իրենց
տէրը մեռերէ, անպատմելի ուրախութիւն և ցնծութիւն
հրեշտակներ խրկեցին Կոստանդիանոսին՝ իրենց
յարգութիւնը ցըցընելու համար : Կոստանդիանոս
ամմէն բանէն առաջ աղքատներուն ու տնանկներուն
կարօտութեանը հոգ տարաւ, բացաւ արքունի գան-
ձին դուռը, ու անոնց առատ ստակ բաշխեց : Սե-
ծամեծները՝ որոնք չէսմը աքսորված ու կէսմը
բանտերը դրված էին, խալլսեց, ու իրենց հարս-
տութեան վիճակին մէջ դրաւ : Ի իկիանէսին ամ-
մէն դրած օրէնքները ջնջովեցան, և իրեն գազա-
նային անգթութեան յիշատակը միայն մնաց : Ըմ-
մէն տեղ ժողովրդեան բերնէն գահութիւն ու փա-
ռաբանութիւն կըլլսվէր, որ սուրբ խաչին զօրու-

Թեամբը այս հրաշալի յաղթութիւնը ըրաւ : Իրաւ-
ցընէ՝ կըսէք Կոստանդիանոս , այս ոտը խաչին
գօրութիւնն է , որ զիս ամեն թագաւորներէն վեր
ըրաւ , ու ամենուն թագաւորութիւնը իմ ձեռքս
արվաւ : Ուստի աւելի ևս քրիստոնէական կրօնին
սիրովը բորբոքելով սիրտը , և ուզելով իր հպա-
տակեալներուն ալ ոչ միայն ճանչցընել այսպիսի
գերազանց կրօնմը՝ այլ և գրկել տալ , երկու թուղթ
գրեց , մէյմը եկեղեցականներուն . և մէյմընալ աշ-
խարհականներուն , որոնց մէջը այսպէս կրխօսէր
անոնց : „ Հարկաւոր չէ՝ կըսէք , ընդհանուր նե-
„ ղութիւն , և բովանդակ աշխրբիս ցաւոցնորէն յիշա-
„ տակը ընել : Որոնք որ աստ մեծ վնասներուն պատ-
„ ճառ եղան՝ թշուառաբար սատկեցան , ու գժոխ-
„ քին տակը թաղվեցան : Սէկզմէկու դէմ՝ զէնք
„ առին , ու իրենց ձեռքովը՝ զիրենք կործանեցին ,
„ իրենց ոչ յաջորդ , և ոչ անուն ձգեցին աշխրբիս
„ վրայ : Իրաւցընէ չէին ունենար այսպիսի ցաւալի
„ աւ ողբալի վախճանմը , եթէ Լ'պողոնին պատ-
„ գաւանդը զիրենք խաբած չըլլար : Լ'րդ՝ կաղաչեմ
„ հիմակ քեզի ով Լ'ստուած իմ՝ որ մեծ ես ան-
„ չափապէս , ողորմած աչվըներով նայիլ արեւելեան
„ ժողովդեանս վրայ , և յաջողել՝ որ ծառայիդ
„ ձեռքովը օգնութիւնմը գտնեն : Ո՛վ Լ'ստուած
„ իմ և տէր , որովհետեւ ինչ որ ըրի՝ քուկին
„ հրամանաւդ ըրի , ուրեմն իսկապէս արժանի է որ

,,ես այս խոնարհական պաղատանքը քեզի մատու-
 ,,ցանեմ : Վրուխաչիդ փառաւոր դրօշակը միշտ իմ
 ,,զօրացս առջևէն գնաց , ու անոնց յաղթութիւն
 ,,արվաւ , և քանի անգամ որ հարկաւորութիւնը
 ,,զիս բռնադատեց զէնքի ձեռք զառնել , քու բա-
 ,,բութեանդ վրայ ունեցած յոյսս ցրցրնելու համար
 ,,յաջողեցաւ ինձի : Եւ որ համար կրմատուցանեմ
 ,,քեզի միշտ՝ իբրեւ մեծ հաճելի զոհմը , այնպիսի
 ,,սիրտով՝ որ լցված է քու սուրբ երկիւղիւդ , սուրբ
 ,,անուանդ սիրովը , ու քու զօրութեանդ գողովը ,
 ,,որուն այնչափ յայտնի նշանները ինձի ցրցուցիր ,
 ,,որոնք խորունկ սրտիս մէջը քու հաւատքդ տպաւո-
 ,,րեցին ու հաստատ ամրացին : Եւ հա ես կրմա-
 ,,տուցանեմ զիս քու հրամանդ առաջ տանելու ,
 ,,որն որ գարշելի բռնաւորները ջնջելու աշխատե-
 ,,ցան : Եւ բաղձամ սրտանց հասարակաց բարւոյն
 ,,համար , որպէս զի քու ժողովուրդդ հանգիստ
 ,,խաղաղութե մէջ մնայ , ու շփութութիւնմը չի-
 ,,խռովէ զիրենք : Եւ այնպէս կը բաղձամ որ որոնք որ
 ,,հեթանոսական խաւարի մէջ թաղված են , անոնք
 ,,ալ հաւատացեալներուն պէս հանգիստ ըլլան ,
 ,,յուսալով որ քաղցրութիւնս , ու բռնած հաւա-
 ,,սարութիւնս շատ կօգնեն զիրենք բարի ընելու ու
 ,,իրենց ճշմարտութիւնը ճանչցրնելու : Ոչ որ
 ,,կորսընցընէ իր հանգստութիւնը հաւատոյ հա-
 ,,մար , այլ իւրաքանչիւրդ ազատ ըլլայ ճամբայ

„գնելու զինքը իր խիղճմամբին կէօրէ : Բայց
 „անոնք՝ որ աղէկ գիտեն մաածել , կը համոզին
 „(խանմիշ կըլլան) ու յայտնի կը քարոզեն , թէ ա-
 „նոնք միայն սրբութեամբ ու անմեղութիւն կապրին՝
 „որոնք որ քու պատուիրաններուդ կը հնազանդին :
 „Ուրիշները՝ որ քու հնազանդութենէդ դուրս կե-
 „լան , թող ունենան տաճարներ , բայց այնպիսի
 „տաճարներ՝ որ նուիրեալեն ստութեան ինչպէս որ
 „կուզեն կոր : Ս'ենք ամենայն սիրով ու յօժա-
 „րութիւն կը բնակինք քու ճշմարտութեան ամանդ-
 „մէջը , ուր կանչը վեցու արժանի եղանք , բայց և
 „այնպէս կը բաղձանք՝ որ անոնք ալ մտնեն , ու
 „մասնակից ըլլան այն օգտին՝ որ կը ծագի քու
 „ընկերութենէդ : Ի՞նչ մեր կրօնքը նոր բան չէ ,
 „և ստղծ գիտենք որ դուն սահմանեցիր պաշտել
 „զքեզ երբոր աշխարհքս ստեղծեցիր : Ետքը մար-
 „դիկները քեզմէ հեռացան , ու պէս պէս սխալա-
 „նաց մէջ ընկան , և դուն զանոնք փրկելու համար
 „քու որդիդ խրկեցիր , որ մարդիկներուն ամենա-
 „պայծառ լոյսմը ծագեց : Բու արարածներդ թող
 „վիշայ ըլլան իմ ըսածներուս : Ի՞նչ աղօթ կարգ
 „ու կանոն ու զարմանալի համաձայնութիւն ունին
 „արևուն ու լուսնին քալածքը՝ երբոր աստղնե-
 „րուն հետ մէկ տեղ կը շարժին : Ի՞նչ միօրինակ
 „ու հաստատուն պտղոյտք ունին եղանակները :
 „Իբրև անշարժ հիմանմը վրայ , երկրիս մարմինը

„կայնած կեցած է քու խօսքիդ վրայ : Ինչպէս
 „աղւոր հողմերը կրփչեն օդոյս մէջ, ջուրերը կը
 „քաղեն երկրիս վրայ, և ծովը քու դրած սահմա-
 „նէդ դուրս չելար : Եւմէն տարերքը զարմանալի
 „աղօղեցութիւն մը ունին : Եթէ քու նախատես-
 „չութիւնդ աշխարհս այսպիսի ճամբովմը ստեղծե-
 „լու չըլլար, շատոնց կործանած էր մասանց իրա-
 „րու ներհակ ըլլալուն համար որոնցմէ որ կը բաղ-
 „կանայ : Եւ սատանայները որ հիմակ իրարու հետ
 „կը կռուինկոր, ան ատենը մարդիկներու հետ աւե-
 „լի սաստիկ ուժով կը սկըսէին կռիւ ընել . թէ-
 „պէտ հիմակ ալ առանց երենալու շարունակ կը-
 „պատերազմին մարդիկներուն հետ, ու զանոնք
 „կը չարչարեն : Կոնարհութեամբ գոհութիւն քե-
 „զի կը մատուցանեմ ու Եստուած իմ և տէր, որ՝
 „որչափ մարդիկներ զանազան բերմունք ու զանա-
 „զան կարծիք ունեցան, այնչափ հաստատուն կե-
 „ցան քուկին ծառայութեանդ մէջը անոնք՝ որոնք
 „որ ճշմարտութիւնը յայտնի ըրին : Եթէ որ մէկը
 „չուզէր բռնակը վիճի՝ իրն է յանցանքը ուրիշին վրայ
 „թող չիձգէ : Դեղը բռնկութիւն պատրաստ ված
 „ու տրոժած է ամենուն : Եւրաքանչիւրոք զգոյշ
 „կենայ, չըլլայ թէ այնպիսի կրօնիմը ուզենայ վնաս
 „հասցընել՝ որուն անմեղութիւնը ու սրբութիւնը
 „յայտնի է : Եւ հասարակ ամենքնիս քաղցր խա-
 „ղաղութեան մէջ ենք, նայինք որ խղճմտանքնիսմա

„քուր պահենք ամմէն աղտեղութիւններէն : Ու
 „ոք անհանգիստ ընէ զանոնք՝ որ չեն իր կարծի-
 „քէն : Որոնք որ երկնքէն քիչմը լոյս առածնն ,
 „պէտք է աշխատին որչափ որ կարելի է լուսառ-
 „րել նաև զանոնք՝ որ խաւարի մէջ թաղված են ,
 „բայց երբոր կը յամառին՝ պէտք է հանգիստ թող
 „տալ : Ուրիշ բան է , անթառամ պտուղ ձեռք
 „ձգելու համար պատերազմիլ , և ուրիշ բան է
 „բռնութիւն ընել զուրիշը նուաճելու համար , որ
 „այսպիսի կրօնմը դաւանի : Հեթանոսական աւե-
 „լորդապաշտութիւնները ինչպէս որ ստոյգ գի-
 „տեմ , արդէն շատ տեղերէն ջնջվեցան : Կուղէի
 „ամմէն մարդու աս բանս համոզել , եթէ մէկքա-
 „նիներուն յամառութիւնը առջև անյաղթելի ար-
 „գելքմը դրած չըլլար :

ԳԼ . Լ :

Կոստանդիանոսին նոր առած խաղաղութեան մէջ բրի-
 րանեալէան հոգար ըրած Բարեկարգութիւնները :

ԱՄ ԹՆ 323 :

Կոստանդիանոսին օրէնքներուն մէկը , որ դրաւ
 նոր քաղաքներուն վրայ , աս եղաւ , որ կռապաշ-
 տութիւնը դադրի : Երգելեց՝ որ ամենևին նորէն

կուռքի արձանը չիկանգնեն, զոհեր չիմատուցանեն, ու ան հարցումները որ կընէին կռապաշտները իրենց չատուածներուն՝ չընեն։ Ըսպէս հրաման հանեց Կոստանդիանոս, բայց և եղած անհնազանդութիւններուն ալ աչք գոցեց, ուզելով իր հրամանին դառնութեան մէջ կտորմը անուշ խառնել, ինչպէս նաեւ շատ անգամ՝ բժիշկներնալ հիւանդին օգնելու համար լեղի բաժակին մէջ անուշ հեղուկը կըթափեն։ Իմանեցաւ հիմակ Կոստանդիանոս մարդումը՝ որ ձեռքը կացին մը (պալթամը) առած ու կուռքերուն տաճարներու մէջ մտած անշունչ փայտի կտորները կըջարգէ ու դեռինը կըկործանէ։ Փայտէն ու կացինէն ելած ձայնը տաճարներուն մէջ կըլըսվի, և սակայն ան փայտերը պաշտօնները կըկենան սուսիկ փուսիկ կընային։ Ի՞նչ թէ ինչպէս մարդուս սիրտը Ըստուծոյ ձեռքն է, իբրեւ ցնցուղմի պարտիզպանին ձեռքը՝ որ դին կուղէ կըդարձընէ։ Բայց Ըստուած որ հիմայ ասանկ ժողովրդեան սիրտը կռապաշտութենէն դանեցուց, միթէ բնական ճամբէ դուրս եղանակամի ըրաւ, ինչպէս առաքեալներուն ասենք. ոչ երբէք։ Բաւական եղաւ ամենուն մտածել իրենց քաջած նեղութիւնները իրենց պէս կռապաշտ թագաւորներուն ձեռքէն։ Ըս մտածութիւնը մինակ դուռ մը բացաւ ամենուն սրտին՝ ուսկից որ դուրս ելաւ կռապաշտութիւնը՝ որ այնպիսի անօրէնութիւններ ընե-

լու թող կուտար, և մտաւ ներս քրիստոնէութիւնը՝ որ կարգելէր մէկումը անիրաւութիւն ընել։ Սէկ դի թողունք Կոստանդիանոսին տրված քաղի օրինակը, որ չէ թէ մինակ մարդկեղէն սիրտը, հապա քարեղէն սիրտը խոկ կրդարձընէր։

Կոստանդիանոս հրաման հանելէն՝ ի զատ, որ նոր կուռքի տաճարներ չիշինվի, աղէկ բանմալ մտածեց։ Ըն քաղաքները, որոնց մէջ կռապաշտութիւնը խիստ խորունկ տրմատ կապած էրնէ, բռնեց խրոկեց հոն քրիստոնեայ ու ճշմարիտ աստուածապաշտ իշխաններ՝ որոնք որ Կոստանդիանոսին շատ սիրելի էին, ու առանց ուշացնելու իրեն հրամանը կրկատարէին։ Ըսոնց պատուիրեց, որ՝ աղէկ աշվընին բանան կռապաշտներուն վրայ, ու բանիւ և գործքով նային, որ սա կռապաշտ ժողովուրդը աստուածապաշտ ընեն։ Ըս իմաստուն մտածութիւնը շատ չանցաւ, ցրցուց՝ թէ ինչ աղէկ ճամբայ բռներ է Կոստանդիանոս. վասն զի քանի գնաց հոգի տալ սկսաւ կռապաշտութիւն քաղաքներու մէջուր տեղ որ յառաջ ձեռած տակ առած էր զքրիստոնէութիւնը։ Հրաման հանեց՝ որ ետ դարձընեն ու տան քրիստոնեայներուն այն ամենայն հարստութիւնները՝ որ կրծի համար կորսնցուցած են։ Իսկ որոնք որ մարտիրոս եղած ու իրենց ունեցածնին չունեցածնին առնըված է, անոնք տրրվին նք մարտիրոսներուն ծնողացը կամ ազգականներուն։ Եկեղեցի-

ները՝ ըստ, զարգարվին ու ճոխանան թէ չարժա-
կան զարդերով, և թէ իրենց երկիրներով: 'Լո-
րէ նոր՝ ըստ, եկեղեցիներ շինվին փառաւոր ըն-
գարձակ ու գեղեցիկ, որպէս զի կարող ըլլան իրենց
մէջը սղմիլ նոր հաւատացեալներուն բազմութիւնը:
Լ'ս բանիս համար մասնաւոր նամակմը գրեց Կու-
տանդիանոս Լաւերբիոս Կեսարիոյ եպիսկոպոսին, և
ուրիշ արեւելեան եպիսկոպոսներուն այսպէս: „Ո-
րովհետեւ ՎՔԻ փրկչին մերոյ հաւատարիմ ծա-
ռայները մինչև հիմայ բռնաւորներուն ձեռքէն միշտ
հալածելով, ու ատ հալածանաց վախուն համար
եկեղեցիներուն շէնքին, ինչպէս որ պէտք է ու
կրկայլէ, չիկրցան հոգ տանիլ, կարծեմ թէ մեծ
մասն հինցած ու երեսէ ընկած պիտի ըլլան: Եւ այց
հիմայ՝ որ քրիստոնէական կրօնը ունի իր կատա-
րեալ ազատութիւնը, և անդնդային վիշապը որ
ընկաւ իր ուժէն, կարծեմ թէ ամեն աշխարհը
կըճանչնայ ճշմարիտ Եւստուծոյն մեծութիւնը ու
մեծվայելութիւնը: Եւ անոնք որ՝ կամ սխալե-
լով և կամ տկարութեամբ ընկան, կըճանչնան ու
կըշխտեն իրենց սխալմունքը: Ուստի իմացոր
եպիսկոպոսներուդ, քահանայներուդ ու օտարկաւագ-
ներուդ, որ մասնաւոր հոգմը տանին եկեղեցիներ-
ընդհինութիւն վրայ, նորոգեն զանոնք՝ որ փլելու
վրայ են, մեծցընեն զանոնք՝ որ խիստ նեղ կու-
գանկոր: ու նորէն շինեն զանոնք՝ որ հարկաւոր

„կերնան: Վաղարշապետին արդէն հրաման տը-
 „ված եմ հարկաւոր եղած բաները ձեզի տալու
 „համար: Ըստուած անփորձ պահէ զքեզ ո՞վ եղ-
 „բար սիրելի:“ Ըհա կոստանդիանոսին այսպիսի
 խօսքերէն՝ եպիսկոպոսները հոգի առին, ու մէկզմէ-
 կէ՝ աւելի սկսան եռանդեամբ քրիստոնէական հա-
 ւատքին հարկաւոր եղած բաներուն հոգ տանիլ,
 եկեղեցիներ շինել, ու սուրբ հաւատքը տարածե-
 լու ետեւէ ըլլալ:

ԳԼ: ԼԵ.

ԼԵՐԻՍԻԱՆ ԽՂԵՒԻԴ: ԼԵՐԻՍԻՆ ԼՂԵՒԱՆԱԿՐԻՆՅ Ժողովն
 ԴԵՂ ԳԱՐԱՊԱՐԱՐՈՒՄԸ ԼՂԵՒԱՆԱԿՐԵՆՈՒ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒ
 ՆՈՍԻՆ ԳՐԹԸ ԼՈՒՂԸ ԽՆՈՆՅ ԵՐԻՈՒՐԻՆ:

ԱՄ ԽՆ 324

Լարգացողին աղէկմը տեղեկութիւն տալու համար
 համառօտիւ պատմենք թէ ո՞վ և որպիսի մարդ էր
 Լղեքսանդր, և ո՞վ և որպիսի մարդ էր Լըրիս:
 Լղեքսանդր՝ էր հոգեկիր ու ճշմարիտ կրօնասէր ե-
 րէցմը Լղեքսանդրիոյ եկեղեցւոյն մէջ, զարդարեալ
 իմաստութեամբ քաղցրաբանութեամբ ու պերճա-
 խօսութեամբ: Իսկ Լըրիսը էր քահանայմը նոյն
 եկեղեցւոյն մէջ, սաստիկ փառասէր ու յանդուգն,

բայց արտաքին կերպարանքով ծանր էր ու հա-
մոտ անուշ խօսող և շողորթթօղ : Սորված էր
թէ Մատուածային և թէ մարդկային գիտութիւն-
ներ : Չարդարված էր խելաց ուշիմութեամբ , մտաց
արագութեամբ , և անոր համար մեծ անուն հանած
էր ամենուն առջև : Արդ՝ տեսնալով զինքը այս-
պէս իմաստուն ու խելացի , կարծեց թէ Մկիւղաս
եպիսկոպոսը մեռնելէն ետքը՝ ինքը կըլլայ եպիսկո-
պոս : Բայց երբոր տեսաւ որ Մղեքսանդրը ընտրվե-
ցաւ , բարկութենէն իր ժանա հերետիկոսութեան
թոյնը օձիմը պէտ բերնէն դուրս հանեց այսպէս :
() րմը երբոր Մղեքսանդր եպիսկոպոսը նստած խօ-
սակցութիւն կընէր հաւատոյ վերաբերեալ բանե-
րուն վրայ , լսելով թէ երեք անձինք ալ հաւատար-
մն , ու մեծ ու պզտիկ չիկայ մէջերնին . ահա Մրիոս
մէկէն 'ի մէկ բարձր ձայնիւ ըսաւ ամմենուն առջև ,
թէ ատ ըսածդ Սաբելեան հերետիկոսութիւն է ,
և չէ ուղղափառ վարդապետութիւն : Արդին մեզի
նման արարած է ոչնչէ ստեղծուած , որ կրնայ թէ
բարեգործութիւն ընել , և թէ մեղանչել : Բայց
Մատուած յառաջագոյն տեսնալով անոր ընելու
բարեգործութիւնները՝ մասնաւորաբար զինքը բարձ-
րացուց մարդիկներուն մէջէն , ու Մատուծոյ բնու-
թեանը հաղորդ ըրաւ : Մղեքսանդրը սիրով ու ա-
նուշութեամբ պատասխան տրվաւ Մրիոսին թէ
ուղղափառ չէ ատ կարծիքը , հայհոյութիւն է որդ-

ւոյն Լ'ստուծոյ գէտ : Լ'հա ասկից սկսաւ շփոթու-
թիւնմը ու խռովութիւն մը ժողովրդեան մէջ տա-
րածվիլ , մէկը կըսէր թէ ես արիստեան եմ , մե-
կալը թէ ես աղէքսանդրեան եմ : Լ'ս բանս տես-
նալով քաջ հովիւն Լ'ղեքսանդր , խիստ մեծ սրտ-
ցաւութեամբ նշովեց զԼ'քիտ , որպէս զի ժողովուր-
դը տեսնալով որ նշոված է՝ իրմէ հեռանան : Բայց
երբոր ասկից շահմը չեղաւ , ուզեց Լ'ղէքսանդրը
ժողովմը ընել որպէս զի ժողովով այն չար աղան-
դը կորսըվի վերնայ աշխրբէս : Կանչեց Լ'գրիպտոսին
ու Լ'իբիոյ եպիսկոպոսները հարիւր հոգիի չափ , ու
անոնցմով ժողով ըրաւ , և գատապարտեց Լ'քիտին
կարծիքը իբրեւ թիւնաւոր ժանտ հերետիկոսութիւն :
Լ'քիտս երբոր տեսաւ որ Լ'ղէքսանդրիտ քաղքին մէջ
իւր անուընդ ասանկ վար քնկաւ , մէկուն մէկալուն
սիրտը որսալու ետեւէ եղաւ , որպէս զի իրեն պաշտ-
պան ըլլան : Լ'ս պաշտպաններուն մէջը երեւելի ե-
ղաւ Լ'սսերիոս նիկոմիդայ եպիսկոպոսը , որ ոչ
միայն խօսք տրվաւ զինքը պաշտպանելու , այլ նաեւ
դաշն դրաւ անոր հետ՝ որ աստ աղանդը առաջ տա-
նելու համար աղէկմը աշխատին ու իրարու կռնակ
ըլլան : Եւ յիշանութիւնը՝ ըսաւ , իմ կողմանէս , գի-
րը քու կողմանէդ , և այսպէս աղէկ կըբռնենք
մէկըզմէկ : Եւ յիշանութիւն կըխոստանար Լ'սսերիոս ,
վասն զի Լ'յոստանդիանոսին սիրելին էր , և միանգա-
մայն աղբուռի պալատին մէջ ալ ձեռք ունէր :

Լճապէս դաշնադրութիւն ընելէն ետքը Լուսերիոս ելաւ գնաց Կոստանդիանոսին ու եղած կոիւր ծուռն մտան անոր հասկըցուց, ըսելով թէ՝ Լղեքսանդր հայրապետը անխոհեմ մոլեգին (չըլկըն) ու խռվաւեր մարդ մի է, և թէ ոչինչ բանի մը համար մեծ տարաձայնութիւններ ու խռովութիւններ կը հանէկոր :

Լըրբոր առ ցաւալի լուրը լսեց միաբանասէր ու խաղաղասէր կայսրն Կոստանդիանոս, սաստիկ վերաւորեցաւ սիրտը ու տրամեցաւ, և իբրև թէ պաղ ջուրմը լեցվեցաւ քրիստոնէական կրօնին սիրովը վառւած սրտին վրայ : Բայց ասով չէյուսահատեցաւ՝ ցըցուց իր հոգւոյն արիութիւնը, և իսկոյն հաւատարիմ դեսպանմը խրկեց դէպ՝ի Լղեքսանդրի, որնոր Ովսիոս Կորդովիայ եպիսկոպոսներ, և տրվաւ անոր ձեռքը թուղթ մը՝ որ գրված էր Լղեքսանդրին և Լըրիոսին, որպէս զի ան թուղթը անոնց տայ ու զանոնք իրարու հետ հաշտեցնէ : Եւ թղթին մէջ Կոստանդիանոս ցըցընելէն ետքը իր սըրտին ցաւը՝ որ ատանկ ոչինչ բանիմը համար իրարմէ բաժնըված են, արտաքին իմաստասէրներուն օրինակը անոնց առջևը դրաւ, որոնք ըսաւ թէպէտ ամեն բանի մէջ իրարու համաձայն չեն, տակայն գլխաւոր բաներու մէջ համաձայն են, և իրարու մէջ խաղաղութիւն ու բարեկամութիւն ունին : Հապա ո՞ր միաց որ Վրքիստոսին ծառայները իրա-

բու մէջ աս խաղաղութիւնը պիտի ունենան, և ոչ
 թէ տղայական վիճաբանութիւններով ժողովրդեան
 մէջ տարաձայնութիւն ցանկէ որ ամենեւին չի վայե-
 լէր իրենց ծանրութեանը ու մեծութեանը : Ուստի
 յորդորելով զանոնք՝ որ ճանչնան իրենց անխոհե-
 մութիւնը, ու դառնան հաշտուիլն իրարու հետ՝ իր
 նամակը այսպէս կը լըմացնէ : « Ի՞նչ տըվէք որ օրս
 ,, ուրախ օր ըլլայ, ու գիշերս հանգիստ գիշեր ըլլայ,
 ,, ապա թէ ոչ պէտք է որ հեծեմ ու հառաչեմ
 ,, և բոլորովին արցունքով թրչըվիմ, և մնացած
 ,, կեանքս ալ նեղութեամբ ու տառապանօք անցը-
 ,, նեմ : Ի՞նչպէս կրնամ ես խաղաղութեամբ ու
 ,, հանգստութեամբ ապրիլ, երբոր շարունակ խռո-
 ,, վութիւն կազ ու կռիւ Մատուծոյ ժողովրդեանը
 ,, մէջ կը լլան : Բայց որպէս զի սրտիս կսկիծը աղէկմը
 ,, հասկընաք, գիտնալք որ՝ երբոր եկայ աս քաղաքս,
 ,, որոշեցի զիս որ շուտմը արևելք երթամ : Եւ
 ,, թէպէտ գալուս հարկաւորութիւնն ալ զիս կը ստի-
 ,, պէր կոր, որ արդէն բաղձանօք ու սրտիւ ձեզի
 ,, ոհնա եի, բայց երբոր ձեր խռովութիւններուն
 ,, գէշ լուրը առի, արգելվեցայ գալէն՝ որպէս զի
 ,, եղած անկարգութիւններուն աչքով տեսնող վկայ
 ,, չըլլամ, որոնց պատմութիւնը հազիւ կը ցայ լսել :
 ,, Հապա իրարու հետ հաշտուելով՝ ան ճամբան
 ,, բացէք ինձի, որն որ գոցեցիք ձեր ատ գէշ հակա-
 ,, դակութեամբը : Եւ ուզածս ըրէք, որպէս զի

„կարող ըլլամ թէ զձեզ , և թէ ուրիշները զուարթ
 „ու գոհ տեսնել , և հատարակաց խաղաղութեան
 „ու աղատութեան համար Աստուծոյ արժանաւոր
 „գոհութիւն մատուցանել“ : Աս լեզուն որ Կոս-
 տանդիանոս աս թղթին մէջ լսանցուց , կրցըցընէ թէ
 ինչ բաղձանք ունի եղեր եկեղեցւոյն խաղաղութեւ
 համար , բայց և միանգամայն կրցըցընէ թէ ինչ-
 պէս Լուսեբրիոս Նիկիոմիդացւոյն ձեռքովը ծուռ հաս-
 կըցեր է :

Եկաւ Ովսիոս Աղեքրանդրիայ ու հոն հաս-
 ծին պէս՝ շուտմը ժողովեց եղբի եղբայրներ ու
 անոնցմով ժողով ըրաւ : Վննեց աղէկմը Աղէք-
 սանդրին ու Արիոսին կարծիքը , և տեսաւ որ Արի-
 սին ըսածը ուրիշ բան չէ , բայց եթէ զարհուրելի
 հայհոյութիւն : Ուստի դատապարտեց ինքնաւ ,
 ու ետ դարձաւ հասկըցուց Կոստանդիանոսին թէ
 ինչպէս ժանտ ու հերետիկոսական է Արիոսին կար-
 ծիքը :

Ասոր վր թուղթ մը գրեց Արիոս իրեն հաւա-
 տարիմ բարեկամին , այսինքն Լուսեբրիոս Նիկիոմի-
 դացւոյն գանգատելով Աղէքսանդր հայրապետին ,
 ու Ովսիոսին վրայ , որ իրեն կարծիքը դատապար-
 տեցին . ու զինքը հերետիկոսապետ ըրին : Պատաս-
 խան տըվաւ Լուսեբրիոս յորդորելով զինքը՝ որ այն-
 պիսի բաներէն չի վախնայ , այլ նայի որ իր աղան-
 դը յառաջ տանի : Երանի թէ՛ ըսաւ , ամենքը

քու ունեցած լոյսդ ունենային որով ճշմարտութիւնը տեսնէին : Եւ միջոցիս մէջ Եւսեբիոս Թուղթ մի ալ գրեց Միլէթսանդրին ըսելով որ ետ կենաս առ ըրած բաներէդ, ու վիճարանութիւնը ձեռքէ Թողտաս, և Երիոսը սիրով նզովէն արձրկես : Եւսանկ իշխանութեամբ կըխօսէր Եւսեբիոս, վնզի ինչպէս ըսինք կռնակ ունէր զԿոստանդիանոս, ու անոր քոյրը Կոստանդիա : Միլէթսանդրը քաջութեամբ մը Եւսեբիոսին նամակին ամենեին պատասխան չիտալէն ՚ի զատ, սկսաւ գործել : Գրեց ան միջապէս Թուղթմը արևելեան Եպիսկոպոսներուն, և զատ Թուղթ մի ալ Միլէթսանդրոս եպիսկոպոսին Բիւզանդիոյ որուն մէջը Թէ ինչ է Երիոսին վարդապետութիւնը, և Թէ ինչպէս Ժողովին մէջը դատապարտըված է ցրցընելէն ետքը, Երիոսին ծափուկ հնարքները և Եւսեբիոսին ըրած կեղծաւորութիւնները աղէկ մը բացատրեց : Հատ օգուտ ըրաւ աս Թուղթը, վասն զի անոնք՝ որ խաբւած էին Երիոսէն, շուտմը ասդին անցան, և ուղղափառ կողմը պաշտպանեցին : Սաստիկ բարկացաւ ասոր վրայ Եւսեբիոս՝ Նիկիոմիդացին, ու շուտմը Երիոսը իրեն կանչեց, որպէս զի երկուքնին ալ մէկ տեղ ըլլալով աղէկմը կարօղ ըլլան աշխատիլ : Երիոս Նիկիոմիդայ հասածին պէս, Եւսեբիոս հանեց զինքը Կոստանդիա առջևը իբրև պատուոյ արժանի մէկմը, որ արդարութեան համար հալածանք

քաշած է: Իսկա մեծ սէր ցըցուց անոր կատան, գիտ, և խոտացաւ թէ պաշտպան կըլլայ անոր: Լսկեց լաւերիտ համարձակութիւն տանելով, իր կողման եպիսկոպոսներուն գիրմը գրեց անոնցմով ժողովմը ըրաւ, ու ամենուն գրել արվաւ թէ Լճիտին վարդապետութիւնը ուղղափառ և ողջամիտ վարդապետութիւն է: Լճ բանս երբոր Լճեքսանգրին տկանիլը հասաւ, ինքնալ շուտմը ուղղափառ վարդապետութեան վերաբերեալ խօսքերը ու հաւատոյ մասունքները, և միանգամայն հերետիկոսապետին կարծեաց գատապարտութիւնը ամենը մէկ տեղ ժողովելով, բովանդակ եպիսկոպոսներուն խորկեց, որպէս զի անոր ստորագրեն, և միանգամայն անիկայ նշան մը ըլլայ որ ուղղափառները չաբափառներէն զատէ: Լճմէնը ստորագրեցին ասոր ու հաստատեցին: Լճիտ տեսնալով իր հակառակորդին անյաղթելի զօրութիւնը, որ իրեն ամեն բանեցուցած հնարքներուն դէմ դուռ կըգոցէկոր ինքն ալ սկսաւ աւելի ևս կռուիլ ու նոր նոր բաներու ձեռք զարնել: Ուստի ինքն ալ որչափ որ իր ծուռ վարդապետութեանը համաձայն խօսքեր կամ գրուածքներ կարնէ, բռնեց մէկ տեղ ժողովեց ու ամեն տեղ խրկեց, ինչպէս նաև նոյն իսկ Լճեքսանգրին ըսելով թէ՛ ես ուրիշ բան չեմ սորվեցընէրկոր, բայց եթէ ինչ որ քեզմէ սորված եմ նէ: Վանի գնաց Լճիտ իր ծուռ վարդապետութեանը

մէջ հաստատվեցաւ ու յամառեցաւ, և գիշեր ցո-
 րեկ հնարքներ փնտրուելու ետևէ եղաւ, թէ ինչ
 ընէ որ սա իր ստուծիւնը ճշմարտութիւն ձևացը-
 նէ: Այս ճամբան որ աս հերետիկոսապետը բռնեց,
 ոչ նոր է՝ և ոչ զարմանալու բան է: Վասն զի հե-
 րետիկոսներուն սովորութիւնն է զանազան հնարք-
 ներու ձեռք զարնել, ու զանազան գրքեր ձեռքե-
 անցընել, որպէս զի գուցէ մէկ խորշմը (քեօշէ մը)
 իրենց ծուռ վարդապետութեան համեմատ բանմը
 չըսեմ ստուերմը գտնեն: Իմէպէտ և առջևնին
 հարիւրներով կամ հազարներով ուղիղ գրուածք-
 ներ ելլայ՝ իրենց կերթան ան մէկը որ իրենց հա-
 մաձայն կըգտնան, առաջ կըբերեն որպէս զի իրենց
 կանակ ըլլան: Արդ կարդացողը ինքիւրէն կրնայ
 խմածալ թէ արդեօք ապիկայ ընօղները ճշմարտու-
 թիւնը փնտրուելու ետևէ են, չէնէ անսած ատեն-
 նին հալածելու:

ԳԼ . ԼԲ .

Կոստանդնուս իբրեւ Մարտին Գէորգի Բէ Գրիգոր
Բէ Բէրնով . Եւ Երբ Նիկիոյ Ժողովն
պատրաստութիւնը իրարմէ :

ԱՄ 324 .

Երբ իր ամեն սատանայական հնարքները բա-
նեցընելէն ետքը, հնարքմընալ բանեցուց, որով ոչ
այնչափ իր չար աղանդը առաջ տանել ուզեց որ-
չափ որ Մղեքսանդրին ու Ովսիոսին անուշը կոտ-
րել : Գիրմը գրեց Կոստանդիանոսին լի անամո-
թութեամբ՝ բողոքելով Մղեքսանդրէն ու Ովսիո-
սէն՝ որ իրեն կարծիքը առանց աղէկմը հասկընալու
դատապարտեցին իբրեւ հերետիկոսական : Կոստան-
դիանոս առաջուց Ովսիոսէն բանը իմացած՝ բլա-
լով, լի դառնութեամբ պտտասխանմը գրեց անոր,
մերժելով իրեն գրածները, յայտնելով իրեն
սխալմունքները, ու կանչելով զինքը կատաղի, յի-
մար, ամբարիշտ, չարախօս, փառասէր, ու ունայ-
նասէր : Եւ ըսաւ ուր որ քեզի հետեւած է, եթէ
շուտմը թող չհտար ատ չարափառական կարծիքը,
գիտնա՛ որ ծանր ծանր պատիժներ կըկրէ : Բայց
աս դառնութեան մէջը քիչմը անուշութիւն խառ-
նեց հրաւիրելով զինքը որ իրեն գայ . որովհետեւ

ըստ շատ կրթադձամ քեզի հետ խօսիլ ու ճշմարիտ վարդապետութիւնը քեզի ցըցընել :

Եւ ապառնալիքը որ ըրաւ Կոստանդիանոս Լճիոսին հետևողներուն , այնչափ գրգռեց զանոնք , ինչպէս սկսան իրեն արձանները նախատել բարկութեամբ ու ծանակել (մտախարայ ընել) : Խեղադէտ Կոստանդիանոսին իշխանները ու մեծամեծները կը յորդորէին զինքը որ վրէժխնդրութիւն ընէ անոնց դէմ . բայց Կոստանդիանոս չըլլայ թէ նոր խռովութիւն մը գուրաւ ելլայ , կը լըռէր ու չի լըսելու կամ չի տեսնալու կը դարձնէր : Եւ եթէ շատ ուր զինքը կը բռնադատէին իշխանները , կը դառնար պատասխան կուտար անոնց թէ , թէպէտ իմ արձաններս կը խոցեն ու կը նախատեն կոր , բայց ես զիս չեմ տեսնարկոր վերաւորեալ , Եսոր վրայ զարմացան մնացին իշխանները ու բերաննին խօսք չի մընաց մէկմընալ զԿոստանդիանոս յորդորելու :

Եւ Եւ Լճիոս Կոստանդիանոսին 'ի Ղիկոմիդայ ու երկան երկան իրարու հետ խօսելէն ետքը , երբոր օգուտ մը չեղաւ , այլ աւելի ևս հերետիկոսներուն կողմը հաստատեցաւ , միտմիտաց Կոստանդիանոս , որ տսոր վրայ ընդհանուր ժողովմը ըլլայ՝ որպէս զի աղէկ մը քննութիւն ընելով իմացվի թէ արդեօք Լճիոսին վարդապետութիւնը սուտ է թէ ճշմարիտ : Կը կարծովի թէ աս բանս Կոստանդիանոս իր գլխէն չի հանեց , այլ Ովսիոս

եղիսկոպոսը որքազան պապին կողմանէ խորհուրդ տրվաւ Կոստանդիանոսին, որ առ բանս ընէ: Ուրպիսի և իցէ. Կոստանդիանոս Լստուծոյ զօրութեանը ապաւինեցաւ, ու հաւանութեամբ որքազան պապին սրբոյն Սեղբեսարոսի, որ ան տունն եկեղեցւոյ կառավարութեան ղեկը (ախմէնը) ձեռքը առած՝ իր հոգեւորական նաւը չար աշխնեռէն անխոց պահելու կրգգուշանար. կանչեց աշխրջիւս ամմէն դիաց բանաւոր ոչխարներուն. հովիւները, այսինքն եպիսկոպոսները, սր գան ժողովին ՚ի Ղիկիայ, ու մայիս ամսոյն մէջը հոն գըտնելվին 325ին: Երաւ եղիսկոպոսներուն խիստ մեծ ծանրութիւն պիտի ըլլար անանկ շուտով հեռու տեղերէն գալ, եթէ Կոստանդիանոս իմաստութեամբ ու խոհեմութեամբ հոգալու չըլլար անոնց ճամբուն տմմէն պետք եղած բաները: Լս աշխատանքը սիրով յանձն առին ամմէն եղիսկոպոսները՝ ու շուտմը ասդիէն անդիէն ճամբայ ընկան որ տաննին Ղիկիայ գտնելվին: Սուրբ Սեղբեսարոսը Հռովմայու հայրապետը ծերութեան պատճառաւ ճամբուն տառապանաց չիկրնայլով համբերել՝ իր կողմանէ հրեշտակներ խրկեց Ովսիոս հայրապետը, ու Ովսիոս և Ովնկենաիոս երէցները, որպէս զի իրեն տեղը առաջին աթոռը առնեն ժողովին մէջ, ու ժողովոյն վճռոյն ստորագրեն: Երբոր եղիսկոպոսները եկան հասան ՚ի Ղիկիայ 318 հոգի հաւատար

Թուոյն Լբրահամին ընտրեալ զօրացը, որոնցմով
 փառաւոր յաղթութիւն ըրաւ իր Թշնամիներուն
 դէմ : Կոստանդիանոս ալ ելաւ 'Նիկիոյայէն, ու
 եկաւ 'ի 'Նիկիոյ յուլիս ամսոյն սկիզբը : Լսե-
 ալիս կոպոսներուն շատերը իրենց մարմնոյն վրայ
 քրիստոնէական հաւատքին դոճակը կըկըրէին .
 իմացիր զանազան վերքերը, որ հալածանաց ատե-
 նը անողորմ ու դահիճ բռնաւորներէն առած էին :
 Եւ շատերն ալ զանազան շնորհօք և ձրիւք զար-
 դարված էին . ոմանք սքանչելագործութեամբ, ոմանք
 մարգարէութեամբ . և ոմանք սրբակրօն քաղաքա-
 վարութեամբ : Լմէն ազգի եպիսկոպոսներ աս
 ժողովին մէջը կային . որոնց մէջն էր և սուրբն
 Ռատակէս : Եւ Թէպէտ Կոստանդիանոս գրած էր
 Տրդատ Թագաւորին իր սիրելի ու մտերիմ բարե-
 կամին, որ զսուրբ Վրիգոր լուսաւորիչ հայրապե-
 տը հայաստանեայց՝ իր հետը առնէ ու շնորհք ընէ
 դայ 'ի 'Նիկիոյ . բայց Տրդատ Թագաւորը չունե-
 նալով յարմար ժամանակ, մանաւանդ որ վախ ալ
 ունէր մերձակայ Թշնամիներէն, չուզեց երթալ, և
 իր աշխարհքը վտանգի մէջ ձգել : Իսկ սուրբ
 Վրիգոր լուսաւորիչը գիտնալով որ՝ եթէ երթայ
 նէ խիստ մեծ պատիւ պիտի ընեն իրեն ժողովոյն
 հայրապետները, թէ խոստովանօղ ըլլալուն համար,
 և թէ իր արժանաւորութեանը համար, և ստի
 խանարհութիւնը զինքը արգելեց որ չերթայ . և իր

անցը խորհրդակցութեամբ Տրդատ Թագաւորին,
սուրբ Լճիտաակէտը խրկեց: Լճիտնոսներուն կողմանէ
կողին բոլորը քսան եղբակազոս, որոնց մէջը գլխա-
ւոր ու անուանի էին Եւսեբիոս Նիկոմիդացին, ու
Եւսեբիոս կեսարացին:

ԳԼ . ԼԳ.

Հայրապետներուն հետ վեճաբանութիւն ինչնն ար-
դարին իմաստասէրները, որոնցմէ մէկը իրաւաւորայ
ու իրաւայ չընտանեայ: Կոստանդէանոս պարսիկ ա-
րեւաբանութիւնի ինչնէ Եպիսկոպոսներուն:

ԱՄ քն 324 .

Եւսեբիոս անոններս նայիս դուրս ելան քանիմը ար-
տաքին իմաստասէրներ՝ որոնք կը ծիծաղէին Կոս-
տանդիանոսին կրօնասիրութեանը վրայ, ու ծաղը
կընէին քրիստոնէական կրօնը՝ իբրեւ յիմարութիւն
և գեղջկական աւելորդապաշտութիւն: Կարհա-
մարհէին քրիստոնէական կրօնին առաջնորդները
ու հովիւները իբրեւ յիմար տգէտ պարզամիտ ու
խռճած մարդիկներ: Եւսեբիոս մէջէն քանիմը յանդրդ-
նազոյնները համարձակեցան մտան ժողովին մէջը:

մտքերնին դնելով որ երթանք աս յիմար մարդիկ-
ները որ իմաստուն կրօնավորն կոր քիչմը ծաղը
ընենք ու մեր իմաստութեամբը որուն անկարելի է որ
յաղթեն, զանոնք զարմացնենք ու դառնանք: Եւ
լան գացին ու սկսան իմաստակական ձեռնարկու-
թիւններով քրիստոնէական կրօնին գլխաւոր հի-
մանցը վրայ վիճել հայրապետներուն հետ: Բայց
ոչ եթէ վիճաբանութիւն էր ըրածնին, այլ ծաղ-
րաբանութիւն: Վասն զի ուրիշ բան չէր լրսվեր ա-
նոնց բերնէն, բայց եթէ նախաւորնք ու ծաղը:
Սէկը բանցմէ սաստիկ ամբարտաւանութեամբ
լցված, ուղենալով իր պերճախօսութիւնը ու իր
իմաստութիւնը ամենուին աչքը խօթել, սկսաւ փի-
լիսոփայական պատճառներով պէսպէս ձեռնար-
կութիւններ ընել հայրապետներուն, քաղցրու-
թիւն բանից ու դառնութիւն իմաստից խառնելով
անոնց մէջը: Որչափ որ սուրբ հայրապետները
երկիւղածութեամբ ու խոնարհութեամբ կը ջանային
ամեն դիպաց ասոր հայհոյիչ լեզուն պապանծեցնել,
անիկայ անչափ պէսպէս եղանակներ ծաղը ընելու
ու նախատելու կը բանեցնէր: Բայց ողորմածն և
մարդասէրն Լստուած՝ որուն շնորհքը ամենեկին
ձրի է, ցըցընելու համար իր ամենակարօղ զօրու-
թիւնը և տէրութիւնը որ ունի մարդուս սրտին ու
խորհրդոցը վրայ, շարժեց հայրապետներուն մէջէն
սուրբ ծերունիմը, որ թէպէտ իմաստութեամբ

երևելիմը չէր, բայց սրբութեամբ խիստ մեծ էր։
 Երկառապ ելաւ ու անցաւ յանդուգն իմաստասերին
 դէմը. և խնդրեց հայրապետներէն որ քիչմը լուս-
 կինան ու իրեն մօտիկ ընեն։ Այնքան եղիտկոպոս-
 ները՝ գիտնալով թէ ան սուրբ ծերունին չունի
 իմաստութիւն, չըլլայ թէ անով նախատինք ու
 փնտս հասնի ոտրբ հաւատքին։ Եւ հա մէկէն փռնկե-
 ցաւ ծերունին աստուածային հրովմը ու բացաւ բե-
 րանը իմաստասիրին դէմ։ «Եւ ըսաւ ո՛վ փիլի-
 «սոսայ յանուն Յիւրի, և ըսէ ու իմացիր ճշմար-
 «տութիւնը։ Սի է Եւ տարտիչ երկնի և երկրի,
 «ու ամեն երևելի և աներևոյթ արարածներու, որ
 «այս ամենայն բաները իր խանին զօրութիւնը և շոգ-
 «ւոյն սրբոյ փշմամբը ստեղծեց։ Եւ խանը և իմաս-
 «տութիւնը սրուն և կրսնք Որդի, մարդու մո-
 «լորութեանը վրայ գթալով, ծնաւ ի Լուսէն,
 «համբերեց մահու զմեզ մահուանէ ազատելու
 «համար, և իր յարութեամբը մեզի կենաց ճամ-
 «բայ բացաւ. և հիմակ կրսպասենք իրեն երկրորդ
 «գալստեանը ի դատել զաշխարհ։ Եւ հաւատա
 «ասոր ո՛վ փիլիսոփայ։» Եւ խօսքէն պապանծե-
 ցաւ մնաց փիլիսոփան ու ըսաւ կը հաւատամ ինչ որ
 ըսիր։ «Եւ թէ անանկ է պատառխան տրվաւ ծե-
 «րունին, ելիւ եկուր ինձի հետ եկեղեցին, ու աս
 «հաւատքին նշանը առ վրադ։» Եւ աստեղը դար-
 ձաւ փիլիսոփան իր քովց եղօղ ընկերներուն, ու

լատ : „ Լնձի մտիկ ըրէք դուք որ հոս կեցերէք՝
 „ու կրպարծենաքկոր ձեր իմաստութեանը վրայ :
 „ Հորչափ որ վիճաբանութիւնը խօսքով կըլլար-
 „ կոր, ուրիշներուն պատճառներուն իմ պատճառ-
 „ ներս դէմ կըդնէիկոր, որովհետեւ արհեստը խօ-
 „ տակցութեան իրարու մօտ էին : Բայց վասն զի
 „ հիմա՛կ աս ծերին բերնէն՝ որուն հետ որ կըխօ-
 „ սէիկոր, գերմարդկային զօրութիւնմը ելաւ, շատ
 „ երկան չիկրցայ դէմ դնել : Ըստի եթէ ձեզմէ
 „ մէկը նոյն զգացմունքը ունեցաւնէ, թող անալ
 „ հաւատա՛յ 'ի Հ)ն Վ)ն, ու աս ծերունւոյն ետեւէն
 „ երթայ, որուն բերնովը հաճեցաւ Լստուած իր
 „ ձայնը մեզի լսեցնել : “ Լս բանս եղաւ ժողովը
 չսկօելէն յառաջ :

Լճդ հազիւ թէ Կոստանդիանոս հասաւ 'ի
 'Լիկիայ, ահա քանիմը եպիսկոպոսներ ամբաստա-
 նութեան թղթեր տրվին Կոստանդիանոսին գան-
 գատ ընելով իրարմէն : Եթէ լսելու ըլլանք որ աս
 բանս ընողները էին երկու Եւսեբիոսները՝ կարծեմ
 թէ չենք սխալիր՝ ինչպէս շատերնալ կըսեն : Եւ ասն
 զի ասոնք ուղելով Կոստանդիանոսին սիրտը շա-
 հիլ, ժողովը չեղած ուղեցին Կոստանդիանոսին
 միտքը դարձնել ու գէշ համարումմը անոր միտ-
 քը խօթել ուղղափառ եպիսկոպոսներուն վրայ :
 Երբոր Կոստանդիանոս այսպէս, քանիմը թղթեր

առաւ նայիս իրարու ետեւ սկսան շարունակել . ուս-
տի հրաման տրվաւ որ ամենեւեւ զատ օրմը բերին ,
որպէս զի անոնց դատը անձնէ : Եկաւ օրը , առաւ
ամենեւեւ ձեռքէն թղթերը , ու ծրարեց փաթոյթմը
ըրաւ , և կնքեց իր թագաւորական մատանիովը :
Ելաւ կայսերացաւ իր գահէն վրայ , թէ ամբաստա-
նոգնեցուն և թէ ամբաստանվողներուն առջևը ,
և ան ծրարը ձեռքը բռնելով ըսաւ անոնց : „ Եւս
„ ամենայն բաներուն վրայ , օր պիտի գայ որ դա-
„ տաստան պիտի ըլլայ ճշմարիտ դատաւորէն , այս-
„ ինքն է Լստուծմէ : Լստուծոյ քահանայներն էք
„ դուք , և Լստուծմէ իշխանութիւն առած էք զմեզ
„ դատելու . անոր համար կրնանք մենք ձեր դատաս-
„ տանին աակը ընկնիլ : Բայց դուք մարդկային դա-
„ տաստանէն բոլորովին ազատ էք : Ուրեմն Լս-
„ տուած ըլլայ ձեր մէջը դատաւոր , որուն դատաստա-
„ նին միայն պահված է ձեր դատը : Պէտք է ձեզի
„ անարատ քաղաքավարութիւն ունենալ , և աս-
„ տուածային բարութեանը նմանիլ , ու ներօղ ըլ-
„ լալ ինչպէս անիկայ կրներէ : Հապա՞ մոռնանք աս
„ ամբաստանութիւնները՝ իրարու հետ հաշտովե-
„ լով ճշմարիտ հաշտութեամբ , և ուրիշ բանի միտ
„ չիղննեք , բայց եթէ հաւատոյ բանին , որուն հա-
„ մար որ հոս ժողովրդած էք : “ Եւ բանս ըսելէն
ետքը անոնց՝ կրակի մէջ ձգեց երէց ան թուղթե-
րուն ծրարը ըսելով : „ Պետքը չէ յայտնել ժո-

„ղովիդեան՝ Լստուծոյ ծառայներուն պակասու-
 ,, թիւները, վախնալով որ չըլլայ թէ գայթակղին
 ,, ու առիթ առնեն համարձակ մեղանշելու :“

ԳԼ : ԼԳ.

Հայրապետները ինսպին դարեւու Լեւոնին խորհիւր :
 Լստաւորիտիտ տնգամար վրայ ինհամն հայրապետներ-
 բուն ժողով ըրած արեւնին : Ե հրապարտուա՝ ինգա-
 րապարար ըլ յարիտան հարստութիւնը :

ԱՄ ԽՆ 325.

Լս երեւելի ու հռչակաւոր ժողովը եղաւ 325 ին
 Յունիսի 19 հոյակապ արքունի պալատանմը մէջ :
 Եւ եղաւ այսպէս : Սեծ ու ընդարձակ գաւթին
 մէջը փռուաւոր աթոռմը դրին, աս աթոռին վրայ կե-
 ցած էր Լստուածաշունչը իբրեւ պատգամ Լս-
 տուծոյ . և եպիսկոպոսները կարգաւ երկու կողմա-
 նէ շարվեցան ամմէնը իր կարգաւ : Ժողովին գըւ-
 խաւորը եղաւ Ովսիոս եպիսկոպոսը որ սրբազան պա-
 պին կողմանէ եկած էր : Երբոր ամմէնքը իրենց տե-
 ղերնին նստան՝ ահա մէջ տեղ կայնեցաւ Լեւոն . հե-
 րետիկոսապետը իր կարծիքը ամմէնուն առջևը բեր-
 լու : Բացաւ իր հայհոյութեամբ լըված բերանը, ու

բաւ թէ որդին բնութեամբ ոչ է լ'ճ, այլ ոչնչե
ստեղծուած է՝ որ կշնայ թէ բարեգործութիւն ը-
նել և թէ մեղանչել : Ի՛հ, որ անզգայ որ քարա-
ցեալ մարդ չիղարհուրիր ու չխոսկար աս քսամը-
նելի հայհոյութիւնները լսած ատենը, ինչպէս որ
օոսկացին մաացին եպիսկոպոսները ու ձեռվընին դէպի
ականջնին տարին որ չիլսեն ատ չիլսլած հայհոյու-
թիւնը ու չիպղծեն իրենց ականջնին : Լ'րիոս տես-
նալով որ ատանկ մէկէն քաշվեցան հայրապետե-
րը, ու իր կարծիքը պինտ անտեղի ու յիմարական
սեպեցին, ամէն իր խելաց ուշիմութիւնը մէկ տեղ
բերաւ՝ ու ատանկ սկսաւ հայրապետներուն հետ
խօսիլ : Ի՛վ Թշուառական Լ'րիոս՝ ճշմարտութիւնը
չիճանչնալու պարագ տեղ կաշխատիս : Լ'ռջի բե-
րանը հայրապետները ասոր հետ անուշ խօսիլ
սկսան կարծելով թէ անուշութենով կրնան զինքը
դարձընել, և երբոր տեսան որ, ի՛նչ անուշութիւն
ու ի՛նչ քաղցրութիւն, Լ'րիոս գիացածէն չիդառ-
նարկոր, պատրաստըվեցան քանիմը անձինքներ դէմ
առ դէմ Լ'րիոսին հետ վիճելու, ու անոր ըրած
ձեռնարկութիւնները լուծանելու : Լ'սոնց մէջը եր-
ևելին ու հզօր ախոյեանը եղաւ սը Լ'թանասը՝ որ դեռ
ան ժամանակ սարկաւագ էր, և զնիքը Լ'ղեքսան-
դըր եպիսկոպոսը հետը բերած էր, գիանալով անոր
սքանչելի խելաց ուշիմութիւնը ու իմաստութիւնը :
Լ'նցաւ ասոր դէմը Լ'րիոս ու ինչ որհետ որ բա-

նեցուց յաղթը վեցաւ : Այսմը պերճախօսութեան
ձեռք զարկաւ՝ չեղաւ, մէյմը բարակ զանազանու-
թիւններ ընել սկսաւ՝ չեղաւ, մէյմը նենգաւոր
խաբէութիւններ ընել սկսաւ՝ չեղաւ, և վերջապէս
ինչ որ ըրաւ՝ չիյաջողեցաւ, պապանծեցաւ լեզուն,
անանկ որ՝ ալ իր սուտ կարծիքը պաշտպանելու
միջոց չիմնաց : Եւ երբոր բանը հոն հասաւ՝ որ
Լճիոսին կարծեաց դատապարտութեան վճիռը պի-
տի տրուիլէր, հայրապետները խորհուրդ ըրին մէջեր-
նին՝ որ ուշացնեն, ինչպէս որ Կոստանդիանոս գայ ու
ներկայ գտնուի . վասն զի Կոստանդիանոս ըսած էր
թէ օրմը պիտի գայ : Ուստի երբոր ուրիշ անգամ
մընալ՝ հայրապետները ժողովեցան արքունի պալա-
տին սրահին (սուֆային) մէջը՝ ահա Կոստանդիանոս
սկսաւ ան դիէն ասդին գալ իր քանի մը հաւատա-
ցեալ բարեկամներով : Ստք ելան ամմէնը յարգու-
թեան պատիւ տալով անոր՝ որ ժողովին մէջէն ան-
ցած ատենը առաւել պարկեշտութեամբ ու ամօթ-
խածութեամբ զարդարւած էր, քան թէ պատուա-
կան ու մեծագին ակամբք (ճէվահիրներով) ու
մարգարիտներով, որոնց ճառագայթը՝ թէպէտ
տեսնողներուն աչքը կրիւրտորդէին (խամաշտրմիշ
կընէին), բայց ան ճառագայթը՝ որ անոր համեստու-
թենէ ու պարկեշտութենէ կըծագէր կոր, անոնց
կըյաղթէր կոր : Ենացաւ. գնաց իր տեղը, ու ոտքի
վրայ կեցաւ ոսկիէ աթոռիմը քով՝ որ իրեն համար

պարտաւորութիւն էր սրահին փառաւոր տեղը, բայց
աթոռին բարձրութիւնը հաւասար չէր եպիսկոպոս-
ներուն աթոռներուն, և միանգամայն անոնցմէ վար
էր: Շատ աղաչանք ընելէն ետքը իրեն հայրա-
պետները, նստաւ ամմէնուն յարգութիւն մը ցըցը-
նելով. անոր ետեւէն ամմէննալ նստան իրենց ա-
թոռներնուն վր: Ան ատենը եպիսկոպոսմը՝ որ աջ
կողմը վերի դին էր նստած, ոտք ելաւ, ու յարգու-
թեան նշանմը Կոստանդիանոսին տալէն ետքը՝ գո-
վեստմը սկսաւ տալ Կոստանդիանոսին իրեն բարի նա-
խանձուն համար, որով կուսպաշտութիւնը աշխրբէս
հալածեց, ու ճշմարիտ աստուածապաշտութիւնը ծաղ-
կեցուց: Այն բարի նախանձն է որ՝ ըսաւ, զքեզ
շարժեց զմեզ հոս տեղս ժողվելու, որպէս զի հոգ
տանինք եկեղեցւոյն խաղաղութեանը ու յառաջա-
դիմութեանը վր: Ասոր նման էզմը գովեստներ Կոս-
տանդիանոսին տալէն ետքը՝ նստաւ: Ամմէնքը լուս-
կեցած կընայէին Կոստանդիանոսին երեսը. իսկ
Կոստանդիանոսին աշվըները գետնէն վեր չէին ել-
լեր: Ասանկ քիչմը ատեն անցընելէն ետքը՝ վերցուց
Կոստանդիանոս աշվըները գետնէն, ու անուշու-
թենովմը նայեցաւ ամմէնուն երեսը ու ամմէնը աչ-
քէ անցուց, և ինքը զինքը համեստութեամբ քիչ-
մը ժողվըտելէն ետքը՝ սկսաւ խօսիլ այսպէս: ,,Ահա
,, բաղանքս կատարեցաւ: Ամմէն բարիքներուն մէջ՝
,, որոնցմով երկնի և երկրի թագաւորը զիս զարդա-

„րեց, մէկն ալ ասիկայ էր, որ կրփափաքէի տես-
 „նել զձեզ ժողովեալ 'ի մի շունչ և 'ի մի հոգի :
 „Ուրախ եմ աս երջանկութեանս վրայ, գոհու-
 „թիւն բարձրելոյն : Կարօղ չըլլայ թշնամին խա-
 „ղաղութեան՝ խռովել աս մեր խաղաղութիւնը :
 „Բրիտտոսի փրկչին օգնականութեամբը՝ յաղթե-
 „ցինք ամբարիշտ բռնաւորին : Լճդ՝ ջերմ պաղա-
 „տինք Լստուծոյ որ ոգին չարութեան մէյմալ չի-
 „համարձակի նենգութեամբ և արուեստի՛ւ յարձա-
 „կել մեր կրօնին վրայ : Եւ այսպէս կըմտածեմ
 „միշտ իմ սրտիս մէջ՝ թէ ներսէն եղած տարա-
 „ձայնութիւնը եկեղեցւոյն Լստուծոյ՝ իմ աչքիս
 „առջևը աւելի վտանգաւոր են, քան թէ ուրիշ
 „ամէն պատերազմները : Եւ իմ թշնամին՝ Երուս-
 „յաղթելէն ետեւ, կըկարծէի թէ ուրիշ բան չիմնար
 „ինձի, բայց եթէ գովել ու փառաբանել զտուօղն
 „յաղթութեան, և զձեզ ուրախութեանս ընկերը-
 „նել : Բայց ձեր մէջը եղած տարաձայնութե՛ն բոթ
 „լուրը՝ ընկղմեց զիս դառն արտմութե՛ն մէջ : Եւ
 „չարեացս ճարը տեսնելու համար՝ որ քան զամէն
 „չարիս չարագոյն է, ժողովեցի զձեզ առանց ուշացը-
 „նելու : Եւ հիմակ ուրախութիւն՝ որ կուտայ ինձի ձեր
 „ներկայութիւնը կատարեալ չըլլար, բայց եթէ՛ երբոր
 „դուք միաբան կըլլաք : Ո՛վ դուք պաշտօնեայք Լս-
 „տուծոյն խաղաղութեան, այն ոգին աստուածային
 „սիրոյ, որ ուրիշներուն սրտին մէջը պիտի արծար-

„ծէք, ցրցուցէք ձեր մէջը: Խլեցէք ու հանեցէք
 „ամենայն սերմը տարածայնութեան, ու այսօրվան
 „օրս անխռով խաղաղութիւն մը հաստատեցէք:
 „Լսիկայ հաճոյական ընծայմը ըլլայ Լստուծոյ՝ որուն
 „կրճառայէք, և ինձի յոյժ պատուական՝ որ ձեզի
 „հետ մէկ տեղ կրճառայե անոր: „ Լսանկ խօսե-
 ցաւ Կոստանդիանոս յորդորելով հայրապետները՝
 որ տարածայնութիւնը իրենց մէջէն հալածեն,
 և ասով չիմռացաւ անոնց դատաւոր հաւատոյ ու
 յարգելի վարդապետ ըլլալին, այլ մանաւանդ հաս-
 տատեց՝ ինչպէս իրեն ըրած գործքէն կերեայ: Լս
 խօսքը ըսեւէն ետքը՝ հրաման տրվաւ որ երկու կողմն
 ալ ինչ պատճառ ունի նէ՝ թող ըսէ, և ինքնալ
 բերանը գոցեց, և իբրեւ աշկերտ մտիկ ընել սկսաւ:
 Երբոր լսեց Կոստանդիանոս Լրիոսին հայհոյութիւն-
 ները, ու իբր Լթանասին անոր դէմ ըրած ձեռնար-
 կութիւնները, զարմացաւ սուրբ Լթանասին իմաս-
 տութեանը վրայ, ու զարհուրեցաւ Լրիոսին ըսած
 հայհոյութիւններէն: Եւ այսպէս Կոստանդիանոսին
 առջևը Լրիոսին կարծիքը դատապարտվեցաւ և
 Վրիստոսի ճշմարիտ Լստուածութիւնը հաստատ-
 վեցաւ: Եւսեբիոս Նիկոմիդացին ուզենալով իր
 բարեկամը դատապարտութենէ ազատել, դիմեց
 Կոստանդիանոսին՝ որ իրեն օգնութիւն հասնի, ու
 խալըսէ զինքը ու իր բարեկամը հայրապետներուն
 ձեռքէն: Կոստանդիանոս իսկոյն վռնտեց զինքը

առջևէն, ու ականջ չի դրաւ ըսած խօսքերուն, և բարկանալով ըսաւ իրեն՝ Թէ որ չէք ստորագրեր ժողովոյն տրված ուղիղ հաւատոյ դաւանութեան, գիտնա՞ք՝ որ աքսոր կը խնայեմ զձեզ : Եւսերիոս սաստիկ վախցաւ, ու ականայ ինքը և մէկ քանի ուրիշ արիօսեաններ ստորագրեցին : Բայց Արիոս, ու Սեկունդոս և Թէոփիա եպիսկոպոսները, ու քանիմը գղերներ յամառեցան, ու չստորագրեցին . և անոր համար քշվեցան 'ի Լիւրիկիա : Կոստանդիանոս ապսպրեց որ Արիոսին շարադրած գրքերը ամենեւալ կրակը նետվին, և որուն քովը որ գաղտուկ պահված կը գտնուվի՝ ըսաւ, գիտնայ որ մահուամբ կը պատուհասվի :

Երբոր ժողովը լըմնցաւ՝ Կոստանդիանոս Թուղթմը գրեց Աղեքսանդրիոյ եկեղեցւոյն, որուն մէջը նախ գոհութիւն կը մատուցանէր Աստուծոյ, որ ճշմարտութեւն լուսովը հալածեց մոլորութեան խաւարը, և ետքը՝ իբրև ականատես վկայ կը վկայէր հայրապետներուն ըրած ճիշդ քննութեան, ու Արիոսին ըրած զարհուրելի հայհոյութեանը . և կը յորդորէր զանոնք՝ որ միամտութեամբ խաբվելով Արիոսէն՝ իրեն հետեւած էին, որպէս զի դառնան ու մօր գթած եկեղեցւոյն գիրկը վազեն : Այսպէս էլ մը խօսելէն ետքը՝ իր նամակը աս խօսքով կը վերջացնէ : “ Ան վճիռը՝ որ երեք հարիւր եպիսկոպոսները տրվին, այնպէս պէտք է սեպել, որպէս Թէ

„Լստուծոյ բերնէն ելած է , որովհետեւ հոգին սուրբ
 „էր՝ որ կըլուսաւորէր զանոնք , ու անոնցմով կը-
 „խօսէր : Վրով թով և եռանդեամբ ճշմարտութեան
 „ճամբան մտէք , որպէս զի երբոր հոն կըհասնիմ ,
 „ձեզի հետ մէկ տեղ կարօղ ըլլամ գոհութիւն մա-
 „տուցանել անոր՝ որ կըճանչնայ զխորս սրտի “ :
 Եւսկից 'ի զատ ուրիշ նամակ մի ալ խրկեց ամմէն
 եկեղեցիներուն , որպէս զի իրարու հետ միաբանու-
 թիւն ընեն , ու ամենասուրբ զատկը մէկ տեղ
 բռնեն : „Որովհետեւ կըսէր չիվայլէր՝ որ այսպիսի
 „սուրբ տօնիմը վրայ շիովութիւն ելայ քանիմը
 „տարաձայնութիւններու համար : Եւսացէք եպիս-
 „կոպոսներուն վճռոյն , որ ուրիշներուն սխալմունք-
 „ներէն հեռու է ամենեւին : Եւրոպոյդորեմ զձեզ աս
 „աստուածային կարգադրութիւնը՝ որ երկնաւոր
 „շնորհք մընէ՝ ամենայն յօժարութեամբ ընդու-
 „նելու , առանց տարակուսելու թէ՛ ինչ որ եպիս-
 „կոպոսները ժողովի մէջ որոշեցին՝ Լստուծոյ կա-
 „մօքը ըրին : Ուստի երբոր զատկին ծանօթութիւնը
 „ձեզի կըհասնի , ընդունեցէք ինչ կարգ որ դըր-
 „ված է աս ամենասուրբ օրը տօնախմբելու հա-
 „մար , որպէս զի երբոր զձեզ տեսնալու ըլլամ ,
 „ինչպէս որ շատոնց կըբաղձամ , կարօղ ըլլամ
 „ձեր քովը նոյն տօնախմբութիւնը նոյն օրվան մէջ
 „ընել , ու ձեզի հետ ուրախանալ , տեսնալով՝ որ
 „աստուածային ամենակարողութիւնը մեր գործակ-

„ցումթեամբը յաղթեց սատանային անգթութեանը :
 „Փոյթ տարէք՝ որ ձեր հաւատքը ու միաբանու-
 „թիւնը ծաղկեցնէք, ու բոլոր աշխրջին յայտնի
 „ընէք :

Դ՛ոդովք () գոստոսին 25 լըմնալէն ետքը՝
 հրաւիրեց Վոստանդիանոս ամմէն եպիսկոպոսները
 իրեն արքունի պալատը, ու ընդարձակ շքեղ ու փա-
 աւոր սրահիմը մէջ իրենց կոչունք (զիաֆէթմը)
 ըրաւ : Երեք սեղան դնել տրված էր իրարմէ զատ ,
 իրեքին վրան ալ անուշահամ կերակուրներով
 զարդարված : Որահին երկու կողմը զինուորներ
 շարված կայնած էին կարգաւ ամմէնուն սուրը իր
 ձեռքը : Վոստանդիանոս իրեն մեծ ուրախութիւն
 կըսեպէր պագնել ան սուրբ վէրքերը՝ որոնց նշան-
 ները շատ եպիսկոպոսներ իրենց մարմնոյն վրայ կը-
 կրէին : Եւ ամմէնք իրենց կարգաւ նստեցան ուտե-
 լու , և Վոստանդիանոս ալ անոնց հետ մէկ տեղ :
 Երբոր ելան սեղանէն ամմէն մէկուն պարգևներ ու
 ընծայներ տրվաւ Վոստանդիանոս, և միանգամայն
 յանձնարարութեան թուղթ տրվաւ ցըցընելու ի-
 րենց քաղքներուն քաղաքապետին , որուն մէջը
 կըպատուիրէր որ՝ ամմէն տարի էզմը ցորեն եկեղե-
 ցականներուն ու աղքատներուն տրովի :

Երբոր ամմէնքը ճամբայ ելլալու եղան՝ դարձել
 Վոստանդիանոս անոնց ամմէն մէկը սիրով բարևեց , և
 յորդորեց՝ որ սէր ու խաղաղութիւն ունենան իրա-

րու մէջ . քրիստոնէական հաւատքը աճեցնեն, բա-
նաւոր ոչխանները աղէկ արածեն, ու գայլերէն զգոյշ
կենան : Եւ քաղըր խօսակցութիւնը անոնց ընե-
լէն ետքը, խնդրեց ամմէնէն՝ որ իրեն համար աղօթք
ընեն : Բայց ինչպէս գալու ատեննին, նոյնպէս գա-
ցած ատեննին ամմէնուն ճամբուն ծախքը Լյոստան-
դիանոս քաշեց :

Հազիւ թէ հայրապետները ոտվնին Լիկիոյ
մայրաքաղաքէն դուրս կոխեցին, ահա քանիմը խոռ-
վասէր մարդիկներ դուրս երևցան արիոսեան աղան-
դին ջատագովներ, որոնք սկսան դարձեալ աս չար
հերետիկոսութիւնը պաշտպանել, ու իբրև ուղղա-
փառական մէկին մէկալուն քարոզել : Եւի որ լսե-
ցին Եւսեբիոս նիկոմիդացին ու Թէոֆիտէս՝ խիստ
ուրախացան ու յորդորեցին զանոնք թէ՛ մի վախնաք
դուք համարձակ քարոզեցէք . մենք ձեզի կունակ կե-
ցեր ենք : Լյոստանդիանոս լսածին պէս ասիկայ, Լի-
կիոյ մէջ եղած եպիսկոպոսներուն՝ որոնք դեռ ճամ-
բայ չէին ելած, պատուէր խրկեց՝ որ նային ու ա-
ղէկմը քննեն անոնց սորվեցուցած վարդապետու-
թիւր : Հայրապետները քննեցին, ու պատասխան
տրվին Լյոստանդիանոսին թէ՛ Երիոսին աղանդն է :
Լյոստանդիանոս հարցուց և տեղեկացաւ՝ որ ասոնք աս
բանս կընեն կոր Եւսեբիոսին ու Թէոֆիտէսին խրա-
տովը, անոր համար բռնեց երկուքնալ իրենց ա-
թոռէն վար իջեցուց, ու քշեց 'ի Կաղլիա այն .

է՝ Յոաննաս : Իմացուց 'ի Աիկոմիդա, ուր որ
 Լաւերիոս իր աթոռը ունէր, և հասկըցուց Վիլեր-
 ներուն՝ թէ ինչպէս Լաւերիոսը աթոռէն վար ըն-
 կած ու աքսորված է : Իր թղթին մէջը ցըցուց՝ թէ
 որչափ փառասէր էր Լաւերիոս՝ որ մինչև կուզէր
 իր պալատին մէջը տէրութիւն ընել : Ի իկիանէս բըռ-
 նաւորին պէս ուղղափառ հաւատացեալները ու հայ-
 րապետները կուզէր հալածել, ինչպէս ինձի դէմ կը-
 ,,սէր, լըտեսներ (չաշուտներ) կըխրկէր ան խռովուե-
 ,,ատենները, և ուրիշ բան չիմնաց՝ բայց եթէ իմ ան-
 ,,ձինս դէմ սուր առնելը : Ստուգեցի ասիկայ խոս-
 ,,տըվանցնելով իր քահանայները ու սարկաւագ-
 ,,ները : Թողունք ասիկայ մէկդի, երբոր ան մեծ
 ,,ժողովը կըլլար կոր, քանի անամծթութեամբ, ու
 ,,քանի յամառութեամբ պաշտպանեց իր մոլորու-
 ,,թիւնը, ինչ հնարքներ չիբանեցուց, որպէս զի
 ,,իմ պաշտպանութիւնս գտնէ, վախնալով՝ որ եթէ
 ,,հայրապետները իր բռնած ճամբան չիհաւնելու ու
 ,,դատապարտելու ըլլան, կըկորսընցնէ իր պատիւը :
 ,,Խաբեց զիս ան խորամանկ մարդը, և ուզածին
 ,,պէս ամմէն բանը կարդաւորեց : “ Եւ հա նծային
 արդար դատաստանը, ահա Եստուծոյ բարկութեան
 սուրը, որ միշտ իր ողորմածութեան պատենին մէջ
 չիկենար. կըկենայ այնչափ՝ որչափ որ պէտք է մե-
 ղաւորիմը ապաշխարութեան ճամբան մտնելու : Երբ-
 որ չզգաստանար, իր ուրիշին համար ըրած չա-

շիբը իր գլուխը կրգարցնէ և այսպէս իւր ձեռքովը իր գլուխը քարկոծել կուտայ, եթէ սա աշխրբիս մէջ չէնէ, անտարակոյս 'ի հանդերձեալն՝ որ չարագոյն է, բայց սա աշխարհքս ալ հանդերձեալ պատժոյն համը քիչմը տունել կուտայ, ինչպէս որ ըրաւ Եւսեբիոսին:

ԳԼ . ԼԵ .

Կոստանդիանոս՝ Փաւսպոս իւ Ինիլը, ու Կրիսպոս իւ Երբիլն Դոպընէլ Լիւսպայ:

ԱՄ քն 326 .

Լս տարւոյն մնացած ատենը Կոստանդիանոս ելաւ զանազան տեղեր պրտըտեցաւ, ու պէսպէս օրէնքներ և հրովարտանքներ դուրս հանեց. որոնց մէկուն մէջը ըսաւ իր ժողովրդեանը թէ՛ ասկից ետքը սիրով կըլսէ ամենքէն՝ ով որ գանգատմը կամ ամբաստանութիւնմը ունի իր պաշտօնատարներուն մէկուն վրայ, խոստանալով՝ որ զանոնք կըպատուհասէ ու իմացընողներուն պարգև կուտայ: Ետով Կոստանդիանոս կըկարծէր թէ՛ անիրաւութիւններուն դէմ դուռ կըգոցէ, երբոր իր պալատին դուռը

ամմենուն կրճանայ : Բայց՝ եթէ չըսենք նէ՝ որներ-
հակը եղաւ, գէթ կրնանք ըսել՝ որ իր յոյսը զննքը
խաբեց, ինչու որ արքունի պաշտօնատարները դիտ-
նալով որ Կոստանդիանոսին կշիռը (թերազին) միշտ
գթութիւնը ծանր կըկշռէ, անոր համար պէսպէս
եղանակներով անոր բարկացած սիրտը կըհանդար-
տեցընէին ու ՚ի գթութիւն կըշարժէին : Եւ եթէ
իրենց ամմեն ճարերնին կըհատնէր Կոստանդիանոսին
բարկութիւնը ցածընելու, իսկոյն աչքնեննէն քանի-
մը արցունք կըթափէին, և անով Կոստանդիանոսին
բարկութիւնը հովիւմը պէս անոնց գլխերնուն վրայէն
կանցնէր՝ առանց անոնց մնասմը ընելու : ()րմը ա-
սոր վրայ երբոր կըմտածէր Կոստանդիանոս, իրեն
իշխաններուն մէկը քովը եկաւ խորաթայ ընելու .
և աս իշխանը խիստ ազա՛հ ըլլալով՝ ժողովուրդը
քիչմը կրնեղէր : Եւ զմը խօսակցութիւններ մէջեր-
նին անցնելէն ետքը՝ Կոստանդիանոս անոր թեմէն
բանեց, ու ըսաւ կերպովմը : „Եւ ի՞նչ . պէտքը
„չէ՞ մի՛ որ մենք մեր ցանկութիւնը զըսպենք :“ Եւ
շուտմը ձեռքի նիզակին ծայրովը գետնի վրայ մար-
դաչափ գիծմը քաշեց ըսելով : „Վիզէ եթէ կըր-
„նաս ամմեն մարդիկներուն հարստութիւնը . շահէ
„բոլոր աշխարհքը, ուրիշ բան պիտի չիմնայ քեզի,
„եթէ ոչ այսչափ տեղ՝ որչափ որ քաշեցի“ : Կար-
ծես թէ աս խօսքը մարդարէաբար Կոստանդիանոս
ըսաւ, ի վն զի Կոստանդիանոս մեռնելէն ետքը, ան

վերի ըսած իշխանը սպաննեցին, ու իր դին՝ շան
ստատկի պէս առանց թաղելու մէկդի ձգեցին:

Հին ատենները գէշ սովորութիւններ կար գրե-
խաւորաբար Հռովմ քաղաքը՝ որ երկու հոգի սու-
րերնին բացած իրարու դէմ կելէին տեսարանի մէջ
մարդիկներուն առջևը, ու կըսկսէին կռուիլ: Եւ
կառնէր պատիւը ու քաջ կըսէպէր՝ ո՞վ որ իր ըն-
կերը կընար զարնել մեռցնել: Տեսնողները ամմէն-
քը անոր ծափ կըզարնէին առանց հոգալու՝ թէ ար-
դեօք միւսը՝ որ գետինը փռված արեան մէջ թաթ-
խովեր է մեռաւ մի, կամ ինչ ցաւ կըքաշէ կոր:
Ընդգեղեց Կոստանդիանոս՝ որ աս խաղը ալ չի խա-
ղացվի, որ ոչ եթէ խաղ էր, այլ գազանային անգը-
թութիւն, որուն լսելը մարդու սիրտ ունեցողներուն
սոսկում կըբերէ, թո՛ղ թէ տեսնալը:

Եւ ատեններս Կոստանդիանոս ելաւ Հռովմ
գնաց, որպէս զի հոն տեղս իր թագաւորութեան
քսաներորդ աարեդարձը ընէ փառաւոր հանդի-
սութեամբ: Բայց ժողովրդեան ան օրերը ունե-
ցած ուրախութիւնը շուտով փոխվեցաւ՝ ի տրտմու-
թիւն, և այնպիսի տրտմութիւն՝ որ բոլոր Հռովմ
քաղքին մէջ մարդ չիթողուց՝ որ չիտրտմեցընէ: Եւ
տրտմութեան պատճառը եղաւ փաւստա թագու-
հին՝ Կոստանդիանոսին կնիկը, որ թշնամութիւն
ուզենալով ընել՝ Լրիսպոսին Կոստանդիանոսին որդ-
ւոյն, ելաւ ամբաստանեց Կոստանդիանոսին՝ թէ

Կրիսպոս բռնադատեց զինքը և պղծեց իր անկողի-
 նը։ Աս որ լսեց Կոստանդիանոս աչքին բանմը չերև-
 ցաւ, ոչ դատաստան ըրաւ, և ոչ քննութիւն,
 թէ արդեօք չար կնկան ըսածը ստոյգ է՝ թէ չէ։
 այլ իրեն երևցած յանցանքին մեծութիւնը գահա-
 վիժեց զինքը՝ որ շուտմը մահապարտութեն վճիռ
 հանէ իր որդւոյն դէմ, և այնպիսի որդւոյն դէմ՝
 որ ամեն բնական ձիրքերով զարդարված ըլլալէն
 ետքը՝ պատերազմական քաջութիւնն ալ վրայ
 եւեցուցած էր։ Արդ՝ այսպիսի դեռ 30 տարւան
 ծաղկահասակ ու կտրիճ իշխանմը՝ որ իշխաններուն
 մէջ քալած ատենը տեսնողներուն աչքը իրեն հետ
 կրկնապէս, չիկրցաւ Կոստանդիանոսին հայրական
 գութը շարժել իր վրայ, և այսպէս խեղճութիւն իր
 վզին արիւնը թափեց Կոստանդիանոսին անխոհմ
 ու անխորհուրդ հրամանաւր։ Արդեօք կարդացո-
 շը կը յուսար Կոստանդիանոսէն այսպիսի անգթու-
 թիւնմը, կամ աղէկմը ըսենք, արդեօք ան սիրտը՝
 որ դէպ ՚ի ուրիշներուն բամպակի պէս կը կակըղնար,
 կը յուսացվէր՝ որ այսչափ քարանայ դէպ ՚ի իր որ-
 դին՝ որ և ոչ յանցանք ունէր։ Ահա այսչափ գէշ
 բան է բարկութիւնը, որ մարդը մարդկութենէ
 դուրս կը հանէ՝ ու գաղան կընէ, թէ ոչ կերպարա-
 նաւ գէթ գործքով։ Բայց թողունք մենք Կրիս-
 պոսին վրայ սգալը ու գանք տեսնանք, թէ Կոստան-
 դիանոսին սիրտը ինչ վիճակի մէջ է։ Ահ Կոստան-

գիտնոս դուն քեզի ըրիր՝ ինչ որ ըրիր, իմացար
դուն ալ՝ թէ ինչ խղճալի ու ողբալի բան ընել
տրվաւ քեզի բարկութիւնը, բայց իրաւցընէ՛ շատ
ուշ իմացար։ Աիկրնար պատմըվիլ թէ բարեպաշ-
տուհի Հիդինէին մայրական սիրտը ինչ սաստիկ
տրտմութեան մէջ թաղվեցաւ՝ երբոր լսեց իր սի-
րելի թոռան չարաչար մահը, որ զինքը չիկրնալով
բռնել՝ ելաւ գնաց Կոստանդիանոսին քովը, մէկ
կողմանէ տչվըներէն գետի պէս արցունքը կըվա-
զէր՝ մէկալ կողմանէ ալ կուզէր իր որդին յանդի-
մանել՝ բայց չէր կրնար, վասն զի սրտին հառաչան-
քը թող չէր իտար։ Անո՛ղ մտածէ կարդացօղը թէ՛
Կոստանդիանոս տեսնալով թէ իր մօրը ցաւը, և
թէ բոլոր քաղաքին ցաւը՝ որ Լրիսպոսին վրայ սուգ
առած էր, արդեօք ինչ ցաւերու մէջ թաղվեցաւ։
Հաւմը ու սաստիկ տրտմութիւնմը տիրեց իր սր-
տին վր՝ ոչ կրնար ուտել և ոչ կրնար խմել, քառա-
սուն օր անցաւ վրայէն, և դեռ Կոստանդիանոսին
տչվըներէն արցունքը չէր ցամքեր, և բերնէն հե-
ծութիւնը ու հառաչանքը չէր պակսեր։ Հաղել-
լալէն քիչմը կըդադրէր, ահա աչքին առջևը կու-
գային Լրիսպոսին գեղեցկութիւնը, կտրճութիւնը,
ու մարմնոյն զանազան ձիւքերը, մանաւանդ սեգ
քալուածքը՝ որ ամմէնուն աչքին զբօսանք էր,
կըսկըսէր նորէնոր սիրտը ելլել, ու թագաւո-
րական ծիրանին արցունքով թրչել։ Վերջապէս

Լյուստանդիանոս չուզենալով աս ցաւը սրտին մէջէն հեռացնել, արծթէ արձանմը իր որդւոյն կանգնել տրվաւ, որուն գլուխը միայն ոսկի էր, և ճակտին վրայ գրված էր այսպէս: “Լս է իմ որդիս, որ յանիրաւի դատապարտվեցաւ”:

Լս անօրէնութիւնը ամմէքը փաւստային չարութեանը տալով՝ կը բարկանային անոր վրայ, ու կը բաղձային՝ որ ատանկ հրամանմընալ իրեն վրան ելլէր, որ չար Սպարսիմիանոսին աղջիկը ըլլալով՝ իր հօրմէն իբրեւ ժառանգութիւն ունեցած էր չարութիւնը, եղբունութիւնը, ու չքովելու գէշութիւնները, որ որչափ գէշ էին՝ այնչափ չէին վայելեր իրեն պատուոյն: Լսմէն ամօթը մէկդի ձգած՝ իր գէշ բազմանքը յագեցնելու ետեւէն էր, որուն համար ալ ամբաստանած էր զԼրիսպոս, վասն զի Լրիսպոս զարհուրեցաւ ու չիկատարեց անոր չար կամքը ինչպէս շատերը կըսեն: Լս փաւստային բռնած գէշ ճամբան՝ թէպէտ ուրիշներուն յայտնի էր, բայց ծածուկ էր Լյուստանդիանոսէն: Լքուողի պալատականներուն մէկը՝ չիկրնալով համբերել անոր ըրած գէշութիւններուն, գնաց Լյուստանդիանոսին, ու վեր հանեց անոր՝ փաւստային ունեցած գէշ ընտանութիւնները, և թէ ինչպէս ատ բանի համար խեղճ Լրիսպոսին արիւնը մտաւ: Շուտմը հրաման տրվաւ Լյուստանդիանոս որ բռնեն զփաւստա ու բաղնիքի մը մէջ դնեն, և այնչափ կրակ տան բաղնիքին՝ ինչ-

վան տաքութենէ մարի ու մեռնի : ‘Երոյնքս մեռցընել տըվաւ զ] իկինիոս որ դեռ տասվերկու տարվան անմեղ տղայ էր. թէ ինչ պատճառաւ չիգիտցըվիր : Եւ Կոստանդիանոսէն եղած արիւնները տեսնալով՝ տամէնքը ահու դողու մէջ ընկան , վախնալով թէ՝ գուցէ Կոստանդիանոսին ողորմած ու մարդասէր ընութիւնը փոխված ըլլայ : Եւ պատմըվի թէ Եպլավիոս ոստիկանը , ու ուրիշ արքունի պալատական մը՝ որ Կոստանդիանոսին շատ սիրելի էր , ուզենալով կարճ խօսքովմը արքունի պալատին ողջալի վիճակը Կոստանդիանոսին իմացնել , գրեցին աս խօսքս ու կպուցին արքունի պալատին դռանը վրայ թէ՝ „ Եւ „ տուռնոսին ոսկիէ դարերուն ով կրճաղձայ , հիւ „ մակվան դարերը մարգրտէ են , բայց ‘Երոնի դա „ րեր “ : Եւստ որում ‘Երոն խիստ արիւն խմօղ ու չարագործ կայսր էր Հռովմայեցւոց :

Ստոյգ Կոստանդիանոսին աս ըրածներէն իրեն թագաւորութեան պատիւը իմաստուններուն առջևը շատ քիչցաւ , և ժողովուրդը՝ որ ծափ զարնելով իրեն գրեթէ զինքը կըպաշտէին կոր , սկսան պաղիլ իրեն վրայ ու իրմէն քաշվիլ : Կոստանդիանոս այս ամենայն բաները տեսնելով՝ իմացաւ որ շատ անխորհուրդ գործքեր ըրաւ , և գրեթէ Հռոմովմ քաղաքը իրեն մէկ ցաւոց ու սգոյ տուռնմը երկցաւ , որովհետեւ աս բաներս հոն եղան , ուստի մըտմտաց որ ելլայ երթայ անկից , ու մէյմընալ հոն

չիհանդիպի : Ս'անաւանդ որ Հռովմայեցիք իրեն
արժանի պատիւ չընելէն ետքը, սկսան իրեն վրայ
դառն ու նախատական բաներ գրել : Բայց Կոս-
տանդիանոս որ մոռցած էր իր առաքինութիւնը
Լւիսպոսին, փաւստային ու Իկինիոսին վրայ, դար-
ձեալ միտքը եկաւ հիմակ, ու ամենեին վրէժխնդ-
րութիւնմը չըրաւ :

()մը երբոր Կոստանդիանոս իր եղբարցը հետ
ժուռ կուգար, ասոնց դէմը ելան էզմը ռամիկ
ժողովուրդ, ու սկսան նախատել զինքը : Հիմակ
ինչ պէտք է որ ասոնց ընեմ ես, հարցուց Կոստան-
դիանոս իր եղբարցը : Ս'էկը պատասխան տը-
վաւ, թէ աղէկ կընես, եթէ անոնց մարմինը կտոր
կտոր ընել կուտաս : Ս'էկալը խորհուրդ տըվաւ
բոլորովին տարբեր . իբրեւ թագաւոր մեծանձն ու
մեծահոգի՝ ըսաւ, աչք գոցէ, ու խուլ եղիւ անոնց
ըսածներուն : Ողորմածութեան խորհուրդը հաճելի
եղաւ ողորմած Կոստանդիանոսին այնչափ՝ մինչև
անիկայ ետքը մեծ պատիւներու հասցուց, ու մե-
կալին պաղ աչքով սկսաւ նայիլ, ու երեսէ ձգել :
Ե՛հա Կոստանդիանոս աս դիպուածիս մէջ դարձեալ
իր ողորմած սրտին բերմունքը ցըցուց, և իր կորսըն-
ցուցած պատիւը դարձեալ ստացաւ :

ԳԼ ԼՁ.

Բարեպաշտահին Հեղինէ ինգոնէ սուրբ Գերեզմանը,
 ու Վրիստոսին սուրբ Խաչը:

ԱՄ 2032 :

Սոստանդիանոս Սեպտեմբեր ամսոյն մէջ Հռովմայէն ելաւ, ու գնաց 'ի Իւրիկիա, և 'ի Թրակիա, և հոն առիի մը չափ բնակեցաւ: Բայց ինչպէս եղլերու մը՝ որ որսորդէն զարնըվելով ուր որ կըվազէ, հետը կրտանի նետը իր ցաւոց պատճառը, այսպէս Սոստանդիանոս ալ ամեն տեղ իր ցաւը մէկ տեղ կըկրէր: Իսկ սրբուհին Հեղինէ, որ ան ատենը 79 տարվան էր՝ ուզելով իր սգաւոր սիրտը քիչմը մխիթարել՝ բաղձաց Լորուսաղէմ երթալ, որպէս զի Վրիստոսին չարաշարանաց տեղերը տեսնալով իր ցաւը քիչմը մեղմանայ: Լորբոր հասաւ Լորուսաղէմ, շուտմը ելաւ Վողգոթայ լեռան վրայ, ու երբոր տեսաւ՝ որ ան յարգելի ու սուրբ տեղը պզճրվեր է, զարմացաւ մնաց. վասն զի քրիստոնեայները՝ որպէս զի չիգան ան սուրբ լեռան յարգութիւն՝ ու պատիւ ընելու, գարշելի Ընդոդիտէ չաստուածուհւոյն տաճարմը շինվեր էր, ու աս պատճառաւ մոռցըված

գացած էր, և ոչ ոք գիտէր թէ՛ ո՛ւր է Վրիստոսի փրկչին սուրբ գերեզմանը: Երբ՝ քրիստոսասէրն Հեղինէ ուղենալով ան սուրբ տեղերուն պատիւը պահել, փլցնել տրվաւ ան պիղծ տաճարը, ու վերցնել տրվաւ կուռքերը: Ետքը իմաստուն ու գրագետ հրէիմը ձեռքով գտնըվեցաւ Վրիստոսին գերեզմանին տեղը: Փորեցին գետինը հոն տեղս, ու երեք խաչ գտան, և անոնց հետ մէկ տեղ գտնըվեցաւ նաև բւեռները՝ ու անտախտակը՝ որուն վրայ որ Պիղատոս գրեց. «Խառն լազուրեցի թագաւոր Հրէից: Բայց որովհետև աս տախտակը բաժնըվեր էր խաչին վրայէն, անոր համար չէր գիտցըվեր, թէ որն է Վրիստոսին խաչը: Ընդամը սուրբ Սակարիոս Երուսաղէմայ Եպիսկոպոսը, որ սրբուհի Հեղինէին հետ մէկ տեղ գացած էր, առաւ խաչին մէկը ու դրաւ հիւանդ կնկանմը վրայ, երբոր անկից օգուտմը չեղաւ. բերաւ ուրիշմը դրաւ, երբոր անալ չօգտեց երրորդը ձեռքը առաւ, և հազիւ թէ քիչմը մօտիկցուց, ահա շուտմը բոլորովին ողջացաւ ու բըժշկըվեցաւ հիւանդ կնիկը: Են ատենը ամմեննալ չղբեցան երկրպագութիւն ըրին սուրբ խաչին, և սրբուհի Հեղինէին հրամանաւ շուտմը արծըթէ սնտուկմը բերին ու դրին մէջը, և սնտուկը յանձնըվեցաւ եպիսկոպոսին՝ որ աղէկ զգուշանայ ու յարգութեամբ պահէ: Տարին մէկ անգամ աւագ

Եւրոպ օրը աս սուրբ խաչը կրցուցընէին Ժողովրդեան մեծ հանդիսութեամբ ու յարգութեամբ : Իսկ աւաքինազարդն շեղինէ մեծկակ կտորմը , բւեռները , ու ան գրուած տախտակը առաւ իր հետը , ու բերաւ արվաւ Կոստանդիանոսին . բայց կտորմը իր քովը պահեց , որ ետքը իր արձանին մէջ դրվեցաւ , ինչպէս որ ինքը ուզած էր : Իսկ սուրբ բւեռներուն համար շատերը կրսեն՝ թէ Կոստանդիանոս իր ձիոյն սանձէն (կէմէն) կախեց , և կամ թէ՛ իր գլխին սաղաւարտին մէջը դրաւ , որպէս զի զինքը պատերազմներու մէջ պաշտպանեն : Եւրոպ ասի այսպէս եղաւ , հրաման տրվաւ Կոստանդիանոս՝ որ փառաւոր ու հոյակապ եկեղեցիմը շինվի , ուր որ սուրբ խաչը գտնուիցաւ , և անունը դրվի , եկեղեցի յաբու-լէան , խաչի , չարչարանայ և Գէրե-վանի : Եւսեբիոս եկեղեցւոյն ձեռն այսպէս կրստորագրէ : „ Ընդարձակ ու „ լայն փակիմը վրայ՝ կրսէ , աս եկեղեցւոյն ճակատը „ աղւոր ու սիրուն զարդերով կերկրննար դէպ 'ի „ վեր : Ըս ճակատին դռնէն ներս մտնելով աստե „ նը կը բացվէր ընդարձակ փակմը , որուն աջ ու ձախ „ դին կամարաշէն գաւիթներ կային : Ըրեմաքին „ կողմանէ աս տաճարը երեք դուռ ունէր , և եկե „ ղեցւոյն շէնքն ալ իրեք բաժնւով և էր : Մէջի „ կտորը շատ ընդարձակ ու բարձր էր . ներսէն սի „ րուն ու պայծառ մէրմէռ քարերով հագցուցած ,

„իսկ դրսի կողմանէ ասանկ քարերը իրարու հագ-
 „ցուցած ու փայլեցուցած էին՝ որ մարմնուի կընըմա-
 „նէին : Լ՛ուստաղը (Թավանը) մէկդմէկու յար-
 „մարցուցած տախտակամած (տախտկէ խափլամա),
 „քանդակագործ (խալէմ՝ իշի) ու խիստ փայլուն՝
 „ոսկեզօծ անանկ գեղեցիկ էր՝ որ կարծես թէ լուսե-
 „ղէն ուղկիանոս մը եկեղեցւոյն վրայ տարածվեր է :
 „իսկ դրսի դիէն արձըճով (ղուրշինով) պատած էր :
 „Եկեղեցւոյն դէպ ՚ի գագաթը կլոր գմբէթմը կար
 „տասվերկու սիւներու վրայ կեցած , որոնց թիւը
 „կընշանակէին առաքեալներուն թիւը , և սիւնե-
 „րուն գլուխները ոսկւով զարդարված էր : Եկե-
 „ղեցւոյն շրջանակը երկայն կամարակապ գաւիթ-
 „մը կար , որուն երեսը զարդարված էր ոսկւով :
 „Սիւները՝ որ կէսմը գաւթին ու կէսմը եկեղեցւոյն
 „մէջն էին , խիստ բարձր էին . իսկ գաւթին միւս
 „կողման սիւնները խիստ փառաւոր էին , որոնց վրայ
 „որ հեծած էր գաւթին կամարը : Վետնի տակն ալ
 „նմանապէս ուրիշ գաւթիմը կար հաւասար վերի
 „եղած գաւթին : Եկեղեցիէն անցնելէն ետքը կու-
 „գար ուրիշ գաւթիմը կամարակապ քարայտառի
 „(քարէ տեօշէմէ) փայլուն քարերով , և աս փա-
 „կին շրջանակը կային երեք գաւթիմներ կամարա-
 „կապ ներսէ ներս : Լ՛ս գաւթին գլուխը որ բոլոր
 „շէնքին ծայրն էր , սուրբ գերեզմանին մատուռը
 „կար , որ ուզած էր մեծն լյոստանդիանոս ոսկւոյ

„ու մարգարիտներուն ճառագայթներովը նմանցը-
 „նել ճշմարիտ գերեզմանին փառաւոր լուսաւորու-
 „թեանը, ինչպէս որ լուսաւորեցաւ ան սուրբ տե-
 „ղին յարութեան ատենը :“

Ըս փառաւոր ու հոյակապ եկեղեցւոյն շրջա-
 նակը Լոստանդիանոս նոր քաղաքմը շինել տրվաւ,
 որ և կոչեցաւ Լորուաղէմ : Բայց այսպիսի մեծագին
 եկեղեցւոյն և ոչ շոշորդը կերևայ հիմակ . վասն զի
 վրայէն շատ ժամանակ անցնելով, ու երեսէ ձգած
 ըլլալով, քանի գնաց հինցաւ ու ինքիրէն փլաւ :
 Ըսկից 'ի զատ բարեպաշտուհին շինէնէ ուրիշ
 երկու եկեղեցի ալ շինել տրվաւ, մէյմը ձիթենեաց
 լեռան վրայ, ուսկից որ Վրիստոս Տէրն մեր փա-
 ռաւոր համբարձաւ յերկինս, և մէյմալ 'ի Բէթ-
 դէհէմ քաղաքը, ուր որ աղքատի պէս ծնաւ ան-
 բաններուն (հայվաններուն) մարին (ախոռին) մէջը :
 Եւ շատ բարեպաշտական գործքեր, ու աղքատաց ողոր-
 մութիւններ ընելէն ետքը՝ վախճանեցաւ բարեպաշտ
 ու քրիստոսասէր շինէնէն տիկնաց տիկինը 80
 տարվան լի առաքինութեամբ ու բարի գործքերով,
 և դասեցաւ սրբոց կարգը, որուն եկեղեցին տարիէ
 տարի կընէ իր ցանկալի յիշատակը, ու իր բարե-
 խօսութիւնը կրինդրէ : Ընոր մարմինը Լոստան-
 դիանոս շուովմ տանել տրվաւ, ու հոն իրեն փա-
 ռաւոր ու մեծաշէն գերեզման մը շինել տրվաւ :

ԳԼ . ԼԼ .

Իշխել խոսք Կառնարներ իրանդուլին, «- Էլի Էլի-
ցիներ իշխելին: Էլի-Կայի Կրիստոսեայ իշխայ, ու
Կոստանդիանոսին յեռուց Էլի-Էլցիներ իշխե:

Աճ ան 326 թնչ 331:

Կայրապետները երբոր իրենց տեղը հասան, մըտ-
քերնին եկաւ Կոստանդիանոսին իրենց տըված պա-
տուէրը, որ կողոց տաճարները քանդեն, ու քրիստո-
նէից եկեղեցիներ շինեն: Եւ որովհետեւ ամմէնուն
Ժախքը Կոստանդիանոս պիտի քաշեր, անոր համար
իւրաքանչիւր եպիսկոպոս կընայէր՝ որ որչափ կա-
րելի է փառաւոր ու աղւոր ըլլայ շինած եկեղեցին:
Իշխել զինուորներ ու քանիմը քրիստոնեայ զօրա-
պետներ խրկեց Կոստանդիանոս, ուր որ շատ կուռ-
քերու տաճարներ կային, որպէս զի առանց ժողո-
վուրդը ոտք հանելու ան տաճարները քանդեն:
Եւսոնք կերթային կըմանէին տաճարներուն մէջը,
ու ոսկով և արծաթով զարդարված կուռքերը ի-
րենց տեղերէն վար կիջեցընէին, և որչափ որ վրանին
զարդ կարնէ, ամմէնը կառնէին ու կըբաշխէին աղ-
քատներուն, և ետքը մնացած փայտին կոծղը (քիւ-
թիւկը) մերկ ժողովրդեան առջին կընետէին ըսե-

լով թէ՛ ան է ձեր Լստուածը՝ որուն այնչափ ջերմեռանդութիւն կրնէք կոր։ Հեթանոս ժողովուրդը ամբշնայէն ձայն չէին հաներ, ու քիչ քիչ կը պաղէին իրենց կրօնէն, տեսնալով որ՝ իրենց ամենակարօղ ու ամենազօր կարծած աստուածնին՝ ոչ վրէժ խնդրութիւն կրնէ կոր, և ոչ բերանմբ կրբանայկոր ընողներուն դէմ։ Իսկ ան արձանները՝ որ մարմնօրէ կամ մետաղէ էին շինած, ու իմաստուն և երևելի վարպետներու փորվածք էին, առին պահեցին, որոնցմով Լոստանդիանոս ետքը զարդարեց իր սիրած Լոստանդինուպօլիս քաղաքը։

Եւ բարի նախանձը՝ որ Լոստանդիանոս ցըցուց հեթանոսական տւելորդապաշտութիւնները վերցընելու, ու քրիստոնէութիւնը հաստատելու համար, ոչ միայն քրիստոնեայներուն բարի օրինակ տրվաւ, այլ նաև նոյն իսկ հեթանոսներուն։ Լքատոն ըսված քաղաքմբ ասոր նայելով ինքիւրեն իր կուռքերը բռնեց կրակը նետեց, ու քրիստոնեայ եղաւ։ Երբոր իմացաւ Լոստանդիանոս թէ ամբողջ քաղաքմբ մէկէն քրիստոնեայ է եղեր՝ խիստ ուրախացաւ, և քաղքին տնունը դրաւ՝ քաղաք Լոստանդիանոսի։ Սէկ կողմանէ կռոց տաճարները կըփրւէ չէին, ու մէկալ կողմանէ քրիստոնէից եկեղեցիներ կըշինվէին։ Լամէնուն ժամանակը՝ թէ երբ շինվեցան՝ չիգիտցըվիր, բայց ստոյգ է որ Լոստանդիանոս շինել տրված է։ Չիկարծէ կարդացօղը թէ Լոս-

տանդիանոս այսչափ շատ եկեղեցիներ շինել տր-
վանէ, զանոնք անզարդ ու անպաճոյճ թող տրված
ըլայ: Լրնանք ըսել հիմակվան եկեղեցիներուն վրայ,
թէ անոնց բաղդատելով ամենևին զարդ մը չունին,
վասն զի խիստ անվայել կըսեպէր Երեստանդիանոս
Մատուռոյ առնը անզարդ թողուլ, ու իր առնը
զարդարել: Սակի արծաթ ու մարգրիտ ամեն եկե-
ղեցիներուն կը բաշխէր, իսկ եկեղեցականներուն
համար ալ երկիրներ տրված էր, որպէս զի անոնց-
մով ապրին: Եգիպտոսին տեսակ տեսակ անուշա-
հոտ խունկերը ուրիշ բանի չէին գործածվեր, բայց
եթէ եկեղեցիներուն իբրև սրբեալ Մատուռոյ:
Շեմ ուղեր երկայն պատմել քանիմը եկեղեցիներ
բուն՝ որոնք որ Երեստանդիանոս շինել տրված էր,
հարստութեանը, մեծութեանը ու գեղեցկութեանը
վրայ, այսչափ միայն կը զուրցեմ որ, այն եկեղեցիներ
ը որ քաղքին մէջն էիննէ՝ ան քաղքներուն մար-
դիկները պարծանքմը ու փառքմը ունեցած կըսեպ-
վէին ուրիշներուն առջևը, և չէր գտնուիր մարդմը՝
որ անոնց առջևէն անցած ատենը չիկենայ, ու չըզ-
մայի անոնց դրսի գեղեցկութեանը վրայ, առանց
ներսինը տեսնալու: Մակից կիմացվի՝ թէ այնպիսի
եկեղեցիներ շինելը, ու վայելուչ զարդերով զար-
դարելը, և միանգամայն զանոնք պահելը քանիի
եղած է Երեստանդիանոսին: Իողունք հիմայ աս
նիւթս՝ որ Երեստանդիանոսին առատաձեռնութիւնը

գովելու համար աւելի կը պահանջէր մեզմէ՝ որ վրան խօսէինք, ու առաջ անցնինք ուրիշ դիպուածմը պատմելու, որ աս ատեններս եղաւ:

Իչէք ըսված հրէայ մեծ ռապպիմը իր կենսացը մէջ միշտ կը տարակուսէր իր հաւատքին ճշմարտութեանը վրայ, և չէր կրնար զինքը համոզել թէ Սեսիան եկած չըլլայ: Իսկայ երբոր մեռնելու մօտիկցաւ ճամբովմը իմացուց Տիբերիատէս քաղքին եպիսկոպոսին իր միտքը, այսինքն թէ՛ կուզէ քրիստոնեայ ըլլալ, և աղաչեց իրեն՝ որ ինքը զինք բժիշկմը ձեացընէ, ու գայ զինքը մկրտէ: Եւ քան եպիսկոպոսը, ու հրամայեց ծառայներուն որ հիւանդին բաղնիքմը պատրաստեն: Ստան բաղնիքին մէջ հիւանդը ու եպիսկոպոսը, և ըսաւ թէ՛ մինակ թող ասան հիւանդը ու դուրս ելեն: Իս ռապպին խորհրդականմը ունէր (նովսէփ անունով, որ միշտ իր քովը կը պահէր նաև հիւանդութեան ատենը: Իս ալ դուրս ելաւ ծառայներուն հետ, բայց սիրտը հետաքրքրութիւնմը ընկաւ՝ թէ արդեօք հիւանդը մինակ ինչ պիտի ընէ բժշկին հետ: Կամացուկմը մօտիկցաւ դրան քովը, ու ճեղքուածներէն նայեցաւ որ ան բժիշկը մկրտեց զռապպին, և ռապպին ալ իրենէ կ'մըստակ տըվաւ ըսելով՝ որ ասիկայ իմ կողմանէս Իստուծոյ ընծայէ: Իդու կեցաւ (նովսէփը՝ որ ինքն ալ հրէայ էր, ու իր տեսածը մէկումը չըսաւ: Երբ օրէն ետքը վախճանեցաւ աս

ուսպպին, ու զէ՛նովսէփը և մէկ ուրիշը իր ցեղէն՝
 որ դեռ շատ պզտիկ էր հասակաւ՝ իր տեղը ազգին
 վրայ տեսուչ կամ գլուխ դրաւ: Եւ մեռնող ուսպ-
 պին իր պալատին մէջ ծածուկ խուցմը ունէր՝ ուր
 թող չէր իտար որ մէկը ներս մտնէ՝ ամմէնքը կը-
 կարծէին թէ ան խուցին մէջը շատ մեծ հարստու-
 թիւն կայ: Էնովսէփը ասոր ստուգութիւնը ուզենա-
 լով իմանալ, կտրեց կնիքը (մէօհիւրը), և ահա ապա-
 կանացու գանձին տեղը՝ անապական գանձ, այսինքն՝
 սրբոյն Սատթէոսի, սրբոյն Էնովհաննու տւետա-
 րանը, ու առաքելոց թղթերը գտաւ: Երբոր աս
 գրքերը կարդալ սկսաւ, զարմացումն եկաւ իր վրայ
 և ուսպպին մկրտութիւննալ միտքը գալով մըտմը-
 տութմը առաւ զինքը: Վորձմը փորձել ուզեց ասոր
 վրայ: Սէկալ տղան՝ որ ուսպպինն տեղը անցած
 էր, գէշ վախճանի համար կախարդութիւններու
 ձեռք զարկած էր, ու մէկը մէկալը կրկախարդէր:
 Եւ գամմը Էնովսէփը անոր կախարդութիւն ըրած
 ատենը՝ քրիստոնէից պէս երեսը խաչմը հանեց, և
 ահա կախարդութիւնը առաջ չիգնաց, թէպէտ
 և շատ աշխատեցաւ կախարդը՝ բայց ճար չեղաւ,
 աս ճամբով ալ թող չիտըվաւ որ կախարդութիւն
 ընէ: ()րմը ասոր վրայ խորունկ մտածեցնինի քու-
 նի մէջ մտաւ, ուր տեսլեան մէջ երեցաւ իրեն
 Վրիստոս ու ըսաւ: „Եւ եմ Էհսու, որ չար-
 „չարվեցայ քու նախնիներէդ, հաւատա՛ ինձի“:

Լժութեցաւ քնէն բայց հոգը չեղաւ, ընկաւ ծանր հիւանդութեամբ մէջ, անանկ՝ որ մահուան դուռը մօտիկցաւ, դարձեալ իրեն (Յիսուս երեցաւ ու ըսաւ. „ եթէ խօսք կուտաս ինձի՝ որ քրիստոնեայ „ կրլաս, կը բժշկեմ զքեզ “ խօսք տրվաւ ու շուտ մը առողջացաւ, բայց ինչ օգուտ որ խօսքին վրայ չի կեցաւ : Հիւանդացաւ ուրիշ անգամ մընալ նոյնպէս ծանր հիւանդութեամբ, ու երեցաւ իրեն Վրիստոս, և նոյն խօսքը ըսաւ. բայց վերջապէս առ անգամ մը ալ պարապ ելաւ, ու օգուտ մը չեղաւ իրեն երեցած տեսիլքներէն : Լա թէպէտ ասոնց նման ուրիշ շատ հրաշքներ ալ եղան, բայց մէկ կերպով մը չի կրցան դարձնել (Յովսէփին քարացած սիրտը : Լնգամ մը հրէայնեքը տեսնելով՝ որ աս (Յովսէփը աւետարանը ձեռքը առեր կը կարդայ, սկսան ետեւէն ըլլալ որ զինքը մեռցընեն : Լսոնց երբոր շատ դէմ դնել չի կրցաւ, և աւելի ևս երբոր իր զարկած խղճին ալ դէմ չէր կրնար կոր դնել, քրիստոնեայ եղաւ ու փախաւ Կոստանդիանոսին պալատը : Պատմեց անոր ինչ որ գլխէն անցաւ : Խիստ ուրախացաւ Կոստանդիանոս, ու ըսաւ իրեն թէ՛ մի վախնար. ես քեզի կռնակ կեցեր եմ, քու ազգդ քեզի բան մը չեն կրնար ընել : Խառնեց զինքը իր պալատական իշխաններուն մէջ, և միանգամայն ըսաւ իրեն որ՝ խնդրէ իզմէ շնորհք մը՝ որ ընեմ քեզի : Շնորհակալ եղաւ (Յովսէփ, ու

խնդրեց, որ հրէից քաղաքներուն մէջ քրիստոնէից
եկեղեցիներ շինել տայ : Լուաւ աս հրամանը Կոս-
տանդիանոսէն ու շուտմը ելաւ գնաց իր քաղաքը՝
որ էր Տիրեւիատէս : Յըցուց Կոստանդիանոսին
յանձնարարական թղթերը, ու Լուիանոսէն մնա-
ցած կիսակատար մեծ շէնքմը փոխեց, ու եկեղեց-
ւոյ ձև խոթել սկսաւ : Շրէայները սաստիկ կատղե-
լով ասոր վրայ, կրոյ (քիրէճին) հնոցները մարեցին
կախարդութեամբ : Բանվորները շատ աշխատեւէն
ու օգուտմը չըլլալէն ետքը, իմացուցին իշխանին
թէ կրոյ հնոցը մարեցաւ, և հիւ մէկ կերպովմը
չիվառվիր կոր : Իմացաւ իշխանը իսկոյն՝ թէ իր
ազգը կախարդութիւնմը ըրած է : Շրամայեց՝ որ
սափորմը ջուր բերեն, և ամմէնուն առջը խաչակրն-
քեց զջուրը՝ ըսելով այսպէս : « Եանուան Եփսուսի
,,նազովրեցւոյ, որ իմ և ձեր՝ որ հոս կեցեր էք,
,,նախնինքէն խաչվեցաւ, տայ աս ջրոյս զօրու-
,,թիւնմը, որ ցրէ ձեր կախարդութիւնը, ու հրոյն
,,իր զօրութիւնը, որպէս զի տեսուն Լստուծոյ
,,տունը լըմնայ “ : Ետքը առաւ աս ջուրը իր ձեռ-
քը, ու ամմէն հնոցներուն մէջն ալ թափեց, և ահա
ամմէնքը մէկէն սկսան եփիլ ու եռալ : Տեսնող-
ները պօռալ սկսան ըսելով : « Զիկայ ուրիշ Լս-
,,տուած՝ բաց ’ի քրիստոնէից Լստուծմէն : “ Եր-
բոր տեսաւ Եովսէփ իշխանը՝ որ ազգին գլուխն-

բը իր ետեւէն կրպրտըտին կոր, շուտմը լռմնցուց ե-
կեղեցին, ու գնաց ուրիշ տեղեր, ու շատ եկեղե-
ցիներ շինեւ տրվաւ:

ԳԼ՝ ԼԲ:

Եւսեբիոս Նիկիացի, Թեոֆիլոս ու Լւիոս Եփ-
սոսացի յաբարանաց:

Ամբ Խ 328 թինչ 331:

Եւստան աղանդին գլուխները այսինքն Լուսե-
բիոս Նիկոմիդացին ու Թեոֆիլոս Ծածուկ Թղթակ-
ցութիւն ընելով քանիմը պալատականներուն,
ու Լյուստանդիանոսին քրոջը հետ, ինչ ըրին չըրին
երեք տարիէն ետքը Լյուստանդիանոսին գութը շար-
ժեցին, որ զերենք յաքսորանաց ետ դարձնել
տայ: Ոչ միայն ետ դարձան, այլ նաև իրենց ե-
պիսկոպոսութեան աթոռը դարձեալ ձեռքերնին
բերին, վար իջեցընելով զանոնք՝ որ իրենց տեղը
անցած էին: Եւստանդիանոսին պալատին մէջ, ու
իրենք զիրենք խաղաղասէր ու կրօնասէր և սուրբ
եկեղեցւոյն ամենահազանդ որդի ցըցընելով՝ սկսան
Լյուստանդիանոսին աչքը մտնել, մանաւանդ երբոր

Պահ՝ թէ եկեղեցին ինչ վճիռ որ հանեց, սիրով
կընդունինք, ու կըհաւտանք: Կոստանդիանոս կար-
ծելով թէ ըսածնին սրտանց է՝ շատ ցաւեցաւ զի-
րենք քշելուն համար ըսելով՝ թէ ատ խաղաղա-
սէր մարդիկը արժանի էին, որ ես զիրենք մեծ
պատուոյ հասցընէի, և ոչ թէ անանկ անարգաբար
քշէի: Ինչ որ է նէ սրտին ցաւը մեղմացընելու
համար, զանոնք իրեն ընտանի բարեկամները ըրաւ:
Եւ հա բարեկամութիւն օձի ու կարճի, որ ինչպան
չիխածնէ՝ չիզատվիր: Եւ չափով գոհ չեղան,
այլ ջանացին որ ուրիշ քանիմը ուղղափառ եպիս-
կոպոսներնալ իրենց աթոռէն վար իջեցնեն, ու
արիոսեան եպիսկոպոսներ տեղը նստեցնեն, ինչ
պէս ետքը կըտեսնենք:

Եւ միջոցիս մէջ մահացու հիւանդութիւնմը
ընկաւ Կոստանդիանոսին քրոջը վրայ, որ անիկայ
ինչպան մահուան դուռը հասուց: Երբոր իմացաւ
ասիկայ արիոսեան քահանայմը՝ վազեց գնաց անոր,
ու աղաչեց՝ որ զինքը մասնաւորապէս յանձնէ իր եղ-
բօրը Կոստանդիանոսին, կամ բացայայտ ըսեմ,
անանկ ընէ որ, ինքը կարօղ ըլլայ Կոստանդիա-
նոսին սրտին վրայ տիրել: Բարի է՝ ըսաւ Կոստան-
դիա, ես քեզի համար կըխօսիմ անոր հետ, և եր-
բոր Կոստանդիանոս զինքը տեսնելու համար եկաւ,
Կոստանդիա շնորհակալութիւն ընելէն ետքը՝ ըսաւ
իրեն թէ՝ ուրիշ բանի չէի բաղձար որ ընես ինձի,

բայց եթէ իմ մեռնելէս ետքը իմ՝ քահանայիս ազէկ հոգ տանէիր : „Բեզի կը յանձնեմ ըստ առ
 „սուրբ քահանան, որուն սուրբ խրատներուն վրայ
 „մեծապէս գոհ եմ : Շնորհք ըրէ ո՛վ տէր, տո՛ւր
 „իրեն համարձակութի՛ որ քեզի ապաւինի : Եւ վեր-
 „ջին շնորհքն է՝ որ կը բազմամ, ու կը խնդրեմ կոր
 „քեզմէ քու կենացդ համար : Ե՛հա ես կը մեռ-
 „նիմ կար, և աշխրբիս բաները շատ չանցնիր՝ ալ
 „ինչ չեն իյնար, բայց ես կը վախճամ՝ որ չըլլայ թէ
 „Եստուած բարկանայ քեզի : Խաբվեցար խաբ-
 „վեցար, բայց յանցանքը քուկդ չէ, որովհետեւ
 „սխալելով քշեցիր ան արդար ու առաքինի մար-
 „դիկները “ : Եւս վերջին խօսքերը Կոստանդիան
 ոսին սիրտը սաստիկ վիրաւորեց, ու առանց աղէկմը
 մըտմբաւոր կարծեց թէ՛ Եստուած երկնքէն ազդ-
 արարութիւնմը կընէկոր իր քրոջը միջնորդու-
 թեամբ . ուստի ան քահանան շուտմը կանչել տը-
 վաւ, ու իրեն ըստ թէ՛ մի վախնար դուն իմն ես,
 դուն իմին հաւատարիմ խորհրդականս եղիր : Ե՛հա
 առ քահանան անանկ վարպետութեամբ տիրեց
 Կոստանդիանոսին հոգւոյն վրայ, որ հազիւ մահը
 կարող եղաւ զինքը անկից բաժնել : Ինչ անու-
 շութիւններ, ինչ շողջորթութիւններ, ու ինչ խո-
 նարհութիւններ չըրաւ Կոստանդիանոսին առ քա-
 հանան . անանկ ճամբայմը բռնած էր՝ որ ոչ ոք
 զինքը կը ճանչնար, ու ոչ ոք զինքը մարդումը տեղ

կրդընէր պալատին մէջ, և սակայն ամմէն ուզածը ձեռաց տակէն կը գործէր, նման ան մարդուն՝ որ խաղի մէջ ամմէն բանը կը նէ, բայց վարագուրին (փէրտէյին) ետեւը ըլլալուն համար՝ ոչ ոք զինքը կը տեսնէ: Եւ որ էն առաջին գործքը Կոստանդիանոսին ձեռքովը Լքիոսը ետ կանչել տալը եղաւ: Կոստանդիանոս կարծելով թէ Լքիոսին հաւատքը նիկիական հաւատքէն տարբերութիւն չունի, հրաման խրկեց, որ Լքիոսը ետ դառնայ: Վահանային բերանը միշտ աս էր Կոստանդիանոսին առջեւը „Լքիոսը, „յանցաւոր ելաւ, վասն զի իրեն ականջ չհղորին, „հրաման տայ տէրութիւնդ անոր քեզի գալու, „ու տեսնայ թէ րնչպիսի հնազանդ կըլլայ ժողովին „վճռոյն: (Թող գայ ուրեմն՝ ըսաւ Կոստանդիանոս, „և եթէ ըսածիդ պէս ընելու ըլլայ՝ փառքք և „պատուով կը խրկեմ զինքը յԱղէքսանդրիա “: Բայց Լքիոս խորամանկը կեղծաւորութեամբ ցոցուց՝ թէ չուզէր թողուլ իր առանձնութիւնը, որպէս զի աւելի ևս շարժէ ղ Կոստանդիանոս զինքը ետ կանչելու: Իրաւքընէ՝ Կոստանդիանոս տեսնալով՝ որ Լքիոսը ասանկ ծանրէն կը բռնէկոր, թուղթմը գրեց անոր իր ձեռքովը, ըսելով թէ՝ շատ կը բաղձամ տեսնալ զքեզ, եկու, մի վախճար իզմէ, երեսէ չեմ ձգեր զքեզ. և որպէս զի շուտով գաս կը հրամայեմ որ թագաւորական կառք ու ձի բռնես: Եւ եղածին պէս Լքիոս խիստ ուրախացաւ, ու ճամ

բայ ելաւ շատմը Կոստանդիանոսին գալու: Թէ
ինչ շփոթութիւններ ասկից ելան՝ կրպատմենք
քիչմը ետքը: Հիմակ պատմենք, թէ Կոստանդի-
անոս ինչպէս շինեց զԿոստանդնուպօլիսը՝ այն է՝
Ստամբուլ:

ԳԼ ԼԹ.

Կոստանդնուպօլիս շինութիւնը:

ԱՄ Խ 330.

Կոստանդիանոս տեսնելով զինքը մի միայն թա-
գաւոր Հռովմայեցւոց ընդարձակ տէրութեան մէջ,
մըտմըտաց՝ որ մեծ քաղաքմը շինէ, բայց աս քա-
ղաքը անանկ աղւոր, անանկ մեծ, ու անանկ փա-
ռաւոր ուղեց շինել, որ աշխրքիս մէջը անոր նմանը
չի գըտնըվի: Եւ մտքի վրան ըլլալով, շարունակ
յարմար տեղ փնտրուելու ետեւէ էր, և որովհետեւ
միտք ունէր իր ընտանիքը դէպ 'ի Լքեւելք փոխա-
դրել շատ պատճառներու համար, անոր համար այն-
պիսի տեղմը կը փնտրուէր որ անառիկ ըլլայ թշնա-
միներէն: Ս'էյմը մըտմըտաց՝ որ զհին հրովադան
այսինքն՝ ծովեզերեայ մայրաքաղաքը Լոփային մէջ

այն է՝ Էսիկ Սփարկու, շէնցընէ ու անոր վրայ սկսի ստակ խարճել, բայց ետքը երբոր տեսաւ Հելլեսպոնտոսին ծովափունքը, այն է՝ Լիւլէ պօլու պօղապօ որուն վրայ որ՝ Հոմերոսին բանաստեղծական գրիչը աղւոր ստորագրութիւն ըրած էր, փոխեց միտքը, ու ընտրեց ընդարձակ դաշտմը երկու սարաւանդին (տաղպուռնուի) մէջ, և շուտմը սկսաւ պատերը շինել տալ։ Պատերը գետնէն եզմը բարձրնալէն ետեւ, դարձեալ Լիոստանդիանոս միտքը փոխեց, և անոր տեղը ընտրեց Բիւզանդիոյ աղւոր ու սիրուն դիրքը։ Հրաման խրկեց ամմէն դին ու ուրչափ որ իմաստուն, ու վարպետ ճարտարապետներ կարնէ՝ ամմէննալ կանչել տրվաւ։ Բացաւ Թագաւորական գանձը, ու սկսաւ անխնայ խարճել։ Քաղքին առաջուց ունեցած պարսպին վրայ պարիսպմընալ պատել տրվաւ երկու մղոն (միլ) աւելի, բայց աս պարիսպը իր որդւոյն ատենը լըմնցաւ։ Երբոր շէնքը կը շինվէր, բանւորներուն մէկը տեսնելով որ պատը շատ կերկրննայկոր՝ հարցուց Լիոստանդիանոսին՝ Թէ ինչվան ուր պիտի շինվի պատը. պատասխան տրվաւ Թէ՝ ինչվան որ իմ առջևէս դացօղը (այսինքն Լստուած) զիս կայնեցնէ։ Ուզեց որ Հռովմայի պէս պատի մէջ ըլլան եօթը բլուրներնալ, որպէս զի ան բլուրները զարդարէ ու գեղեցկացընէ։ Եւ տմը շինել տրվաւ Հռովմայու Լիամբիտոլինին տեղը՝ անոր նման շէնքմը, որ զար-

գարգիսն էր բաղնիքներով, ջրմուղներով, ու կամարակապ գաւիթներով: Երկու մեծամեծ շէնքեր շինել արվաւ, որպէս զի հոն տեղա իմաստուն ծերերը մէկ տեղ գան, ու քաղքին բարւոյն համար իրարու հետ խորհուրդ ընեն: Եւ երջապէս այն ամենայն բաները՝ որ քաղքիմը հարկաւոր էին շինել տրվաւ: Բայց ասոնց մէջը խիստ գեղեցիկ էին այն երկու հրապարակը, որուն ամեն տեսնողները կը զարնրվէին: Որոնց մէկը էր քառակուսի ընդարձակ տեղմը, որուն շրջանակը կամարակապ գաւիթմը կար՝ երկու շաքք սիւններով, և այս հրապարակը եղած էր իբրեւ թէ փակմը թէ մեծ եկեղեցւոյն և թէ արքունի պալատին, որ դիմացէ դիմաց միօրինակ բարձրութեամբ շինված էին: Հրապարակին մէջ տեղը մեծակառոյց սիւն մը էր տընկըված, և այն սեան վրայ կայնած էր սրբուհի Հեղինայ արձանը: Այն մէջ տեղը ոսկիէ մղոնաչափմը*) կար

*) Աս մղոնաչափը հնարեց Կայիոս Գրակկոս Հռովմայեցի արիւստը, որ բոլոր Ճամբայները մղոնի վրայ բաժնեց, ու ամեն մէկ մղոնին լըմնցած ատենը մարմուռ քարէ սիւնմը անկել տրվաւ, որուն վրայ գրված էր թէ Հռովմայէն ինչպան հոն քաշի մղոն տեղ է: Արդ Կոստանդիանոս ալ ուզելով իր շինած քաղաքը Հռովմայու նմանցընել, անոր նըմանը շինել ու կանգնել տրվաւ հաստեղս, որով-

փառաւոր ու արձաններով շինած կամարիմը վրայ
հեծցուցած : Իսկ երկրորդ հրապարակը քաղքին
մէջ տեղը շինված կլոր տեղ մի էր , որուն անունը
կրտսէր՝ Հրապարակ Կոստանդիանոսի : Հրապարա-
կին շրջանակը գեղեցիկ ու մեծաշէն սիւններ պար
բռնածի պէս տընկրված էին , մէջ տեղաց գեղեցիկ
աղբիւր մի կըրդլէր որուն վրայ հովուիմը արձան
կար , ինչպէս ուրիշ աղբիւրներուն վրան ալ , բայց
ասոր վրայինը խիստ զարդարուն էր ու պզտիկ պզտիկ
փորված պատկերներով գեղեցկացուցած էր , և իս-
նիէլ մարգարէին պէս առիւծներուն մէջ կեցած էր :
Բայց այս հրապարակին գլխաւոր ու մեծ զարդը էր
պորփիւր (սօմաքի) քարէ մեծագին տիւնիմը , որ Կոս-
տանդիանոս Հռովմայէն բերել տրված էր : Եւ սեան
վրայ կայնեցուց Եպողոնին պղնձի արձանը , որուն
անունը դրվեցաւ Կոստանդիանոս : Եւ արձանը աջ
ձեռքովը բռնած էր արքունական գաւազանը , իսկ
ձախ ձեռքովը աշխարհքը : Վլխուն վրայ խօթված
էր Վրիստոսի բաւուր , և ձեռքին վրան ալ սուրբ
խաչափայտը : Եւ արձանին վարի դին կային 12 սա-
կառի (սէլէ) ու 7 զամբիղ (զէմպիլ) հացի կտոր-

հետեւ ամեն արքունի ճամբայները սակից էրսկը-
սէին : Աս սովորութիւնը հիմակ Եւրոպայի մէջ
հասարակ է , որ մեծ գիւրութիւն կուտայ ճամբորդ-
ներուն :

վանքներ, 'Նոյեան տապանին շինութեան գործիք-
ները, և իւղին ամանը՝ որով 'Քրիստոս օծվեցաւ. և
գրված էր այսպէս " Ո՛վ էջ 'Քս որ տերդ ես
„աշխարհի, քեզի աս քաղաքը ու Հռովմայեցւոց
„տէրութիւնը հնազանդեցուցի; անփորձ պահէ ասիւ-
„կայ ամէն վտանգներէն " : 'Մմէն տարի պատ-
րիարդը իրեն քահանայներուն ու թագաւորին հետ
մէկ տեղ թափօրապէս աս արձանին կերթային ու
ձայնաւոր աղօթք կրնէին քաղքին պահպանութեանը
համար: 'Ս արձանը ետքը սաստիկ հողմէ մը կոր-
ծանեցաւ, և անոր տեղը խաչմը տրնկրվեցաւ: 'Նոյն
հրապարակին մէջ կոստանդիանոս շինել տրվաւ
նաև այն խաչանշանը որն որ՝ երկինքը իրեն երև-
ցած էր բոլորովին ոսկեզօծ: 'Քաղքին երկու ծայ-
րը երկու մեծամեծ պալատներ շինել տրվաւ, մէկը
ծովին քովը, որուն ժողովուրդը մեծ պալատ կը-
սէր. վասն զի խիստ մեծ ընդարձակ բարձր ու փա-
ռաւոր ըլլալով՝ Հռովմայու կապիտոլիոնէն վար
չէր մնար: 'Ս պալատին մէջը մեծ սրահմը (սու-
ֆա) կար, որուն ձեղունը (թափանը) բոլոր ոսկե-
զօծ կտոր կտոր փայտերէ էր շինած, իսկ մէջ տե-
ղը մեծագին ու պատուական քարերէ խաչմը էր
շինված, անանկ որ՝ եթէ մէկը գլուխը վեր կըվեր-
ցընէր նայելու՝ ոսկւոյն ճառագայթները իրար զար-
նելով ալեկոծութիւնմը կըձևացընէին: 'Վմանապէս

քաղքին մէկալ ծայրնալ ասոր պէս փառաւոր ու մեծաշէն պալատ մի շինել տրվաւ :

Լորենի շէնքերուն մէկնալ էր ձի վազընելու տեղը (աթմէյտանը), որ Կոստանդիանոս շինել տրվաւ, բայց չէ հիմակվանը՝ որ աւրըված սւ ապակա նած էր այլ ան ատենը՝ որ թէ քաղաքացիներուն, և թէ դրսեցիներուն աչքը իրեն գեղեցկութեանը հետ կրկապէր : Չեմ ուզեր մանր մանր ստորագրել թէ աս շէնքին և թէ ուրիշ շէնքերուն որպիսութիւնը, ով որ կուզէ կրնայ աշխարհագրութեան գրքեր կարդալ, ու անոնցմէ իր բարի հետաքրքրութիւնը գոհ ընել : Սիսյն կրսեմ՝ որ աս ձիւնթացին մէջ փառաւոր սրահ մի կար, ուր թագաւորը ու մեծա մեծները մեծ օրերը, թէ կրօնի օր ըլլայ, և թէ թագաւորութեան՝ խրախութիւն կրնէին, բոլոր արծթէ պաասներով (թախըմներով) ու ամաններով . իսկ սուրբ հրաշափառ ծննդեան օրը ասկիէ սպասներով :

Կոստանդիանոս ուզելով ջնջել մարտիկներուն անգութ սովորութիւնը, ամփիթէատրոնմը շինել տրվաւ՝ որ հոն մարդիկները գազաններու հետ և ոչ թէ իրարու հետ կռուին սրով . և այսպէս քանի գնաց կամաց կամաց ատ գեշ սովորութիւնը վերցըվեցաւ, մինչև ետքի ատենները ուրիշ մարդ չէր ելլեր գազաններու հետ կռուիլ՝ բայց եթէ 'ի մահ դատապարտեալները :

Ինչ չէնք որ շինել արժաւ Կոստանդիանոս,
ամեննալ զարդարեալ եմն գեղեցիկ սիւներով ու
բարակ՝ փորձեալ արձաններով, որոնք որ Կոստան-
դիանոս կուգրերուն առճարներէն հանած ու պա-
հած էր: Ինչպէս ըսի, ո՞վ որ կուզէ տեղն 'ի տե-
ղը խմանալ պէտք է՝ որ ուրիշ գրքերու ալ ձեռք
զարնէ, ու ուրիշ գրոց պարտեզներու մէջ ալ պը-
տըտի, գիտնալով որ՝ քաղաք ու տխորժելի մեղրը
մէկ պարտեզին ծաղիկներէն չխժողվելիք, այլ պէտք
է մտքը տնգին ասդին գրոց պարտեզներու մէջ
թռչնալի, ու զանոնք աղէկմը կարդալով մեղուի
(առքի) նման մեղր շինել մտքին բեթակին մէջ:
Ընաջ երթանք անանանք թէ՛ Կոստանդիանոս ինչ
եկեղեցիներ շինել տրվաւ Կոստանդնուպօլսին մէջ,
և թէ ինչ կարգեր դրաւ, կամ թէ ինչ ճամբայ-
ներ բռնեց աս քաղաքը շինցնելու ու պայծառա-
ցընելու:

ԳԼ . Խ .

Կոստանդինոս թողալը Ռեքլմէլը- Էփեի իւլայ .
 պէտքէն Բարեւարդուլիաններ իւլանէ . ու շոք Էիւ-
 դէյիներ շինել Կոստայ :

Աճ ան 330 և 331 :

Եւ յալափ շէնքեր շինել տալէն ետքը, էզմը պա-
 րապ տեղ որոշեց Կոստանդինոս, որպէս զի կա-
 մաց կամաց անոնք ալ հրապարակական շէնքերով
 զարդարէ : Բայց որովհետեւ քաղաքը բնակիչներուն
 համար կը շինվի, անոր համար Կոստանդինոս ու-
 թիշ տեղերէն մարդիկներ հրաւիրեց պարգևներով
 ու արտօնութիւններով, որպէս զի գան ու հոն
 բնակին : Եւ զմը հոյակապ պալատներ շինել տրվաւ
 մեծ մարդիկներուն համար՝ որոնք որ հրաւիրեց, և
 էզմընալ հասարակ տուններ շինել տրվաւ ուրիշ
 հասարակ մարդիկներուն համար : Եւ պատճառաւ
 շատ հռովմայեցի ազնուականներ ուղղենալով Կոս-
 տանդինոսին հաճելի բանմը ընել, ու անոր աչքը
 մանել՝ թող տրվին հռովմ քաղաքը, ու Կոս-
 տանդնուպօլիս եկան, և հոն իրենց մեծութեանը
 ու հարստութեանը համեմատ տուն տեղ ըրին :
 Բայց աս Կոստանդինոսին սէրը ու բաղձանքը՝ որ

ունէր զՎոստանդնուպօլիս մեծքընելու, չափը շատ
անցաւ, վնդի նոր օրէնքմը դնելով մինչև Լ՝սիա և
'ի Պոնտոս իր հպատակեալները բռնադատեց, որ
ոչ դք կարօշ ըլլայ իր ժառանգութեանը վրայ
արամադրութիւնմը ընել, ինչպէս որ տունմը շինել
չիտայ 'ի Վոստանդնուպօլիս: Բայց տս օրէնքը
փոքր թիւ հոգոսին ատենը վերցըվեցաւ՝ որ ժամանա-
կը քաղաքը բնակիչներով արդէն լեցված էր:
Լ՝սանկով այնչափ բաղմամարդ եղաւ տս նոր քա-
ղաքը ինչպէս Լ՝ղեքսանդրիոյ, Լ՝սիոյ, Լ՝սորես-
տանի, ու Փիւնիկիոյ, նաւերը չէին բաւեր կերա-
կուր ներս բերելու:

Երբոր ասանկ Վոստանդնուպօլիսը կը շէնար
ու կը գեղեցկանար, մարդիկները նայելով անոր գե-
ղեցկութեանը՝ թէ՛ հարուստ և թէ՛ աղքատ ամմէն
դիաց հոն կը թափէին, մանաւանդ ծովեզերեայ քա-
ղաք ըլլալուն համար, ըստ որում վաճառականու-
թեան շատ յարմար է: Վոստանդիանոս ուզեց՝ որ
աղքատներուն օգնութիւնմը ընէ, ուստի հրաման
հանեց՝ որ ամմէն օր աղքատներուն հաց միս ու եղ
տըրվի որչափ որ պէտք է նէ: Ետքը 332 երորդ
տարին հացը՝ ցորենի փոխել տըվաւ, ու ամմէն օր
80000 չափ ցորեն բաշխել կուտար աղքատներուն:
Ոչ միայն կենդանի աղքատներուն հոգ տարաւ
Վոստանդիանոս, այլև մեռեալ աղքատներուն:
Բարեպաշտական ընկերութիւնմը դրաւ 950 հոգի

չափ զանազան արհեստաւորներէն, և զանոնք ամ-
 մէն քաղաքական տուրքերէն ազատ ըրաւ, որպէս
 զի աղքատ մեռելները թաղեն: Բայց ամմէն բանէն
 աւելի Կոստանդիանոս հոգ տարաւ՝ որ աս նոր քաղ-
 քին մէջէն կռապաշտութիւնը ջնջէ, ուստի նորէն
 հրաման հանեց՝ որ կռուքերը կործանին, ու անոնց
 տաճարները աղէկմը մաքրելէն ու օծելէն ետքը՝
 քրիստոնէից եկեղեցի շինեն: Եւրեց ու ջնջեց բո-
 լորովին կռապաշտներուն տօնախմբութիւնները, ու
 իր քաղաքը ըրաւ բոլորովին նոր քաղաք, և քաղա-
 քացիները նոր ժողովուրդ:

Կոստանդիանոսին շնամբ եկեղեցիները չափէ
 դուրս շատ են ու չափէ դուրս ալ աղւոր են:
 Բայց մնը մէկ քանի երևելիները պատմելով՝ առաջ
 կանցնինք: Եւրդ՝ ասոնք եղան. նախ եկեղեցին անուա-
 նեալ Եսապոս-ճոյ Եսապոս-Էլ-անը պոսինքն՝ որդւոյն Ես-
 տուծոյ, և եկեղեցին սրբոց առաքելոց: Եւաջինը՝ ի
 հնուց կար, բայց ոչ այնչափ մեծ ու գեղեցիկ, որ
 Կոստանդիանոսին ատենը առաջին մայր եկեղեցի ե-
 ղաւ: Ետքը Կոստանդիանոսին որդին Կոստանդ ա-
 ւելի ևս մեծցուց աս եկեղեցին, և անունը դրաւ
 եկեղեցի սրբուհւոյն Սօֆիայ, որն որ հիմալ Եյա
 Սօֆիա կը կոչվի: Եւրկրորդ գլխաւոր եկեղեցին՝ էր
 սրբոց առաքելոցը՝ ուր որ Թագաւորներ ու եպիս-
 կոպոսներ կը թաղվէին: Եւս եկեղեցւոյն շէնքը Եւ-
 սեբիոս պոսպէս կըստորագրէ: „ Եւնքին մարմինը

«կըսէ եր խաչաձև, ու գետնէն մինչև վեր մարմնու
 ,,քարէ էին պատերը: Ձեղունը արուրէ (թուճէ)
 ,,գեղեցիկ ոսկէզօծած էր: Վաճառքին մէջքը գօտ
 ,,ւոյ պէս պատած էին ոսկի վանդակասիւններ (պար
 ,,մախլըխներ): Իսկ ճակատը ոսկեզօծ տախտակ
 ,,ներով գեղեցիկ շինած էր: Լս մեծ շէնքը քառա
 ,,կուսի բակիմը մէջ կղզիի պէս մինակուկ կայնած
 ,,էր, ամենևին ուրիշ շէնքի մը հետ կապակցու
 ,,թիւն չունենալով: Բակին շրջանակը կամարակապ
 ,,երկայն գաւիթմը կար, ուսկից որ կրմանը վեր քա
 ,,հանայններուն խուցերուն մէջը: Լս եկեղեցին
 երբոր լըմնցաւ՝ Կոստանդիանոս ալ մեռնելու մօ
 տիկցած էր, և վրայէն քսան տարի անցնելէն ետ
 քը, Կոստանդնոքոգեց ասիկա՝ որպէս զի չիփըլ չի:
 Բայց ետքը երկրորդ Սէհէմմէտը քակել տըվաւ,
 ու անոր նիւթերով մզկիթ (ճամիմը) շինել տըվաւ:
 Կոստանդիանոս աս պակասութիւնը միայն խօթեց
 իր շինել տուած շէնքերուն մէջ, որ բաղձալով քա
 ղաքը շուտով շէնցած տեսնել, ու երկար ժամա
 նակ չիկարելուն համբերել՝ չափէ դուրս կարտոր
 ցընէր բանւորները որ շուտով լըմնցընեն, ասան
 կով շէնքերը խորունկ հիմ չունենալուն համար՝
 ամուր չէին ըլլար: Ինչպէս վերը ըսինք Կոստան
 դիանոս շատ եկեղեցիներ շինել տըվաւ թէ քաղ
 քին մէջը. և թէ քաղքէն դուրս, բայց թէ որն է
 իրեն շինածը և որը չէ՝ ստոյգ չիգիտցըրվիր: Լս

միայն ստոյգ է՝ որ սուրբ Սիբայէլէն եկեղեցին
 Լոստանդիանոսը շինել տրված է, որ այնչափ գե-
 ղեցիկ ու փառաւոր էր, ինչպէս Ժողովուրդը անոր
 նայելէն չէին կրնար կըշտանալ, և անոր համար ան-
 թիւ բազմութեամբ կուգային ու կըլեցվէին անոր
 մէջը: Լըպատմըվի՝ թէ աս եկեղեցւոյն մէջ շատ
 հրաշքներ եղած է, ինչպէս կըպատմէ Սողոմոնոս
 Բրոպիանոս թագաւորին բժշկին համար, որն որ կը-
 սէ, ինձի շատ ծանօթ էր: Ուստի աս բժիշկը, կը-
 սէ, ամենևին չէր հաւտար, որ չիսուս Վրիստոս
 ու կենարար սուրբ խաչը զմարդիկ կարօղ ըլլան
 փրկութեան հասցընել: ()ր մը ասիկայ կըգտնըվի
 աս եկեղեցւոյն մէջ, ու այսպէս տեսիլքմը կըլայ
 իրեն: Եսորանին վրայ եղած խաչերուն մէկը կե-
 ղւայ իրեն տեսիլքին մէջը, ու խաչէն ձայնմը կու-
 գայ իրեն ըսելով, թէ չիսուս Վրիստոս խաչ ել-
 լելէն ետքը՝ ոչ մարդիկները և ոչ հրեշտակները
 մէկումը կրնան օգնութիւն ընել առանց սուրբ խա-
 չին անբարբառ բարեխօսութեանը, և չիսուսի
 Վրիստոսի միջնորդութեանը: Եսոր վրայ բոլորո-
 վին դարձաւ բժիշկը ու ամմէնուն քարոզեց իրեն
 եղած տեսիլքը: Եսոր նման շատ հրաշքներ աս
 եկեղեցւոյն վրայ կըպատմըվին:

Լոստանդիանոս տեսնալով որ եկեղեցիներուն
 խիստ հարկաւոր է Եստուածաշունչ սուրբ գիր-
 քը, մարդ խրկեց Լասերիոս կեսարացւոյն՝ որ շուամը

յիսուս ձեռք Լստուածաշունչ օրինակել տայ, և
երկու Թագաւորական կառքերու (առապաներու)
վրայ դնէ, ու սարկաւագիմը ձեռքով խրկէ 'ի Կոս-
տանդնուպօլիս, և ինչ որ ծախք կերթայ՝ ամմէնք
ինքը կըվճարէ :

ԳԼ . ԽԸ .

Կոստանդնուսին ըրած հանդիսութիւնը չազատ
նուիրելու արէնը . ու զանապսն պարիսնէրը՝
որ արժատ իր պաշտօնադարձութիւնն :

Աճ 330 մինչև 333 :

Երբոր քաղքին պատերը վեր ելլալ սկսան ու
շէնքերով էզմը տեղեր՝ որչափ որ կարելի էր, զար-
դարվեցան, ուղեց Կոստանդիանոս իր անունը
դնել քաղքին վրայ, և միանգամայն անիկայ ամեն-
օրհնեալ սուրբ Կոյս Լստուածածնին պաշտպա-
նութեանը նուիրել : Ուստի մեծ տօնախմբութիւն՝
մեծ հանդէս, ու մեծ պատրաստութիւն տեսնելու
ետեւէ եղաւ ! Ուղեց որ որչափ մեծութիւն, որչափ
հարստութիւն, ու որչափ կարողութիւն ունինէ՝
ամմէնը 'ի գործ դնէ աս հանդիսութիւնը փառա-

ւոր ու շքեղ ընելու համար : Հանդիսութիւնը
 սկսաւ Սպիտակ ամսոյն 11 երորդ օրը . 330 երորդ
 տարւոյն մէջ . և տեւեց 40 օր : Ըն 40 օրը հոգեւ
 ւոր ուրախութիւն ու մարմնաւոր ուրախութիւն
 մէկ տեղ կըլլային , մէկը զմէկալը չէր զրկեր : Եւ
 պիտոյններուն ու քահանայներուն բերանները
 քաղցր սաղմոսերգութիւններով , ու երկնառաք
 փառաբանութիւններով լեցված էին : Ըմեն օր
 Վրիստոսին գանձանակներուն այսինքն աղքատ
 ներուն առատ ոգորմութիւն կըբաշխուէր , թէ
 հաց , թէ գինի , և թէ կերակուր : Իսկ մարմնական
 խաղեր զուարճութիւններ ու զբօսալի հանգէմներ
 անպակաս կըլլային : Ըստպիսի մեծ ու հռչակաւոր
 հանդիսութեան յիշատակը պահելու համար՝ Կոստանդիանոս
 ապագրեց , որ ամեն տարի հանդիսու
 թիւնը ընեն Սպիտակ ամսոյն 11 երորդ օրը , որ օրը
 իր անունը դրաւ իր շինած քաղքին վրայ : Ուս
 տի երբոր նոյն օրը կուգար , պարգևներ կըբաշ
 խէին զօրաց ու ժողովրդեան մէջ , Կոստանդիանոս
 սին արձանը փառաւոր ու շքեղ կառքիմը վրայ
 կըդնէին , և անոր շրջանակը բոլոր իշխանները՝ զօ
 րապետները՝ ու մեծամեծ պալատականները կըպա
 տէին ձեռքերնին վառած հաստը մոմերով ու բե
 րանին անուշ երգերով լցված : Սամանակին թա
 գաւորը ձիւնթացին տեղը կընստէր գահիմը վրայ ,
 և առջևէն անցած ատենը , ոտք կելար ու անոր

յարգութեամբ բարև կուտար : Իսկ ժողովուրդը իրարու վրայ ելլելով արձանին ետևէն խուռն բազմութեամբ կերթային ու կերգէին , ինչպէս որ արձանը կըսարկէր ու կըղրկէր պորփիւր սեան վրայ :

Ըստպիսի հանդիսութեամբ Կոստանդիանոս իր անունը քաղքին վրայ դնելէն ետքը , կոչեց անիկայնոր կամ երկրորդ շուրջ ինչպէս կիմացվի քարէ սինեմը որ տընկըված էր հրապարակի մէջ , որուն վրայ փորված էր Կոստանդիանոսին տըված օրէնքներուն մէկը : Ի՛նչ արտօնութիւններ ու ինչ իշխանութիւններ՝ որ հին շուրջային տըված էր , նոյն արտօնութիւնները ու նոյն իշխանութիւնները տըվաւ նաև նոր շուրջային այսինքն Կոստանդնուպօլսին : Ենթադրեալները , բաժնեց անիկայ բոլորովին հին շուրջային իշխանութիւնէն . զատ հիւպատոսական տօթոս հոն տեղս դրաւ , ու զատ իշխանութիւն օրինաց մահու և կենաց հոն տեղս հաստատեց :

Շուրջային պէս ծերակուտական իշխանութիւն խօթեց անոր մէջ , բայց աս ծերակուտական իշխանութիւնը թէպէտ շուրջային ծերակուտական իշխանութեան պատուոյն հաւասարեցաւ , սակայն անոր հեղինակութեանը չի հաւասարեցաւ , վասն զի Կոստանդիանոսին յաջորդները նոյն պատիւը ու նոյն իշխանութիւնը չէին իտար ծերակուտին Կոստանդնուպօլսի , որն որ կըսըղկէր ծերակու-

տին Հռովմայու : Ուղեց Կոստանդիանոս որ իր քաղաքը Հռովմայէն զատէ նաև ուսման կողմանէ, ուստի ասոր համար նոր նոր դպրոցներ ու համալսարաններ բանալ տրվաւ, վարպետներ բռնեց, ու անոնց պէսպէս իշխանութիւններ ու արտօնութիւններ տրվաւ, որպէս զի սրտանց աշխատին տղաքը սորվեցնելու : Գրքատունսը սկսաւ շինել տալ, որ ետքը աշխրբիս մէջը երևելի շէնքերուն մէկը եղաւ : Յուլիանոսին ատենը անանկ փառաւոր ու անանկ մեծ էր, որ 120000 մեծամեծ մատեաններ մէջը կառնէր : Եւ գրքատունը իր գրքապետովը ու տասվերկու գրագէտ մարդիկներով՝ որոնք միշտ գրքատան մէջը կրկենային՝ երեւ տրվաւ իմաստութեան ատեցօղ ամպարիշտ Բասիլիսկոսը, Կոստանդիանոսէն ետքը եկօղ թագաւորները՝ ամ մէննալ իրենց թագաւորական աթոռին դրին ՚ի Կոստանդնուպօլիս, որ քանի գնաց այնչափ պայծառացաւ՝ ինչպան հարստութեան ու բազմամարդութե կողմանէ գերազանցեց քան զհին Հռովմ : Պատմիչսը աղէկ խորհրդածութիւնսը կրնէ աս քաղքիս վրայ : Եւ այնչափ հարստացաւ ու այնչափ մարդիկներով լեցվեցաւ կրսէ՝ աս քաղաքը, վասն զի Եւստուծոյ օրհնութեանը արժանացաւ խիստ աղքատասէր ըլլալուն համար, ժողովուրդը սաստիկ ողորմած ու բարեպաշտ էին, և աս պատճառաւ թէ հեթանոս և թէ հրեայ տեսնալով քրիս-

տանէից բարեկրօն քաղաքավարութիւնը՝ կը դառնային ու քրիստոնեայ կըլլային հօն տեղս :

Լյոստանդիանոս տեմնալով որ իրեն ընդարձակ թագաւորութիւնը շատ ճիւղ ունօղ ծառիմը պէս տարածած է , մամըտաց , թ ինքը մինակ բաւական չէ անիկայ աղէկ կառավարել , ուստի ոստիկաններ (քեահայպէյեր) նստեցուց , ու ասոնց մէկուն տըվաւ Լ՛ըւելք , մէկուն Խլրիկիա , մէկուն Խատլիա , և մէկուն Վաղդիա : Լ՛ս երկիրները ունէին իրենց տակը զանազան քաղաքներ , և անքաղաքներուն վրայ ալ դրվեցան ամմէն մէկ ոստիկանին իր աթոռակալը (վէքիլը) : Խսկ զօրաց վրայ դրաւ երկու ստրատելատներ (սէրասկէրներ) , մէկը ոտանաւոր զօրքին վրայ , իսկ մէկսլը ձիաւոր զօրքին վրայ , ուրիշ մարդ մի ալ դրաւ , որ ամմէն զօրաց թօշակը (էօլէֆէն) տայ : Լլերևայ թէ աս բանս աղէկ ըրած չըլլայ Լյոստանդիանոս , վասն զի եթէ աս թօշակ բաժնելու իշխանութիւնը անոր ձեռքը ըլլար , որուն որ ձեռքն է զօրքը կառավարել , զօրքը աւելի կը վախնար իր զօրապետէն , ու աւելի հնազանդութիւն կընէր անոր , որ չըլլայ թէ թօշակը քիչցընէ : Ըսէպէտ կրնանք ըսել թէ մէկ կողմանէ աղէկ ըրաւ , որ աս երկու իշխանութիւնը իրարմէ բաժնեց , ու զատ զատ հոգիներու տըվաւ , վասն զի ասով ապստամբութիւն դժուարաւ կրնար ըլլալ , ըստ որում դժուար է երկու հոգւոյ միա-

բանիլ . քան թէ մէկ հոգւոյ ինքիրեն ուղածին պէս
գործել : Ուրիշ պատիւմը նալ հնարեց Վոստանդի-
անոս , որ կըսվէր պատրկութիւն (պէյղատէութի) :
Ըսիկա մինակ պատիւմը նէր , որ իր հետը ամենեւին
իշխանութիւնմը չունէր . բայց այնչափ մեծ պատիւ
էր՝ որ միայն հիւպատոսութեան պատիւէն վար էր ,
իսկ մէկալ ամմէն պատիւներէն վեր էր : Ըն զօրա-
պետները որ իրենց գնդերովը շարունակ ապստամբ-
ներու դէմ պատերազմի կերթային , զանոնք Վոս-
տանդիանոս դուքս (փաշայ) անուանեց : Ըս պա-
տիւը հօրմէն կընար որդւոյն վրայ անցնիլ , բայց
միայն պէտք էր որ որդին ծառայութիւն ընէր թա-
գաւորին զօրքը կառավարելով , ու ան դին աս դին
պէտք եղած տեղը երթար ու աշխատէր : Ըս պա-
տիւները Վոստանդիանոս տըվաւ միայն անոնց , ո-
րոնք որ խիստ արդիւնաւոր էին իր տէրութեանը
մէջ , ու արժանի էին այնպիսի պատիւ ընդունելու ,
որ եթէ Վոստանդիանոս տալու չըլլար , անտարա-
կոյս տրտունջ կընէին իրմէն իր պաշտօնատէրնե-
րը , և միանգամայն սիրով ծառայութիւն չէին ը-
ներ իրեն :

ԳԻ. ԽԲ.

Կոստանդնուս Խոզէ որ սուրբ Լիւանաս վարդա-
պետ ընդամէ իր Էկեղէցոյն Դէջ . և սուրբ
Լիւանասը առօր Կրիկ չեմէր :

Աճ 22 331 և 332 :

Կարդացողը մտքը բերե քիչմը առաջ կարդա-
ցածը՝ Թէ Բնչպէս Լճիոսը քշվեցաւ , և Թէ Բնչ-
պէս ետքը Կոստանդիանոսէն ետ կանչվեցաւ :
Լճի՝ երբոր Լճիոս Կոստանդիանոսին դէմը ելաւ ,
Հարցուց իրեն Կոստանդիանոս Թէ՝ ‘Լիկիոյ ժողո-
վին հաւատքը կընդունիս : Պատասխան տրվաւ
Լճիոս Թէ հրամմերես կընդունիմ : Որպէս զի
ամենայն տարակոյսը վերցըվի՝ ըսաւ Կոստանդիա-
նոս , հաւատոյ դաւանութիւնմը տո՛ւր գրով : Շուտ
մը Լճիոս գնաց գրեց հաւատոյ դաւանութիւնմը ,
բայց այնպիսի բառերով որ երկու կողմնալ կընայ-
ին մեկնըվիլ Թէ ուղղափառական և Թէ հերե-
տիկոսական կողմը : Եւ հաւատոյ դաւանութիւնը
Լճիոս տալէն ետքը Կոստանդիանոսին , աղաչեց
որ շատ չուշացնէ զինքը նղովէն արձրկել տալու ,
որովհետեւ՝ կըսէր՝ չեմ կընար պատմել՝ Թէ Բնչ
դառն տրտմութեան մէջ է սիրտս քանի որ եկե-

զեցւոյն հաղորդութենէ դուրս ելած եմ, եւ գիտեմ ինչ քաշեցի ու ինչպէս լալով անցուցի այն պքսորանաց օրերը : Եւ հիմակ աչքիս հիչ մէկ բան չերևար անանկ ինձի սիրելի ու անանկ բաղձալի, ինչպէս եկեղեցւոյն մէջ մտնել : Այսպիսի խորամանկ խօսքերուն Կոստանդիանոս հաւտալով՝ կարծեց թէ ինչպէս որ խօսքերը զգջացեալ ապաշխարողիմը խօսքեր եննէ, ասանկ ալ ըսողը զգջացեալ ապաշխարող է, ուստի ուրախացաւ անոր վրայ ինչպէս հովիւմը կուրախանայ կորսըված ոչխարիմը վրայ, և ըսաւ իրեն թէ մի վախնար ես կը հոգամ զքեզ մայր եկեղեցւոյն գիրկը խօթելու, ուսկից որ չար տարածայնութիւնը հանեց զքեզ : Ուրախանալով Արիոս Կոստանդիանոսին աս խօսքին վրայ, առանց ատեն կորսնցընելու շուտմը գնաց յԱղեքսանդրիա, և պարծենալովմը սուրբ Եթանասին դէմը ելաւ, ու խնդրեց որ զինքը իբրև ուղղափառ ընդունի : Սուրբ Եթանասը իմանալով անոր խաբեայ միտքը, աս քաղաքը մտնալ իսկ քեզի կարգելեմ՝ ըսաւ՝ ո՛ւր մնաց որ եկեղեցւոյն մէջ մտնելու : Երբոր ասանկ վճնտեց զինքը սուրբ Եթանասը, ամբթով լեցվեցաւ Արիոս, ու գնաց իր մտերիմ բարեկամներուն յայտնեց, որոնց ձեռքովը նային շշջիւնմը (փրսփիւսմը) մտաւ ժողովրդեան մէջ սուրբ Եթանասին դէմ : Իսկ Եւսեբրիոս նիկոմիդացին ու Թեոֆիլտէս անանկ բարկացան սուրբ

Լժանասին վրայ՝ որ ինչպան մէջերնին խորհուրդ
ըրին իրեն դէմ սառտիկ հալածում հանելու : Բայց
որպէս զի ճամբովը ըլլայ՝ Լսեցիս նիկոմիդացին
լաւագոյն համարեցաւ թուղթմը գրել սուրբ Լժա-
նասին՝ աղաչելով որ թող տայ Լճիոսին եկեղեցին
մանելու : Պատասխան տրվաւ սուրբ Լժանասը՝ թէ
եկեղեցին չունի սովորութիւն առանց մեծամեծ ու
շատ փորձեր ընելու այսպիսի մեծ հերետիկոսապե-
տիմը վրայ՝ զինքը ՚ի հաղորդութիւն ընդունելու,
մանաւանդ որ տիեզերական ժողովովմը դատապարտ-
ված է : Վարձեալ գրեց Լսեցիս սուրբ Լժա-
նասին, և երբոր շահմը չեղաւ, գրեց Լոստանդիա-
նոսին հազար զրպարտութիւններով ու ստութիւն-
ներով, ըսելով թէ յամու է իր կարծիքին մէջ,
թշնամի է խաղաղութեան, և թէ ինքը զինքը ճշ-
մարիտ կրօնասէր ձեւացնելով անիրաւութեամբ
կը հալածէկոր խեղճ Լճիոսը, որուն արդարութիւնը
ու իմաստութիւնը ամօքնուն յայտնի է : Հաւտա-
լով Լոստանդիանոս Լսեցիսին ըսածներուն,
դառն խօսքերով թուղթմը գրեց սուրբ Լժանա-
սին, և տրվաւ թուղթը երկու պալատականներուն
ձեռքը՝ որ տանին տան սուրբ Լժանասին : Թիղթին
մէջը այսպէս գրած էր : « Երբոր կիմանաս թէ ինչ
,, է մեր հրամանը, շուտմը թող տաս ո՛վ որ կուգէ
,, եկեղեցին մանելու : Եթէ ասիկայ չես ընէր,
,, գիտնաս որ՝ առանց ատեն անցընելու իմ պաշ-

„տանատարներուս մէկը կըխրկեմ, որ զքեզ ա-
 ,, թողեդ վար առնել կուտայ, ու եկեղեցիէն դուրս
 ,, կըվճնտէ“: Սուրբ Լեւոնասը առանց վախնալու
 ու առանց շփոթելու հանդարտութեամբ պատաս-
 խան տրվաւ Լիստանդիանոսին, թէ իսկապէս մեծ
 ցաւ է սրտիս՝ որ աս բանիս մէջ չեմ կրնարկոր ծա-
 ռայել հրամանոցդ, ու քու մեծվայելչութեանդ
 հաճոյքը կատարել, որովհետեւ հովիւ եմ եղած բա-
 նաւոր ոչխարներուս, անոր համար չեմ կրնար աչք
 գոցել՝ որ հերետիկոսապետ գայլմը ոչխարի մոր-
 թով (տէրիով) մտնէ անմեղ ոչխարներու փարա-
 խը, ու փառատէ զանոնք: Եւ պարապ տեղ ինձի
 սպառնալիք միճնէր՝ ըսաւ. ո՛վ թագաւոր. ես չեմ
 կրնար երկրաւոր թագաւորին կամքը կատարելու
 համար երկնաւոր թագաւորին անհնազանդ ըլլալ:
 Եւ որ լսեց Լիստանդիանոս նոյն ատենը սրտին մէ-
 ջը բարի ուրախութիւնմը զգաց, տեսնալով որ՝ սուրբ
 Լեւոնասը ամենեւին մարդկային նկատմունքներ չը-
 նէր կոր, այլ քաջ հովուին պաշտօնը կրկատարէ-
 կոր: Բայց երանի՝ թէ աս բարի մտքին վրայ մնար
 ու չիփոխվէր, ուրիշներուն սուտ զրպարտութիւննե-
 րուն ականջ դնելով: Եթէ եկեղեցին միշտ այսպի-
 սի քաջ հովիւներ ունենալու ըլլար, ուղղափառա-
 կան հաւատքը այնչափ մեծամեծ փնասներ չէր
 կրէր, թէպէտեւ երբեմն Եստուած իր անքննելի
 խորհրդովը թող կուտայ, որ մտնայ իր այգիին

պայմաններ սուրբ լայնեցւոյն մէջ պատկերի ազականիչ-
ներ, որոպէս զի ուղղափառները աղէկ մը հաստատ-
վին, անհաստատները որոշվին, ու Վրիստոսի ճշ-
մարիտ վարդապետութիւնը՝ ալ աւելի մաքուր երեւ-
նայ իր անսահման փառացը համար:

ԳԼ ԽԳ:

Երիտեանները իբրեւ ժողովուրդ ելանալու
պահեր:

Ամբ 330 և 331.

Երիտեանները տեսնալով սուրբ Եփեսոսին
հաստատութիւնը, որ ամենևին չի վախճաւ Կոստան-
դիանոսին սպառնալիքներէն (չըխշներէն) աւելի
ևս կատղեցան, ու իրենք զիրենք պատրաստեցին
անկէց վրէժխնդրութիւն ընելու: Եւ ատենները
վիճաբանութիւն մը ելած էր սուրբ Լաւրաքէոսին
ու Լաւերիոս Կեսարացւոյն մէջ: Սուրբ Լաւրաքէո-
սը զանի կամբաստանէր իբրեւ արիոսեան, ու Վի-
կիական հաւատքին դէմ խօսօղ: Իսկ Լաւերիոս
կեսարացին զանի կամբաստանէր իբրեւ սաբելեան
հերետիկոս: Երբոր աս վիճաբանութիւնը Լաւ-

բիոսնիկովիդացւոյն ականջն հասաւ, շուտմը խեղճ-
նիտէսին հետ մէկ տեղ խորհուրդ բռաւ՝ որ զսուրբ
Լուստաբէոսը աթոռէն վար իջեցընեն: Բայց որ-
պէս զի իրենց աս չար խորհուրդը Կոստանդիանոսին
վեր չելայ՝ Լուսեբիոս Կոստանդիանոսին առջևը
կեղծաւորեցաւ թէ՛ կուզէ մէյմը Լիոսաղէմ քաղ-
քին մէջ սուրբ տեղերուն այցելութիւնմը ընել,
և նոր շինած եկեղեցին տեսնել: Որովհետեւ աս
բանիս տակը չարիքմը չէր կրնար երևնալ, անոր
համար Կոստանդիանոս սիրով հրաման տրվաւ և
ըսաւ, որ թագաւորական կառօք ու ձիերով եր-
թայ, և ճամբուն ամմէն պէտք եղած բաները իրեն
տրովի, ինչպէս որ իր պատւոյն կրվայէ: Լուսե-
բիոս հպարտութեամբ լըցված՝ առաւ իր հետը
զիւնդնիտէս ու ճամբայ ելաւ: Երբոր յԱնտիօք
հասան՝ սիրով հիւրընկալութիւնը բաւ անոնց սուրբ
Լուստաբէոսը, թէպէտ իրենց մոլորական մտաց
վրայ թշնամի էր, ու անոնք ալ դրսանց բարեկա-
մութիւն կըցուցընէին սուրբ եպիսկոպոսին: Երբոր
Լիոսաղէմ հասան, շուտմը իրենց չար խորհուրդը
Լուսեբիոս կեսարացւոյն յայտնեցին, ու հոն տեղս
քանիմը եպիսկոպոսներ կանչեցին, որպէս զի աս
բանս կարօղ ըլլան դիւրութեամբ ընել: Սուրբ
տեղերը ու նոր շինած եկեղեցին պտըտելէն ետ-
քը, ամմէնքը մէկ տեղ դարձան յԱնտիօք: Զրա-
ւիբեցին սուրբ Լուստաբէոսը ու ուրիշ մերձակայ

քաղաքներուն ուղղափառ եպիսկոպոսները, ըսելով
 թէ՛ կուզենք ժողովմը ընել մէկ քանի եկեղեցական
 բաներու վրայ: Սէջերնին օրմը որոշեցին, և ան
 օրը ամենքը ժողովեցան, ու մէկ տեղ նստան: Ո՛վ
 մարդկային չարութեանս. խհա երբոր ամեն ա-
 թողները ընցվեցաւ, նայիս ժողովին մէջը անամօթ
 աղջիկմը տընկըվեցաւ պզտիկ տղովմը գիրկը: Հար-
 ցուցին աղջկան հայրապետները թէ դու հոս ինչ
 բան ունիս: Պատասխան տըվաւ աղջիկը թէ ե-
 կած եմ ամբաստանութիւն ընելու Լաւտաբէոսէն՝
 որ բռնաբարեց զիս, և աստղուս՝ որ գիրկս է՝ հայր
 եղաւ: Սուրբ Լաւտաբէոսը գիտնալով իրեն ան-
 մեղութիւնը, ու աղջկան ըրած անամօթ զրպար-
 տութիւնը, ըսաւ անոր թէ ո՛ր է վկադ: Աղջիկը
 Լաւերիոս նիկոմիդացիէն առաջուց համար առած
 ըլլալով՝ տըվաւ աս պատասխանը: Արդեօք մարդ
 այսպիսի յանցանքմը ըրած ատենը՝ վկայ կը փնտռէ
 մի: Ետքը Լաւերիոս նիկոմիդացին Լաւերիոս կե-
 սարացին և իմէոկնիտէս ըսին աղջկան թէ՛ չենք
 կրնար ըսածիդ հաւտալ, ինչվան որ երդուամը չը-
 նես, որովհետեւ այսպիսի մեծ յանցանքմը այսպիսի
 երեւելի մարդու վրայ քիչմը դժուարաւ կը հաւատաց-
 վի, բայց թէ որ երդում ընելու ըլլաս՝ ան ատենը
 կը հաւտանք, ու զինքը աթոռէն վար կիջեցընենք.
 շուտմը երդումը ըրաւ անամօթ ու լիբը աղջիկը:
 Եւ ահա արիօսեան եպիսկոպոսները մէկէն ըսին,

արժանի է՝ որ աթոռէն վար ընի, որովհետեւ այս-
պիսի անվայել յանցանքմը ըրեր է: Ըստ անօրէնու-
թիւնը ընելէն ետքը արիոսեան եպիսկոպոսները՝
վաղեցին եկան Լյուստանդնուպօլիս որպէս զի Լյու-
ստանդիանոս հիշ մէկէ մը խօսք ասոր վրայ չիլատ
ըլլալով՝ ամմէնէն առաջ իրենցմէ ըէ, ու եղածին
հաւտայ: Երբոր սուրբ Եւստաքէոսին վար իջնելը
Լ'նտիոքայ մէջ համբաւեցաւ (չաւ եղաւ), շփո-
թութիւնմը ու խռովութիւնմը եղաւ ժողովողեան
մէջ, կէսը կըսէր թէ՝ ձեր ըրածը անիրաւ զրպար-
տութիւն է, մնւք մեր հովիւը կուզենք, և կէսը այս-
ինքն արիոսեանները՝ թէ՝ չէ՛ ճշմարիտ է, պէտք է
անսալ ժողովին վճռոյն: Ըստ պատճառաւ նաւ
իշխանները ու զօրքը իրարմէ բաժնրված ըլլալով՝
ահա քեզի մեծ խռովութիւն ու կռիւմը, որ այնչափ
սաստկացաւ՝ ինչպէս երկու կողմանէ արիւններ վա-
զեց: Ըստ խռովութեան հրդեհը քանի գնաց սաստ-
կացաւ ու մեծցաւ, և թէպէտ սուրբ Եւստաքէոս
շատ կաշխատէր խռովութիւնը ցածցընելու, բայց
պարապ տեղ. վասն զի երկու կողմն ալ տաքցած
ըլլալով բերններէն ուրիշ բան չէր լսվեր, բայց
եթէ արիւն ու վրէժինդրութիւն: Ըստ միջոցիս
մէջ Լյուստանդիանոսէն հրաման եկաւ սուրբ Եւս-
տաքէոսին, որ ելլայ իր պալատը գոյ: Սուրբ Եւս-
տաքէոսը ճամբայ ելլալէն ետքը, ահա եկան հա-
սան Լ'նտիոք երկու մեծամեծ իշխաններ Լյուստան-

դիմանալն կողմանէ, և հազել կրցան կռիւր գաղ-
 րեցընել: Իայց սուրբ Եւստաքէոսը Լ'նտիդքէն
 չեւած, արցունքով յորդորեց իր Ժողովուրդը՝ որ
 չըլլայ թէ արիսեաններէն խաբւին, հապա ինչ որ
 իրմէն սորված են նէ անոր մէջը հաստատուն կենան:
 Եւսեբիոս նիկոմիդացին վախնալով՝ որ բանը Կոս-
 տանդիանոսին վեր ելլայ, առջի զրպարտուն վրայ նոր
 զրպարտութիւն մընալ եւեցուց, ըսաւ Կոստանդիա-
 նոսին թէ սուրբ Եւստաքէոսը նախատեց զբարեպաշ-
 տուհին Հեղինէ: Լ'սամբաստանուիր Կոստանդիա-
 նոսին յիրտը սաստիկ վիրաւորեց, վասն զի մեծ սէր
 ունէր իր մօրը վրայ: Ուստի ասոր վրայ Կոստան-
 դիանոս սաստիկ բարկացած ըլլալով, ամենեկին ա-
 կանջ չիդրաւ սուրբ Եւստաքէոսին, այլ շուտմը
 անիկայ քջեց 'ի Խորակիա, ուր մեռաւ խեղճութիւն
 'ի ցաւ և 'ի տրտմութիւն ամմէն ուղղափառ հա-
 ւատացեալներուն: Իսկ լիրբ ու անամօթ զրպար-
 տիչ կինը երբոր մահուան դուռը մօտիկցաւ, չի-
 կրնալով իր խիղճը հանգարտեցընել, էզմը քահա-
 նայներու առջև խոստովանեցաւ թէ՝ սուրբ Եւս-
 տաքէոսը արդար էր, և ան տղան ունեցած էր ու-
 րիշ արհեստաւորէմը, որուն անունը էր Եւստաքէոս:

Տեսնալով արիսեանները որ ուզածնին եղաւ,
 ու չար խորհուրդնին առաջ գնաց, ուրիշիմը ալ
 ձեռք զարկին: Ուզեցին որ սուրբ Եւարոպիոսն ալ՝
 որ եպիսկոպոս էր Լ'տրիանուպօլսոյ՝ վար իջեցը-

նեն իր աթոռէն, վասն զի Լաւորոպիոս շատ դէմ կեցած էր արիոսեան աղանդին, և միանգամայն գիրքմը շարադրած էր, ու նուիրած էր սուրբ Լաւ տաքէոսին, որուն մէջը զսուրբ Լաւտաքէոսը խիստ կը գովէր իբրեւ առաքելաշնորհ քարոզիչ բանին ճշմարտութեան: Ըդ ըսին արիոսեանները թէ Բասիղինա իշխանուհին՝ որ Կոստանդիանոսին եղբորը (Յուլիոս Կոստանդին կինն էր՝ խիստ բարկացած է Լաւորոպիոսին վրայ, ու աս պատճառաւ աշիկայ ալ բռնեցին վար առին իր աթոռէն, ու քշեցին սուրբ Լաւտաքէոսին քշվելէն ետքը:

ԳԻ. ԽԴ.

Լաւիւթիոս Էսապոսին չափէր Եպիսկոպոս ըլլալ Լն Գիւրայ Էլիւլեցայն, և Կոստանդիանոս ինչաւնի տեսր. ու Եպրս հերեպիսաներուն գէմ հըրտ ձարդալիւ ինչաւնի:

Աճ 20 331 և 332.

Խիստ ուրախացաւ Լաւերիոս Նիկոմիդացին, թէ նաև աս անօրէնութիւննալ կըրցաւ ընել. ուստի հիմակ մտմըտաց՝ որ սուրբ Լաւտաքէոսին տեղը ուրիշ հայրապետմը նստեցընէ: (Նորեց զՊաւղնոս

արիստեան եպիսկոպոսը, բայց ողորմելին շատ չէկը-
ցաւ իր հայրապետական իշխանութիւնը բանեցը-
նել, վասն զի վեց ամիսէն ետքը մեռաւ: Ըսոր
տեղը անցաւ Լաւաղիոս արիստեան եպիսկոպոսը,
որ տուաջնոյն պէս քանիմը ամիս վրայէն անցնելէն
ետքը մեռաւ: Ըսոր վրայ Ընտիրոբայ ժողովուրդը
սկոան դարձեալ իրար անցնիլ ըսելով թէ՛ Ըստու-
ծոյ արդարութիւնն է որ զանոնք կրպատե՛կոր:
Որպէս զի աս ժողովրդեան տրտունջը բողբոջին
լուսնեն արիստեան եպիսկոպոսները՝ մամլտացին
այնպիսի եպիսկոպոսմը դնել աս քաղքիս վրայ՝ որ
երևելի մարդ մը ըլլալով կարօղ ըլլայ ժողովուրդը
ղսակ: Ըս խորհրդով ընտրեցին Լաւերիոս կե-
սարացին, և ստութեամբ գրեցին Կոստանդիանոսին՝
որ թէ քահանայք և թէ ժողովուրդը անիկայ ու-
ղեցին իրենց հովիւ: Լա որպէս զի զԿոստանդիա-
նոս հաւտացընեն, աղաչեցին ան երկու իշխանա-
ւորներուն՝ որ Կոստանդիանոսին կողմանէ Ընտիր
եկած էին, որպէս զի անոնք ալ անանկ թուղթմը
գրեն Կոստանդիանոսին: Իսկ Լաւերիոս կեսարա-
ցին թուղթմը գրեց Կոստանդիանոսին աղաչելով՝
որ զնիքը չիբռնադատէ ան մեծ պատիւը ընդունե-
լու, որովհետև Ընտիրոբայ եկեղեցին խիստ հարուստ
ու երևելի էր: Ըստուած միայն գիտե՛ կըսէ մե-
կը՝ թէ այսպիսի փառասէր մարդմը ինչո՞ւ համար
իւ ոտքին եկած պատիւը չառաւ: Որպիսի և իցէ

Երաստանդիանոս խիստ ուրախացաւ Լաւերիոս կե-
 սարացւոյն գրած թղթին վրայ, որ աստանկ պատուոյ
 կրփախէի կոր, ու աշխարհական ունայնութիւնը չի-
 սիրէրկոր. երանի թէ ճշմարիտ ըլլար: Կուղծմը
 գրեց Երաստանդիանոս ընտրող հայրապետներուն՝
 ըսելով թէ՝ շատ կըցաւիմ որ չեմ կրնար աս ձեր
 կամքը կատարել, որովհետեւ ինձի խիստ անվայել
 բանմը կերևայ՝ որ եպիսկոպոսմըիր եկեղեցին թող
 տայ ու ուրիշ եկեղեցի երթայ առնէ: Բայց մի
 վախնաք, ահա կըխրկեմ ձեզի երկու քահանայներ
 որոնք ծաղկեալ են սրբութեամբ ու իմաստութիւն,
 անոնց մէկը որն որ ձեր խոհեմութեանը յարմար
 կերևայ եպիսկոպոս ձեռնադրեցէք Ենտիոքայ եկե-
 ղեցւոյն: Եսնց երկուքն ալ արիոսեան էին, և Լա-
 սերիոս նիկիոմիդացւոյն ձեռքովը ընտրված էին, մե-
 կուն անունը էր Եւէորգ՝ որ եղաւ եպիսկոպոս Լա-
 վոդիկեայ, և մէկալուն անունը Եփրոնիոս կեսարա-
 ցի՝ որ ընտրվեցաւ եպիսկոպոս Ենտիոքայ: Բայց
 ինչ կընայիս ան մահուան մանգաղը որ մէկալները
 մեռցուց, մեռցուց նաև ասիկայ մէկ տարի ու քա-
 նիմը ամիս միջոց տալէն ետքը: Ենտր տեղը անցաւ
 Փղակիոս որ էր արիոսեան: Եւ երջապէս ինչվան
 361 երրորդ տարին ետեւէ ետեւ արիոսեան եպիսկո-
 պոսներ նստան Ենտիոքայ աթոռոյն վրայ, և անոր
 համար ուղղափառներուն ճարը հասնելով՝ զատ
 եկեղեցի ունեցան իրենց, և ըսվեցան Լաւաւա-

քեանք: Լաթեպետ շատ նեղութիւն ու հալածանք քաշեցին, բայց տմար կեցան ու հաստատ մնացին իրենց սուրբ հաւատքին մէջը: Եւ հա աս եղաւ սուրբ Լաւատաքէոսին տըված խրատներուն պտուղը, որն որ հիմակ իր ժողովուրդը արվին: Եւ միջոցիս մէջ արիոսեանները հնարքմը բանեցուցին Եղստանդիա նոսին աչքը մտնալու համար, և միանգամայն իրենց չար աղանդը յառաջ տանելու համար: Խորհուրդ արվին Եղստանդիանոսին որ աղէկ կընէ եթէ հերետիկոսներուն դէմ վճիռմը կը հանէ, որպէս զի շատ առաջ չերթան, ու ուղղափառական հաւատքին վնաս չընեն: Եղստանդիանոս՝ որ առիթ կը փնտռէր ուղղափառական հաւատքը տարածելու՝ գովեց Լաւսերիոս նիկոմիդացւոյն իբրեւ թէ բարի նախանձը, որ ջուրը միշտ իւր չաղացը դարձընել կընայէր, ու մէկէն վճիռմը հանեց ուրիշ հերետիկոսներուն, այսինքն՝ Իոնատեաններուն, Եովատեաններուն, Աղենտինեաններուն, Պաւղինեաններուն, Անարկիոնեաններուն, ու Անտանեաններուն դէմ: Տըված վճռոյ մէջը արգելեց՝ որ անկից ետքը կարող չըլլան մէկ տեղ գալ ժողովի, թէ եկեղեցի ըլլայ թէ հրապարակական տեղ ըլլայ, և թէ մասնաւոր տուն ըլլայ. և քաղաքապետներուն ալ հրաման խրկեց, որ անոնց ձեռքէն առնեն եկեղեցիները ու ուղղափառներուն տան: Ղարձեալ հրաման հանեց՝ որ ան հերետիկոսները որչափ որ գըքեր

ունիննէ՝ տոմէննալ կարդացվին ու չաքէ անցը-
վին : Եւ եթէ ծուռ բանմը գտնելու ըլլան իմացը-
նեն որուն որ պէտք է նէ : Երբոր աս վճիռը հրա-
տարակվեցաւ , աղանդաւորներուն գլխաւորները
տոմէննալ մէկ դի քաշվեցան ու պահպնեցան :
Իսկ մնացեալ ռամիկ ժողովուրդը դարձեալ ուղ-
ղափառ եղան :

Եւ հրովարտակէն արիոսեանները խալսեցան ,
վասն զի աս հերետիկոսութիւնը ան ատենը դեռ
այնչափ տարածեալ չէր , և միանգամայն զատ եկե-
ղեցի չունէր , ինչպէս որ միւս հերետիկոսները ու-
նէին : Խալսեցան նաև դոնատեանները , վասն զի
Լյուտանդիանոս չուզեց զանոնք շատ սխմել վախ-
նալով որ մեծ չարիքմը դուրս կըհանեն : Սակ
թող տրվաւ անոնց՝ որ ուղղափառներուն ձեռքէն
առնեն ան եկեղեցին՝ որն որ Լյուտանդիանոս շինել
տրված էր ուղղափառ հաւատացեալներուն համար :
Երբոր ուղղափառները խնդրեցին Լյուտանդիանո-
սէն , որ իրենց ուրիշ եկեղեցիմը շինել տալ , ըսե-
լով՝ որ չենք ուզէր կռիւ ընել հերետիկոսներուն
հետ մեր եկեղեցին ետ առնելու համար , Լյուտան-
դիանոս գովեց անոնց խաղաղասէր ըլլալը , շինել
առվաւ իրենց զատ եկեղեցիմը , և թուղթմը գրեց
անոնց այսպէս : , Ղուք աս ձեր ըրած բանովը կը-
,, ցըցընէք՝ թէ իսկապէս զԽտուած ճշմարիտ ու
,, հաստատուն լուսով ճանչցած էք , և աս անկից

„Եղանի է՝ որ կըբաղձաքկոր անանկ ապրիլ՝ ինչ-
 „պէս որ Մտուածոյ պատուիրանները կըհրամայեն,
 „և ինչպէս որ քրիստոնէական կրօնին կըվայել,
 „գիտնալով որ՝ որչափ ճշմարիտ հաւատքին թշնա-
 „սմներուն գլխուծին կըլլայ տա աշխարհիս մէջ,
 „այնչափ աւելի պատիժ կառնեն՝ի հանգերձեալն:
 „Ի՞նչ է ինչ է մեր պարտքը ահա առջնին է, կա-
 „տարենք ինչ որ մեզի Մտուած պատուիրած է, և
 „բարի գործքերով ջանանք՝ որ չգլորինք ու չխու-
 „րալինք, և ողորմած Մտուածոյն օգնականութեամբ
 „բը աւետարանական անսխալ ճամբուն մէջը մենք
 „զմեզ դնենք“: Ի՞նչ կորսնցուցած եկեղեցւոյն տե-
 „ղը Կոստանդիանոս տրվաւ ուղղափառներուն թա-
 „գաւորական պալատը՝ որ քակեն, ու անոր տեղը
 եկեղեցիմը շինեն իրենց. և գանձապետին ալ հրա-
 ման խրկեց, թէ ինչ ծախք որ հարկաւոր կըլլայ
 նոյն ու հոգայ:

ԳԼ . ԽԵ .

Լիսսաբանդիանոս իշխողէր Գալաղիներուն . ու Սարմա-
րացիներուն : Սեւաղընէլ իսորայ Վոսպարոս
փելեոփան . եւ Շապուհ Լազաւորին յորդոր իշ-
խայ որ յիսպոնիայներուն հագ արանի :

ԱՇԷ ԹՆ 332 և 333 .

Երբոր Լիսսաբանդիանոս խել մը ատեն պատերազմ
ընելէն ետ կեցած կէսմը եկեղեցական բաներու՝
կէսմը քաղաք շինելու՝ ու կէսմըն ալ բարեկար-
գութիւններ ընելու կը պարապէր , ահա Գալաթացի-
ները անհամար բազմութեամբ յարձակեցան Սար-
մատացիներուն վրայ , ու սկսան ան դին աս դին
արիւնհեղութիւններ ու ասպատակութիւններ ը-
նել , թալլել՝ քանդել՝ կործանել՝ ու զանազան
չարիքներ ընել ասոնց : Սարմատացիները չիկրնա-
լով անոնց դէմ դնել , դիմեցին Լիսսաբանդիանոսին՝
աղաչելով որ իրենց օգնութիւն հասնի : Լիսսաբ-
անդիանոս եզմը զօրք առաւ իրեն հետը ու գնաց :
Համի տնառն 332ին Լ. պրիլի 22ին թշնամի-
ներուն հետ անանկ քաջութեամբ , ու անանկ յա-
ջողութեամբ պատերազմեցաւ՝ որ թշնամիներէն
100,000 հոգիի չափ մեռցուց . կէսմը սրով՝ ու կէս-

մինչև ջրամուկ : Լճարիկոս թշնամիներուն թագաւորը՝ տեսնալով իր գլխուն եկած մեծաւ խոնարհեցաւ, թողութիւն խնդրեց Կոստանդիանոսէն, և աղաչեց որ հաշտութիւն ընէ : Իր որդին պատանդ (սէֆին) տրվաւ Կոստանդիանոսին քովը, և միանգամայն յանձն առաւ, որ 40,000 զինուոր պահէ ամեն իժիր Կոստանդիանոսին համար՝ որ երբոր կուզէ նէ զանոնք բանեցընէ : Լճար պատերազմին մէջ Կոստանդիանոս մասնաւոր աստուածային օգնութիւն զգաց, անանկ որ նոյն իսկ Ղաթացիք իմացան՝ թէ Լճարուած է որ իրենց հետ կը պատերազմիկոր, և անոր համար անոնցմէ շատերը դարձան ու քրիստոնեայ եղան :

Բայց մեկը ուր դնենք Սարմատացիներուն ապերախտութիւնը, որ շնորհակալ ըլլալու տեղ Կոստանդիանոսին, ելան արիւնհեղութիւններ ընել սկսան Հռովմայեցւոց տէրութեան մէջ : Բայց շուտով անոնց վրան հասաւ Կոստանդիանոս, պատերազմեցաւ ու յաղթեց անոնց : Եկից ետքը Կոստանդիանոս գնաց 'ի Վաղղիա, գուցէ եղած փոքր խռովութիւնները ցածընելու համար, և կամ թէ հոն տեղի քաղաքներուն այցելութիւնմը ընելու համար : որովհետեւ գաղղիացիները շատ կը բաղձային մէյմը Կոստանդիանոսը տեսնալ : Բայց շատ ատեն հոն չուշանալով՝ նոյն տարւոյն մէջ

Հոկտեմբեր ամսոյն 26ին դարձաւ Լյոստանդնու-
պօլիս եկաւ :

Վանիմը գաւառներ մեծ սով կրեցին 333
տարւոյն մէջ , անանկ որ՝ Լսորեստանցիք ու Լի-
լիկեցիք օրը երկու անգամ առտու իրիկուն յափշտա-
կութիւններ կընէին իրենց քովի քաղաքներուն մէջ ;
որպէս զի փորերնին կըշտացընեն : Հօրենին գինը
այնչափ բարձրացաւ՝ որ երբէք ոչ եղած էր և ոչ
լաված էր : Լսիկայ տեսնալով Լյոստանդիանոս հօր
պէտ գթացաւ անոնց վրայ , սաստիկ աշխատեցաւ
որ աս նեղութենէ խալըսէ ան խեղճ սոված մարդի-
կը : Հրաման հանեց՝ որ ամէն տեղ արքունի
ցորեննոցները բացվին , ու եղմը ցորեն խրկովին ե-
կեղեցիներուն , որպէս զի քահանայները անանկ
աղքատներուն ու որբերուն թէ սղղային ըլլան՝
և թէ պանդուխտ բաշխեն : Սիայն Լստիոքայ
եկեղեցւոյն 30,000 չափ ցորեն խրկեց : Լսկից
կրնայ իմացվիլ թէ որչափ ցորեն գացած պիտի
ըլլայ ամէն եկեղեցիները մէկ տեղ առնելով : Երբ
որ աս սաստիկ սովը կըտուէր , Լյոստանդնուպօլիս
մեծ նեղութեանմը մէջ ընկաւ . որովհետեւ ցորենի
նաւերը չէին կրնարկոր ներս մտնել հովին ներ-
հակ փչելուն համար : ()րմը մեծ հրապարակին մէ-
ջը Սողատրոս անունով փիլիսոփայ մը տեսնովե-
ցաւ . ահա աս փիլիսոփային վը նայիս ժողովուրդը
մէկէն պոռչեալով վազեցին , և սկսան հալածել

ու նշովել անիկայ իբրև կախարդ, ըսելով որ՝ անոր
կախարդութեամբը նաւերը չեն կրնարկոր նաւա-
հանգիստը հասնիլ : Երբոր աս շփոթութեան լու-
րը Վոստանդիանոսին ականջը հասաւ՝ խիստ վախ-
ցաւ՝ չըլլայ թէ աս խռովութենէ ուրիշ մեծ խռ-
վութիւնմը ելլէ, ուստի իրեն բարի երեցաւ՝ որ
զփիլիսոփան ժողովրդեան ձեռքը յանձնէ : Բայց
ետքը երբոր լսեց թէ կտոր կտոր փառաւորեն
զինքը ժողովուրդը՝ խիստ ցաւեցաւ ըրածին վրայ :
Եւ յապարտոս փիլիսոփան երեւելի ու անուանի
իմաստասէր մի էր, և Վոստանդնուպոլիս եկած էր՝
որպէս զի աղաչէ Վոստանդիանոսին՝ որ թող տայ
կռապաշտութիւն ընելու : Եւ իրեն գեղեցիկ պեր-
ճախօսութիւնը հաճոյ եղած էր Վոստանդիանոսին, որ
կրնատէր ու անոր հետ երկայն երկայն վիճաբանու-
թիւններ կընէր, ըստ որում շատ կըսիրէր Վոս-
տանդիանոս իմաստուններուն ու գիտուններուն
հետ խորամայն ընել : Բայց թէ ինչո՞ւ համար ի-
րեն սիրելի անձը կատաղած ժողովրդեան ձեռքը
յանձնեց, ոմանք կըսեն թէ՝ աս բանս ինքիւրէն չը-
րաւ, այլ ուրիշ իշխանմը իրեն խորհուրդ տրվաւ
որ ընէ : Իսկ ոմանք կըսեն թէ՝ ինքիւրէն ըրաւ, որ-
պէս զի ցըցընէ ժողովրդեան թէ որչափ կըգանի
կռապաշտութենէ :

Վոստանդիանոսին անունը քանի գնաց մեծցաւ
ու ամփէն տեղ տարածեցաւ : Ուստի ուրիշ ամփէն

Թագաւորները կը բաղձային բարեկամութիւն ընել
 Կոստանդիանոսին հետ, և անոր համար դեսպան-
 ներ կը խրկէին ոչ միայն մօտիկ տեղերէն, այլ նաև
 հեռու տեղերէն զոր օրինակ շնորհաստանէն, Լաթե-
 ովլիայէն այնէ՝ շապէշիստանէն, որ այլանդակ
 զարհուրելի ու հսկայ մարդիկներ էին, որոնք մէկ-
 ըզմէկէ աւելի մեծագին ու դժուարաւ գտնուե-
 լու ընծայներ կը բերէին Կոստանդիանոսին, իսկ
 ոսկիէ պսակներ, մարգարտով բանված ծիրանի-
 ներ, ահիպարանոց երիվարներ բերողները հաս-
 ըակ էին: Բայց Կոստանդիանոս՝ որ առատաձեռ-
 նութեան կողմանէ մէկէնմը վար մնալ չէր ուզէր,
 աւելի ևս մեծագին պարգևներ կուտար դեսպաննե-
 րուն, ու անանկ սիրով կը խրկէր զանոնք իրենց
 քաղաքը: Եւ որպէս զի հռովմայեցւոց տէրութեան
 հետ աղէկմը կապվին սիրով՝ ամմէնուն զատ զատ
 պատուոյ անուններ կուտար. իսկ որոնք որ երևելի
 ու մեծամեծ մարդիկներ էին՝ անոնց մեծ իշխանու-
 թիւներ կուտար, ուստի ասոր համար անոնցմէ շատե-
 րը չէին ուզեր իրենց հայրենիքը դառնալ, այլ սիրով
 կուղէին հռովմայեցւոց տէրութեան մէջ բնակիլ
 ու Կոստանդիանոսին ծառայել: Եւ ատեններս Շա-
 պուհ Պարսից Թագաւորը հրեշտակներ խրկեց Կո-
 ստանդիանոսին հարուստ ու մեծագին ընծայներով,
 որ տանին տան Կոստանդիանոսին, ու անոնց տեղը
 աղաչեն՝ որ իրենց երկաթ տայ. և որպէս զի Կո-

տանդիանոս ծուռ կարծիքի մը չերթայ՝ ըսին որ Շապուհ թագաւորը կուզէ պատերազմ ընել մերձակայ ազգերուն հետ, և անոր համար զէնքի կարօտ է։ Լիզէկ հասկըցաւ Կոստանդիանոս Շապուհին միտքը՝ որ ուրիշ բան չէր, բայց եթէ զէնք վերցընել հռովմայեցւոց տէրութեան դէմ։ Իրաւցընէ իրաւունք ունէր Կոստանդիանոս այսպիսի բարեկամութենէ ու այսպիսի պռտտութէ մէկդի կենալ, բայց հասարակաց խողաղութիւնը չիւռովելու համար, թող տրվաւ անոնց՝ որ իր երկրէն երկաթ գուրս հանեն։ Ա՛յն պատճառն ալ՝ որ Կոստանդիանոս աս բանը յանձն առաւ՝ ասիկայ եղաւ։ Կոստանդիանոս գիտնալով՝ որ Պարսկաստան շատ քրիստոնեայններ կան, չըլլայ որ Շապուհ թագաւորը անոնց փնասմը ընէ, յանձն առաւ աս առաջարկութիւնը։ Ուստի և թուղթ մի ալ գրեց Շապուհ թագաւորին՝ գովելով ու բարձրացընելով քրիստոնէութիւնը, և միանգամայն վար զարնելով կռապաշտութիւնը։ Խիստ մեծ յիմարութի է՝ ըսաւ՝ արարածները՝ որ մեզի ծառայելու համար ստեղծուեցան՝ ելլալ ամեն մէկը աստուծոյ տեղ դնել ու պաշտել։ Ի՞նչպէտ և՛ ըսաւ՝ ան արարածները լուսաւոր ու պայծառ ըլլան (աս խօսքով կիմանար արեգակը և հուրը՝ որոնք կը պաշտըվէին պարսիկներէն)՝ տակաւին արարած են՝ որ ստեղծուեցան ճշմարիտ Լստուծմէն։ Եւորը Կոստանդիանոս զին-

քը օրինակ բերաւ ըսելով թէ՛ ես այսչափ մեծցայ
 ու այսչափ յաղթութիւններ ըրի, վասն զի սրտիս
 մէջը ուրիշ բան չունէի՝ բայց եթէ ճշմարիտ աս-
 տուածապաշտներուն պաշտպան ըլլալ : Ուստի կա-
 զաչեմ՝ որ դուն ալ անոնց ուրիշ աչքովմը նայիս,
 վասն զի ան թագաւորները՝ որ քրիստոնեայնե-
 րուն թշնամութիւն ըրին՝ ճշմարիտ Աստուծմէ չա-
 բաչար պատժըվեցան : Այսպիսի խօսքերով յոր-
 դորեց կոստանդիանոս զՇապուհ՝ որ քրիստոնէից
 սէր ու մարդասիրութիւն ցըցընէ :

ԳԼ . ԽԾ .

Կոստանդիանոս աղօլէ, իրենդրէ Դէ ԵՔ Անտոն Աճ-
 Բահօրէն : Իրեն Գրաց ու Էպիսկոպոսոց Դե՛լ
 Իր Լազաւորութիւնը իր Բաժնէ :

Աճ Ե՛ն 334 և 335 :

Թէպէտ Կոստանդիանոս ամենևին մէկ անդաջմը
 պատերազմի վախ չունէր, 'ի վերայ այսր ամենայ-
 նի միշտ իրեն հարկաւոր սեպելով աղօթից օգնա-
 կանութիւնը, թղթեր գրեց եպիսկոպոսներուն՝ ա-
 ղաչելով որ իրեն համար աղօթք ընեն : Ի՛նչու թ-
 մի ալ գրեց մեր սուրբ հօրը Անտոն Աբբային, և

աս թղթին ստորագրել առվաւ իր ամեն որդւոցը ,
 որուն մէջը կրինդրէր սուրբ Լ'նտոն Լ'բբաճօրէն
 որ իր սուրբ և աստուածաճաճոյ աղօթքին մէջ յի-
 շէ զինքը ու իր ընտանիքը : Լորբոր աս թուղթը
 սուրբ Լ'նտոնին ձեռքը հասաւ , առանց հպարտա-
 նալու՝ թէ իրեն պսակօթ մեծ թագաւորմը թուղթ
 գրեր է , կանչեց իր ճգնաւորները , ու անոնց կար-
 դաց Կոստանդիանոսին գրած թուղթը : Լորբը այս-
 պէս ըսաւ անոնց : „ Ս'ի զարմանաք՝ որ թագաւորմը
 , մեզի նամակ գրեր է , որովհետեւ ան ալ մեզի նման
 „ մարդ մի է . այլ անոր զարմացէք՝ որ Լ'ստուածմը
 „ մարդիկներու համար օրէնք գրեց , և մեզի խօսա-
 „ կից եղաւ իր Որդւոյն միջնորդութեամբը “ : Լ'ս
 թղթին չէր ուղերկոր պատասխան տալ մեր նբ
 Լ'նտոն Լ'բբաճայրը , ըսելով թէ՝ չեմ կրնար ես
 այնպիսի մեծ թագաւորի վայելուչ թուղթ գրել ,
 Բայց երբոր իրեն ճգնաւորները զինքը շատ յոր-
 դորեցին պատասխան մը տալու որպէս զի Կոստան-
 դիանոսին դժարը չիգայ , զիջաւ անոնց կամացը նբ
 Լ'նտոն Լ'բբաճայրը , ու առանց շողորորդութիւն
 մը ընելու , բարի ու պատուական խրատներով զար-
 դարված Կոստանդիանոսին ու որդւոցը միանգամայն
 աս կերպով թուղթ մը գրեց : „ Լ'շխարհային մե-
 „ ծութիւնները ամենեւին բանիմը տեղ չէինէք ,
 „ այլ շարունակ աչվընիդ հանդերձեալ դատաստա-
 „ նին վրայ ըլլայ . մի միայն թագաւոր երկնի և

„երկրի զԲրիստոս ճանչցէք՝ ուսկից որ ամենայն
 „Թագաւորք կախեալ են. գթած մարդասէր ու ողոր-
 „մած եղէք. մասնաւոր հոգմը տարէք աղքատնե-
 „րուն. և հուսկ յետոյ սիրեցէք զարդարութիւն“ :
 Եւ հա կատարեալ ճգնաւորի գլուածք՝ որուն զար-
 դարանքը ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ ճշմարտութիւ-
 նը բացայայտ առջնին դնել : Եւ Թղթին վրայ
 մեծապէս ուրախացան թէ Կոստանդիանոս և թէ
 իր որդիքը, և այնպէս սիրով կարգացին՝ իբրեւ թէ
 հոգին սուրբ կրթօսիկոր մէջը :

{Յամին 334 Կոթացիները դարձեալ յանդգ-
 նեցան, ու Սարմատացիներուն դէմ զէնք վեր-
 ցուցին : Եւսնք ալ որպէս զի անոնց դէմ դնեն,
 բռնեցին իրենց գերիները աղէկմը զինաւորեցին,
 ու անոնց դէմը հանեցին՝ որ պատերազմին : Իրաւ
 աս գերիները ցրցուցին իրենց ձեռվըներնուն քա-
 ջութիւնը, ու անանկ կըտրըճութեամբ մը պատե-
 բազմ տրվին թշնամիներուն դէմ, որ թէ իրենց
 տէրերը ու թէ թշնամիները զարմացան մնացին :
 Իսկ ինչ օգուտ՝ որ աս գերիները իրենց տէրեր-
 նին մէկ վտանգէմը խաղսեցին, ու մէկալ չարա-
 գոյն վտանգի մէջ ձգեցին. վասն զի նոյն սուրե-
 բով՝ որ իրենց թշնամեաց կողէն հանած էին, ի-
 բնեց տեսարցը գէմ սկսան ծեծկըվիլ ու ջարդել :
 Եւ որովհետեւ տեսարքը՝ մէյմը որ զէնք չունէին,
 մէյմալ որ անոնց նայելով իրենք շատ քիչվոր էին,

անոր համար չի կրնալով անոնց դէմ դնել, թող տը-
վին իրենց երկիրները տունները ու բովանդակ հա-
րստութիւնն, ու անանկ խեղճ ողորմելի փախան ե-
կան Կոստանդիանոսին 300,000 հոգիի չափ: Գլխա-
ցաւ անոնց վր Կոստանդիանոս, ու զանոնք սիրով իր
պաշտպանութեան տակը առաւ: Որոնք որ զօրեղ
էին՝ զանոնք զինուոր ըրաւ, իսկ մնացեալները բաժ-
նեց 'ի խրակիա յԱսորեստան 'ի Սակեդոնիա և
յԽապլիա, ամառնուն երկիրներ բաժնելով, որ սեր-
մաննն ու անով ապրին: Ետքը հռովմայեցիները
գերիներուն ձեռքէն առին ան երկիրները, ու ի-
րենց տեարցը դարձուցին:

(Ծամին 335 Տարսոս ըսված անարգ ցեղէ մար-
դուն մէկը գլուխ վերցուց ու ապստամբեցաւ. էզ
մը պարապ պըտըտող ու արիւնկզակ մարդիկներ
իւր գլուխը ժողվեց, ու անոնցմով յանդգնութիւն
գնաց տիրեց Լիպրոս (Խպրըզ) կղզւոյն, և հոն
տեղս ինքը զինքը թագաւոր ըրաւ: Եւ որ լսեց
Կոստանդիանոս՝ շուտմը զօրք խրկեց հոն տեղս, ու
ան ապստամբ թագաւորը բռնել և հրապարակի
մէջ երել տրվաւ:

(Եւ ասորի Կոստանդիանոսին թագաւորութե-
ն երեսներորդ տարին էր: Իրաւցընէ արժանի էր՝ որ
Կոստանդիանոս զինքը երջանիկ սեպէր, վասն զի
Ոկտավիանոս () գոստոսէն սկսեալ ինչվան իրեն
ատենը ոչ ոք կայսր այնչափ ատեն թագաւորած

էր: Վիսկընտիանոս խիստ բաղդաւոր սեպւած էր, վասն զի կրցած էր իր թագաւորութեան քսանեւորդ տարեդարձը ընել: Լըրդ՝ Կոստանդիանոս անպատմելի ուրախութեամբ լեցւած ըլլալով, ուղեց նոյն օրվան փառաւորութիւնը Կոստանդնուպօլսին մէջ թէ՛ աշխարհական և թէ՛ հոգեւորական ուրախութեամբ ու մեծ հանդիսութեամբ կատարել: Բայց ահա այսպիսի ուրախութեան մէջ արիւսեանները իրեն խորհուրդ տըվին որ՝ երկու ժողով ընել ապ, մէյմը՝ ի Տիւրոս, որպէս զի Լըրոսին պատճառաւ եղած խռովութիւնները վերնայ, և մէյմընալ յԵրուսաղէմ, որպէս զի Երուսաղէմայ եկեղեցւոյն՝ որ Կոստանդիանոս շինել տըված էր, նաւակատիւրը՝ նուիրագործութիւնը փառաւոր հանդիսութեամբ կատարեն: Կոստանդիանոս անզգուշութեամբ հրաման տըվաւ՝ որ աս երկու ժողովը ըլլայ: Թիէ քնչ եղաւ աս երկու ժողովին մէջը՝ ետքը կրպատմեք, հիմակ տեսնանք՝ որ Կոստանդիանոս իրեն թագաւորութեան երեսներորդ տարեդարձը ընելէն ետքը՝ քնչ բանի ձեռք զարկաւ:

Կոստանդիանոս ուղեց կեսարական պատուով պսակել իր եղբորորդին՝ Վաղմատիոսը՝ որ խիստ քաջ պատերազմական երիտասարդ մի էր, և մեծ անուն ունէր զօրաց առջնէր: Բայց երբոր տեսաւ Կոստանդիանոս՝ որ ասոր վըայ իր որդիքը կըբարկանանկոր ու դիժարնին կուգայկոր, կարծեց թէ՛ ա-

նոց բարկութիւնը կրնայ իջեցընել՝ եթէ ամէն մէկուն զառ զառ երկիրներ բաշխելու ըլլայ, որպէս զի անոնց վրայ տիրեն : Ուստի աս խորհրդով՝ երկիրները բաժնեց այսպէս : Ս'եծ որդւոյն՝ որ կըսվէր Կոստանդին՝ տըվաւ ինչ երկիր որ իր հօր-մէն իրեն մնացած էր : Երկրորդ որդւոյն՝ որ կըսվէր Կոստանդոս՝ տըվաւ արեւելքը : Երրորդ որդւոյն՝ որ կըսվէր Կոստաս՝ տըվաւ Իտալիա, Լիւրիկէ, ու Լիւրիկիա : Իսկ Գաղմատիոսին իր եղբորորդւոյն՝ արվաւ Թրակիա ու Լիւրիկիոյ մէկ բաժինը, այսինքն՝ Սակեդոնիա և Լիւքայիա : Լիւս Գաղմատիոսը եղբայրմը ունէր՝ որ կըսվէր Լիւնիբաղիանոս : Լիւսոր հետ Կոստանդիանոս կարգեց իր աղջիկը՝ որ կըսվէր Կոստանդիա, և զինքը իշխանական պատուոյ հասցուց : Բայց Կոստանդիանոսին աս երկու եղբորորդիքը՝ իրեն մեռնելէն ետքը՝ իր աղոցմէս պանվեցան :

Լիւս ատեններս Կոստանդիանոս երկու օրէնք հրատարակեց Կարթագինոյ մէջ . մէյմը՝ արգելեց Հրէայներուն՝ որ ամենևին չինեղեն ու չհչարչարեն զհրէայն՝ որ կուզէ քրիստոնեայ ըլլալ . և մէյմը՝ նալ որ՝ եթէ հրէայմը իր գերին թլփատելու ըլլայ, թէ քրիստոնեայ ըլլայ և թէ հեթանոս, կարող չըլլայ ան գերին իր քովը պահել, այլ պէտք է որ ազատ ընէ :

ԳԼ . ԽԼ:

Ստորեւ Լեւոնասին գէմ էլած զըպարտութիւնները:

Ամբ 20 331 Ժնչկ 333 .

Եւսերիոս 'Արկովդացին երբոր տեսաւ՝ որ սբ
Լեւոնասը եկեղեցւոյն մէջ չառաւ զԼեւոնաս, և զԼուս-
տանդիանոս ալ համոզեց, ինչպէս որ վերը ըսինք,
քիչմը ատեն կանկ առաւ, որպէս զի վրայէն ատեն
անցնելով՝ կարող ըլլայ Լուստանդիանոսին միտքը
փոխել, ու իր չար կամայը ծառայեցնել: Ուստի
մեղիտեան ըսված հերձուածողներուն հետ խօսքը
մէկ ըրաւ, ու խօսք տրվաւ անոնց՝ Թէ Լուստանդիա-
նոսին առջին իրենց բարեխօս կըլլայ, եթէ սուրբ
Լեւոնասին գէմ զըպարտութիւն ընել յանձն կառ-
նունէ: Լսոնք Թէպէտ արիստեաններուն գէմ
էին, բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի զուրբ Լեւո-
նասն ալ հալածելու բաղձանք ունէին, որովհետեւ
սուրբ Լեւոնասը անոնց բռնած ճամբուն չէր հաւ-
նած, ուստի ամենայն սիրով ու յօժարութեամբ
խօսք տրվին Եւսերիոսին՝ որ անմեղը կըզըպար-
տենք: Եւսմը Եւսերիոս 'Արկովդացին բռնեց
անոնցմէ իրեք եպիսկոպոս 'Արկովդիա խրկեց, որ-
պէս զի, ամբաստանութիւն ընեն Լուստանդիանո-

սին, թէ սուրբ ԼԹանասը ժողովրդեան վրայ ծան-
րութիւն կըդնէկոր, եկեղեցւոյն համար կտաւ
կըպահանջէկոր: Երբոր ասոնք աս ամբաստանու-
թիւնը կընէին, դիպուածով հոն գտնուիցան նք
ԼԹանասին երկու քահանայները, որոնք տեսնա-
լով ասոնց ըսած ստութիւնը՝ ջատագովեցին զսուրբ
ԼԹանասը, ու զասոնք իբրեւ ստասաց խայտառակե-
ցին: Կոստանդիանոս տեսնալով սուրբ ԼԹանասին
անմեղութիւնը՝ սիրեց զինքը, ու իրեն թուղթ
գրեց՝ որ իր պալատը գայ: Իսկ Լաւսերիոս Վիկո-
միդացին երբոր տեսաւ՝ որ աս ճամբով իր անօրէ-
նութիւնը չիկրցաւ յառաջ տանիլ, ճամբան փո-
խեց և ուրիշ հնարք ձեռք առաւ: Լաւսերեց ան
երեք եպիսկոպոսներուն՝ որ ամենևին չիվախնան ու
եա չիդառնան, այլ սպասեն՝ ինչվան որ սուրբ
ԼԹանասը գայ, որ երբոր հոն կըհասնի՝ շուտմը
նոր ամբաստանութիւն ընեն անոր դէմ, և ինչ
որ պիտի ամբաստանէիննէ՝ անոնց սորվեցուց:
Լորդ՝ հազիւ թէ սուրբ ԼԹանասը Կոստանդիանո-
սին պալատին մէջը ոտքը դրաւ՝ ահա նոր ամբաս-
տանութիւնը ըրին՝ որ գուցէ սուրբ ԼԹանասը աս
ըսած բաներնին և ոչ միտքէն կրնար անցընել:
Իսին թէ՛ սուրբ ԼԹանասը էզմը ստակ տրված է
Կոստանդիանոսէն ապստամբ մարդունը՝ որ կըս-
վէր Վիդուկէս, որպէս զի իրեն ապստամբութիւ-
նը կարօշ ըլլայ առաջ տանել, և թէ Սակարիոսը՝

որ վերի ըսված երկու քահանայներուն մէկն էր՝
որոնք զսուրբ Լ.Թանասը արդարացուցին՝ խորան
մը կործանեց, զսուրբ սկիհը կոտորտեց, և Խաբի-
րաս մելիտեան քահանան խորանին վրայէն քաշեց
ու հրեց, և թէ այս ամենայն բաները սուրբ Լ.
Թանասին խորհրդովը ըրաւ։ Օարմացաւ մնաց
Կոստանդիանոս՝ երբոր այսպիսի չիլսված ամբաս-
տանութիւնները լսեց սուրբ Լ.Թանասին ու Սա-
կարիոսին վրայ։ Հարցուց սուրբ Լ.Թանասին՝ թէ
ստոյգ՝ աս ըսած բաներնին ըրիրմի։ Պատասխան
տրվաւ սուրբ Լ.Թանասը, ոչ երբէք, զրպարտու-
թիւն է ըրածնին, և ինչպէս որ պէտք էր նէ սբ
Լ.Թանաս արդարացուց թէ զինքը և թէ իր ըն-
կերը։ Հաւտաց Կոստանդիանոս սուրբ Լ.Թանա-
սին ըսածներուն, ու զինքը ոչ միայն անմեղ հանեց
իր դատաստանին մէջէն, այլ նաեւ ձեռքը թուղթ
մը տրվաւ՝ որուն մէջը կը գովէր զինքը իբրեւ ճշմա-
րիտ ու քաջ հովիւ, և անանկ խրկեց յԼ. Ղեբքսան-
դրիա, և հրամայեց՝ որ ան թուղթը կարդայ իր ժո-
ղովրդեան առջին, որպէս զի իրեն անմեղութիւնը՝
ու մէկաններուն զրպարտութիւնը դուրս ելլայ։
Բայց որովհետեւ ան սուտ զրպարտողները իրենց
յանցանաց արժանի պատիժը չառին, անոր համար
աներեսութեամբ ուղեցին իրենց ամբաստանութիւնը
ոչ միայն առաջ քշել՝ այլ նաեւ նոր ամբաստա-
նութիւն մ' ալ վրան եւեղցընել, և ան այնպիսի

ամբաստանութիւն որ զսօղը ակամայ կը հաւատացը-
նէ, վասն զի ամենեւին չի տարակուսիր՝ թէ առաջի-
մեծ սուտ զրպարտութիւն մէկու մը վրայ դրվի-
լսին՝ թէ սուրբ Լ'Թանասը մեռցուց զԴրսենիոս
մարտնան եպիսկոպոսը, և կտրեց անոր մէկ թեւը,
ու անով կախարդութիւններ կընէկոր։ Որպէս զի
ասոր ամենքը հաւատան, սնտուկ մը դուրս հանե-
ցին, որուն մէջ Կարած ձեռք մը կար։ ու սկսան
ասգին անդին տանիլ բերել, ու չի հաւատացողին
նաեւ բանալ ցրցընել։ Լ'հա աս ան օձն է՝ որուն
Լուսերիոս նիկոմիդացին ծովուն մէջ ընկած ըլլա-
լով ձեռքը երկնցուց որ բռնէ, բայց ինչ օգուտ
որ զինքը խածաւ։

Երբոր Կոստանդիանոս աս զարհուրելի ամբաս-
տանութիւնը սուրբ Լ'Թանասին վրայ լսեց՝ յանձ-
նեց իր եղբօրը՝ Կաղմատիոսին որ աս բանն նայի
տեսնէ, իրաւ է սուտ է իրեն հասկըցընէ։ Կաղ-
մատիոս քննեց իմացաւ, որ Լ'Դրսենիոսը մեռած չէ,
այլ Եգիպտոս վանքի մը մէջ պահվտած կեցեր
է։ Երբոր սուրբ Լ'Թանաս աս բանն իմացաւ՝ շուտ
մը իր սարկաւազը խրկեց, որ երթայ տեսնէ։
Վանքին մեծաւորը՝ որ էր Ս'եղիտեան՝ երբոր լսեց
թէ սուրբ Լ'Թանասին սարկաւազը զԴրսենիոս
գնտառելու կուգայկոր, գաղտուկ նաւ մը հեծցուց
զԴրսենիոսը՝ Եգիպտոս գետին վրայ՝ ու փախցուց։
Սարկաւազը երբոր Եգիպտոս հասաւ՝ վանքին մե-

ժաւորը դատաստանի կանչեց, և ինչ ըրաւ չըրաւ
խոստովանել արվաւ անոր՝ թէ ինքը փախցուց
զԼրսենիոն. և այսպէս բոլոր Լազիպոսին մէջ տա-
րածեցաւ աս բանս: Լրսենիոս զինքը վտանգի մէջ
տեսնալով, նաւը դարձուց դէպ 'ի Տիւրոս, կար-
ծելով թէ՝ հոն տեղս անծանօթ կըմնայ: Լորբոր
հոն հասաւ, տերութիւնը հարցուց իրեն՝ թէ դու
ով և որպիսի մարդ ես: Լսիկայ սկսաւ ծուռ մուռ
պատասխաններ տալ. և որովհետեւ սուտին մէկ
ոտքը կաղ (Թօփալ) է, անոր համար աս ալ կաղաւ
սկսաւ իր պատասխաններուն մէջ: Սերջապէս քաղ-
քին եպիսկոպոսը՝ որ Պօղոս կըսվէր՝ շատ եակէն
իյնալով՝ խոստովանել արվաւ անոր իր բերնով՝
թէ ինքը է Լրսենիոսը: Լհա դարձեալ արդարա-
ցաւ սուրբ Լթանասը ու իր թշնամիներուն վրայ
յաղթանակ կանգնեց, և ուրախութիւն մ' ալ ու-
նեցաւ՝ որ Լրսենիոսը ճանչնալով իր սխալմունքը՝
հեռացաւ բոլորովին Սեբիտեաններէն, ու թողու-
թիւն խնդրեց սուրբ Լթանասէն: Լորբոր լսեց
{ոյհանէս Լրգարոս Սեբիտեան հերձուածողնե-
րուն գլուխը՝ թէ Լրսենիոսը անդին դարձերէ՝
ամբշնալէն ինչ ընելիքը չէր գիտեր. կըվախնար՝
որ Լրսենիոսը ամէն խայտառակութիւնները դուրս
կըհանէ սուրբ Լթանասին առջին: Ուստի ինքն ալ
իմաստութեամբ մտմտալով՝ թող արվաւ միշ-
տեանները ու սուրբ Լթանասին կողմը դարձաւ:

Երեսնամեկնոս խիստ ուրախացաւ ասոր դառնալուն վրայ, և իր ուրախութիւնը անոր ցրցընելու համար՝ շուտով Թուղթ մը գրեց իրեն՝ որ արքունի կառք ու երիվար՝ բռնէ ու ելլէ իր պալատը դայ, որովհետեւ մեծամեծ բարիքներ մտքին մէջը պատրաստած է իրեն ընելու:

ԳԼ . ԽԲ .

Տէրութիւն չարածողովք, և սուրբ Աթանասին դատապարտութիւնը:

Ամբ քն 334 և 335 .

Քիչ մը ատեն աս ներհակ հովերը՝ որ սուրբ Աթանասին դէմ կըկուռէինկոր՝ դադրեցան ու ձայներնին քաշեցին, և որպէս թէ պատրաստութիւն տեսնալու ետեւէ եղան անանկ մը զարնըվելով՝ որ սուրբ Աթանասը դէմ չիկրնալով դնել չարաչար նաւաւարկութիւննէ: Յամին 334. ահա հին ամբաստանութիւնները նորոգեցին, սկսան հաստատել թէ ստոյգ սուրբ Աթանասը մեռցուց զՂրսենիոս եպիսկոպոսը, և Սակարիոս ալ զԴաբիրոս քահանան խորանին վրայէն մէկ դի քաշեց և զսուրբ բաժա-

կը խորտակեց: Եւստի և առաջ աս Խաբիրասը քահանայ չէր, ահա առաջին ստուծիւնը: Երկրորդը Եսին թէ Լըսենիոսը մեռած ու թաղված է. և սակայն Լըսենիոսը կենդանի էր, ահա երկրորդ ստուծիւնը: Բայց մենք թողունք ասոնց ստուծիւնները համրելը ու առաջ երթանք նայինք թէ այս ամենայն բաներուն ծայրը ուր ելաւ: Ընչպէս վերը ըսինք՝ Եւստիոս նիկոմիդացին աղաչեց Կոստանդիանոսին որ եկեղեցւոյն խաղաղութեանը համար ժողով մը ընել տայ, և սուրբ Լեւոնտան ալ հոն գայ, ու իրեն դատը տեսնելի: Կոստանդիանոս թէպէտ գիտէր սուրբ Լեւոնտան անմեղութիւնը, բայց ՚ի վերայ այս ամենայնի թող տրվաւ որ ասոր վրայ ժողով մը ըլլայ, որպէս զի անոր անմեղութիւնը աղէկ մը իմացվի: Ժողովին տեղը ընտրվեցաւ Եւստարիա Պաղեստինոյ, բայց ժողովը հոն չեղաւ, վասն զի սուրբ Լեւոնտա ժողովին չեկաւ, ըսելով թէ՝ պարապ տեղ դատաւորները կընստին դատելու ուր որ յանցանք կամ յանցանադ հիմն չիկայ: Եւստիոս որ առ թի կըսպասէր սուրբ Լեւոնտան գէտ ամբաստանութիւն ընելու՝ շուտ մը իմացուց Կոստանդիանոսին՝ թէ սուրբ Լեւոնտա իրեն հրամանը ոտքի տակ առաւ ու ժողովի չեկաւ: Եսոր վրայ Կոստանդիանոս մոմառքի մէջ մտաւ, ու տարակուսեցաւ սուրբ Լեւոնտան անմեղութեղ վրայ, ըսելով մտքին մէջը՝ թէ որ արդար էր պէտք

էր որ գար իր արդարութիւնը ցըցընելու համար, իսկ արդ չեկաւ, ուրեմն յանցաւոր է: Ուստի այսպիսի մտքի վրայ ըլլալով Վոստանդիանոս՝ սաստիկ պատուէր տրվաւ սուրբ Լեւոնասին թէ պէտք է որ ժողովին գայ, և ժողովին տեղը ընտրեց ՏՏիրոս: Եւ այց Լաւերիոս Նիկոմիդացին գիտնալով որ Վոստանդիանոս սաստիկ կըսիրէ զխաղաղութի՝ աղաչեց Վոստանդիանոսին որ շատ եպիսկոպոսներ ժողովին, որպէս զի՝ ըսաւ՝ աղէկ մը քննելի ու նայվի թէ ինչ հակառակութիւն է աս՝ որ կայ նր Լեւոնասին ու Լքիոսին մէջը, բայց ասանկ խօսած ատենն ալ զուրբ Լեւոնասը կեսմը կամբաստանէր ըսելով թէ՝ տա խռովութիւնները ու կոխները չէր ըլլար թէ որ սուրբ Լեւոնասը քիչ մը մէկ դի Թող տալու ըլլար իրեն հպարտութիւնը, խռովութիւնը, ու չիքաշվելու յամառութիւնը որ բռնածէն և ոչ կէտ մը (նոխտայմը) կուզէ ետ դառնալ: Ինչ որ է նե սուրբ Լեւոնասը երբոր առաւ Վոստանդիանոսին հրամանը՝ քառասունըվինը եպիսկոպոսներով ճամբայ ելաւ ու Տիրոս եկաւ: Լաւերիոս Նիկոմիդացին վաթսուն եպիսկոպոս բերած էր ամենն ալ ուղղներնէն ինչվան գլուխին արիոսեան աղանդին մէջը թաղված: Վոստանդիանոս Թուղթ մը գրեց տա ժողովին այսպէս: Երցաւիմ՝ կըսէր՝ որ եկեղեցւոյն խաղաղութիւնը քանի մը հոգիներուն յամառութեանը համար կըվրդովիկոր:

Լ՛իշ նայեցէք որ աս բաժանմունքները ու տարա-
 ձայնութիւնները միացընէք: () գնութիւն հասէք
 անոնց՝ որոնք որ կարօտ են ձեր օգնութեանը, որ-
 պէս զի ան ցանկալի միաբանութիւնը՝ որ այնչափ,
 քաղաքներէն վերցըվեցաւ՝ դարձեալ հաստատովի
 և վերաւորեալ անդամները ողջանան: Լ՛յսպէս գրեց
 Կոստանդիանոս՝ ան որ պաշտպան և ջատագով էր
 ուղղափառ եկեղեցւոյն, ան որ կը պարծենար թէ
 սրտին մէջը ուրիշ բան չունի բայց եթէ ուղղափա-
 ռական հաւատքը ամբողջ պահել ու ամեն աղտոտ
 հերետիկոսութիւններէն սրբել: Խաբվեցաւ Կոս-
 տանդիանոս նիկոմիդացւոյն հնաղքներէն, խաբվե-
 ցաւ անոր բերնին անուշ խօսքերէն, կարծեց թէ որ-
 չափ որ եպիսկոպոս ժողված է նէ ամեն ալ ճշմա-
 րիտ կրօնասէր ուղղափառ և ՚ի Վրիստոս խաղա-
 ղասէր են: Լ՛դդ երբոր ժողովը կազմըվեցաւ, հրա-
 մայեցին սուրբ Լ՛թանասին որ ոտքի վրայ կենայ
 յանցաւորի մը պէս. ուր նք Լ՛թանասին եկեղեց-
 ւոյն մեծութեանը նայելով՝ պէտք էր անոր նա-
 խագահ նստել ժողովին մէջ: Բայց անոր տեղը ժո-
 ղովին նախագահը եղաւ Վիզակիդոս Լ՛նտիդքայ հայ-
 րապետը: Լ՛ս որ տեսաւ Պոտամոնէս սուրբ եպիս-
 կոպոսը սիրտը չգիմնացաւ, աչվըները արցունքով
 ծով կտրեցաւ՝ ու հռուաչելով մը դարձաւ Լ՛սե-
 բիոս կեսարացւոյն ըսաւ. « Ո՛վ Լ՛սեբիոս՝ ո՛վ կրնայ
 » համբերել, և ո՛վ կրնայ տեսնել, որ դուն դա-

„տաւարի մը պէս նստիս, ու անմեղ լճամասը մե-
 „ղապարտի մը ու յանցաւորի մը պէս ոտքի վրայ
 „կենայ: Կաղաչեմ ըսէ ինձի՝ բռնաւորներուն ու
 „հալածանաց ատենները՝ մէկ տեղ բանաւ չէիք
 „մի: Եթէ իմ վրաս ըսելու ըլլամ, ահա՛ ճշմար-
 „տութիւնը պաշապանելու համար աջ աչքս կորսն-
 „ցուցի, բայց դուն մարմնայդ հիւ մէկ անդամը չի-
 „կորսնցուցիր, զքեզ կրտսնանքկոր հոս տեղս մեր
 „տաջին ողջ և առողջ ամենայն անգամօք, չես կըր-
 „նար ցըցընել մեզի նշան մը կամ փորձ մը որ հա-
 „ւատքի մէջը հաստատուն կեցար: Ի՞նչպէս կրցար
 „դուն բանտէն խալըսիլ ու ազատութիւն ստա-
 „նալ, ուրիշ կերպով չէ՝ բայց եթէ կամ խոս-
 „տացար թագաւորին հրամանացը հնազանդիլ, և
 „կամ բռնաւորին կամքը կատարեցիր“ : Լսոր վն
 սպասիկ բարկանալով, Եւսեբիոս կեսաբացին, և
 չիկրնալով ինքը ղինքը արդարացընել, որովհետեւ
 ըսածները ճշմարիտ էին, սկսաւ կոպտութեամբ նա-
 խատել ու արհամարհել զՊոտամնէս եպիսկոպո-
 սը, և այն օրը ասոր պատճառաւ ժողովը արձը-
 կեցաւ: Լոստանդիանոս աս ժողովին խրկած էր
 վրդավիտ Ղփոնէսիոս կոմսը՝ ինչպէս որ արիոսեան-
 ները ուզած էին, ժողովին կարգադրութիւնը ասոր
 յանձնըված էր որ իբրեւ սօչ ասդիէն և սօչ անդի-
 էն միօրինակ աչքով պիտի նայէր ամենուն, և
 զգուշանար պիտի որ անկարգութիւն մը չըլլայ,

բայց առաջին անկարգութիւնը ինքը ըրաւ՝ որ արիստեաններուն կողմը բռնեց՝ ու ժողովոյն վրայ բռնաւորութիւն ըրաւ : Եւսերեանց հրամանովը խել մը զինուորներ ալ եկած էին անոնց բռնութիւնները ՚ի գործ դնելու համար : Տ) Սակարիոս սուրբ Լթանասին քահանան՝ որուն վրայ՝ ինչպէս վերը պատմեցինք՝ ամբաստանութիւն ըրած էին՝ թէ սուրբ սկիհը կօտրեց՝ և սուրբ խորանը կործանեց՝ շղթաներով կապված հոն ժողովին մէջը բերին :

Եւսերեանք իբրեւ ամբաստանողներ սկսան զսուրբ Լթանասը հայրապետներուն առջին ամբաստանել, ըսելով թէ՝ սուրբ Լթանասը ոչ միայն Սակարիոս քահանային խորհուրդ տրվաւ որ առ բաները ընէ, և ոչ միայն զԵրեսնիոս եպիսկոպոսը մեղցուց, այլ նաև կոյս աղջիկ մը նալ պղծեց : Եթէ կայ էր գէշ ու աներես կին մը՝ որ արիստեաններէն էր մը ստակ առաւ ու համարձակեցաւ ժողովին մէջը մտնել ու աս զարհուրելի ամբաստանութիւնը սբ Լթանասին դէմ ընել : Ես՝ ըսաւ՝ իմ կուսութիւնս Եստուծոյ նուիրած էի, բայց աս Լթանասը իրիկուն մը եկաւ իմ քովս պառկեցաւ ու զիս բռնադատեց, և ետքը էր մը ընծայներ ինձի բնչիսց որպէս զի ձայն չի հանեմ : Սուրբ Լթանասին աւանջը յառաջագոյն հասած ըլլալով որ Եւսերեանները իրեն ասանկ հնարք մը պիտի բանեցընեն՝ խորհուրդ ըրաւ Տիմոթէոս անուանով քահանայի մը

Հեա , որ իրեն տեղը պատասխան տայ այն անամթի
 քննան : Ուստի երբոր հայրապետները ըսին թէ Մ-
 թանասը առաջ գայ պատասխան տալու կնկան ,
 սուրբ Մթանասը ամենեկին տեղացը չիշարժեցաւ ,
 և ոչ ոսքը տեղէն վերցուց : Ելաւ անոր տեղը
 Տիմոթէոս քահանան ու ըսաւ կնկան : Ի՞նչ , ես
 քեզի Հեա խօսեցայ մի , և կամ քու տունդ եկայ
 պահեցայ մի : Լնիկը յիմարարար ձայն վերցուց
 ու պոռչաւ սկսաւ և ձեռքով զՏիմոթէոսը ցը-
 ցընելով ըսաւ : Հրամներես դուն ես , գիտեմ
 ստոյգ , որ այսպիսի տեղ զիս բռնադատեցիր ու
 տառապեցուցիր զիս և իմ կուռութեանս ծաղիկը
 Թուռնցուցիր , ան որ ես պզտիկուց Մսաուծոյ
 նուիրած էի : Մտոր վրայ ալ բերանը բացաւ անա-
 մթ լրբութեամբ , և ինչ որ այնպիսի կնկանէ մը
 կը յուսացվինէ ըսաւ : Բայց սրչափ որ անիկայ իր
 ձայնը կը բարձրցընէր ու ըսածը հաստատել կը ջա-
 նար , այնչափ թշնամիներուն երեսնին ամթէն
 կը կարմրէին՝ ու գետինը կանցնէին : Հուտ մը Եւ-
 սեբեանք դուրս վռնտեցին կնիկը , և թէպէտ սուրբ
 Մթանասը շատ ստիպեց որ կենայ որպէս զի հար-
 ցընէ իրեն թէ՛ ո՛վ զինքը աս բանի յորդորեց ,
 բայց օգուտ չեղաւ : Թշնամիները շուտ մը խօսքը
 փոխեցին ու ըսին , հոգերնիս չէ որ աս կնկան
 ամբաստանութիւնը սուտ ելաւ , մենք՝ ունինք ու-
 րիշ ամբաստանութիւններ՝ որուն Մթանասը դէմ

չիկրնար դնել, որոնց մէկը աս է: Լ.Թանաս մեռ-
ցուց զԼ.Բսենիոս եպիսկոպոսը: Բայց հոս տեղս իս-
կապէս պէտք է զարմանալ Լ.Եսեբեաններուն յի-
մարութեանը ու անխոհեմութեանը վր: Վիտէին
որ Լ.Բսենիոս եպիսկոպոսը սուրբ Լ.Թանասին հետ
հաշարված է՝ ու անոր կողմն է, և Կոստանդիանոս
սին ալ խիստ սիրելի եղած է, սակայն հիմակ կեւ-
լեն ամբաստանութիւն: Կրնենկոր թէ սուրբ Լ.Թա-
նասը մեռցուց զԼ.Բսենիոս: Ս'ենք Լ.Ստուծոյ դա-
տաստանին յանձնենք ասիկայ՝ որ շատ անգամ թող
կուտայ որ մարդս ինք իրեն փոս փորէ՝ որպէս զի
մէջը ինչայ, և առաջ երթանք ու վերջը տեսնենք:
Լ.Բսենիոսը ժողովին եկած չէր, կամ Լ.Եսեբեան-
ները թող չէին տրված որ գայ, և կամ սուրբ
Լ.Թանասը խորհուրդ տրված էր՝ որ պահվելու ու
դուրսը չերևայ: Ուստի աս բանս իմանալով Լ.Բ-
սենիոս առջի իրիկվնէ պահվելուցաւ Տիւրոս քա-
ղաքը, և սուրբ Լ.Թանասը իրեն ապսպրեց որ՝ երբ
որ մարդ խրկէ նէ զինքը կանչելու ելլէ գայ:
Լ.Իկորդդ օրը ժողվեցան հայրապետները, ամենքը
նստան իր տեղը, և ահա սնտուկ մը բացվեցաւ,
որուն մէջէն կտրած ձեռք մը դուրս հանեցին ու
ըսին սուրբ Լ.Թանասին, ահա ով Լ.Թանաս՝ ահա
զքեզ ամբաստանող, ահա Լ.Բսենիոս եպիսկոպոսին
թեւ ու ձեռքը, ըսէ մեզի ինչո՞ւ համար աս թեւը
կտրեցիր: Լայիս մէկէն շնչելն մը փրթաւ

խաղին մէջը, ամենքը սոսկացին թէ աս ինչ մէ
անօրէնութիւն է ըրեր սուրբ ԼԵԹԱՆԱՍՐ : ԼԵ
շփոթութիւնը երբոր քիչ մը հանդարտեցաւ ու
ամենքը լռեցին՝ սուրբ ԼԵԹԱՆԱՍ հարցուց թէ ար-
դեօք ԼԵԹԱՆԻՍԻՍ եպիսկոպոսը տեսած էք կամ կը.
Ճանչնա՞ք : Հատերը պատասխան տրվին , ինչպէս
չէ՝ խիստ աղէկ կըճանչանայ : ԼԵ՝ ատենը սուրբ
ԼԵԹԱՆԱՍՐ աչք ըրաւ իր սարկաւազին որ երթայ
զԼԵԹԱՆԻՍՈՍը կանչէ : Եկաւ ԼԵԹԱՆԻՍՈՍը ու ժող-
վին մէջ տեղը տնկրվեցաւ , բայց երկու ձեռքերն ալ
վերարկուն տակը պահած էր : Ոտք ելաւ սուրբ
ԼԵԹԱՆԱՍՐ ու հարցուց թէ ան է ԼԵԹԱՆԻՍՈՍը ,
ըսին՝ հրամայեա : ԼԵ՝ ատենը մէկ դի քաշեց վե-
րարկուն , ու անոր ձեռվըներէն բռնեց վեր վերցուց
լսելով . „ԼԵԿԱ ԼԵԹԱՆԻՍՈՍը կենդանի է և երկու
„ձեռքերն ալ ողջ առողջ կեցերեն , չեմ կարծեր
„որ մէկը ուղեւնայ հարցընել թէ ո՞ւր է երբորդ
„ձեռքը : Ուրեմն դուք որ զիս կամբաստանէք որ
„ըսէք ինձի հիմակ՝ ինչպէս աս կտրած թևը ձեր
„ձեռքը անցած է , որ իբրև յաղթանակ աս դին
„ան դին կրպտրացընէք որ : Հիմակ ձեզի կիյ-
„նայ՝ ո՞վ դատաւորներ որ ասոնց աղէկ մը հարցը-
„նէք քննէք՝ ու զանոնք դատապարտէք“ : Խ-
ինչպիսի տմոթ պաշարեց անոնց երեսը , և ինչպի-
սի դող անոնց սրտերնին ընկաւ , կարգացօղը կրնայ
խմանալ , հարկ չիկայ որ մենք պատմենք , միայն

այսչափ ըսենք որ՝ եթէ Թագաւորական զինուոր-
ներ հոն գանձվելու ու զսուրբ Լճանասը խաղսե-
լու չըլլային՝ զինքը կտոր կտոր պիտի փառատէին .
այնչափ կատղած էին ամբաստանողները , որոնց
բերներնէն ուրիշ բան չէր լսվէրկոր՝ բայց եթէ՝
Լճանասը կախարդութիւն ըրաւ :

Ինչ ամբաստանութիւն որ ինչպէս հիմայ
ըրին սուրբ Լճանասին՝ ամենէն ալ սուրբ Լճա-
նասը զինքը խաղսեց՝ ու իր անմեղութիւնը ցըցուց ,
և ոչ միայն ցըցուց՝ այլ և տշվընին խօթեց : Ս՛նա-
ցին հիմակ մէկ քանի ուրիշ ամբաստանութիւններ՝
այսինքն բաժակին խորտակելը և այլ ուրիշ բանե-
րը՝ որ սուրբ Լճանասին վրայ ձգեցին իբրև անոր
խորհրդովը եղած : Երբոր աս դատը բացվեցաւ
սուրբ Լճանասը ըսաւ Եւսեբիոս կեսարացոյն
թէ՝ աս բանիս մէջ զքեզ ինձի դատաւոր չեմ ըն-
դունիր . նոյնպէս չեմ ընդունիր թէ՝ Խաբիրասը՝ որ
քահանայ կանխանվիկոր՝ իսկապէս քահանայ
ըլլայ , որովհետև ստոյգ է՝ որ ուղղափառ եկե-
ղեցւոյն մէջ չիձեռնադրեցաւ : Եւ որ լսեցին անի-
րաւ դատաւորները ձայներնին վերցուցին ու ըսին
թէ՝ ահա քեզի ուրիշ յանցանք մը որ Խաբիրասին
անունը կոտրեցիր , և շուտ մը բռնեցին Թէոկնի-
աէսը՝ Սարիոսը՝ Սակեդոնը՝ Թէոդորոսը՝ Ուրսա-
կինոսը՝ և Վաղենտինոսը հոն խրկեցին՝ ուր որ
կամբաստանէինկոր թէ սուրբ բաժակը կոտրեց

Սակարիտ, որպէս զի երթան ու աղէկ մը քննութիւն ընեն: Եւ թէպէտ սուրբ Աթանասը կաղաւակէր թէ՛ չեմ ուզէր որ անոնք երթան՝ վրան զի ինչի թշնամի են, բայց մտիկ ընող չեղաւ: Վազին հոն տեղս, և ուղղափառ քահանայներուն հարցընելու տեղը կանչեցին հեթանոսները ու հրէայները, յորդորելով զանոնք որ սուրբ Աթանասին ու Սակարիոսին դէմ սուտ վկայութիւն տան: Ասանկ քննութիւն ընելէն ետքը հրեշտակները ետ դարձան ուրախանալով որ՝ գէթ աս անգամ սուրբ Աթանասին անմեղութիւնը չիկրնար յաղթել զղպարտութեան դէմ: Բայց երբոր ասոնք Տիւրոս հասան՝ նոյն ժամանակն ալ թուղթ մը եկաւ ժողովին հայրապետներուն որ գրած էին Աղեքսանդրիոյ քահանայները: Խղթին մէջը գրված էր թէ՛ բռնադատեալ ՚ի սիրոյ ճշմարտութեան չիկըրցան համբերել սուրբ եպիսկոպոսին դէմ եղած յայտնի զղպարտութեանը: Ս՛ենք ամենքնիս միաբան գրեցինք՝ կրտէին՝ աս թուղթը, և կրվկայեմք որ ամենեկին սուտ է ու յայտնի զղպարտութիւն: Եւ որպէս զի մենք լուռ կենալով այն անիրաւութեան ընկեր չըլլանք՝ Աստուծոյ առջև կը հաստատենք որ՝ ո՛չ սկիհ կոտրած է, ո՛չ խորան կործանած է, և ո՛չ քահանայ մը վըռընտած է, սուտ զղպարտութիւն է որ կընէկոր Խաբիրասը: Աս թուղթը թէպէտ կարդացին ու հոս ալ տեսանք

Ճշմարտութիւնը՝ որ անոնց աչքին առջևէն չէր
 պակսէր . բայց անիկայ իրենց դատաստանէն դուրս
 վըռնտեցին, ստութեան ականջնին բացին՝ ճշմար-
 տութեան խուլ եղան, և այսպէս սուրբ Լ. Թանասը
 դատապարտեցին, իր աթոռէն վար իջեցուցին, և
 արգելեցին որ Լ. Ղէքսանդրիա չերթայ, որպէս զի
 հոն ժողովրդեան մէջը խռովութիւն մը դուրս չել-
 ւայ: Դժոխքն աս գործքը գրեցին Լյուստանդիանո-
 սին ու ամմէն եպիսկոպոսներուն ըսելով թէ՝ չըլ-
 ւայ որ ամմէնին հաղորդութիւն ընեն Լ. Թանասին
 հետ, վասն զի ժողովն մէջ յայտնի յանցաւոր
 ելած ու դատապարտըված է՝ և իր աթոռէն վար
 առնըված է, և աս թղթին մէջը չամըջցան ըսել
 թէ՝ Լ. Դսենիոսին մեռնելը գրեթէ ստոյգ է: Հետ
 եպիսկոպոսներ սուրբ Լ. Թանասին դատապարտու-
 թեանը ստորագրել չուզեցին, որոնց մէկը էր Սար-
 կեղոս Լ. նկիւրիոյ հայրապետը: Թշնամիները ու-
 ղելով հատուցում մը ընել Իգբիրասին՝ բռնեցին
 զինքը եպիսկոպոս ձեռնադրեցին անարգ գեղի մը ուր
 որ առաջ կրճնակէր, որ ոչ եկեղեցի ունէր և ոչ
 հոգ հոգւոյ, և խոստացան որ՝ իրենք Լյուստանդիա-
 նոսին հրամանաւր իրեն եկեղեցի մը շինել կուտան,
 բայց աս խոստումը չիկրցան կատարել, և այսպէս
 Իգբիրաս մեայ եպիսկոպոս տառնց եկեղեցւոյ:

ԳԼ . ԽԽ .

Երեսօրհանայ Ժողովք, Լճիս 'ի հաղորդութեն
էկեղեցւոյ իւրեան, եւ սուրբ Լճանասը
Խաչք:

Աճ քն 335 և 336 .

Երեսօրհաններուն գլխաւոր ուղած բանը չէ թէ
սուրբ Լճանասին յաղթահարել (հախէն գալ)
էր, այլ Լճիսը 'ի հաղորդութիւն ընդունել և
արիւսեան հերետիկոսութիւնը յառաջ տանիլ:
Ուստի երբոր զուրբ Լճանասը դատապարտեցին,
սկսած մտմտալ թէ ինչ ճամբով աս իրենց
չոր կամբը կրնան կատարել: Լս այսպէս ըլլալով՝
Կոստանդիանոսէն թուղթ մը եկաւ ասոնց որ՝ շու-
տով Լըուսաղէմ երթան ժողովին եպիսկոպոսնե-
րը, ու եկեղեցւոյն նաւակատիքը կամ նուիրագոր-
ծութիւնը հանդիսութեամբ կատարեն: Լճա՛ յար-
մար միջոց՝ ըսին Երեսօրհանները մտքերնուն մէջէն,
հիմակ կրնանք մեր ուղածը ընել: Լսսպիսի խորհ-
րով ելան գացին Լըուսաղէմ: Կոստանդիանոս
պատուիրեց որ՝ աս հանդիսութիւնը խիստ շքեղ
ու խիստ փառաւոր ըլլայ, ուստի խրկեց հազարա-
պետներ ու արքունի մեծամեծ պալատականներ, և

անոնց հրամայեց որ առատաձեռն պարգև բաշխեն ամեն ժողովրդեան, և ջանան որ՝ որչափ կարելի է նե մեծ հանդիսութիւն ընեն: Եւ իշխաններուն մէջ գլխաւոր էր Սարիանոսը՝ որ թագաւորական գրագիր ու խորհրդական էր և մեծ անուն ունէր ամենուն առջևը: Եւսիկայ՝ ինչպէս որ Լյոստանդիանոս իրեն հրաման տրված էր՝ մեծ յարգութիւն մեծ պատիւ ցըցուց եպիսկոպոսներուն, ծառայեց անոնց ամենայն առատութեամբ՝ որչափ որ կրնար ըլլալ, և ոչ միայն անոնց՝ այլ և աղքատներուն, որոնց թէ ստակ թէ ցորեն և թէ հագուստ տրվաւ: Իսկ եկեղեցւոյն տրված ընծայները՝ ոսկով ու մարգարտով բանված զարդերը՝ ո՞վ կրնայ պատմել: Եւսոնց ամենուն վրայ, այսինքն թէ եկեղեցւոյն, թէ մատուան, և թէ զարդերուն Լաւերիոս կեսարացին ամբողջ գիրք մը շինեց, բայց այս գիրքը կորսնցնել է հիմայ: Եկեղեցւոյն նուիրագործութեան հանդիսութիւններուն մէկն ալ եղան այն ներբողները ու այն խօսակցութիւնները որ եպիսկոպոսներուն մէջէն երեւելիները հրապարակաւ եկեղեցւոյն մէջը ըրին: Վովեցին Լյոստանդիանոսին բարեպաշտութիւնը ու առատաձեռնութիւնը, գովեցին անոր բարի նախանձը ու կրօնասիրութիւնը, և միանգամայն զարմացուցին ժողովուրդը եկեղեցւոյն գեղեցկութեանը ու զարդերուն փառաւորութեանը վրայ: Եւ հանդիսութիւններուն յիշատա-

կը ամեն աարի կընորոգվէր եօթնօրեայ տօնախմբութեամբ, ժողովուրդը ամեն դիաց կըվազէին հոն՝ որպէս զի տեսնեն զսուրբ խաչը որ նոյն օրերը եպիսկոպոսը ժողովրդեան կըջրջընէր . և ասոր համար աս տօնիս անունը դրած էին Խաչվարաց :

Վառք հիմակ տեսնանք թէ Լաւերեաններուն անօրէն խորհուրդը ինչպէս յաջողեցաւ : Իրաւքնէ եկեղեցին Վրիստոսի այնչափ ցաւ չիմացաւ երբ որ իրեն քաջ հովիւը՝ այսինքն սուրբ Լեւոնասը կորսընցուց, որչափ որ ցաւեցաւ երբոր պատառոշ գայլը՝ այսինքն Լորիոսը հօտին մէջը սպրդեցաւ մտաւ, և թէ ինչպէս մտաւ հիմակ կրտսնները : Լսիկայ խորհուրդը ըրաւ Լաւերեաններուն հետ մէկտեղ որ Կոստանդիանոսին հաւատոյ դաւանութիւն մը տայ, բայց նոյն հաւատոյ դաւանութիւնը՝ որը որ յառաջ՝ երբոր քշվելէն դարձաւ նէ տըված էր : Լսոնք իրեն խոստացան որ՝ մենք ալ կաշխատինք ձեռքերնէս եկածին չափ, ու ինչ կընենք չենք ընէր Կոստանդիանոսին միտքը կըհամոզենք : Ուստի աս խորհրդով Լորիոսը իր ընկերոջը Եվգոյոսին հետը դնաց Կոստանդիանոսին առջին, ու իր հաւատոյ դաւանութիւնը տըվաւ անոր, և աղաչեց որ հրաման խրկէ Լորուսաղէմայ հայրապետներուն՝ որպէս զի զինքը նզովէն արձըկեն : Լս հոմանուն հաւատոյ դաւանութիւնը Կոստանդիանոսին ուղղափառական երեցաւ, և գրեց եպիսկո-

պոսներուն որ՝ առէք աս հաւատոյ դաւանութիւնը ու մէջերնիդ քննեցէք, ինձի ուղղափառական կերեայ, բայց որովհետեւ դուք էք դատաւորը՝ նայեցէք տեսէք ինչպէս է, և եթէ ճշմարիտ է նեառանց ուշացընելու Արիստը և իր ընկերը Լավդոյոսը՝ որ մէկ տեղ նշոված ու դատապարտւած էր՝ եկեղեցւոյն մէջը առէք: Խնտացին ու ուրախացան Լաւսեբեանները երբոր աս թուղթը առին, և առանց քննութիւն մը ընելու ըսին թէ՝ աս հաւատոյ դաւանութիւնը ուղղափառական է, և այսպէս հաղորդութիւն ըրին Արիստին հետ: Յուլիոս առաջներորդ սրբազան պապը թուղթ մը գրեց Լաւսեբեաններուն յանդիմանելով զանոնք որ Արիստին հետ հաղորդութիւն ըրին: Բայց Լաւսեբեանները բանի տեղ չխեղեցին անոր ըսածը, և սիւնհոդոսական թուղթ մը գրեցին ամեն եկեղեցիներուն ըսելով թէ՝ ուրախ կեցէք Արիստը մտաւ եկեղեցին, ուսկից որ անիրաւութեամբ վըռընտրւած էր: Աս ժողովոյն վճռոյն թէպէտ շատերը չըստորագրեցին՝ բայց անոնց մէջը երեւելի եղաւ Սարկեղոս Լնկիւրիոյ եպիսկոպոսը, որովհետեւ Արիստեաններուն շատ դէմ էր: Լսիկայ գիրք մը գրած էր Աստերիոս սուտփիլիսոփայի մը դէմ, ու անոր մէջը արիստեանց դէմ ալ կրեօսէր. և որովհետեւ աս գրքին մէջը քիչ մը մութ ոճ բանեցուցած էր՝ շատերը կարծիքի գացին՝ որ Պօղոս սամոստացւոյն հրեափիկոսութեւնը

մէջ ընկած է Սակարիոս. թէպէտ Յուլիոս պապը
 ետքը քննելով զինքը՝ ու գտնելով պաշտպան ուղ-
 ղափառ հաւատոյ՝ արդարացուց անիկա : Ընդ իւ-
 սեբեանները ուղելով աս Սարկեղոսին վրէժինդ-
 րութիւն ընել՝ ժողովին մէջը զինքը պարտաւորե-
 ցին որ պատասխան տայ ատ իր գրութեանը վրայ :
 Իւ թէպէտ մտքերնին գէշ էր, բայց չիկրցան կա-
 տարել, վասն զի Կոստանդիանոսէն թուղթ եկաւ
 որ շուտով Կոստանդնուպօլիս գան, և թէ ինչ
 պատճառաւ՝ հիմակ կըզրուցենք : Սուրբ Լթմանասը
 երբոր Տիրոսին ժողովին մէջը դատապարտվեցաւ,
 ելաւ շիտակ Կոստանդնուպօլիս գնաց, որպէս զի
 ինք իր բերնովը Կոստանդիանոսին հետ խօսի, ու
 անոր աղէկ մը հասկըցընէ իրեն եղած անիրաւու-
 թիւնը : Ըն առնեմը Կոստանդիանոս քաղաքը չէր,
 այլ ուրիշ տեղ մը գացած էր, և երբոր երկու ի-
 րէք օրէն ետքը ձիու վրայ հեծած կըդառնար, սը
 Լթմանասը ճամբուն վրայ անոր դիմացը ելաւ, ու
 բարձր ձայնիւ ըսաւ Կոստանդիանոսին. կաղաչեմ՝
 քեզի ո՛վ թագաւոր խալըսէ գիւ թշնամիներուս
 ձեռքէն որոնք իմ վրաս զօրացերեն : Եւ արմացաւ
 մնաց Կոստանդիանոս, չիճանչցաւ թէ որ եպիսկո-
 պոսն է ան որ ասանկ երած սրտով ճամբուն վրայ
 իրմէն օգնութիւն կըխնդրէկոր, բայց երբոր քո-
 վինները իրեն իմացուցին թէ սուրբ Լթմանասն է,
 յառաջագոյն Իւսեբեաններէն բանը ծուռ հասկը-

ցած ըլլալով երես դարձուց ու շուգեց մտիկ ընել,
 և քիչ մնաց որ պիտի հրամայէր թէ՛ վերցուցէք
 սրվիկայ աչքիս առջևէն : Իսկ սուրբ Լ.Թանասը
 ձայնը աւելի ևս բարձրացուց ու ըսաւ Կոստանդիա-
 նոսին . „Լստուած ըլլայ իմ ու քու մէջդ դատա-
 „ւոր, որովհետեւ դուն ալ կը միաբանիսկոր անոնց
 „հետ՝ որոնք որ զիս կը նեղենկոր՝ ու իմ վրաս
 „զրպարտութիւն կը նենկոր“ : Լս խօսքերէն ա-
 մենեին չիխուովեցաւ Կոստանդիանոս , չիւնելու
 զարկաւ ու սկսաւ առաջ երթալ : Դարձեալ ըսաւ
 սուրբ Լ.Թանասը . „Տէր իմ՝ մինակ աս կաղաչեմ
 „քեզի որ Լորուսաղէմ գացող եպիսկոպոսները
 „կանչել տաս և ես քու առջևդ զիս պաշտպանեմ
 „այն սուտ յանցանքներէն որ իմ վրաս կը ձգեն-
 „կոր . և կամ կարգով ու ճամբով ժողով մը ընել
 „արվէք , որ ազատ ըլլայ զինուորներուն ու կոմնե-
 „րուն բռնաւորութենէ , և դուն քիչ մը դատէ
 „զիս“ : Չիկրցաւ Կոստանդիանոս աս խօսքերուն
 խուլ ըլլալ , այլ յանձն առաւ , ու շուտ մը գրեց
 Տիւրսի եպիսկոպոսներուն որ՝ առանց ատեն ան-
 ցընելու ելեն Կոստանդնուպօլիս դան , ինչու որ
 ըսաւ՝ վախճամ թէ անմեղութեան ճշմարտութե
 ու կրօնի վնաս հասուցիք : Լսչափ տառապանաց
 մէջը մինակ աս եղաւ սուրբ Լ.Թանասին երած
 սրտին պաղշտրկելը՝ որ պիտի կարենայ ինքը զինքը
 պաշտպանելու համար խօսիլ : Լորբոր Կոստանդիա-

նոսին հրամանը Տիւրոս հասաւ Լաւերեանք շատ տրտմեցան, մէյ մը որ՝ չիկրցան անմիջապէս իրենց ուղածին պէս Լորուսաղէմայ ժողովը ընել, և մէյ մըն ալ որ վախցան թէ գուցէ բանը դուրս կելլայ: Բայց ասոր ճարը շուտով գտան. ան եպիսկոպոսն երուռն՝ որ սուրբ Լ.Թանասին կողմը էին՝ ճամբայ տրվին ըսելով թէ՝ դուք դացէք ձեր տեղը, մենք՝ թէ որ հարկաւոր կըլլայ՝ ձեր տեղը Կոստանդիանոսին պատասխան կուտանք, և այսպէս զանոնք խրկեցին ու իրենք ելան Կոստանդնուպօլիս եկան: Ելան Կոստանդիանոսին առջին, և ինչ կընայիս, լուռութիւն եղաւ այն յանցանքներուն վրայ որոնց համար որ սուրբ Լ.Թանասը դատապարտած էին: Լաւերիոս ուրիշ ամբաստանութիւն մը դուրս հանեց ըսելով թէ՝ Լ.Թանասը թող չիտարկոր որ Լ.դէքսանդրիայէն Կոստանդնուպօլիս ցորեն գայ: Չիկրնար ըսվիլ թէ ինչ բարկութեան, ու ինչ պլլայլութեան մէջ ընկաւ Կոստանդիանոսին սիրտը: Եւ նոյնպէս չիկրնար ըսվիլ թէ ինչպիսի տրտմութեան մառախուղ սուրբ Լ.Թանասին սրտին վրայ տարածեցաւ, որ սրտին ցաւէն աս պատասխանը միայն կրցաւ տալ թէ՝ «իրեն պէս սոսկական» (պայաղի) ու աղքատ մարդ մը ինչպէս կընայ այս, «պիսի յանդուգն բանի ձեռք զարնել»: Լաւերիոս նիկոմիդացին օկսաւ երդում ընել թէ սուրբ Լ.Թանասը հարուստ ու հզօր մարդ է, և թէ որ

ուզէ նէ՝ ասանկ բաներ կրնայ ընել : Ըն տտենը
 Կոստանդիանոս ալ շատ չփրնտրուեց, ու հրաման
 հանեց որ սուրբ Լեւոնասը ու իր չորս քահանայ-
 ները որոնք էին Լեւոնիոս, Լեւոնաս՝ Կապիտո-
 նին որդին, Պողոս, և Պղոստինոս քշվին Տրեվերի՝
 որ Կաղդիային (Ֆռանսային) մեծ քաղաքն էր .
 ուր Կոստանդին Կոստանդիանոսին որդին կեսարական
 պատուով կրտիրէր ու կրկառաւարէրկոր, և քաղ-
 քին եպիսկոպոսն ալ էր սբ Սաքսիմիոսը : Երբ
 որ հոն հասան քշվողները, թէ եպիսկոպոսը և
 թէ Կոստանդինը սիրով ընդունեցան զանոնք, ու
 մեծ սէր ցըցուցին, ինչպէս Կոստանդինը ըսաւ սբ
 Լեւոնասին թէ՝ կըցաւիմ որ իմ հայրս խաբւած
 ըլլալով այսպիսի քաջ հովուի մը ասանկ բան ըրաւ :
 Սուրբ Լեւոնասը քշվելէն ետքը՝ անոր թշնամի-
 ները մոմտացին որ իր տեղը ուրիշ եպիսկոպոս
 մը նստեցընեն, որպէս զի անոր դարձը անկարելի
 ըլլայ : Բայց աս իրենց խորհուրդնին պղտորեց
 Կոստանդիանոս, երբոր ուրիշ եպիսկոպոս նստե-
 ցընելու համար հրաման չիտրվաւ անոնց :

Եւսեբեանք սուրբ Լեւոնասին դատը լմն-
 ցուցածնուն պէս Սարկելոս Լեւկերիոյ հայրապե-
 տին ձեռք զարկին : Լեւոնասանեցին Կոստանդիանո-
 սին թէ եկեղեցւոյն նուիրագործութեանը որ եղաւ
 յԵրուսաղէմ Սարկելոս չեկաւ, և թէ հասարա-
 կաց խաղաղութիւնը կըխռովէկոր : Կոստանդիա-

նա իրաւ կարծեց անոնց ըսածը, ու իրենց յանձնեց զՍարկեղոսը՝ որ պատժեն ինչպէս որ կուզեն : Եւսեբեանները շուտ մը արքունի պալատին մէջ ժողով մը ըրին, հոն գատապարտեցին անոր գրած գիրքը՝ որուն վրայ որ վերը ըսինք, և զինքը նզովեցին ու քշեցին : Եւ ժողովին թէպէտ շատ ընդդիմացաւ Եղեքսանդրոս Կոստանդնուպօլսոյ հայրապետը, բայց օգուտ չեղաւ, վասն զի Եւսեբեանները զԿոստանդիանոսը իրենց կռնակ ըրած էին :

ԳԼ . Ծ .

Երիտին չարաչար սափելէ :

ԱՄ Խ 335 .

Արսիւրսինք Երիտին ցաւալի ու արտասուելի մահը պատմելու, որ իրեն թշուառութիւն մեղի օրինակ տրվաւ, ու ցըցուց թէ որչափ Եստուած կը բարկանայ ու վրէժխնդրութիւն կընէ անկից՝ որ իր եկեղեցւոյն վնաս կըհասցընէ՝ ոչ միայն անդիի աշխարհք, այլ նաև աս աշխարհքս : Ուստի աս գըլուխը կարդացօղը վսյ տայ Երիտին, բայց ինքն

ալ վախնայ ու դողայ, վասն զի թէ որ Լստուած
իր շնորհքը իր վրայէն ալ վերցընելու ըլլայ՝ ինքն ալ
կրնայ ուղղափառ հաւատոյ մարգարիտը ձեռքէն
կորսընցընել, և ո՞վ գիտէ որ Լստուծոյ բարկու-
թեանը գուցէ աս աշխրբիս մէջն ալ չհհանդը-
պիր:

Լռդ Լռիոս երբոր Լիոսաղէմայ ժողովին
մէջը եկեղեցւոյ հաղորդութեանը մըտաւ, շուտ մը
ելաւ Լղեքսանդրիա գնաց, կարծելով թէ ժողո-
վուրդը ու քահանայները խնտալով ու ձեռք զար-
նելով զինքը ներս կառնեն, որովհետեւ սուրբ Լ-
թանասը հոն չէր: Բայց որչափ տարբեր եղաւ
գործքը իր մտացածէն: Հազիւ թէ Լղեքսանդրիա
մտաւ, ահա շփոթութիւն մը ելաւ քաղքին մէջը,
առ հասարակ թէ քահանայները և թէ ժողովուր-
դը բարկացան անոր դէմ, և ըսին որ շուտով կոր-
սըլի երթայ քաղքէն, և թէպէտ շատերը Լռիո-
սին կողմը կը բռնէին, բայց անոր դէմ ըլլողնե-
րը աւելի շատ էին: Լս շփոթութեան լուրը երբ
որ Կոստանդիանոսին տկանջը հասաւ, շուտ մը
հրաման խրկեց Լռիոսին որ Կոստանդնուպօլիս
գայ, ըսելով թէ՝ կուզեմ դարձեալ քննել քու
հաւատքդ, որովհետեւ շատերը կը սենկոր թէ դուն
առջի հերետիկոսութեանդ մէջ ես: Ելաւ Լռիոս
Կոստանդնուպօլիս եկաւ, և Կոստանդիանոսին առ-
ջը չելած Լսեբեանները գացին Լղեքսանդրոս

Կոստանդնուպօլսոյ հայրապետին աղաչեցին որ
 ինքն ալ միաբանութիւն ընէ Լ'Երիոսին հետ, որպէս
 զի Կոստանդիանոսին մօքէն ամէն կասկածանաց
 ու տարակուսանաց ծովսը փարատի: Սուրբ Լ'ղեբ-
 սանդրոս ծերունին առաքելական քաջութեամբ
 դէմ կեցաւ անոնց, և թէպէտ իրեն սպառնալիք
 ըրին ըսելով թէ զքեզ ալ աթուռդ վար կառ-
 նենք ու կըքշենք, բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի
 իր հաստատութիւնէն չիխախտեցաւ: 'Եղն
 օրերը մեր սուրբ (Յակօր Ս)ժբնայ հայրապետ
 Կոստանդիանոսին հետ իր եկեղեցւոյն վերաբերեալ
 բաներուն վրայ խօսելու համար Կոստանդնուպօլիս
 եկած էր, ու երբոր տեսաւ սուրբ Լ'ղեբսանդրոսին
 Լ'ստեբեաններուն ձեռքէն քաշած նեղութիւնը
 յորդորեց պինքը ու քաջալերեց որ հաստատ կենայ
 ու Լ'ստուծոյ ջերմեռանդ աղօթք ընել տայ: Սուրբ
 Լ'ղեբսանդրոսը պատուիրեց իր ժողովողեանը որ
 եօթը օր պաք պահեն ու աղօթք ընեն Լ'ստուծոյ
 որ թող չիտայ իր եկեղեցին պղծըվելու, որովհետև
 Լ'ստեբեանները զԼ'Երիոս եկեղեցին խօթելու՝ ու
 անոր պատարագ ընել տալու կըջնայինկոր:
 Կոստանդիանոս կանչեց զԼ'Երիոս իր առջևը, ու
 հարցուց իրեն թէ արդեօք իր հաւատքը ուղղա-
 ռակա՞ն է: Լ'ռանց տարակուսելու պատասխան
 տրվաւ Լ'Երիոս թէ՛ կերդնում հաւատքիս ուղղա-
 փառութեանը վրայ, և ան ժամանակը հանեց հա-

ատոյ դաւանութիւն մը տրվաւ Կոստանդիանոսին,
 որուն մէջը իր ամեն մոլորութիւնը ծածուկ խօ-
 թած էր, բայց աս մոլորութիւնը չգիտցողը չէր
 կրնար իմանալ, վասն զի բառերը բոլոր սուրբ գիր-
 քէն առած էր: Պատասխան տրվաւ Կոստանդիա-
 նոս որ, „եթէ հաւատքդ ուղիղ է՝ աղէկ ըրիր որ
 „երդում ըրիր, բայց եթէ ծուռ է և դուն երդում
 „ըրիր ծուռ բանին վրայ, Լստուած դատէ զքեզ
 „ինչպէս որ երդում ըրիր“: Սկըստէս կը պատ-
 մէ թէ՝ Լքիոս երկու հաւատոյ դաւանութիւն
 գրած էր իրարմէ տարբեր, մէկը յայտնի մոլորու-
 թիւններով լեցված, իսկ մէկալը ուղիղ. ուստի երբ
 որ երդում ըրաւ՝ դրսէն ցըցուց Կոստանդիանոսին
 թէ ուղիղ հաւատոյ դաւանութեան վրայ երդում
 կընէկոր, բայց մոքէն մէկալին վրայ ըրաւ: Սրպիսի
 և իցէ, աս ստոյգ է որ Կոստանդիանոս խաբվե-
 ցաւ, և հրաման խրկեց սուրբ Լղեքսանդրոսին որ
 զԼքիոս իբրեւ ուղղափառ ընդունի: Լքրոր լսեց
 թէ սուրբ Լղեքսանդրոսը իրեն հրամանին չհը-
 նազանդիրկոր, կանչեց իր առջևը և իր բերնովը
 խօսեցաւ անոր հետ ըսելով՝ պէտքը չէ որ վըռըն-
 տես այնպիսի մարդ մը, որ կուզէ փրկւիլ: Սուրբ
 Լղեքսանդրոսը պատասխան տրվաւ իրեն ու ըսաւ,
 մի խաբվիր ո՛վ թագաւոր մի խաբվիր: Բայց երբոր
 տեսաւ թէ Կոստանդիանոսը երեսը կը ծռմուկէկոր
 ու ծուռ աչքով կընայիկոր, լռեց ու դուրս ելաւ:

կոստանդինոսին առջևէն: Շատ չանցաւ Լաւե-
րեանները Լճիօսը հետերնին առած եկան սուրբ
Լճեքսանդրոսին ու սրդողելով մը ըսին անոր թէ՛
պէտք է որ թող տաս որպէս զի մենք Լճիօսը ե-
կեղեցւոյն մէջը խօթենք: Սուրբ Լճեքսանդրոսը
պատասխան տրվաւ անոնց՝ ու ըսաւ, Լստուած
թող չխտար որ աստ գարշելի պիղծ ու Լստուծոյ
թշնամի անձը իր սուրբ եկեղեցւոյն մէջը մօտէ ու
պղծէ: Լսոնք ալ ըսին. «ինչպէս որ Լճիօսը կոս-
տանդինուպօլիս եկաւ և դուն նախատվեցար, այս-
պէս ալ վաղը քու եկեղեցւոյդ մէջը առտուա-
ծային պաշտօնին պիտի գայ և գուն պիտի նախա-
պէս»: Լսն դիէն Լաւերիոս Նիկոմիդացին որ մէկ-
տեղ եկած էր՝ պատասխան տրվաւ. «վաղը ինձի հետ
պիտի եկեղեցին մօտէ, և դուն ինչպէս պիտի
արգելուս զինքը»: Լս խօսքերը լսելով սուրբ
հայրապետը սաստիկ ցաւոց տրտմութեան ու վշտաց
մէջը մտաւ, և որովհետեւ ոչ ոք կրնար զինքը միտ-
թարել՝ դիմեց առ Ճշմարիտ միտթարիչն առ
Լստուած, մտաւ եկեղեցւոյն մէջը, ծունկ չդքե-
ցաւ գետնի վրայ, ձեռվոնները վերցուց դէպ ի եր-
կինքը, աչվոններէն գետի պէս արցունք թափելով
ու հառաչելով աղօթեց այսպէս. «Տէր Լստուած
եթէ Լճիօսը վաղը պիտի գայ աստուածային
պատարագին, կաղաչեմ որ զիս հիմակվոնէ այս
կեանքիս կապէն արձրկես, որպէս զի արդարը

«ամպարշափն հետ չիկորարվի : Բայց եթէ կռչես
 » որորմիլ քու եկեղեցւոյդ (և գիտեմ որ քու
 » որորմուծիւնդ անբաւ է) նայէ՛ մէյմը ինչպիսի
 » հպարտութեամբ խօսեցաւ Լաւերիոս, մի թողուր
 » որ քու ժառանգութիւնդ կործանի ու նախատվի :
 » Վերջուր աշխրբէս զԼճիոսը, որպէս զի անիկայ
 » եկեղեցւոյն մէջ մտնելով՝ անոր հետ մէկ տեղ
 » հերետիկոսութիւնն ալ չիմտնէ, ու ամբարշտու-
 » թիւնը բարեպաշտութեան հետ չիխառնուի :
 Եւ որ հետ մէկ տեղ եկեղեցին մտած էր Սակա-
 րիոս անուշով քահանայ մի ալ, և անիկայ ետքը
 այս մտղթանքը պատմեց սուրբ Լթանասին : Եւ
 աղօթքը ընելէն ետքը քաշվեցաւ սուրբ Լղեբասնդ-
 րոսը իր խուցը բոլորովին սիրտը ու աչքնները ար-
 աստուաց մէջ թաթխրված ըլլալով, ու սկսաւ
 մտմտալ հոգալով թէ արդեօք աս բանս ինչպի-
 սի վախճան պիտի ունենայ : Եւ օրը շարաթ էր,
 և կէս օրն ալ իրեք ժամ (սահաթ) անցած էր, և
 ահա եւս երեսնանները հետերնին առած Լճիոսը ժուռ
 կուգային, ու կը պըտըտէին քաղքին հրապարակնե-
 րուն մէջը ուր որ սովոր էին շատ մարդիկներ ըլլալ,
 կը խնտային ձեռք կը զարնէին իբրեւ թէ յաղթեցին .
 իրար կանցնէին արիոսեան ժողովուրդը ու ուրա-
 խութենէ վեր վեր կելլային . բայց որչափ որ անոնք
 կուրախանային՝ այնչափ կը տրամէին ուղղափառնե-
 րը՝ գիտնալով թէ ինչպիսի ցաւոց մէջ է իրենց

հովիւն՝ այսինքն սուրբ Աղեքսանդրոս եպիսկոպոսը :

Այդ երբոր Արիոս իր ընկերներուն մէջ գլուխը վեր բռնած պարծենալով կը պըտըտէր ահա յանկարծ սիրաւ խառնը վեցաւ ու հարկաւորութիւնը բռնեց, հարցուց քովիներուն թէ արդեօք կը գտնուի՞ հոս տեղուանքս կարիքը հոգալու տեղ մը : Անոնք ալ ցըցուցին տեղ մը, գնաց հոն, դռան առջևը իր ընտանիներուն մէկը կայնեցուց, և ինքը մտաւ ներս : Ահա հոն տեղս մահացու պատուհաս մը խրկեց իրեն Աստուած, անանկ որ կարիքը հոգալու ատենը փորտիքը մէկէն դուրս թափեցան ու չարաչար սատկեցաւ : Շատ սպասելէն ետքը իր ընտանին դուռը բացաւ նայիլ թէ ինչ եղաւ որ ասանկ ուշացաւ : Ո՛հ զարհուրելի տեսիլ, տեսաւ այն ողորմելի վիճակը Արիոսին, և վազեց իմացուց Աստուծաններուն : Ամէնքը արտորալով վազեցին հոն, և երբոր տեսան՝ ակամայ իմացան թէ Աստուծոյ բարկութեանը հանդը պերէ Արիոս : Շուտ մը Աստուծանները անոր դին (լէշը) թաղել տըվին, որպէս զի մահացութեան մէջ ալ թաղվի այն գարշելի յիշատակը, և միանգամայն ամօթոյ և խայտառակութեան նիւթն ալ վերնայ : Իսկ ժողովը դեան բերնէն ելած խօսքերը ո՞վ կրնայ համբել. ոմանք կըսէին թէ Արիոս սաստիկ ուրախութիւն մը ունեցաւ իր սրտին մէջը հպարտանալով որ թշնա-

մինքնուս յաղթեցի, և այն ուրախութիւնը իրեն մահուան պատճառ եղաւ: Ոմանք կըսէին թէ՛ չէ, այլ ուղղափառները կախարդութիւն ըրին ու անով մեռցուցին: Իսկ ոմանք ալ կըսէին թէ ուղղափառները թոյն խմցուցին և անկից մեռաւ: Լսանկ կըմտածէին ռամիկ ժողովուրդը որոնք չէին կրնար կամ աղէկ ըսեմ՝ չէին ուզէր աչվընին բանալ ու տեսնել թէ ատ բանը բնական ճամբով եղած բան չէ, այլ Լստուծոյ պատուհասն է, ինչպէս որ Կոստանդիանոս լրածին պէս ըսաւ: Լս բանս հանդըպեցաւ շաբաթ օրը իրիկվան դէմ արեգակը չի մըտնալէն յառաջ: Երկրորդ օրը կիրակի առառուան ատենը որ գարշելի Լըիոսը եկեղեցին պիտի մտնէր՝ ու ուղղափառները պիտի տրտմեցընէր՝ նոյն ատենը սուրբ Լըեքսանդրոս եպիսկոպոսը առաւ իր հետը իր քահանայները ու ուրախութեամբ գնաց պատարագ մատոյց հանդիսապէս՝ ու շնորհակալութիւն ըրաւ Լստուծոյ մասնաւոր նախախնամութեանը՝ որով իր եկեղեցին թող չի տրվաւ որ պղծըվի: Եւսեբեանները որչափ որ կըջանային Լըիոսին չարաչար սատկիլը ժողովուրդեան մըքէն հանել, այնչափ ժողովուրդը չէր մոռնար, վասն զի ով որ ան ճամբուն վրայէն կանցնէր այն տեղը կըտեսնէր, և իր ընկերին ալ մատով կըցըցընէր, և ոչ ոք կըհամարձակէր հոն երթալու: Լսանկ եղ մը ատեն տեւելէն ետքը, արիոսեան հարուստ

մարդուն մէկը գնեց հոն տեղս, ու տուն մը շինել արվաւ, և այսպէս կամաց կամաց չար յիշատակը մոռցրվեցաւ:

Նրանի՛ թէ աս բաներս ըլլալէն ետքը Կոստանդիանոս սուրբ Լճանասին անմեղութիւնը ի մանար: Բայց ոչ միայն չիմացաւ, այլ նաև իր առաջին կարծիքին մէջ աւելի ևս հաստատվեցաւ: Դիքսանդրիոյ ժողովուրդը իրեն աղաչեցին որ զսուրբ Լճանասը պքսորէն (սիւրկիւնէն) դարձընել տայ: Կոստանդիանոս պատասխան արվաւ առնոց թէ՝ պարապ տեղ մի աղաչէք ինձի, ես չեմ ուզեր այնպիսի խռովասէր ու ապստամբ մարդ մը ետ դարձընել որ եկեղեցական ժողովի մէջ դատապարտըված է: Բայց առաւել զարմանալին ան է որ՝ Կոստանդիանոս և ոչ մեր սուրբ Լճնտոն Լքբահոր խօսքին մտիկ ըրաւ: Գրեց իրեն մեր սուրբ Լքբահայրը թէ, մի խաբվիր Սելիսեաններուն սուտ զրպարտութիւններէն, աղէկ մտմտայ ու արդար դատաստան ըրէ՛, գիտես որ ճգնաւոր եմ, և ճգնաւոր մարդ թագաւորի մը հետ առնելիք տալիք չունի, ուրեմն ես որ կրխօսիմկոր նէ իմ շահիս կամ իմ օգտիս համար չեմ խօսիրկոր, այլ եկեղեցւոյն հարկաւորութեանը համար: Կոստանդիանոս պատասխան տըվաւ սուրբ Լճնտոն Լքբահոր թէ. « Ես չեմ կրնար արհամարհել ժողովին վճիռը: Թէպէտ և քանի մը հոգի տտելութեան կամ

„Նախանձու համար ըրած ըլլան, բայց հաւատալի
 ու բան չէ որ այսպիսի կիրք մը այնչափ բազմութե
 „վրայ տիրած ըլլայ, որոնք բարի ու խոհեմ հայ-
 „րապետներ էին“ : Եւ հա առ խօսքերէն կերևայ թէ
 Կոստանդիանոս ինչպէս խաբւած է Լաւերբաննե-
 րէն : Եւն բաղձանքը որ ունէր եկեղեցւոյն խաղա-
 ղութեանը վրայ՝ թող չէր խտար իրեն որ ընտրու-
 թիւն ընէ բարին գէշէն որոշելու կամ սուտը
 ճշմարտէն զատելու : Երբոր լսեց Կոստանդիանոս
 թէ Եղեքսանդրիոյ ժողովուրդը երկու բաժնւոված
 է, մէկը զսուրբ Եթանասը կրպաշտպանէ, իսկ մե-
 կալը զճովհաննէս Երդաբոսը որ մելիտեան հեր-
 ձուածողներուն գլուխն էր, բարկացաւ ու բռնեց
 զճովհաննէսն ալ քշեց, թէպէտ և անիկայ
 դարձած ու ուղղափառ եղած էր, ինչպէս վերը
 ըսինք :

Եւ բանս ըլլալէն ետքը քանի մը ամիս ալ ապ-
 րեցաւ սբ Եղեքսանդր եպիսկոպոսը՝ ու մեռաւ սրբու-
 թեամբ հարիւր տարւան հասակի մէջ : Եւ առ աշ-
 խտեցան չարափառները անոր տեղը իրենցմէ մե-
 կը նստեցնել, բայց չիկրցան, և անոր տեղը ընտր-
 վեցաւ սուրբ Պօղոս ուղղափառ եպիսկոպոսը, որ
 թէպէտ մանուկ էր հասակաւ, բայց իմաստութիւն
 և բարեկրօն քաղաքավարութեամբ ծեր էր :
 Լաւերբանները ինչ ըրին չըրին ասոր անունն ալ
 Կոստանդիանոսին առջին կոտորեցին, ըսելով թէ՝

ան՝ ալ Աթանասին կողմն է, ուստի կրնայ ժողովրդեան մէջը խռովութիւն հանել, և Կոստանդիանոս ալ անիկայ բռնեց Պոնտոս քշեց:

ԳԼ . ՆԵ .

Կոստանդիանոս պարէրագլխ պապառաստութիւն ինքեան
նէ Շապուհ Պարսկաց լազաւորին դէմ .
և ետքը Շապուհ լազաւորին ու
հաշտութիւն իրենցրէ:

Ամբ ամ 336 և 337 .

Կոստանդիանոս յամին 336 երորդի իր պալատին մէջ փառաւոր հարսանիք ըրաւ իր երկրորդ որդւոյն՝ որ կըսվէր Կոստանդոս, ու կարգեց անիկայ Լուսերիա օրիորդին հետ՝ որ էր իր եղբօրը Յուլիոս Կոստանդին աղջիկը: Ինչպէս Կոստանդիանոսին սովորութիւնն էր որ ամմէն հանդիսութեան ատեն ները պարգևներ ու արտօնութիւններ կուտար պէսպէս քաղաքներուն, այսպէս ալ աս անգամուն հարսանեաց անունը մեծցընելու համար հրապարակաւ խաղարկութիւններ ու հանդիսութիւններ

ընել արվաւ, և միանգամայն զանազան պարգէներ բաշխեց ժողովրդեան :

Եւ ըլլալէն ետքը արեւելեան հնդկաստանէն հրեշտակներ եկան Կոստանդիանոսին պալատը դաշն խաղաղութեան դնելու համար անոր հետ, որոնք մեծամեծ ընծայներ բերին Կոստանդիանոսին, բայց անոնցմէ հիւ մէկը այնչափ հաճելի չեղաւ Կոստանդիանոսին՝ ինչպէս այն դժուարաւ գտնուվելու կենդանիները որ հետերնին բերած էին : Կոստանդիանոս սիրով յանձն առաւ անոնց դաշնադրութիւնը, ու ըսվեցաւ թագաւոր նաև արեւելեան հնդկաստանի : Շատ չանցաւ ասոր վրայ Շապուհ Պարսից թագաւորը ուզելով այն հինգ քաղաքները՝ որ Վաղերիոս առած էր՝ ձեռք ձգել՝ հրեշտակներ խրկեց Կոստանդիանոսին որ զանոնք ետ դարձրնէ : Կոստանդիանոս իմանալով որ Շապուհ աս խօսքով ուրիշ բան չուզէր հասկըցընել, բայց եթէ պատերազմիլ, անոր համար պատասխան տրվաւ հրեշտակներուն թէ՛ դարձէք ետ ու ըսէք Շապուհին թէ՛ ես շատոնց է որ միտքս դրած եմ անձամբ իրեն երեւալու ու իրեն իմ ըսելիքս ըսելու : Եւսկից ետքը Կոստանդիանոս շուտ մի զօրք ժողովեց սպասիկ բազմութեամբ, ու պատրաստըվեցաւ պատերազմելու, ըսելով թէ՛ ամմէնուն յաղթեցի, և միայն պարսիկները մնացած էին, հիմակ պէտք է որ անոնց ալ յաղթեմ : Վախ առաջ Շա-

պուհ Նշան տրվաւ թէ Լոստանդիանոսին թշնամին է, վասն զի որչափ որ զօրք ունէր նէ անոնց մով եկաւ Սիջազեպը (Տիարպէքիր) մտաւ Լոստանդիանոս՝ ինչպէս որ իրեն սովորութիւնն էր՝ աղօթք յանձնեց եկեղեցականներուն, գիտնալով թէ Լոստուծոյ օգնականութեանը առաւել կրկարօտի քան թէ զէնքի կամ զինուորներու շատութեանը, և բաց անկից քանի մը եպիսկոպոսներու ալ աղաչեց որ իր հետը գան, և աս վախճանաւ փառաւոր խորան մը (չատրու մը) շինել տրվաւ, որուն մէջը կընմանէր պղտիկ եկեղեցւոյ մը, բայց անանկ որ կընար առանց աւրըվելու ասդին անդին տարվիլ ու բերվիլ, որպէս զի պատերազմ մտնելէն յառաջ մտնէ ան խորանին մէջը ինքը զինքը Լոստուծոյ յանձնէ՝ ու անանկ սկսի պատերազմիլ, և երբոր ինքը պատերազմինէ եպիսկոպոսները աղօթք ընեն անոր մէջը ։ Շապուհ երբոր լսեց թէ Լոստանդիանոս մեծ պատերազմի պատրաստութիւն տեսերէ իրեն դէմ՝ սաստիկ վախեցաւ, ու նորէն հրեշտակներ խրկեց որ իր կողմանէ երթան թողութիւն խնդրեն Լոստանդիանոսէն, ու աղաչեն որ հաշտութիւն ընէ ։ Լոստանդիանոս՝ որ միշտ կուգէր խաղաղութիւն ընել, ու խաղաղութեան բառը լսածին պէս սիրտը վեր վեր կելլար, սիրով յանձն առաւ ու լսեց Շապուհին աղաչանացը, և այսպէս առանց արիւն վազընելու յաղ-

Թող սեպւեցաւ նաև պարսիկներուն *) : Լըմնայ
հիմակ մեզի առջևի գլխին մէջը տրտմութիւնը ու-
րախութեան հետ բարեխառնել, պատմելով Կոս-
տանդիանոսին մահացու հիւանդութիւնը՝ որ է
տրտմական, և միանգամայն պատմելով իրեն
մկրտութիւնը, որ է ուրախական :

ԳԼ . ՆՕԻ .

Կոստանդիանոս ինչի՞տեպանայ, ու ինչո՞ւնի
պատճառով մկրտուեց :

ԱՄ ԽՆ 337 :

Կոստանդիանոս Շապուհ Թագաւորին հետ հաշ-
տութիւն ընելէն ետքը, Լստուծոյ շնորհակալու-
թիւն ընելու համար ամենասուրբ զատկին ծրագա-

*) Գուցէ առ հաշտութիւնը ըլլալ որուն համար մեր
երանելի Մովսէս խորենացին ալ իր հայոց պատ-
մութեանը մէջը կը պատմէ ըսելով Թ. . „Շա-
պուհ Թագաւորը յաղթող Կոստանդիանոսին
„աղաչեց՝ որ մշտնջենաւոր հաշտութիւն ու խա-
„ղաղութիւն ընէ իրեն հետ . ուրք Կոստանդիա-
„նոս ալ կատարեց անոր խնդիրը“ : Մովս .
խորեն . հատ . Դ . պր . 27 :

լուսին գիշերը գնաց եկեղեցին, և ուրիշ ռամիկ
 ժողովրդեան հետ ջերմեռանդութեամբ աղօթք
 րաւ: Կոստանդնուպօլսի մէջ սովորութիւն էր որ
 սուրբ զատիկին ճրագալուցին գիշերը ոչ միայն եկե-
 ղեցիները, այլ նաև քաղքին փողոցները (սօխախ-
 ները) ճրագներով կը զարդարէին: Եւ ասոր համար
 մասնաւոր մարդիկներ սահմանված էին, որոնք մեծ
 մեծ կերոններ կը վառէին: Գլատիկն օրը Կոստան-
 դիանոսին սովորութիւնն էր աղքատներուն ողոր-
 մութիւն բաշխել ու պալատականներուն պարգե-
 ներ ու շնորքներ ընել: Լճդ աս հանդիսութիւն-
 ները Կոստանդիանոս աս անգամուն ալ ընելէն եա-
 քը, շատ չանցաւ կորսընցուց իրեն առողջութիւնը
 ու հիւանդացաւ: Իսկ իր հիւանդութեանը մէջ
 այնչափ խելքը միտքը ժողովրդեան վրայ էր որ
 ինչվան նոր նոր օրէնքներ ու նոր նոր բարեկար-
 գութիւններ կուգէր ընել անոնց: Վերիստոնէական
 կրօնին սէրը սրտին մէջը այնչափ վառված էր որ
 ամմէն օր սուրբ գիրքը կառնէր կրկարդար ու կը-
 սորվէր: Եւ ուրախութիւն կուաննար երբոր սը
 գիրքին մէջէն խօսք մը միտքը կը պահէր՝ ու անոր
 վրայ իր ընտանիներուն հետ խորաթայ կընէր:
 Երջին հիւանդութեան մէջ իյնալէն յառաջ օր
 մը բացաւ Կոստանդիանոս բերանը իր պալատա-
 կաններուն առջին, ու սկսաւ երկան խօսիլ հոգ-
 ւոյն անմահութեանը ու երկնից արքայութեանը

վրայ, որ իբրև վարձ խոստացած է Մատուած արդարներուն: Այնչափ նախանձու ու այնպիսի բորբոքմամբ խօսեցաւ, ինչպէս ամէն քովի եղօղները իմացան թէ Կոստանդիանոս տսով կուզէկոր մէկը յանդիմանել: Եւ իրաւցընէ շատ երկան խօսելէն ետքը դարձուց Կոստանդիանոս իր աշխները իշխաններուն մէջէն մէկու մը՝ որ աշխարհական իմաստութեամբ կը պարծենար, հարցուց անոր թէ ըսածներս քեզի ինչպէս կերևան՝ ճշմարիտ են թէ սուտ: Պատասխան տրվաւ իշխանը՝ թէպէտ չուզենալով՝ թէ ճշմարիտ են՝ ո՛վ տէր իմ արքայ:

Վանի գնաց հիւանդութիւնը Կոստանդիանոսին մարմնոյն չորս դին տարածեցաւ, ուստի բժիշկները պատուիրեցին որ տաք բաղնիք մօնէ շատ անգամ: Երբոր անկից օգուտ մը չեղաւ, առին զԿոստանդիանոս Էնդինուպօլիս տարին՝ որ հօն աեղացի բաղնիքն ալ փորձեն: Երբոր հօն ալ օգուտ մը չըրաւ՝ այլ աւելի ևս ծանրացաւ, մոմտաց Կոստանդիանոս այն մեծ ճամբուն կատրաստութիւնը տեսնել, որ զմարդը ժամանակաւոր կեանքէն յաւատենական կեանքը կրտանի: Ուստի ըսաւ որ զինքը սրբուհւոյն Լուկիանայ եկեղեցին տանին, հօն երկու իրեք ժամ աղօթք ընելէն ետքը քերմեռանդութեամբ, ու Մատուած իրեն մեղացը համար թողութիւն խնդրելէն ետքը, ըսաւ թէ՝ կուզեմ մկրտըվիլ. ուստի ծունկ չղքեցաւ դետնի վրայ եկե-

զեցւոյն մէջ՝ ու խոնարհ խոստովանութիւն ըրաւ իրեն մեղացը . և ետքը սկսան մկրտութեան խորհրդոյն նախընթաց հանդիսութիւնները կատարել : Ուզեց լոստանդիանոս որ զինքը անկից տանեն տաշին Լաբիրոն ըսված գիւղաքաղաքը , որ Լիկոմիդայէն շատ հեռու չէր : Զոն հասածին պէս կանչեց քանի մը եպիսկոպոսներ իր առջևը ու խօսեցաւ անոնց այսպէս : « Լս այն օրն է որուն շատոնց կը ,
 « բաղձայի , սրտիս մէջը միշտ կը բորբոքէր Լստու-
 « ծոյ ձեռքէն աս փրկութեան գրաւը (ուհիւնը)
 « ընդունել : Լքդ հիմակ ժամանակն է որ ես առ-
 « նում իմ վրաս աս սուրբ նշանը , որ մահկանա-
 « ցուաց անմահութիւն կուտայ : Իմ գիտաւորու-
 « թիւնս էր մկրտելիլ է որդանան գետին մէջը , ուր
 « որ հաճեցաւ փրկօղն Լստուած մեզի օրինակ տա-
 « լու համար մկրտելիլ : Բայց Լստուած որ քան
 « զմեզ աղէկ կը ճանչնայ թէ ինչ բան մեզի աւելի
 « աղէկ է , մկրտութիւնը հոս տեղս ինձի տալ ու-
 « ղեց : Բայց աղէկ գիտնաք որ եթէ Լստուած
 « դատաւորն կենդանեաց և մեռելոց իմ կեանքս
 « երկընցքենելու ըլլայ , և սահմանելու ըլլայ որ աս-
 « կից ետքը միաբան Լստուծոյ ժողովրդեանը հետ
 « ըլլալով՝ և ՚ի մի մարմին եկեղեցւոյ խառնուելով
 « հասարակաց աղօթից հաւատացելոց հաղորդ ըւ-
 « լամ , այնպիսի կեանք մը ու այնպիսի օրէնքներ
 « ինձի կըսահմանեմ , որպիսի որ Լստուծոյ ծառայի

„մը կը վայել“ : Լս խօսքը լմենալէն ետքը՝ մկրտու-
թեան հանդիսութիւնները կատարեցին , և ետքը
գրոշմ ու ամենասուրբ հաղորդութեան խոր-
հուրդը տրվին անոր : Երբոր Վրիստոսին սրբա-
զան մարմինը ճաշակեց Կոստանդիանոս՝ չիկրնար
պատմը վիլ թէ ինչ ուրախութիւն ու ինչ ցնծու-
թիւն ունեցաւ սրտին մէջը . նոր լոյս մը ծագեցաւ
իրեն հոգւոյն՝ որով քրիստոնէական կրօնին որպի-
սութիւնը աւելի ևս իմացաւ : Երբոր հանդիսու-
թիւնները լմեցան՝ Կոստանդիանոս հագաւ ձեր-
մակ զգեստ մը , և ալ չուզեց թագաւորական ծի-
րանին վրան առնուլ , և սկսաւ բարձր ձայնիւ աղօթք
ընել , և այսպէս վերջացուց իր աղօթքը : „ Հիմակ
„ ճշմարտապէս կըսեպեմ՝ զիս երջանիկ ու արժանի
„ անմահական կենաց՝ և հաղորդ տատուածային
„ լուսոյ : Ի՞շուառական են անոնք , և մեծապէս
„ թշուառական , որոնց չը վիճակիր մտնել 'ի մասն
„ այսպիսի մեծ բարութեան“ : Լսկից ետքը իշ-
խանները ու պալատականները ամմէնքը մտան Կոս-
տանդիանոսին խուցը , ու լացով իրեն բարեմաղ-
թութիւններ սկսան ընել ըսելով՝ Լստուած հրա-
մանօցդ երկտր կեանք տայ : Երբոր Լեան բառը
լսեց Կոստանդիանոս շուտ մը պատառիտ տրվաւ
թէ , „ արդէն Լստուած տրվաւ ինձի ճշմարիտ
„ կեանքը , և թէ՛ հոգիս մինակ գիտէ այն մեծ բա-
„ րութիւնները , որոնք որ ստացաւ իբրեւ ժառան-

„գութիւն, ուստի չեմ բաղձար որ ուշանայ իմ
 „վախճանս, այլ կըցանկամ ու կըփափաքիմ որ
 „մարմնոյս կապը արձնկվի, որպէս զի յաւիտեանս յա-
 „ւիտենից վայելեմ ընդ Աստուծոյ“ : Իբրեւ
 սառոյժ կըսեպվի՝ ինչպէս քանի մը պատմիչներ ալ
 կըսեն՝ թէ Լյուստանդիանոս մեռնելու ատենը կտա-
 կին մէջը պատուիրեց իր որդւոցը որ զսուրբ Աթա-
 նասը ու մէկալ եպիսկոպոսներն ալ քշվելէն ետ
 դարձընեն ու իրենց աթոռը նստեցընեն :

ԳԼ . ՆՊ .

Լյուստանդիանոս իւրեանի, եւ իբեւ Լադան հանդի-
 սութենէն իւրապարկէն :

ԱՄ ԹԵ 337 .

Լյուստանդիանոս սուրբ մկրտութիւնը առնելէն ետ-
 քը՝ քանի մը օր վրայէն անցաւ անանկ տկարա-
 ցաւ՝ որ վրան ամենեւին ուժ չիմաց : Ուստի կան-
 չեց իրեն իշխանները ու զօրապետները, ու անոնց
 երդում ընել տրվաւ որ ինքը մեռնելէն ետքը վնաս
 մը չընեն ո՛չ իր արդիներուն, և ո՛չ քրիստոնէա-
 կան կրօնին : Իր կտակը ըրաւ և կտակին մէջ հաս-

տատեց իրեն որդւոցը համար քաղաքներուն ան բաժանումը որն որ յառաջ ըրած էր : Եւս կտակին կատարումը յանձնեց իր երկրորդ որդւոյն՝ որ կըսվեր Լյոստանդոս , կամ վասն զի անիկայ շատ կըսիրէր , և կամ թէ մէկալ եղբայրներէն աւելի մօտիկ էր Լյոստանդիանոսին : Վասն զի Լյոստանդոս երբոր լսեց թէ իր հայրը մահուան վտանգին մէջը ընկած է , շուտ մը ճամբայ ելաւ իր հօրը գալու , բայց ինչ օգուտ որ ինքը Լյոստանդիանոսին չի հասած , Լյոստանդիանոս հասած էր իր տեղը ուր որ պիտի երթար : Եւրդ Լյոստանդիանոս իր որդիներուն մէկը իր քովը չունենալով , շինած կտակը յանձնեց այն արիոսեան քահանային , որն որ իր քոյրը Լյոստանդիա մեռնելէն յառաջ յանձնած էր Լյոստանդիանոսին : Երդում ընել տրվաւ Լյոստանդիանոս աս քահանային որ կտակը կուտայ կամ կըյանձնէ իր Լյոստանդոս որդւոյն ձեռքը : Ո՛վ մնասակար յանձնարարութիւն , ի՞նչ չարիքներ չելան քեզմէ : Եւրիոսեան քահանան աս կտակին ձեռքովը հաճելի ու սիրելի ըլլալով Լյոստանդոսին , ինչ խորհուրդ որ կուտար՝ կրկատարէր Լյոստանդոս : Չեմ պատմեր թէ ինչ ըրած է Լյոստանդոս ուղղափառութեան դէմ , միայն աս կըսեմ թէ՝ հաւատոյ բաներու մէջ ունեցաւ իրեն խորհրդական աս քահանան՝ որ գլխէն ինչվան ոտքը արիոսեան էր :

Լյոստանդիանոսին հիւանդութիւնը քշքշե-

լով բերաւ հասուց զինքը ինչպան սուրբ Պէնտէ-
կատէին այն է Լոգեգալտեան օրը. և ահա
նայն օրը կորսնցուց իր ամեն զգայութիւնները:
Իէս օրը հազիւ անցած էր՝ երջանիկ մահաւամբ փո-
խեցաւ Լոստանդիանոս աս աշխարքէն՝ յանձնելով
իր հոգին Լ'ստուծոյ ձեռքը: Լ'պրեցաւ աս ան-
ցաւոր աշխրբիս վրա վաթսուներ չորս տարի ու թա-
գաւորեց երեսուն տարի՝ ինը ամիս՝ ու քսանը եօթը
օր: Ո՛վ կրնայ պատմել թէ ինչ ողբ ու ինչ սգա-
ւորութիւն եղաւ այն օրը արքունի պալատին մէջ:
Իրեն սիրելի ու հաւատարիմ ծառայները ամենքը
մէկ մէկ դի քաշված, մէկը ձեռքը գլխուն զարնելով
կըհառաչէր, մէկայլ սրտին խշխշալէն կըբռնէր
իր վրայի լաթերը կըզոգքտէր, միւսին հառաչան-
քէն շունչը կըհատնէր, ու մարածի պէս գետնի
վրայ կըփռվէր, մէկայլ չէր կրնար լալէն գլուխ
վերցընել ու իր աչվըները չորցընել. և վերջապէս
որչափ որ սիրելի էր ամենուն՝ այնչափ ամենուն
ցաւոց ու սգոյ նիւթ եղաւ Լոստանդիանոս: Լ'յս-
պէս ցաւալի եղաւ պալատականներուն Լոստան-
դիանոսին մեռնիլը, վասն զի կըսիրէին զինքը, հա-
պա ինչպիսի սգալի եղած պիտի ըլլայ ժողովրդեան
ու մանաւանդ աղքատներուն, չէ թէ մինակ վն զի կը-
սիրէին անիկայ, այլ վասն զի գրեթէ իրենց հացն
ալ կորսնցուցին: Լ'յն բերանները որ Լոստանդիա-
նոսին ողորմութեամբը կըլեցվէին, հիմակ լեցվեցան

լալով և ողբով, և այն անձինքը որ Կոստանդիանոսին առաաաձեռնութենէ կըկշտանային, հիմակ չէին կրնար կշտանալ լալէն ու հառաչելէն: Բոլոր քաղաքը ան օրվան մէջ դարձաւ ու եղաւ սգոյ տուն մը, և մարդ չիմնաց որ այս բօլթ լուրը լսէ ու սիրտը գէթ չիկոտրի, ու իր ուրախութիւնը չիդարձընէ 'ի տրամուծիւն:

Ըրդ Կոստանդիանոս մեռածին պէս, ահա շուտ մը իր որդիներուն մարդ խրկեցին որ ելլան գան: Եւ երբոր անոնք ճամբան էին, պալատականները ոսկիէ դագաղ մը շինել տըվին, և Կոստանդիանոսին մարմնոյն հագուցին իր թագաւորական լաթերը, ու դրին դագաղին վրայ, և բոլոր զննուորները շարվեցան անոր շրջանակը, և անանկ առին անիկայ Կոստանդնուպօլիս բերին: Ըրքունի պալատին մէջ մեծ սրահմը պատրաստեցին թագաւորավայել զարդերով, սրահին մէջ տեղը կառուցին փոքր բուրգն մի (այն է փիրամիտէզ) որուն ռամկօրէն կըսենք Վաւարան, այս բուրգը զարդարեցին ռակի աշտանակներով ու ջահերով, անանկ խիտ (սըխ) որ կըկարծըվէր թէ բոլոր բուրգը բոց մը կտրած է: Եւ բուրգին վերի դին Կոստանդիանոսին մարմինը դրին, և իր մեծամեծները ամմէքը մէկիկ մէկիկ եկան ու իրեն նշան յարգութեան ցըցուցին՝ որպէս թէ կենդանի էր: Երկու իրեք օր Կոստանդիանոսին մարմինը ասանկ կեցաւ՝ որ-

դէս զի Թաղման իր որդիները ներկայ գտնուին .
բայց առաջին և երրորդ որդին այսինքն Լոստան-
դին , և Լոստաս չեկրցան հասնիլ , վասն զի շատ
հեռու էին , միայն Լոստանդոս ներկայ գտնուեցաւ ,
վասն զի՝ ինչպէս ըսինք՝ մտ էր : Երբոր հասաւ
անիկայ՝ մեծ փառքով ու հանդիսութեամբ Լոս-
տանդիանոսին մարմինը առին տարին առաքելոց
եկեղեցին : Դաճաղին առջևէն կերթար Լոստանդոս
սևերը մտած , և անոր ետևէն կարգաւ կերթային
գունդ գունդ զինուորներ : Ըսոնցմէ ետքը կուգար
Լոստանդիանոսին մարմինը դաճաղով , որուն չորս
դին շարված էին Լոստանդիանոսին Թիկնապահներ
ըը և արքունի պալատականները : Երբոր եկեղեցին
հասան՝ տարին դրին դաճաղը փառաւոր քաւարա-
նին վրայ՝ որ յառաջագոյն պատրաստուած էր : Լոս-
տանդոս՝ որ դեռ մկրտուած չէր՝ իր զինուորներուն
հետ մէկ դի քաշվեցաւ . ու ան ատենը եկան եկե-
ղեցւոյ պաշտօնեայները մեծ հանդէսով Թաղման
կարգը կատարեցին : Ըս հանդիսութիւնը կատա-
րելէն ետքը , եկեղեցւոյն մեծ դռան քովը սրահին
մէջ Թաղեցին Լոստանդիանոսին մարմինը , ուր
պատրաստուած էր այնպիսի մեծ ու երևելի ինքնա-
կալի վայել հոյակապ գերեզման մը :

Երբոր Լոստանդիանոսին մահուան լուրը
Հռովմ քաղաքը հասաւ , գրէթէ ամմէն քաղաքա-
ցիները սգոյ մէջ մտան , անանկ որ ամենայն հրա-

պարական զուարճութիւնները ու խաղերը դադարեցան, բաղնիքները ու մեծ հրապարակները քոցվեցան: Խնդրեց ծերակոյտը որ Լոստանդիանոսին մարմինը Հռովմ խրկեն, և երբոր չիտրվին՝ շատ տրտմեցան: Պատկեր մը քաշել տրվին, որուն մէջը Լոստանդիանոս քառաձի (չորս ձի լծած) կառքի մը մէջ նստած կրկառավարէր, և երկինքէն ձեռք մը երկնցած էր իրեն վրայ՝ իբրև թէ զինքը վեր առնելու՝ ու երանելոց կարգին մէջը խօթելու:

Եհա այսպիսի մեծ թագաւոր մը երեսուն տարի և աւելի ևս թագաւորելէն ետքը, և աշխրփիս վրայ մեծ անուն ձգելէն ետքը՝ փոխվեցաւ երկնից արքայութիւնը, որուն համար որ աշխարհ եկած էր: Երդ՝ եթէ այսպիսի մեծազօր թագաւոր մը կրցաւ այնչափ բիւրապատիկ վտանգներուն մէջը արքայութիւնը ժառանգել, հապա մենք քանի դիւրութեամբ կրնանք ձեռք ձգել այն յաւիտեանական հանգիստը՝ որուն համար պէտք է որ գիշեր ցորեկ աշխատինք: Ուրեմն զօրանանք ու քաջ ըլլանք և սուրբ Լոստանդիանոս թագաւորին վարքը աչվըներնուս առջին դնելով անոր հետևինք, անոր բարեխօսութիւնը խնդրենք երկինքէն, որպէս զի այն զօրութիւնը որ ինքը Եստուծմէ առաւ ու առնով սատանային յաղթեց, նոյնը խնդրէ մեզի համար ալ: Եւ ինչպէս որ ինքը սուրբ հաւատոյ գորունը աւետարանեց մեզի իր սուրբ հաւատքին

չե՛րժ սիրով, մինք ալ նայինք որ այն հոգևոր
գարնան պտուղը ճաշակենք սրբութեամբ, աճեցը-
նենք սիրով, ու պահենք անապական, ինչպիսի
այնչափ որ՝ պէտք եղած ատենը արիւն ալ թա-
փենք ուղղափառ հաւատքին համար, և հաւատա-
րի՛մ մնալով՝ Քրիստոսին սուրբ փրկական և անա-
բառ վարդապետութե՛ն մէջ, արժանի ըլլանք իրեն
անսուտ խոստմանը որ է յաւիտենական արքայ-
ութիւնը:

Ա՛, Ե՛ Ռ՛ Զ՛:

Յ Լ Ն Կ

ԳՎԽՈՅ ՊԵՏՄՈՒԹԵԼՆՍ.

- ԳՎ.Ը. Կոստանդնուս Լագումորին ծնունդը. իր հօրը Լեւոսը ընտան, ու իրեն Գինոլեպիանոսին ժող ըրած գործերը: 1
- ԳՎ.Բ. Կոստանդայ Կառալարոս-Լէր: . . . 6
- ԳՎ.Գ. Գինոլեպիանոս և Սնատիանոս իր հրաժարին Ինքնակալութիւն: Գինոլեպիանոս Կառալ Կոստանդնուս Լեւոսը ընտն, և Գաղերինս զանիկայ իմերժէ: 10
- ԳՎ.Դ. Գաղերինսին գաղանային Բարսը: . 14
- ԳՎ.Ե. Կոստանդնուս զանազան ժրանգնելու յիշ ինչայ Գաղերինսին ժող, աննցմէ իրեալսն, ու իր հօրը ժող ինտնայ 17
- ԳՎ.Յ. Կոստանդ իմեանն: Կոստանդնուս Լեւոսը ինտնայ. ու Էպսը իրեն ըրած գործերը: 21
- ԳՎ.Զ. Հառնայեցաց ապստամբիւր Գաղերինսն, ու Կոստանդնուսին Ինքնակալ ընտն: 25

- ԳԼ՝Բ. Սնտիճանոս իսկէ իր որդին ինչնէլ
 Բնականաւնէ : Ինչնէն է Սնտիճ-
 նոս ինչնէն Բնականաւ : 30
- ԳԼ՝Թ. Սնտիճանոս իսկէ Կոստանդնու-
 սին արեգը անցնիլ , Բայց չիլինար : . . . 34
- ԳԼ՝Ժ. Սնտիճանոս իսկէ Կոստանդնու-
 սնոցնէլ : Կըգտարարարի 'ի Տահ : Լ-
 Գտողնիս շարաշար ինտարի : . . . 37
- ԳԼ՝ԺԵ. Կոստանդնուս Բարբարոսնէրան
 ինչողիէ , ու Լ'դոն յողիէն այցելուիլ
 ինչի : 43
- ԳԼ՝ԺԲ. Հոռոմայեցի Կոստանդնուսին իս-
 ղողնի' որ զիլինի Սնտիճանոսին յե-
 ճին տալարի : Ե Կոստանդնուս զորոմ
 ինչիլայ դեղ 'ի Խորալն , Ե ճամբան դե-
 ճը Երեւոյ լինալիլ : . . . 46
- ԳԼ՝ԺԳ. Սնտիճանոս զորոմ ինչանի Հոռոմ
 Տային դո-րս , Ե Կոստանդնուս ին-
 ճանի Հոռոմ : 56
- ԳԼ՝ԺԴ. Կոստանդնուսին Եր Խաչը ին-
 ճայ . ու անոր զորոմիլ ինչողիէ
 Սնտիճանոսին : 59
- ԳԼ՝ԺԵ. Կոստանդնուս յողիլանալու ին-
 ճանի Հոռոմ : 65
- ԳԼ՝ԺԶ. Կոստանդնուսին Երեւոյ Գործ-
 ճիլը Հոռոմ ինչած տարիլ : . . . , 71

ԳԼԺԴ. Կոստանդնուս յրիսանկոմլենիք
 ի լինի Կարածել . ու անոր համար Լէ-
 իանեան հեթ իրեն գրած հրաշարարէ : 75

ԳԼԺԵ. Կոստանդնուս յրիսանկայնէրոսն
 օղարոմլէր համար Սասնիմնոսին հրա-
 ժարարի ի լ հանել ի սուրայ , եւ եկեղեց-
 ան զանազան Բարեմներ ի լինէ : . . 79

ԳԼԺԶ. Կոստանդնուս ի երկայ Սիւնն :
 Ընկէ ի երկայ ի լայալէ Բարբարոսնէ-
 րոսն : Լ ի իանեան ի լայալէ Սասնիմնո-
 սին . եւ Սասնիմնոս չարաչար ի լապիէ : 84

ԳԼԺԷ. Կոստանդնուս օղարոմլենիք օր-
 եկեղեցականներոսն զանազան օգնա-
 լեննէր ի լինէ : 95

ԳԼԺԸ. Կոստանդնուս Լ ի իանեան հեթ
 երկու անգամ ի լապիէրաղծ . ու երկու
 անգամ օղ ի լայալէ : 100

ԳԼԺԹ. Կոստանդնուս ու Լ ի իանեան ի բա-
 րոս օրդոսց հեթ ժոխն 'ի ժոխը հեղա-
 րոսոմլէ ի լինէն : Կոստանդնուս իր բա-
 ղախներոսն օրեւ ի երկայ , ու զանազան
 օրենքներ ի լալինէ : , 106

ԳԼԺԺ. Կոստանդնուս ի երկայ Հառփ ,
 ու հան օրդը իր Լազարոմլէ Կոս-
 նիւրդ Կարեպալը ի լինէ , եւ զանա-
 զան խարգէր ի լալինէ : 110

- ԳԼԽԳ. Սուրբ Գրեգոր Լուսաւորիչը ու
Տրդատ Լաւաւորը Հոռոմէի լեւան Կոս-
տանդնուպոլիսի հետ ուրախակից ըլլալու
համար. ու անոնց ծախանութիւն լեւորէր: 115
- ԳԼԽԵ. Կոստանդնուպոլիսի զանազան հոգեւոր
Բարեկարգութիւններէ իրենէ: . . . 120
- ԳԼԽԶ. Կոստանդնուպոլիսի իւնաւաճի Գառն-
տիան հերթի ի սանկիւսան յանդգնութիւն: 123
- ԳԼԽԶ. Կոստանդնուպոլիսի իւրազէն նոր ա-
պարաճեցեալն, ու պարեքազի պապ-
բապաութիւն իւրեանայ Լիլիանիսի գիւմ: 133
- ԳԼԽԷ. Կոստանդնուպոլիսի իւրապիւրազի, ու
իւրազէն Լիլիանիսի: . . . 140
- ԳԼԽԸ. Լիլիանիսի իւրեանի: Կոստանդնուպոլիսի
իւրազ հոռոմայեցոց պիւրութիւնը ծա-
հեծան ինքնակալ, ու ծաղովաբոյր գաւ-
ջընելու երեսէ իւրազ: . . . 146
- ԳԼԽԹ. Կոստանդնուպոլիսի նոր առած չաղա-
նեւոնն Տեղ յիւրանեութեան համար
ըրած Բարեկարգութիւններէ: . . . 153
- ԳԼԽԺ. Ըրեոսեան աղանդը: Ըրեոսի Լաւ-
սանդրիոյ ծաղովին Տեղ գաղապարաւ-
զիւն Լաւսանդրէն. և Կոստանդնու-
պոլիսի գրած լեւորէր անոնց երկոսի: . . . 157
- ԳԼԽԻ. Կոստանդնուպոլիսի իւրեան Ըրեոսի
հետ լեւ գրած և լեւ Բերնալ. և երբ

‘Անկէայ ժողովին պատրաստութիւնը իւր
տեղանայ: 166

ԳՎ. 1Գ. Հայրապետներէն հետք չմնա-
նալէ իւրեւն արարելն իմաստակերնէ-
քը, որոնցմէ մէկը իւրատանայ աւ իւրաց
սրբապանէայ: Առաքանդիանոս պապիկ ա-
րեւմտեանութի մը իւրեւն է պիտիպանէ-
քուն: 170

ԳՎ. 1Գ. Հայրապետները իւրարին գտարեւա-
լընդին խորթիւր: Առաքանդիանոս ան-
գամ մը լըայ իւրեւնէ հայրապետներէն
ժողովը ըրած արեւնին. և հրապարա-
կաւ իւրապատարարովն արեւոտեան մոլը-
քութիւնը: 175

ԳՎ. 1Ե. Առաքանդիանոս՝ փառապա էր քննիւր՝
աւ Արեւոս էր որդին մայրնէլ խառայ: 186

ԳՎ. 1Զ. Ռաբէպաշտահին Հնդկնէ իւրգրնէ
տէ գերեւմանը, աւ Վրնին տէ Խաչը: 194

ԳՎ. 1Է. Լըլ մը խոսց ասանքներ իւրանգը-
լին, աւ ել մը էլեղեցիներ իւրեւնէլին:
Հրեայ մը սրբապանէայ իւրաց, աւ Առ-
աքանդիանոսին յետոջը էլեղեցիներ
իւրեւնէ: 199

ԳՎ. 1Ը. Եստեքեոս ‘Անկէայիցն’ թեոֆի-
րէս աւ Լընոս էր իւրատանան յարա-
քանայ: 206

ԳՎ ԼԽ. Կոստանդնուպօլսին շէնս֊լէն: . 210

ԳՎ Խ. Կոստանդնուպօս շապար Տեփրէնէն
Էրե֊ն իւլայ . պէսպէս Բարե֊խարգո֊
նէննէր իւրնէ . ու շապ Էլէգէյնէր
շինէլ իո֊րայ: 217

ԳՎ ԽԼ. Կոստանդնուպօսին ըրած հանդիսո֊
նէրն շապարն ուրիշն ուրիշն . ու զա֊
նազան պարի֊նէրը՝ որ արձա֊ Էր պաշ֊
քօնապարնէրուն: . . , . . 222

ԳՎ ԽԲ. Կոստանդնուպօս իո֊պէ որ Եփ ԼՊա֊
նաս զԷրիսը ընդ֊ոնի Էր Էլէգէյնայն
Տեփ . Է Եփ ԼՊանասը անոր յարի շինէր: 228

ԳՎ ԽԳ. Ըրե֊սէ֊աննէրը իւրշէն խնի յո֊պէ
զա֊գոս Էպիսկոպոսնէր: . . , . . 232

ԳՎ ԽԴ. Եսէ֊էն ու Էստրայն շո֊պէր Է
պիսկոպոս ըլլալ ԼՊի֊րայ Էլէգէյնայն ,
Է Կոստանդնուպօս իւրաննի ասոր , ու
Էր զԷրե֊պիսնէրուն զէս հրա֊պա֊
րաի յը իւրանէ: 237

ԳՎ ԽԵ. Կոստանդնուպօս իւրապէս Գո֊նայն
նէրուն ու Սար֊պայնէրուն: Սէ֊
ցնէլ իո֊րայ զՍպարա֊քոս Փիլիս֊ո֊փան .
Է Շապուհ Լա֊գո֊սրին յարդոր իւր
այ որ շրե֊քոննէրուն հոգ քանի: 243

ԳՎ ԽԶ. Կոստանդնուպօս ազ֊ն իւրնէրն
Տեփ աս֊րէ ԼՊոսն Լէ֊բահ֊րէն: Իրէն

դպրոց ու Եղեօբարդոց Դեղ իր Լեագա- նորումները իրենցինքն:	249
ԳԼ՝ ԽԻՆ. ՍԷ Լեանասին դեմ Եղած զբարդ- որումները:	255
ԳԼ՝ ԽԲ. Տեւրոսին չարածողովք, և սուրբ Լեանասին դատապարտումները:	260
ԳԼ՝ ԽԳ. Արտասաղէմայ ծողովք. Լեւոն Դ հաղորդումներն Եկեղեցւոյ իմաստէ, և սուրբ Լեանասը իւր շնչէ:	272
ԳԼ՝ Ծ. Լեւոնին չարաչար ստորիկը:	280
ԳԼ՝ ԾԵ. Կոստանդէանոս պապէրազմի պապ- ականությունը իւր անուան Շաղոմէ Գաբ- իւր Լեագանորին դեմ. և Երջը Շա- ղոմէ Լեագանորին հաշտումը իւր անուան: 290	290
ԳԼ՝ ԾԶ. Կոստանդէանոս իւր անուանուան, ու իւր անուանի գլխի մարտությունը:	293
ԳԼ՝ ԾԴ. Կոստանդէանոս իւր անուանի, և իւր Լեագան հանդիսությունները իւր անուան: 298	298

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine is incurred by retaining it
beyond the specified time.

Please return promptly.

